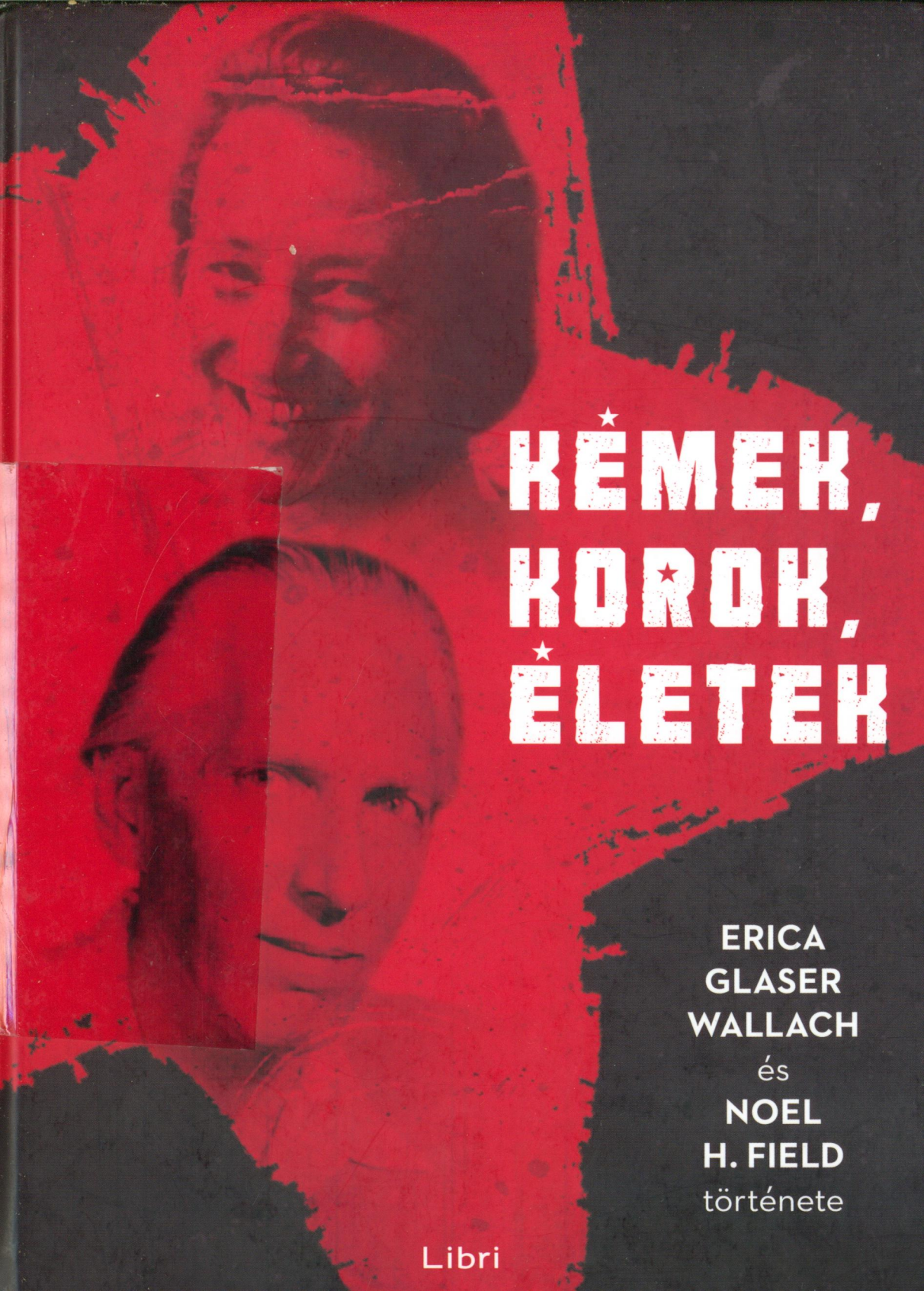

★ KÉMEK, ★ KOROK, ★ ÉLETEK

ERICA
GLASER
WALLACH
és
NOEL
H. FIELD
története

Libri

X259074

★ **HÉMEK,** **KOROK,** ★ **ÉLETEK**

ERICA GLASER WALLACH

és

NOEL H. FIELD

története

Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta:

Majtényi György – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba

Libri Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár 2017

Libri
Kiadó

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001208625

A fordításokat készítette: © Csikós Júlia: 103–128. o.; 205–217. o. (a korabeli fordítás felhasználásával); 221–276. o.; 363–384. o. (a korabeli fordítás felhasználásával)

410–412. o. 2017 © Kántás Balázs: 276–337. o.; 387–392. o.; 413–414. o.,

2017 © Mátyás Veronika: 67–77. o.; 81–99. o.; 177–182. o., 2017

A többi idegen nyelvű dokumentum esetében a korabeli fordítás
lektorált változatát közöljük.

A kötet megjelenését a GULÁG Emlékbizottság támogatta:

A borítókép a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
fotóinak felhasználásával készült.

Tartalom

Szerkesztői megjegyzések	7
Bevezető	12
Noel H. Field A cél szentesíti az eszközt című írása	65
Noel H. Field memoárja gyermekkoráról	79
Noel H. Field naplólevelei a Szovjetunióból	101
Noel H. Field börtönben tett vallomásai	129
Noel H. Field vallomásai Erica Glaser Wallachról	175
Államvédelmi jelentések Noel H. Field szabadulás utáni életéről	187
Erica Glaser Wallachhal a szabadulása után készült interjú	203
Az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság jelentése	
Erica Glaser Wallachról	219
Noel H. Field nyilatkozatai és írásai a szabadulása után	339
Válogatás Noel H. Field és Erica Glaser levelezéséből	385
Nekrológok Noel H. Fieldről és Erica Glaser Wallachról,	
Herta Field levele az MSZMP első titkárnak	401
Rövidítések jegyzéke	415
Névmutató	416

X₂₅₉₀₇₄

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK

Noel H. Field a hidegháborúról szóló történelemkönyvekben a hazáját eláruló, megtagadó kém toposzát testesíti meg. Az első feldolgozások az életéről még a hidegháború világában születtek, és pályáját az Egyesült Államokat elhagyó „vörös” kém történeteként vázolták fel. Az egyik korai, Fieldnek a koncepciók perекig tartó pályafutását összegző munka, Flora Lewis újságíró könyve a sakktáblán (egy politikai, diplomáciai sakktáblán) mozgatott vörös gyalogként jellemezte Noel Fieldet.¹ E könyv fivére, Hermann H. Field közvetítésével eljutott Fieldhez, s ő hosszú és dühös jegyzeteket készített a szerző vélt és valós tévedéseiről.²

Noel H. Field nem élte meg a szovjet rendszerek bukását, így természetesen azt sem tapasztalhatta meg, hogy a rendszer összeomlása után története ismét kiemelt figyelmet kapott. Amikor megnyíltak a volt államszocialista országok levéltárai, a kutatók sorra tárták fel a korábban titkos dokumentumokat. Magyarországon először amiatt fordult a figyelem Noel Field sorsa felé, mert azt lehetett gondolni, hogy az ő perének aktáiból megismerhetők a hidegháborús korszak titkos diplomáciai csatározásai és rejtett kém-történetei. Magyarországon Schmidt Mária írta e dokumentumokról – az egyik legismertebb hidegháborús kém-történet, az Alger Hiss-ügy kapcsán – az

1 LEWIS, Flora: *Red Pawn. The Story of Noel Field. The Strange History of an American Caught Up in an International Communist Intrigue*. Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York, 1965.

2 Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSZL) VI. 903. f. 61. ő. e. Herta és Noel Field iratanyaga.

első ismertetések.³ Werner Schweizer német rendező dokumentumfilmje talán a legintuitívabb feldolgozása az élettörténetnek.⁴ A film történész szakértője, Bernd-Rainer Barth és szerkesztőtársai által kiadott német nyelvű kötet a koncepció perre összpontosított, s elsősorban az élettörténet ahhoz kapcsolódó forrásait adta közre (a szerkesztők a német nyelvű kötetben az élettörténet 1949 és 1956 közötti szakaszának szinte valamennyi Magyarországon elérhető dokumentumát publikálták).⁵

Több olyan összegzés jelent meg ezen kívül is, amely Noel Field történelmi szerepét elemezte; ezek többnyire a hazáját eláruló vörös kém fekete-fehér szerepében, illetve a kelet-közép-európai kirakatperek áldozataként ábrázolták. A legújabban Tony Sharp vizsgálta szerepét a koncepció perekben.⁶ Valójában azonban semmi sem mutat arra, hogy a Field-per állambiztonsági aktái olyan titkokat rejtenének, amelyek megismerése közelebb vihet a nagy történelmi rejtélyek feloldásához, vagy akár kulcsot kínál Field személyes történetének a megismeréséhez. Noel H. Field, aki e műveket már nem olvashatta, nyilván a saját szempontjait, értékeléseit ezekben sem találta volna meg. Kérdés az is, hogy a történész keresheti, felfedheti, megmutathatja-e egyáltalán ezeket.

Kati Marton újságíró, akinek édesapja személyesen ismerte Noel Fieldet és családját, aprólékos, a főhős motivációira is figyelő, személyesebb hangvételű

3 SCHMIDT Mária: „Noel Field – The American Communist at the Center of Stalin’s East European Purge: From the Hungarian Archives”. *American Communism in History*. Routledge. 3 (2) December 2004. 215–245.

4 SCHWEIZER, Werner: *Noel Field kettős élete /Noel Field – Der erfundene Spion* (dokumentumfilm), 104 perc, 1997.

5 BARTH, Bernd-Rainer – SCHWEIZER, Werner: *Der Fall Noel Field*. 1. k.: *Schlüsselfigur der Schauprozesse in Osteuropa*. 2007; BARTH, Bernd-Rainer – SCHWEIZER, Werner: *Der Fall Noel Field*. 2. k.: *Asyl in Ungarn 1954–1957*. 2007; BARTH, Bernd-Rainer: *Der Fall Field nach 50 Jahren*. 2007; SCHWEIZER, Werner: *Der Fall Noel Field*. 2. k.: *Asyl in Ungarn 1954–1957*. 2007.

6 SHARP, Tony: *Stalin’s American Spy: Noel Field, Allen Dulles and the East European Show-Trials*. Hurst, London, 2014.

életrajzot írt róla.⁷ A történelem reflektorfényébe került Field család tagjai, Noel testvérei is írtak egy családtörténetet, amely szintén segíti a Field-saga megértését,⁸ mint ahogy Erica Glaser Wallach memoárja is.⁹ Field maga is többször vallott életéről; a legteljesebb visszatekintése, amelyet ez a kötet is közöl, a *Mainstream* című folyóiratban jelent meg.

E dokumentumkötet szintén a személyes, megélt történelemről kíván közelképet mutatni. Noel H. Field életét a személyes sorsok találkozásának metszéspontjában mutatjuk meg. Nevelt lányával, Erica Glaser Wallachal a sorsuk keresztezte egymást, és érdekes nyomon követni, hogy a közös ponttól, találkozásuk idejétől, a 30-as évek lelkes és eltökélt kommunizmusától merre sodorta őket a történelem: az akkori nézeteiktől való távolodásuknak milyen külső, sokszor véletlenszerű, történelmi, illetve belső személyes okai voltak. A bevezető tanulmányt követően tehát, amely épp ezeket a történelmi és személyes okokat kutatja az események hátterében, Noel H. Field és nevelt lánya, Erica Glaser Wallach sorsának dokumentumaiból adunk közre válogatást.

A kötet dokumentumainak többsége magyarországi levéltárakból származik. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi Noel Field és felesége, Herta Field fogva tartásának állambiztonsági dokumentumait, vallomásaikat, és Noel Field börtönben írt feljegyzéseit. Herta Field halála után a házaspár valamennyi személyes irata, levelezéseik és a fényképeik is a Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltárba kerültek, mint ahogy Noel Field nyilvánosságnak szánt cikkei, nyilatkozatai is. A levéltári dokumen-

7 MARTON, Kati: *True Believer. Stalin’s American Spy*. Simon & Schuster, New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi, 2016. Magyarul: MARTON, Kati: *A kém – A Rajk-per titkos amerikai koronatanúja*. Corvina Kiadó, Budapest, 2016.

8 FIELD, Hermann H.–FIELD, Kate: *Trapped in the Cold War: The Ordeal of an American Family*. Stanford University Press, Stanford, California, 1999. Németül: FIELD, Hermann H.–FIELD, Kate: „Departure Delayed”, *Stalin’s Geisel im Kalten Krieg*. Europäische Verlagsanstalt, Hamburg, 1996.

9 WALLACH, Erica: *Light At Midnight*. Doubleday, New York, 1967. [Német kiadás: *Licht um Mitternacht: Fünf Jahre in der Welt der Verfolgten*. Piper Verlag, München, 1967.]

tumok közül azokat válogattuk a kötetbe, amelyekről úgy véltük, hogy a leginkább dokumentálják főszereplőnk személyiségfejlődésének és az őt ért élményeknek, hatásoknak a történetét. Noel Field élete végére, amint e szövegek érzékeltetik, kétségkívül fizikai és lelki értelemben is a kommunizmus foglya lett. A levéltári iratokat a könyvben olyan, a korban megjelent forrásokkal egészítettük ki, amelyek e történet ellenpontjaként megmutatják, hogy miképp alakult Fieldék nevelt lánya, Erica Glaser Wallach sorsa, aki elhagyhatta a kommunisták által teremtet világot, és a vasfüggöny másik oldalán, az Egyesült Államokban telepedett le, s akinek sorsát Noel Field mindvégig aggodó figyelemmel kísérte.

E szövegek érzékeltetik azokat a lelki folyamatokat, amelyek a történet főszereplőiben lejátszódtak, miközben megpróbáltak tájékozódni a történelem viharában. A vasfüggöny nemcsak Európát vágta két részre, hanem történetünk két szereplőjét is véglegesen és végletesen elszakította egymástól. A dokumentumok talán érthetővé vagy legalábbis leírhatóvá teszik az egyik oldalon (Keleten) az elkötelezett kommunista tévelygéseit a történelem útvesztőiben, saját személyisége feladásának, elvesztésének mozzanatait, és a másik oldalon (Nyugaton) pedig a kommunista ideológiával szakító, attól eltávolodó asszony döntéseinek, identitáskeresésének a történetét. Az egymást sok ponton keresztező szövegekből a hidegháború két szálon futó regénye bontakozik ki.

A dokumentumok közlésekor a 20. századi források publikálásának gyakorlatát követtük. A leveleket, memoárokat, interjúkat, tanulmányokat, állambiztonsági jelentéseket, nekrológokat időrendbe rendezve, de egyúttal az egyes források közötti kapcsolatokat is érzékeltetve, úgynevezett szerkesztett, a dokumentumok műfaját leíró címmel ellátva közöljük. A dokumentumok után az irat jelzete, valamint a keletkezésére, jellegzetességeire vonatkozó adatok szerepelnek. Az eredetileg magyar nyelven írt szövegek nyelvezetén, stílusán nem változtattunk, csak a helyesírási hibákat javítottuk. Azokat

a magyar nyelvű levéltári forrásokat, amelyek német, illetve angol nyelvű szövegek korabeli fordításai, tartalmi és stilisztikai szempontok szerint számos helyen módosítottuk. Végül azokat a dokumentumokat, amelyeket nem fordítottak magyarra keletkezésükkor, mostani – de a korszak, illetve a szerző(k) stílusjegyeit követő – fordításban közöljük. A források értelmezésében és a kötet használatában az olvasót az említett eseményeket, neveket, adatokat, helyszíneket ismertető, magyarázó jegyzetek segítik.

Többen segítették a kötet megjelentetését; köszönettel tartozunk mindenekelőtt Cseh Gergő Bendegúznak, Csikós Júliának, Frank T. Zsigónak, Horváth Juliannának, Kántás Balázsnak, Knob Alexandrának, Mátis Veronikának, Takács Ábelnek és Orbán-Schwarzkopf Balázsnak hasznos tanácsaikért, a kötet kiadásában nyújtott nélkülözhetetlen segítségükért.

BEVEZETŐ

Keresztező életutak: Sötétség délben, Világosság éjjel

Erica Wallach 1967-ben *Világosság éjjel*¹⁰ címmel írt memoárt a Gulágon szerzett tapasztalatairól. Könyvének címe Arthur Koestler *Sötétség délben* című regényére¹¹ is utalt. A regény főszereplőjére, Rubasov¹² alakjára Erica nevelőapja, az élete végéig hithű kommunista Noel H. Field sok szempontból hasonlított.¹³ Az ő élettörténetük megközelíthető egyfelől a történelmi

10 WALLACH, Erica: *Light At Midnight*.

11 KOESTLER, Arthur: *Sötétség délben*. Fordította: Bart István. Európa-Reform, Budapest, 1988. [Angol kiadás: *Darkness at Noon*. Macmillan, London, 1940.]

12 Nyikolaj Szalmanovics Rubasov a regény központi alakja.

13 Meglehetősen kiterjedt a Field családról szóló irodalom és forrásanyag. Történetük összegzésekor a következő szakirodalmi művekre és levéltári dokumentumokra támaszkodtunk: FIELD, Hermann H.–FIELD, Kate: *Trapped in the Cold War; The Ordeal of an American Family*; MARTON, Kati: *A kém – A Rajk-per titkos amerikai koronatanúja*; SCHWEIZER, Werner: *Noel Field kettős élete / Noel Field – Der erfundene Spion* (dokumentumfilm); BARTH, Bernd-Rainer – SCHWEIZER, Werner: *Der Fall Noel Field*. 1–2. k. Noel és Herta Field ügyének az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött iratai: ÁBTL 2. (Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok) 1. (A volt zárt irattár levéltári anyaga) I (Rajk-ügy) 106. Herta Field iratanyaga, ÁBTL 2.1. I–107 Noel H. Field iratanyaga; ÁBTL 2.1. I–107/1; ÁBTL 2.1. I–107/a; ÁBTL 2.1. I–107/b; ÁBTL 2.1. I–107/c; ÁBTL 2.1. I–107/d; ÁBTL 2.1. I–107/e; ÁBTL 2.1. I–107/f; ÁBTL 2.1. I–107/g; ÁBTL 2.1. I–107/h; ÁBTL 2.1. I–107/i; ÁBTL 2.1. I–107/j. Noel és Herta Fieldnek a

kontextus (a hidegháború világa), valamint a személyiségek életútját irányító személyes döntések és cselekedetek, tudatos és tudattalan működések ún. pszichobiográfiai elemzése alapján is.¹⁴ A történetírásban a pszichohistória a klasszikus előzmények után, elsősorban a történelmi motiváció kutatásaként jelentkezett. Ezen keresztül is megérthetők a nagy történelmi eseményekben feloldódó egyéni cselekedetek (és így érthetőbbé válnak maguk az események is). A csoportfantáziák, amelyek azután különbözőféleképpen hatnak az egyénekre, de Mause szerint egyéni képzetekből születnek meg, és ily módon – ezekhez viszonyítva – a háttérükben meghúzódó egyéni indítékok is feltérképezhetők.¹⁵

A kötetben közölt dokumentumok alapján tehát nemcsak az a kérdés tehető fel Noel Field élettörténetével kapcsolatban, hogy pontosan mikor mi történt, hanem az is, hogy mindez miért történt. Milyen külső történelmi, társadalmi, kulturális okok és belső személyiségjegyek határozták meg sorsának az alakulását? Továbbá milyen összefüggések mutathatók meg az egyéni cselekedetek mikroszintje és a történelmi események makroszintje között, ha a történelmi motivációk kutatására fordítjuk a figyelmünket?

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban található irathagyatéka: PSZL VI. (Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések) 903. f. 1–154. ő. e. Herta és Noel Field iratanyaga.

14 BÁLINT Ágnes: *Télemakhosz bolyongásai*. Németh László pszichobiográfiája (1901–1932). Kronosz Kiadó, Budapest, 2012; BOTOND Ágnes: *Pszichohistória – avagy a lélek történetiségének tudománya*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991; ERIKSON, Erik H.: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat, Budapest, 1991.

15 DEMAUSE, Lloyd: „Historical Group Phantasies”, *Journal of Psychohistory*, Vol. 7 (1979), pp. 1–70; DEMAUSE, Lloyd: *Foundations of Psychohistory*. Creative Roots, Inc. New York, 1982, 138.

Noel ifjúsága

Noel Haviland Field (1904–1970) Londonban született; anyja, Nina Foot angol volt, apja, Herbert Haviland Field pedig New England-i kvéker családból származott.

HERBERT H. FIELD CSALÁDTAGJAIVAL,
ELŐTTE NYAKKENDŐBEN NOEL H. FIELD, 1915 KÖRÜL (PSZL)

NOEL H. FIELD ÉDESANYJÁVAL ÉS TESTVÉREIVEL, 1915 KÖRÜL (PSZL)

Noel későbbi élete során sokszor hivatkozott az édesapja példájára, és általában a kvékek állhatatosságára, amelyet a saját maga számára is követendőnek tartott (volna). A biológus-kutató apa az első világháború alatt a Concilium Bibliographicum elnevezésű intézet vezetője volt Svájcban. Noel iskoláit németül végezte, így a német nyelv a második anyanyelvévé vált. Korai naplójegyzései, fogalmazványai azt mutatják, hogy egyetemista koráig szinte csak németül írt.¹⁶ Az első világháború időszakát a család Svájcban vészelte át.

Az identitás társadalmi, történelmi meghatározóinak tanulmányozása, és ezen belül az egyediség, az egyéniség megragadása a pszichohistóriában éppoly döntő fontosságú, mint amilyen a szexualitás megértése volt a freudizmusban.¹⁷ Az individuálpaszichológiai mikroszinttől, illetve a társadalmi,

¹⁶ PSZL VI. 903. f. 122. ő. e.

¹⁷ „Az identitás tanulmányozása... – írja Erikson – ugyanolyan stratégiai fontosságú a mi időnkben, mint a szexualitás tanulmányozása volt Freud idejében. Az effajta történeti viszonylagosság egy terület fejlődésében azonban... nem akadályozza meg eleve az alapvető következtetességét és a megfigyelhető tényekhez való folytatólagos közelséget. Freud felfedezései egy elmezavar neurotikus részének szexuális kóroktanát illetően ugyanolyan

történelmi kontextus személyiséget meghatározó jellemzőiből kiindulva Noel H. Field gyermekkorának több sajátosságára is rámutathatunk.

Egyfelől arra, hogy a későbbi visszaemlékezései szerint érzékeny, visszahúzódó gyermek külföldiként nőtt fel Európában, ami a kívülállóság, különbözőség érzését erősítette benne. Másfelől olyan értelmiségi családból származott, amely pacifista érzelmű volt, és fogékony a baloldali gondolatokra. A világháború idején ennek megfelelően viszonyult a család a háború eseményeihez, és általában a politikához is. Hangsúlyozandó még egyszer, hogy – későbbi és akkori feljegyzései szerint is – apját szinte mindenben híven követte, ő volt az elsődleges és szinte kizárólagos igazodási pont a számára. (Mivel a személyiség fejlődése szempontjából ezek nagyobb jelentőséggel bírnak, korai írásait elemezzük részletesebben a bevezető tanulmányban.)

Az apa, Herbert H. Field széles körű európai kapcsolatokkal rendelkezett. 1918-ban Allen Dulles¹⁸ állítólag felkereste Noel apját, hogy beszervezze őt az amerikai titkosszolgálatba, ám nem járt sikerrel. 1921. április 5-én, Noel 17 éves korában elveszítette az édesapját. Ekkor későbbi visszaemlékezései szerint „patologikus gyászállapotba” került. Korabeli feljegyzéseiből arra lehet következtetni, hogy idegösszeomlása volt.¹⁹ Betegségéből való kilábalása egybeesik azzal, hogy politizálni kezdett. Később ő maga legalábbis ezzel magyarázta a talpra állását. 1921–1922-ben a zürichi gimnáziumban, ahol tanult, „Ifjúsági Világbéke Szövetség” névvel alapított egy szervezetet. Későbbi emlékezései szerint ekkori gondolkodását az jellemezte, hogy elutasította a háborút és az erőszakot (sőt még a kommunizmust is, amit akkoriban az

igazak a mi betegeinkre, mint amilyen igazak voltak az övéire, az identitás elvesztésének nehézsége pedig, ami a mi figyelmünk homlokterében áll, ugyanúgy terhet rótt Freud betegeire, mint a mieinkre, ahogy ezt az újraértelmezések kimutatják.” ERIKSON, Erik H.: Gyermekkor és társadalom. Budapest, Osiris. 2002: 280–281.

18 Allen Welsh Dulles (1893–1969) amerikai diplomata és üggyvéd. A CIA (Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség) meghatározó vezetője volt a hidegháború első másfél évtizedében. Bátyjával, a külügyminiszter John Foster Dullesszal számos, a világpolitikát meghatározó döntést közösen hozhattak meg.

19 PSZL VI. 903. f. 122. ő. e.

NOEL H. FIELD A TESTVÉREIVEL, 1919 (PSZL)

erőszak egy formájának tartott). 1922 nyarán a család az Egyesült Államokba költözött. Ebben szerepe volt annak, hogy Noel apja Cambridge-ben a Harvard Egyetemen végzett, és Noel követni akarta a példáját.²⁰

Ifjúkori feljegyzések, a személyiség útkeresései

Ha figyelmesen olvassuk Noel Fieldnek a kötetben közölt írásait, számos megállapítást tehetünk személyiségét illetően, és jobban megérthetjük azt, ami vele/velük történt, és mindannak személyes indítékait is, amit ő cselekedett. Noel Field 1922-ben tizennyolc évesen, édesapja halálát követően napló formájú feljegyzéseket írt a gyermekkoráról. Memoárját azzal az évvel kezdte, amikor iskolába kellett mennie – vélhetően ez volt az első trauma az életében.

Képzeltései, álmai meghatározhatták gyermeki éveit. „A Mikulás nem létezik, soha nem is létezett, hazugság, csak egy mese! – Ez a felfedezés volt a karácsonyi ajándékom!” – jegyezte le az 1911-es évhez. A naiv gyermekort lezáró leleplezést egy fájdalommal teli felkiáltásban fogalmazta meg. Ez a mondat kis átalakítással akár későbbi életének jelmondata is lehetett volna: „Az emberarcú kommunizmus nem létezik, soha nem is létezett, hazugság, csak egy mese!...” – ha valaha is mondott volna ilyesmit, vagy gondolt volna erre. Egyik feljegyzése szerint 1912-ben még vágyakozva fantáziált a „lányok forradalmáról”. Az olvasóban a későbbi életút ismeretében felmerül, hogy egy nyolcéves fiú „látomása” nem a kommunizmus világforradalmának utópisztikus kivételése-e? S nem vetítik-e előre későbbi, az elnyomottak kommunista forradalmáról alkotott világmegváltó nézeteit? „A lányok szerte a világon elhatározzák, hogy véget vetnek a fiúk uralmának. Korán reggel, mikor még mindenki alszik, belopóznak a házakba, meglepik a mit sem sejtve alvókat az ágyukban, és hideg vizet spriccelnek az arcukba, kirángatják

²⁰ ÁBTL 2.1. I-107-e, 2.1. I-107-g.

őket az utcára, megkötözik és rabszolgájukká teszik őket. Millió lánytorokból felhangzó örömeinek jelzi az új uralmat. Velem is azt teszik, amit a többiekkel. De én oly boldog vagyok közben: Tudtam az egész összeesküvésről, de semmit nem árultam el.”

Korán megjelennek Noel Field életében, és sokáig, talán mindvégig kísértik a rémálmai. 1912 nyaráról szóló bejegyzésében a félelméről írt: „...minden éjjel valami szörnyűt álmodom. Mindig vad állatokról; már megszűröl hallom a hívásukat: »Noel. Jövünk és felfalunk; most jövünk felfelé a lépcsőn, már itt vagyunk az ajtónál!«” Későbbi leveleiből tudjuk, hogy ezek az álmok felnőttkorában is gyötörték őt. Ugyanennek az évnek az őszén memoárja szerint búcsúlevelet írt „Utolsó levél a szüleimnek” címmel. (Az igazsághoz talán akkor állunk a legközelebb, ha feltételezzük, hogy ezek a feljegyzések nem egyszerűen gyermekkori emlékek felidézései. Édesapja elvesztése hatására nyilván újraélte a gyermekkorát, és akkori fejjel végigjárta annak stációt.) Az erre az évre datált képzelt levélben halállal fenyegetőzik, és kéri a magát végtelenül magányosnak érző fiú soraiból, hogy mindenáron ki akarja vinni szülei figyelmét, ezért betegséget szimulál és hazudik nekik. „A rémes fájdalom a mellkasomban, amiről ti úgy tudjátok, hogy kínoz, csak hazugság. Éjszakáról éjszakára feláldozzatok miattam az alvást. Az orvosok semmit nem találnak. Kétkedtek; de aztán látjátok a könnyeim, halljátok a zokogásom, érzitek a remegésem – és hisztek nekem.”

Semmi nem utal arra, hogy Noelt a szülei elhanyagolták volna, vagy hogy kevés törődést kapott volna. Tény azonban, hogy 1913-ban – húgával együtt – egy bentlakásos gyermekotthonba küldték. Ez csak fokozhatta a szülői szeretet és megértés iránti mérhetetlen vágyat. „Alig tudok írni a dühtől. Szüleim, most már tudom, nem szerettek. [...] Ti még rémesebb csalók vagytok, mint én: egy ismert orvost hívtatok hozzám, aki felírt – a ti utasításotokra, ebben biztos vagyok – egy fehér folyadékot, ami biztosan meg fog gyógyítani. Egy kicsit még engedtetek is, az orvos hírneve miatt. De azóta feltűnt, hogy az az »orvosság« bizonyára csak ártalmatlan tej, vízzel keverve, és egy kevés cukor!” 1913. februári naplóbejegyzése komoly személyiségzavarról árulkodik: „Adieu! A soha viszontlátásra!

Elhagy benneteket örökre az, akit annyira gyűlöltök!” Másnap pedig a teljes átalakulás: „Édesanya, bocsáss meg! Édesapa, bocsáss meg! Megígérem, hogy soha többé nem vétkezem – egész életemben nem. Édesapa, jogosan büntetted meg. Mindent megérdemeltem. – Ó, szeressetek ismét.” A modern pszichológiában Münchhausen-szindrómának nevezett kórkép – a szeretetért a betegség tettetése – jellemezhetette a gyermek Noel Fieldet is. A szeretet, a bizalom, a melegség, az együttérzés, az odafordulás (vélt vagy valós) hiánya olyan életstratégiát és gondolkodásmódot válthat ki a szeretet hiányát érzékelő emberből, amelyek később „rossz szokásokká” válnak. A feldolgozatlan gyermekkori problémák folytonos tépelődéshez, családi, kapcsolati konfliktusokhoz, állandó stresszhez vezethetnek.²¹

A szülői szeretetet „pótolja” a tízéves Noel számára egy kislány barátsága. „... álmaim tündére valósággá vált. Él! Együtt jár velem iskolába. Beszélget velem, játszik velem – szeret.” 1915. évi naplóbejegyzésében megemlékezik a háborúról. Gyermekien azt reméli, hogy az talán a zürichi intézetet is elpusztítja, s nem kell többé visszatérnie oda, ahol tanult. Noel Field tizenhét éves korban írt jegyzetei alapján az olvasó akár borderline személyiségzavarra gondolhat, de ezek lehetnek akár egy túlérzékeny kamasz fiú titkos vágyainak kivetülései is.²² (E tanulmánynak természetesen nem célja bármiféle pszichológiai-pszichiátriai kórkép meghatározása, hanem egyszerűen a későbbi cselekedetek személyes, a személyiségben gyökerező okait keresi. Mindazonáltal Noel Field időskorában írt leveleiből is kitűnik, hogy mindvégig betegségtudata volt, azaz ő maga is úgy vélte, hogy pszichés problémákkal küzd.) „A meséket nem tudom elviselni; minden, ami bennük van,

21 PÁLHEGYI Ferenc: *Órjárat az etika körül*. KIA, Budapest, 2009; COMER, Ronald J.: *A lélek betegségei – Pszichopatológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

22 E személyiségzavar esetében olyan szélsőséges személyiségjegyek kerülnek előtérbe, melyek nagymértékben megnehezítik az egyén beilleszkedését a társadalomba, alkalmazkodását a környezethez. Ugyanakkor gyakran ő is szenvedésként éli meg mindennapjait. Vö. DÖME László: *Személyiségzavarok*. Filum, Budapest, 2001; LINEHAN, Marsha M.: *A borderline személyiségzavar kognitív viselkedésterápiája*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2010; KNESZL Beáta Carmen: *Én, a megbélyegzett – Borderline testközelből*. Figyelem Kiadó, Budapest, 2016.

lehetetlen és – egyáltalán, rémesen unalmasak. Mellesleg, költő lett belőlem. A regényemből már majdnem 10 oldal készen van, és legalább kétszer ilyen hosszú lesz. Egy fiúról szól, aki elutazik Amerikába, az óceán közepén ebéd közben megismerkedik egy lánnyal, és feleségül veszi. Az egész esküvőt pontosan kigondoltam. A meseországba való álomutazások jelentik manapság a fő elfoglaltságomat. Az életem igazi álom lett: az iskolában és evés közben is álmodozom.”

1916-ban egy új elem is megjelenik e napló-memoárban: az erőszak és a halál. Field leírt egy elképzelt esetet: a barátnőjével játszik a homokos parton. Valami ellenállhatatlan vágy arra sarkallja, hogy fájdalmat okozzon a lánynak. Fejbe verte egy gereblyével. A vér látványától elmenekül, de a bűntudat megérinti: mi lett volna, ha meghal a lány. „Az valami szörnyű, a halál! [...] Édesanya, édesapa, egy szempillantással sem akarok tovább élni, mint ti! Muszáj ennek megtörténnie? Muszáj felnőnünk, megöregednünk, meghalnunk? Nem, nem! Nem akarom!” Sokat küzdött a vallással kapcsolatos gondolatokkal is, azzal, hogy neki hinnie kell/lehet-e valamiben: „Édesapa azt mondja, kvékerek vagyunk, és ezért nem járunk templomba; de egyébként sem igazán látom át a különbséget a katolikusok, a kvékerek, a protestánsok és a zsidók között. A zsidók a legjobb emberek, mert az Úr őket a Bibliában annyira szereti. A Bibliát alig ismerem. Édesapa nem akar rákényszeríteni az olvasásra.”

Feljegyzései szerint már 13 évesen a politizálás lesz a kedvenc időtöltése: „... azt hiszem, van egy kis fogalmam arról, mi történik a világban”. Mindez válasz- és útkeresés, és megfelelési kényszer az apa irányába. A kamaszkorral visszatérnek a borzalmas éjszakái: „undorító álmok hosszú lánc, fortyogó hőség, burjánzó érzetek, jeges hideg! Gyűlölöm őket, ezeket az érzéseket, amelyek tavaly olyan boldoggá tettek.” Romlik az iskolai teljesítménye, ami csak fokozza a benne már korábban is meglévő önvádat, és felerősíti az apja iránti megfelelési kényszerét, amelyet lehet, hogy nem is az apai elvárás, hanem a gyermeki azonosulásvágy szült. „Nem akartam rossz lenni, biztosan nem! Olyan akartam lenni – mint az apám. És – most – nem vagyok méltó rá, hogy a fiának nevezzen.” A tizenöt éves fiú életében ismét egy lány jelent

vigaszt, segíti át egy időre a kételyein, csalódásain. Későbbi írásaiban is mindig hangsúlyozza személyiségének feminin jellegét, hogy mindvégig csak a nőkkel tudott kapcsolatot teremteni. A kamaszkor önmagában sem egyszerű életszakasz, de mint az feljegyzéseiből kitűnik, Noel Fieldnek nemcsak az életkorából adódó testi és szellemi változásokkal kellett szembenéznie, hanem azokon túl is számos jelentős pszichés terhet cipelt. Tizenhat évesen újabb fogódzót talált magának az élethez. „Mindenki elhagyott – rajtad kívül. Nem akarok barátokat, a barátok becsapnak. Remete akarok lenni, egész életemre: nem kell barát – nem kell ellenség! Istennel is leszámoltam! – nincs már szükségem rá; a tudás a horgonyom.” De ez is csak ideiglenes választás, mert kétségbeesetten keresi továbbra is a saját útját: „A tudományból elegendem lett, és vele az istentelenségből is. Kant megmutatta az igaz utat. Újra van hitem! Tehát: filozófus vagy színész! Vagy akár költő!”

Noel magányosságát és bizonytalanságát csak fokozhatta az 1921-es év nagy csapása. Megsemmisítő, felemelő tapasztalatokra utal a legmélyebb szenvedésről, ugyanakkor a legnagyobb boldogságról: „Gyermekek, ég vedled. Most már férfi vagyok! – Olaszország! – Apám halott! – Éjszaka! – Váratlanul egy fénysugár. – A ködön áttör a napfény. – És ragyog!” Meghalt az „árnyként” Noel Field fölé tornyosuló példakép apa, a fiú betöltötte a tizennyolcadik életévét, befejezte a középiskolát, új hivatást talált magának, az abba vetett optimista hittel zárta le naplóját: „Szolgálni és szeretni!”

„A cél szentesíti az eszközt” címmel írt Noel Field egy értekezést még 1921-ben. A 17 éves gimnazista filozófiai elmélkedése ez a világtörténelem egyik talán legtöbbször hivatkozott, kifordított és félreértelmezett erkölcsi kérdésfelvetéséről. Az íráson érződik Kant hatása, némi marxizmus, és áthatja valamiféle sajátos, matematikainak vélt logika. Egy axióma segítségével próbálja ugyanis megválaszolni magának, hogy mikor szentesítheti a cél az eszközt: „Akkor, ha a cél által keletkezett haszon nagyobb, mint az eszköz által okozott kár, vagy a kettő mértéke legalább egyenlő!” Ezek után az indoklást már magától értendőnek tartja, hiszen éppoly egyszerű a képlet, mintha egy számla egyenlegéhez hasonlítaná az eredményt. Persze nem kerül el figyelmét az eredetileg felvetett kérdés, a sokak által tévesen

Niccolò Machiavellinek²³ tulajdonított tételhez való viszony – a cél szentesíti az eszközt – megvizsgálása során annak etikai tartalma sem.²⁴ Igyekszik komoly érveket felvonultatni, de nem jut tovább egy kissé zavaros morálizáláson, majd megpróbál olyan célt megfogalmazni, amely érdemes arra, hogy a megvalósításáért minden eszközt fel lehessen használni. A haza és az emberiség patetikus fogalmaival él. A cél érdekében felhasználhatók szerinte az eszközök akkor, ha nem mondanak ellent az emberiség javának: „A haza is, minden nép hazája, csak a világ egy része – és ez, a világ, a hazája az egész emberiségnek: mi mindannyian, mind a polgárai és alattvalói vagyunk, és feláldozni érte magunkat, beáldozni az életünket szent kötelességünk.” Noel Field maga is látja az ellentmondást, de képtelen annak feloldására: „Ez a fajta »haza«-szeretet a legfőbb dolog, ami létezik. És milyen gyakran zseniális emberek, hogy megvalósítsák az ideáljaikat, a világot a legmélyebb nyomorba taszították (Napóleon²⁵, Lenin²⁶).” Felmenti azonban őket, mint ahogy mindenki mást is, aki a céljai érdekében hajlandó bármi eszközt felhasználni, ugyanis szerinte, amint írja: „Az emberek ítélete nem jelent semmit; csak a lelkiismeret számít, ami Isten szava!”

23 Niccolò Machiavelli (1469–1527) olasz író, filozófus, politikus. Legismertebb, egyben legvitatottabb munkája az *Il principe*, *A fejedelem*.

24 Machiavelli *A fejedelem* című könyvében, politikai tanulmányában valóban foglalkozott az uralkodással, a hatalom megszerzésével és megtartásának lehetőségeivel, az uralkodó és az alattvalók viszonyával, de nem fogalmazta meg „a cél szentesíti az eszközt” gondolatot. Éppen azt hirdeti, hogy a politikának semmi köze az erkölcshez.

25 Bonaparte Napóleon (1769–1821) francia hadvezér és államférfi, I. Napóleon néven 1804 és 1815 között Franciaország császára.

26 Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) orosz-szovjet politikus. Az 1917-es oroszországi forradalom előkészítője, a szovjet állam első vezetője.

Lépések a politika világa felé

Noel Bostonban belépett egy kvéker irányítás alatt álló békeszervezetbe (*Fellowship of Reconciliation*). Felvették azonban a Harvard Egyetemre, és minden erejével a tanulmányaiba vetette magát. Négy helyett két év alatt fejezte be a harvardi college-ban a tanulmányait. 1924-ben ismét egy békeszervezet (*Fellowship of Youth for Peace*) tagja és aktivistája lett, és alkalmi munkák mellett ez emésztette fel az idejét. Az egyetemet követően először az amerikai Külügyminisztérium szolgálatába állt, és ekkor otthagyt a békemozgalmat. A humanista gondolkodású tisztviselő továbbra is a szovjetek által támogatott békemozgalmakkal rokonszenvezett. 1927 körül belépett egy nemzetközi klubba (*International Friendship Club*), amely Washingtonban tanuló afrikai-amerikai és ázsiai diákokkal ismertette össze a fehér bőrű fiatalokat. Washingtonban kezdett el kommunista irodalmat olvasni. Később úgy emlékezett, hogy Karl Marx²⁷ fő műve, *A tőke* első kötete volt az első olvasmánya, később egy New York-i kommunista pártkiadó „Kis Lenin Könyvtár”-ának kötetait forgatta, majd Sztálintól²⁸ *A leninizmus kérdéseit* tanulmányozta. Emellett elkezdett oroszul tanulni. Noel Field kétségkívül egyike volt azoknak a baloldali humanista fiataloknak, akik meggyőződéses kommunisták lettek úgy, hogy szinte semmit sem tudtak a létező szocializmus világáról, viszont elutasították a kapitalizmust, amelyben éltek. A Szovjetunió nyugati szimpatizánsait illeték

27 Karl Marx (1818–1883) német filozófus, társadalomtudós, közgazdász a marxista filozófia megalapítója, amely utóbb hivatkozási alap volt a pártállami rendszerek számára is.

28 Jozsif Visszarionovics Sztálin (oroszul: Иосиф Виссарионович Сталин) (1878–1953) szovjet diktátor, az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt (1925-től az Össz-szövetségi Kommunista [bolsevik] Párt] Központi Bizottságának főtitkára (1922–1934), titkára (1934–1953). 1943-tól a Szovjetunió marsallja, 1945-től generalisszimusz.

később „a hasznos idióta” kifejezéssel, mivel ha akaratlanul is, de saját hazájukban a diktatórikus szovjet rendszer érdekeit szolgálták.²⁹

1936-ban már a Népszövetség alkalmazottja volt, s feltehetően a szovjet hírszerzésnek dolgozott.

NOEL H. FIELD A NÉPSZÖVETSÉG KÉPVISELŐJEKÉNT ALÁÍRJA, HOGY KÖZREMŰKÖDNEK AZ 1939-ES NEW YORK-I VILÁGKIÁLLÍTÁS MEGRENDEZÉSÉBEN, 1939 (PSZL)

Magát kommunistának és világbékeharcosnak tartotta, utóbbi kifejezés már önmagában is mutatja Field nézeteinek az ellentmondásosságát. Titkos

29 Leninnek tulajdonítják az elnevezést, ám ő azt valójában sohasem használta. BOLLER, JR., Paul F.-GEORGE, John: *They Never Said It. A Book of Fake Quotes, Misquotes, and Misleading Attributions*. Oxford University Press, New York, 1989. 76.

párttagként szervezetileg közvetlenül a Kominternhez tartozott. Franciaország német megszállása után az USC-ként emlegetett Unitárius Segélybizottság (*Unitarian Service Committee*) vezetője lett.

HERTA JO TEMPI, NOEL H. FIELD, PARIS MILLET, HERTA FIELD ÉS RAY BRAGG
AZ USC EMBLÉMÁJA ELŐTT, 1947 (PSZL)

Bizonyíthatóan többször is kapcsolatba lépett Allen Dullesszal, aki ekkor a frissen megalakult Stratégiai Szolgálatok Hivatalának (*Office of Strategic Services, OSS*)³⁰ európai érdekeltségeit vezette. Meggyőződéses kommunista volt, és szovjetbarát elveket vallott. Az 1930-as években Svájcban kapcsolatba

³⁰ Office of Strategic Services (Stratégiai Szolgálatok Hivatala, OSS) – a II. világháború alatt az Amerikai Egyesült Államok titkosszolgálat, a CIA jogelődje.

NOEL H. FIELD AZ USC LENGYEL CSOPORTJÁVAL, 1945 KÖRÜL (PSZL)

lépett a szovjet titkosszolgálattal, és minden bizonnyal annak ügynöke lett, azonban a háború alatt a CIA jogelődje, az OSS számára is dolgozott. 1938-tól 1939-ig a Nemzetek Szövetségét képviselte Spanyolországban, ekkor találkozott a Glaser családdal. Itt lépett be az életébe Erica Glaser. Noel embereket mentett a spanyol polgárháborúban, majd a világháború alatt is.

Erica, a talált gyermek

Erica (Glaser) Wallach (1922–1973) gyermekkorát a Schlawe nevű pomerániai kisvárosban töltötte. A német náci párt előretörése miatt költözött a Glaser család Spanyolországba. A spanyol polgárháború kitörésekor Erica tizen-négyszeres volt. A lány ápolónő lett, 1938-ban tífuszfertőzést kapott. Madrid eleste után szülei elmenekültek a városból, és őt betegen magára hagyták az egyik helyi kórházban. Utóbb Glaserék egy németül beszélő svájci-amerikai házaspárt, Noel és Herta Fieldet kérték meg arra, hogy segítsenek a lánynon.

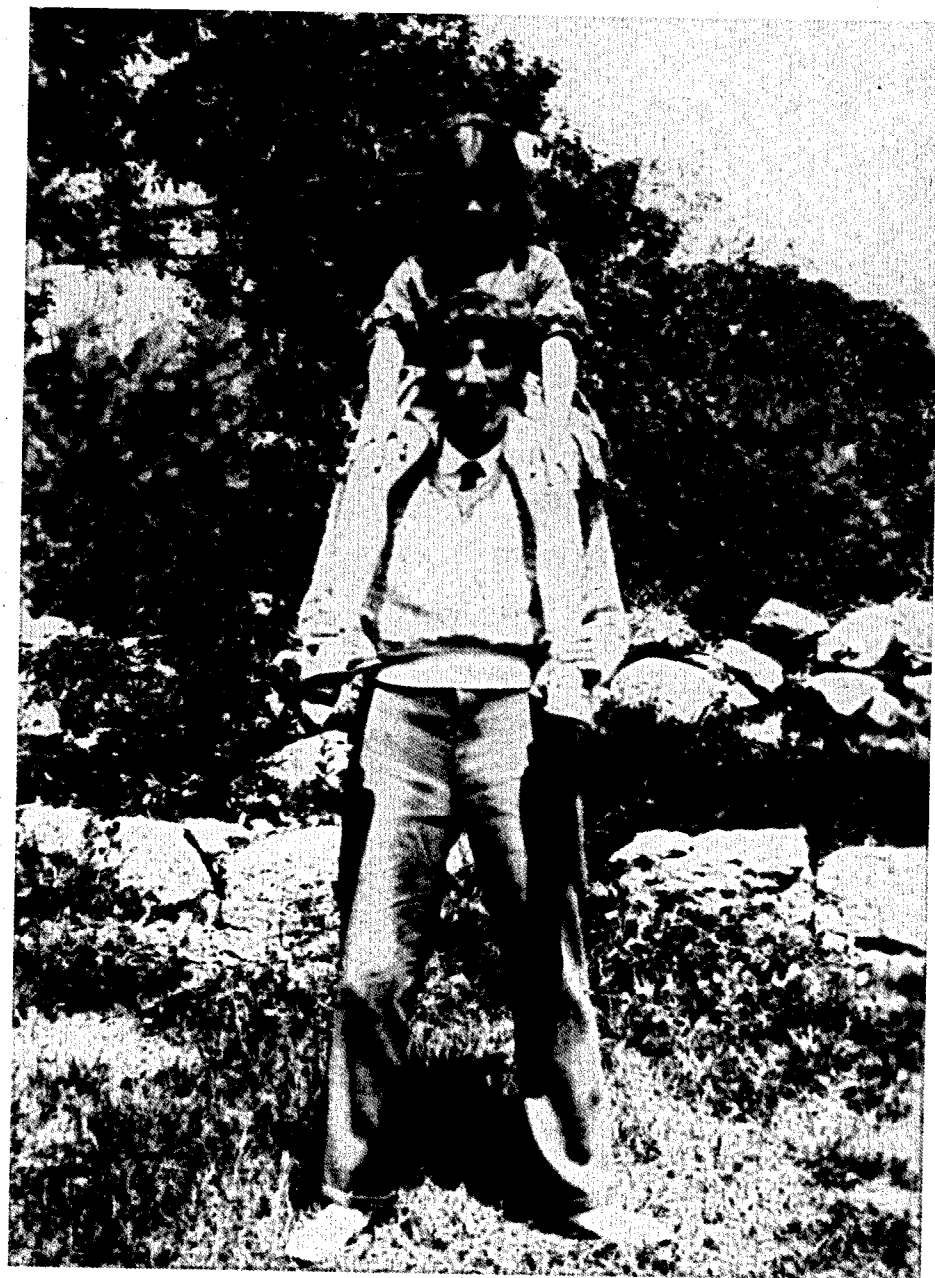

HERTA ÉS NOEL H. FIELD AZ 1930-AS ÉVEK ELEJÉN (PSZL)

HERTA FIELD WEGGISBEN, 1921 (PSZL)

Ericát időközben Madridból – miután a kórházat bombatámadás érte – a spanyol–francia határon lévő perpignani táborba vitték.

NOEL H. FIELD A HÚGÁVAL, 1920 K. (PSZL)

NOEL H. FIELD FELVÉTELE A SPANYOL FRONTON HARCOLÓ
KÖZTÁRSASÁGI KATONÁRÓL, 1938 (PSZL)

Itt kapott üzenetet a számára akkor még teljesen ismeretlen Fieldéktől, hogy keresse meg őket a helyi Grand Hotelben. Némiképp váratlanul léptek be tehát egymás életébe, ám sorsuk elválaszthatatlanul összefonódott. Innen mindhárman Genfbe utaztak a Field család otthonába, ahol Erica újrakezdhetette az iskoláit. A lány 16 éves volt ekkor. Wilhelm (Willy) és Maria Therese, a kamasz lány vér szerinti szülei időközben Angliában telepedtek le. Ő két évig együtt élt Noel és Herta Fielddel. 1940-ben azonban a Field házaspár Marseille-be költözött, Erica pedig, aki ekkor már egyetemista volt, Svájcban maradt. Erica Glaser viszonylag kevés időt tölthetett a nevelőszüleivel, mégis úgy tűnik, erős érzelmi kötelék szövődött közöttük. Erről egymásnak írott, akkori és későbbi leveleik is tanúskodnak (egymást mindig a keresztneveiken szólították). Noel és Herta 1942 novemberében tértek vissza Svájcba, miután a náci Németország megszállta a vichyi Franciaországot is. Erica ebben az évben csatlakozott egy kommunista diákcsoporthoz. Ő is kommunista lett, akárcsak Fieldék, akik kétségkívül hatással voltak rá.

A háttér

Amennyiben szem előtt tartjuk Noel Field származását, neveltetését és iskoláztatását, továbbá a 20-as és 30-as évek amerikai értelmiségi magatartásformáit és a korabeli Európában végbemenő társadalmi és politikai változásokat, jobban érthetjük a harmincas évei elején járó fiatalember kialakuló antifasiszta, szovjetbarát nézeteit. Angol anya, amerikai apa; óvilági identitás, újvilági küldetés; tanulmányok a Harvard Egyetemen, pályakezdet az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumában – olyan mozzanatai ezek az életének, amelyek látszólag ellentmondanak későbbi döntésének, vagyis hogy kommunista lett. Mégis feloldotta régi kötődéseit az új identitásában. A nácik németországi győzelmének, Adolf Hitler kancellári kinevezésének évében ismerkedett meg Noel Field két illegális ausztriai kommunistával, akiket azért küldtek Amerikába, hogy titkos szovjet kémhálózatot építsenek ki fiatal értelmiségiekből. Feltehetően sikerült is Noel Fieldet 1935-ben

beszervezniük az NKVD-be,³¹ ami azonban feltehetően nem a hagyományos értelemben vett kémtevékenységet, hanem sokkal inkább laza, sokszor személyes kapcsolatokat jelentett.

Az ő egyéni történetén túlmutató fontos kérdés az, hogy mi lehetett az oka az amerikai és a nyugat-európai értelmiség szovjetszimpatíájának a harmincas években; és milyen képpel, információkkal rendelkezettek az amerikai és európai baloldali értelmiségiek, kommunistaszimpatizánsok a Szovjetunióról. Az 1920-as években Szovjet-Oroszország határai még átjárhatóak voltak, néhányan önként vállalkoztak az utazásra (például Bertrand Russell és H. G. Wells), és viszonylag szabadon mozoghattak a bolsevik Oroszországban. Hazatérve leírták a tapasztalataikat, sokszor a jó és rossz dolgokat egyaránt (többnyire nem titkolva személyes szimpátiájukat sem). A 30-as évektől azonban a szabad elhatározásból vállalt utazások helyébe a tervezett és szervezett „konceptiós” utaztatások léptek. A látogatásokban a szovjet kultúrpolitikusok meglátták a pozitív propaganda lehetőségét. Ezeknek az utaz(tat)ásoknak a célja a tanúságtétel lett, a látogatásra kiszemelt, általuk hitelesnek gondolt személyektől elvárták, hogy meggyőzzék a nyugati világot a „bolsevik kísérlet” sikeréről. S e törekvés nem volt eredménytelen, hiszen a baloldali értelmiségiek közül sokan valamiféle reményt, és az akkori kapitalizmusból, a társadalmi igazságtalanságok világából való kiutat látták a Szovjetunióban. A nagy gazdasági világválság tapasztalatai és a fasiszmus/nemzetiszocializmus térhódítása miatt csatlakoztak a liberális eszmékben, és azt gondolták, a nyugati világ társadalmi zsákutcába jutottak. Az európai értelmiségiek közül sokan hittek a kommunizmus utópiájában, és lelkesülten úgy tekintettek a Szovjetunióra, mint a jövő zálogára, s leírásaikban felnagyították a tervgazdaság eredményeit. G. B. Shaw (1931), Édouard Herriot (1933), Louis Aragon (1935), Romain Rolland (1935), Lion Feuchtwanger (1937) és

31 KAPLAN, Karel-KOVANDA, Karel: *Report on the Murder of the General Secretary*. I.B.Tauris, London, 1990; FIELD, Hermann H.-FIELD, Kate: *Trapped in the Cold War. The Ordeal of an American Family*. Stanford University Press, Stanford, California, 1999.

mások írásai, támogató állásfoglalásai is közrejátszhattak a nyugat-európai és amerikai értelmiség Szovjetunió-szimpatáijában.³²

A másik jelentős hatást a spanyol polgárháború váltotta ki a nyugat-európai és amerikai közvéleményből.

NOEL H. FIELD FELVÉTELE A SPANYOL FRONTON HARCOLÓ
KÖZTÁRSASÁGI KATONÁRÓL, 1938 (PSZL)

A fasizmus ellen a spanyol köztársaságiak oldalán éveken át együtt harcoltak a szovjetekkel a világforradalmárok, a baloldali idealisták és a legkülönbébb

32 HAMMERSTEIN Judit: Illyés Gyula, Nagy Lajos és André Gide a Szovjetunióban. I. rész. 2007. április 20. <http://ujnautilus.info/illyes-gyula-nagy-lajos-es-andre-gide-a-szovjetunioban-i-resz> (Lekérdezés: 2017. 03. 11.).

művészek a Nemzetközi Brigádokban (ötvenhárom különböző országból közel negyvenezren). Olyan emberek találkozhattak ekkor Spanyolországban, mint például Antoine de Saint-Exupéry, Ilja Ehrenburg, Arthur Koestler, Ernest Hemingway, Robert Capa vagy George Orwell.³³

Történetü(n)k megértése szempontjából nem mellékes, hogy Noel Field éppen a spanyol polgárháború kezdetén költözött Európába. 1936-tól a Népszövetség (Nemzetek Szövetsége, Societé des Nations, az ENSZ elődje) titkárságán kezdett el dolgozni Genfben. A spanyol polgárháború alatt felkereste a harcszíntereket, és humanitárius munkával segítette az áldozatok családjait.

NOEL H. FIELD A SPANYOL KÖZTÁRSASÁGI HARCOK IDEJÉN, 1938 (PSZL)

33 BEEVOR, Antony: *A spanyol polgárháború*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002; BEEVOR, Antony: *Der Spanische Bürgerkrieg*. Bertelsmann, München, 2006.

Képzelt és valós utazás a Szovjetunióba

Kutathatjuk továbbá a személyes okokat is Noel Field döntései és cselekedetei mögött. A korban a pszichoanalízis értelmiségi divatnak számított. Noel Field álmait H. M. Bernhard analizálta 1931-ben.³⁴ Noel szóban elmondta neki rémálmaikat, ő pedig levélben írta meg neki a meglátásait. Elemzésében levele szerint nem annyira elméletekre, mint inkább a „józan észre” támaszkodott. Noel Field elbeszélései álmairól nem ismertek, csak a pszichológus álomfejtése. Noel egyik visszatérő álmának színtere a Hauptbahnhofnak (főpályaudvar) nevezett hely, ami a magyarázat szerint kedvelt utazásainak kiindulópontja volt. Ez a színtér így ezt az érzést szimbolizálhatta Noel Field életében; Fieldnek ugyanis jellemző gyermekkori élménye volt az utazás öröme. A Hauptbahnhofot eszerint éppúgy a biztonság szimbólumának kell tekinteni az ő életében, miként az anya alakját is. Az anya vagy a szeretett feleség biztosíték lehet az életében, miként a pályaudvar képe is az az álomfejtő magyarázatában, ami egyben a nagyság és a fontosság érzetét jelképezi. (A pszichológiai elemzés alapján egyértelmű, hogy Fieldnek erős történelmi küldetéstudata lehetett.) Noel Field beszámolt a pszichológusnak a rémálmaikról is: álmaiban különböző állatok kísértették, és azoknak többek között visszatérő szereplője volt a farkas, az oroszlan vagy a jegesmedve. A legtöbbször felbukkanó farkasokat coyote-nak nevezte magában, a pszichológus szerint azáltal, hogy megnevezte, meg is személyesítette őket. Bernhard, aki a Piroska és a farkas meséjére is hivatkozott – talán mivel Fieldet akarta megnyugtatni –, azt állította, hogy a farkasok az ő emlékeiben nem veszélyes állatok. (A jó gyerek ugyanis a mese végén megmenekül.) Az elemzésből az is kiviláglik, hogy Noel továbbra sem tudta feldolgozni az apja halálát, és büntudatot érzett miatta (az önvád pontos okait nem ismerjük). Az analitikus Field feleségével, Hertával kapcsolatban azt jegyezte meg: szerinte a férfi amiatt

34 PSZL VI. 903. f. 10. ő. e. H. M. Bernhard analízise Noel H. Fieldről. E dokumentum a vonatkozó levéltári szabály szerint nem közölhető.

választotta őt, hogy helyettesítse az édesanyját. Úgy látta, ha gyermeket vállalnak, az valószínűleg azért lesz, hogy Field újrakezdje általa az életét. (Ez talán eszébe jutott Fieldnek később, amikor Ericának a kommunista mozgalomba vezető útját egyengette.) Noel Field levélben válaszolt a pszichológus észrevételeire, ebben úgy vélte, hogy az állatok az ő álmaiban valós félelmeket testesítenek meg. Nem cáfolta viszont azt, hogy az utazásnak központi jelentősége volna az életében. Mi ezúttal nem tulajdonítunk túlzott jelentőséget az álomfejtésnek, a saját személyiségének magyarázatával szinte kényszeresen foglalkozó Field azonban talán ennek hatására is valóban külön(ös) jelentőséget tulajdonított az utazásainak, amelyekről rendszerint saját érzelmeit is rögzítő naplószerű feljegyzéseket készített.³⁵

Más baloldali, szovjetbarát értelmiségiek példáját követve Noel Field 1938-ban feleségével utazást tett a Szovjetunióban. Élményeiről családtagjainak írt naplóleveleiben számolt be. A kötetben közölt úti levelek tehát nem a nyugati közvélemény számára születtek, hanem a legközvetlenebb hozzátartozóinak írta őket. A szovjet rendszer világáról mégis túlzó a leírása, jól mutatja önként vállalt, lelkes azonosulását a kommunizmussal. Feleségével a Svájccal határos francia Jura hegységből indultak autóval 1938. május 22-én először Párizsba, majd innen 26-án Frankfurtig utaztak. Drezdából éjszakai vonattal folytatták útjukat Varsóba, majd tovább keletre. Május 29-én érkeztek meg Moszkvába, ahol a Novo-Moszkovszkaja Hotelben szálltak meg. Lelkesedéssel írja le, hogy a hatalmas, kényelmes, külön fürdővel felszerelt szoba a Moszkva folyóra és a Kremlre nézett. Az ételek minősége, az egész városban tapasztalt állandó építkezés, a jól öltözött emberek látványa, a fagyaltórület, az ízlésesen berendezett, áruval telt kirakatok, az óriási forgalom a fejlődés és az általános jólét benyomását kelthették az utazóban Noel Field leírása szerint. Természetesen tudható, hogy az életszínvonal jelentősen elmaradt a nyugatitól, és mások voltak a jellemző fogyasztási cikkek (ruházat, autó stb.), és ezt alighanem Noelnek is érzékelnie kellett. Színház, mozi,

35 PSZL VI. 903. f. 71–72. ő. e.

múzeum, tánc a kultúrparkban, sztahanovista³⁶ bemutató, rendelőintézet és egy anya-gyermek szoba, majd a gyermekváros megtekintése, látogatás egy cukorgyárban és a Sztálin Autógyár Kulturális Palotájában – mindez a propagandagépezet céljai szerint történt, persze Noel Field ebből mit sem vett észre levele tanúsága szerint.

Június 5-én éjszaka Leningrádba vonatoztak, ahol az Európa Hotelben szálltak meg. Itt is messzemenően elégedett volt a szállodával, az ellátással, a látottakkal, vagy legalábbis így számolt be a tapasztalatairól. Három nap alatt megnézték a várost és környékét, az Ermitázst³⁷, és a Peterhofba³⁸ is ellátogattak. Egyik este a Moszkvai Művészszínház vendégjátékát tekintették meg: a *Föld* forradalom utáni szindarab volt a partizán hadviselésről. A kiemelkedő irodalmi műveltségű, rendszeres színházlátogató Field még ezt a propagandisztikus darabot is nagy elégedettséggel nyugtázta. Leningrádból a teljes Szovjetunió feltérképezésére indultak. Június 13-án elutaztak Kazanyba, majd a Volgán hajóval Szamarába, Szaratovba, Sztálingrádba, és tovább vonattal Rosztovba, június 22-én a Kaukázus és Baku következett. Field leírásában megpróbálta rögzíteni, amint a szovjet fejlődés, ami szerinte a modernséget jelképezte, átalakítja a tradicionális helyi társadalmakat: „Furcsa kontrasztok: ősrégi keleti épületek, lefátyolozott nők – modern iskolák és lakások, bubifrizurás fiatal lányok festett körmökkel. Az olaj szaga mindenhová behatol.” Június 26-án vonatoztak tovább az azerbajdzsáni síkságon keresztül Tbiliszibe, másnap Grúzia és Örményország hegyei fölött, a Szeván-tó mentén Jerevánba repültek. Miután visszatértek Tbiliszibe, Field, feleségét hátrahagyva a szállodában, egyedül ment sétálni. Útközben egy olyan régi templomot látott, amelyik még

36 Alekszej Grigorjevics Sztahanov (1906–1977) szovjet bányász volt, róla nevezték el az 1935-ben indított sztahanovista munkaverseny-mozgalmat. Sztahanov a propaganda szerint az augusztus 30-ai, 31-ei éjszakai műszakban 5 óra 45 perc alatt 102 tonna szenet termelt ki az előírt 7 tonnás mennyiség helyett.

37 Ermitázs – Szentpéterváron (Leningrád) a Néva partján található legnagyobb orosz (egykor: szovjet) múzeum.

38 Peterhof (Petrodvorec) – az orosz cárok szentpétervári nyári rezidenciái közül a legnagyobb és leghíresebb épület.

mindig működött: „idős nők ikonokat csókolgatnak” – „furcsa látvány” – jegyzi meg. Beszélt egy volgai német³⁹ nővel is, aki a sírkertet gondozta. Megtudta tőle, hogy ott temették el Sztálin anyját. Gondolatban ismét elidőzött afelett, hogy a szovjet vezető milyen messziről indult. Ezt követően Szocsiba utaztak, ami még az ő leírása szerint is sok viszontagsággal, kényelmetlenséggel járt: zsúfolt vonatok és pályaudvarok, peronok. Szocsiból hajóval Jaltába, majd autóval Szevasztopolba és vonattal Zaporozsjébe utazott tovább a Field házaspár. Noel ellátogatott egy szövetkezeti gazdaságba is, ahol éppen folyt az aratás. Megnézte a kombájnokat, a kísérleti rizsültetvényt, a gyümölcsösöket, az elektromos melegházakat. Útjukat Harkovon át Kijevig folytatták, majd vissza Moszkvába, ahonnan július 15-én indultak vissza Varsó érintésével.

Noel Field leírásában a Szovjetunió csodálatos országgént jelenik meg. Valóban hosszú időt töltöttek ott, sokat utaztak, feltehetően sok mindent láttak és tapasztaltak. Az írásmód látszólag tárgyilagos; Field általában kerüli az elragadtatott kifejezéseket, és leírása sok helyen egyszerű élménybeszámolónak tűnik. Biztosak lehetünk abban, hogy élvezte az utazást, várakozással tekintett az események elé, és általában is izgalmas lehetett az útjuk. Kellemetlen élményként csak az utazással járó gyomorrontásokat, megfázást, illetve a zsúfolt vonatokat, a poloskáktól elszenvedett csípéseket említette. Field általában is sokat foglalkozott az egészségi állapotával, és ennek a beszámolóban is azok a legőszintébb részei, amikor saját magáról, egészségéről ír, hiszen ilyenkor kritikusabb az őt körülvevő viszonyokkal szemben is. Természetesen bármelyik utazó nyitott az ismeretlen, az új befogadására; ez a nyitottság és a kíváncsiság hajlamossá teheti arra, hogy mindazt, amit tapasztal, ne csak befogadja, hanem el is fogadja. Ráadásul Noel Fieldben elég erős vonzalom, tisztelet élt a Szovjetunió iránt. Utazása nem annyira az ismeretlen megismerését, a felfedezés naiv élményét, hanem sokkal inkább a kommunizmussal és a szovjet hatalommal való azonosulást példázhatja az életében.

39 Volgai németek – a Volga folyó mentén élő német kisebbséget nevezték így. 1941–1942-ben a Szovjetunió szinte teljes német lakosságát keletre, többnyire Szibériába vagy Kazahsztánba deportálták.

(Ki)útkeresés a második világháború alatt

A háború eseményei Noel Field számára többes, amerikai, svájci, illetve kommunista identitásán keresztül értelmeződhetnek. A szovjet hatalom magatartása a vele rokonszenvező baloldali értelmiségiek egy részét is megingatta szovjetbarátságában, kommunista hitében. A Szovjetunió kezdetben egy sor az ő szemükben népszerűtlen lépést tett, ami a legkevésbé sem volt összeegyeztethető a korábbi kommunista ihletésű békemozgalmak elképzeléseivel.⁴⁰

Winston Churchillnek tulajdonítják a mondást, miszerint „A történelmet a győztesek írják”. A Szovjetunió ugyan agresszorként viselkedett a háború kezdetén, de a német támadás ezt feledtette a világgal, a szövetséges koalíció létrejötte pedig utólag legitimálhatta a szovjet lépéseket.⁴¹ Noel Field önmagában azt, hogy az USA-nak és – már 1935-ben – a szovjeteknek is felajánlotta szolgálatait, segítségét (a kémkedést, ami utólag, és sokak szemében akkor is, hazaárulásnak látszott), akár a fasizmus elleni harc részeként is értelmezhetette. A II. világháború alatt kialakuló antifasiszta koalíció viszonyát

40 1939. szeptember 17-én a szovjet haderő is átlépte a lengyel határt, és az augusztus 23-án aláírt Molotov–Ribbentrop-paktum, más néven „Német–szovjet meg nem támadási egyezmény” értelmében megszállta Lengyelország keleti részét. Lengyelországot a németek és a szovjetek felosztották egymás között. Ezt követően 1939. november 30-án a Szovjetunió megtámadta Finnországot. Kezdetét vette a szovjet–finn háború, vagy más néven téli háború. A Molotov–Ribbentrop-paktum rögzítette azt is, hogy a Baltikum, illetve Finnország keleti határszéle és Besszarábia a szovjet érdekszférá részévé válik. 1940 júniusában, a Franciaország elleni német hadművelet utolsó napján, a Szovjetunió bekebelezte a balti államokat, majd a román régiót, Besszarábiát.

41 Három héttel a Barbarossa-terv megindulása után, 1941. július 12-én aláírták a szovjet–angol szerződést. A két szerződő fél kölcsönösen kötelezte magát az egymás felé történő segélynyújtásra, valamint arra, hogy nem kezdenek tárgyalásokat, és nem kötnek különbékét a németekkel. 1941. augusztus 10-én létrejött az angol–amerikai összefogás is. Churchill és Roosevelt közös deklarációjában – Atlanti Charta – határozták meg politikájuk alapelveit s háborús céljaikat. A Szovjetunió elfogadta az Atlanti Charta demokratikus követeléseit (nem tartanak igényt területi gyarapodásra, és nem ismernek el olyan területi változásokat, melyek szemben állnak az érintett ország lakosságának akaratával. Célkitűzésük a nemzetiszocializmus megdöntése), és 1941. szeptember 29-én bejelentette, hogy csatlakozik a nyilatkozathoz.

ráadásul 1945 elejéig látszólag nem terhelte különösebb feszültség. Jaltából is elégedetten tért haza „a három nagy”, miután közös akarattal aláírták az egyezményt. Tavasszal az amerikai és a szovjet csapatok találkoztak az Elbánál, Európa szívében (Torgaunál 1945. április 25-én). Augusztusban a Szovjetunió – Sztálin Jaltában tett ígéretének megfelelően – belépett a Japán elleni háborúba. Ugyanekkor Sztálin kelet-európai területi és politikai igényei, majd a kommunista pártok intenzív propagandája Nyugat- és Dél-Európa egyes országaiban már a koalíció válságát jelezték. A potsdami csúcstalálkozó (1945. július 17. – augusztus 2.) nem hozott újabb eredményeket, nem sikerült javítani a szövetségesek viszonyán. 1945 végére egyértelművé vált, hogy a szovjet–amerikai jó kapcsolatok véget értek. Noel Field ezt egyelőre nem érzékelte, a háborús ellenállás hőseként utazgatott a világban, és élménybeszámolókat tartott a cselekedeteiről.

A nagypolitikában ugyanakkor markánsan átrendeződött a világ gazdasági és politikai térképe. Az USA, melynek Field az állampolgára volt, Nyugaton egyértelműen a világ vezető hatalmává vált. Betöltötte azt a szerepet Nyugaton, amelyet Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Japán nem voltak képesek betölteni. Feladva izolációs politikáját, a világ minden részén érdekeltté vált az események alakításában. A Szovjetunió a második világháború legnagyobb területi nyertese lett. A Vörös Hadsereg vált Európa legnagyobb szárazföldi haderejévé.⁴² Az ekkor kezdődő – és a szovjet rendszer összeomlásáig tartó – hidegháborút a történészek egy része pusztán nagyhatalmi konfliktusként szemléli. A hidegháború azonban ezen az ellentétén túl értelmezhető (volt) két ideológia, a kapitalista országok akkor ismert demokráciáinak és a lenini világforradalom szembenállásaként, azaz olyan alapvető ideológiai ellentétként, amely a gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi szférákat és a róluk való gondolkodást is meghatározta. Noel Fieldet akkori megnyilatkozásai szerint továbbra is lenyűgözte mindaz, amit

42 George F. Kennan and the Origins of Containment, 1944–1946. The Kennan–Lukacs Correspondence. University of Missouri Press, Columbia, 1997; JUDT, Tony: *Postwar. A History of Europe Since 1945*. Penguin Press, New York, 2005.

a szovjet hatalomról tudott. A Szovjetunió ereje, harca, amit hősiességnek véltek, csodálattal töltötte el mindazokat a nyugati értelmiségieket, akik Fieldhez hasonlóan már a harmincas években is baloldaliak voltak, és a Szovjetunió bűvöletében éltek. Ez az eufória sokuknál nemcsak a háború végéig tartott ki, hanem az ötvenes évekig, sőt a legtöbb esetben az 1956-os magyar forradalom leveréséig.

Mindez némiképp magyarázhatja a Noel Fieldhez hasonló értelmiségiek kettős tudatát: egyfelől továbbra is amerikai, angol, francia stb. hazafiak voltak, másfelől a Szovjetunió hívei, kommunisták. (Ez a két identitás a háború előtt már elvált egymástól, amikor a kommunizmus általában is a kapitalizmus ellenségének látszott, de akkor még értelmezhető volt a szovjetbarátság a rendszerkritika referenciapontjaként.) Eszményeik fogságában és valamiféle „harmonikus világbéke” bűvkörében meggyőződéssel hitték, hogy a világon a jó és a rossz harca zajlik. Addig nem okozott ez feloldhatatlan belső és külső konfliktusokat az életükben, amíg hazájukat és a Szovjetuniót azonos oldalon tudták, de meghasonlottak, amint felbomlott a koalíció, és a korábbi szövetségesek egymás ellenfeleivé váltak. Az ismert világról alkotott képzetek kelet–nyugati (mesterséges) felosztásakor Noel Field és néhány hozzá hasonló idealista a Keletet választotta – kérdés, hogy ez mennyire volt önkéntes választás az ő esetükben. (Noel Field döntésének hátteréről később még részletesen írunk). Elhatározásukat befolyásolhatta az Egyesült Államokban kialakuló kommunistaellenes boszorkányüldözés, amely indíttatásában, verbális túlzásaiban hasonlított a kelet-európai és szovjet imperializmusellenességhez. A „mccarthyizmus”⁴³ az ötvenes évek hidegháborús korszakának, a kollektív ellenségképnek jellegzetes megnyilvánulása az USA történelmében. Csúcspontja az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság működése. A testület az Egyesült Államokban rejtőzködő „kommunista ügynökök” felkutatását és megbüntetését tűzte ki céljául.

43 A „mccarthyizmus” Joseph Raymond McCarthy szenátor nevéhez fűződik, aki az 1950-es évek elején az Amerikai Egyesült Államokban boszorkányüldözést indított a kommunista személyek ellen.

A Bizottság 1950 és 1954 között számos politikust, művészt, közéleti személyiséget meghurcolt: mások mellett például Charles E. Bohlent, a Dwight D. Eisenhower elnök által kinevezett moszkvai nagykövetet, a színész komikust, Danny Kaye-t, vagy Orson Wellest, Arthur Millert és Charlie Chaplint.⁴⁴

A világpolitikai helyzet, az ideológiai rendszerek, az amerikai és nyugat-európai, illetve szovjet és kelet-európai átalakulások, a kétpólusú világ létrejötte önmagában mégsem volt elegendő arra, hogy az embereket az egyik vagy éppen másik oldalra állítsa. Sohasem mellékesek az egyéni döntések, cselekedetek, és ezek megismeréséhez elkerülhetetlen az egyén személyes attitűdjeinek bemutatása is.

A Field-saga

Noel Fieldék a háború után, 1945-ben Bostonba, majd Mexikóba utaztak. Az Egyesült Államokban először még az ellenállóknak kijáró tisztelettel fogadták a házaspárt. Ez a helyzet azonban 1948-ban váratlanul megváltozott, amikor a Hiss-ügy kapcsán Noel Field neve is megjelent az amerikai újságok címlapján. Whittaker Chambers⁴⁵ újságíró ekkor azzal vádolta meg Alger Hiss-t, a Rooseveltt-kormányzat külügyi alkalmazottját, hogy a harmincas évek közepétől a szovjet hírszerzés ügynökeként szolgált. Noel Fieldet szintén ügynökként nevezte meg, és azt állította róla, hogy Hissnek dolgozott. Chambers állításai szerint Hiss a jaltai konferencián is szovjet ügynökként vett részt, mint ahogy az ENSZ alapításánál is, és így módon elárulta a hazáját. Alger Hiss az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság hallgatta meg, majd hazaárulás vádjával perbe fogták. Bizottsági meghallgatását a televízió élő egyenes adásban közvetítette; egyik kihallga-

44 EVANS, M. Stanton: *Blacklisted by History. The Untold Story of Senator Joe McCarthy and His Fight Against America's Enemies*. Crown Publishing, New York, 2007.

45 Whittaker Chambers (1901–1961) amerikai író, szerkesztő, az 1930-as évek végéig meggyőződéses kommunista. Ezt követően kiábrándult a marxista tanokból, és elkötelezett antikommunista lett.

tója a republikánus politikus Richard Nixon,⁴⁶ az USA későbbi elnöke volt. Nixon karrierjének fontos állomását képezte a kihallgatáson mutatott eltökélt fellépése. Hiss 1949-ben ötévi börtönbüntetésre ítélték hamis tanúzás miatt, azonban a kémkedés vádját nem tudták bizonyítani. Szabadulása után sem ismerte el bűnösségét. (Később a washingtoni szovjet követség és rezidentúra Moszkvába küldött rejtjeles táviratai, az ún. *Venona-iratok* közül az egyikben szerepelt egy Ales fedőnevű ügynök, aki akár ő is lehetett.)⁴⁷

1947-ben Fieldet gyakorlatilag elbocsátották az Unitárius Segélybizottságtól, vélhetően ebben döntő szerepe volt annak, hogy szoros kapcsolatot ápolt a kommunistákkal, így állás nélkül maradt. Noel Field 1948-ban már Prágában volt, amikor Whittaker Chambers vallomásáról először hallott, olvasott. Ekkor válhatott egyértelművé számára, hogy Kelet-Európában kell letelepednie. 1948 szeptemberében ugyanis Csehszlovákiába utazott, és kapcsolatai révén ott próbált meg munkát találni. Novemberben még hazautazott Genfbe, hogy a költözését megszervezze. 1949. május 11-én Prágában letartóztatta a csehszlovák államvédelem, majd innen Budapestre szállították. Az Egyesült Államokba soha többé nem tér(hetet)t vissza. Több magyarázat van az elfogására, az egyik szerint – mely szóbeli információkon alapul – a CIA-nak is szerepe lehetett benne. Eszerint Frank Wisner, az *Office of Policy Coordination* (OPC)⁴⁸ vezetője utasította a lengyel titkosszolgálatba

46 Richard Nixon (1913–1994) az Amerikai Egyesült Államok alelnöke (1953–1961), majd elnöke (1969–1974).

47 Schmidt Mária Alger Hiss ügyének megítélése szempontjából tartja fontosnak a Noel H. Field sorsáról tudósító államvédelmi dokumentumokat. SCHMIDT Mária: *A titkosszolgálatok kulisszái mögött. Hitek, ideológiák és hírszerzők a XX. században*. XX. Század Intézet, Budapest, 2005. Lásd RAINER M. János kritikáját: *Kulissza csak. Mozgó Világ*, 2006. 3. sz. 117–121. <http://epa.oszk.hu/01300/01326/00073/11rolrol6.htm> (Lekérdezés: 2017. 02. 07.).

48 1948-ban létrehozott független szervezet az USA-ban, a pszichológiai hadviselésre és félkatonai akciók szervezésére alakult. Első igazgatója Frank Wisner volt.

beszervezett ügynökét, Józef Światłót arra, hogy hírsztelje el: egy amerikai kém készül átlépni a csehszlovák határt.⁴⁹

Noelt Budapesten az Államvédelmi Hatóság börtönében tartották fogva, ahol az amerikai hírszerzés ügynökeként vallatták ki. A Rajk-perben kémhálózat kiépítésével és működtetésével vádolták, bár hivatalosan sohasem emeltek vádat ellene. Szinte valamennyi hozzátartozóját letartóztatták, miután ők egymás után Noel Field keresésére indultak. Felesége, Herta az USA prágai konzulátusára ment segítséget kérni, majd a férje után őt is Budapestre hurcolták. Hermannt, Noel bátyját Varsóban fogták el, és ott tartották fogva. Ericát 1950-ben Berlinbe csalták, és szintén letartóztatták. Elfogásuk – különösen, hogy Noel Fieldet ekkor már szovjet ügynökként tartották számon – világszerte ráirányította a figyelmet a Kelet-Közép-Európában kiépülő szovjet hatalom valódi mibenlétére.

A történet háttérében: a koncepciós perek

A szovjet rendszer államaiban megrendezett kirakatperek a sztálini elképzelés és a szovjet állambiztonság aktív részvételével zajlottak. A nemzeti sajátosságokon túl a szovjet tanácsadók által kiesztelt összeesküvés-elmélet a kétpólusú világ logikájának megfelelően az ellenségkeresésen alapult. Az ideológiai megalapozáson túl a Magyarországon, Csehszlovákiában, Lengyelországban és Kelet-Németországban zajló pereket egyetlen személy, Noel Field, illetve családja kapcsolta össze. Magyarországon és Csehszlovákiában Noel Field, Lengyelországban Hermann Field, Noel Field testvére, Kelet-Németországban Erica Glaser Wallach, Noel Field nevelt lánya.⁵⁰

49 MOSLEY, Leonard: *Dulles. A Biography of Eleanor, Allen and John Foster Dulles and Their Family Network*. The Dial Press, New York, 1978, 275–277.

50 Noel Field központi szerepéről a kelet-európai koncepciós perekben a szakirodalomban több feltételezés létezik. Lásd HÓDOS György: *Tettesek és áldozatok. Koncepciós perek Magyarországon és Közép-Kelet-Európában*. Noran Kiadó, Budapest, 2005, 63–74; ZINNER

A Közép-Európán végigsöprő leszámolások sorában a magyarországi mintapélda a Rajk László és társai ellen lefolytatott eljárás volt, ennek keretében börtönözték be évekre és kínozták meg Noel Fieldet.⁵¹ A szakirodalomban eltérő vélemények olvashatók arról, hogy a Rajk-per esetében a magyar pártfőtitkár, Rákosi Mátyás elsősorban Moszkva elvárásainak kívánt-e megfelelni vagy egy potenciális ellenlábásától akart megszabadulni.⁵² A Rajk-per Prágából indult, 1949 májusában a csehszlovák állambiztonság Rákosi követelésére átadta Noel Fieldet a magyar állambiztonságnak. A magyaroknak kizárólag azért volt szükségük Fieldre, hogy az államvédelem börtönében fizikai kényszerrel kicsikart vallomásait felhasználják a Rajk-perben. Noel Field úgy válhatott több kelet-európai koncepció per központi figurájává, hogy tanúként egyetlen tárgyaláson sem hallgatták ki, bűnösségét egyetlen perben sem mondták ki. A Rajk-perben a vallatás nyomán Noel Field összeállította azoknak a magyar kommunistáknak a listáját, akikkel a segélyszervezet a háború alatt kapcsolatba került. A vádirat szerint Rajk Lászlót Field próbálta beszervezni az amerikai kémszervezetbe. Noel Fieldet 1949. május 11-én

Tibor: „A nagy politikai affér”. A Rajk–Brankov-ügy I. Saxum Kiadó, Budapest, 2013, 107–190.

51 Magyarországon a „demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről” szóló törvény első alkalmazása a Magyar Testvéri Közösség elleni per lefolytatása volt, amelyben hét egymással összefüggő perben több mint 250 személyt ítélték el. Ez tekinthető az első koncepció pernek, amelynek fő célja a Független Kisgazdapárt kiiktatása volt a magyar politikai életből. Majd sorra következtek a kirakatperek: az európai hírfőnök Papp Simon és társai ellen indított MAORT-per, a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozók elleni ún. FM-per, a Standard-per, a Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros elleni, valamint a Rajk László és társai elleni perek – és a sor még hosszan folytatható lenne. A Rajk-per részletes elemzésére lásd ZINNER Tibor: „A nagy politikai affér”. A Rajk–Brankov-ügy I–II. Saxum, 2013–2014.

52 Lásd erre különösen BORHI László: *A vasfüggöny mögött*. Magyarország nagyhatalmi erőterében 1945–1968. Ister Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, Budapest, 2000; HÓDOS György: *Kirakatperek*. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európában 1948–54. Eötvös Kiadó, Budapest, 1990; HAJDÚ Tibor: A Rajk per háttere és fázisai I. *Társadalmi Szemle*, 1992. 11. sz., 17–36; SCHMIDT Mária: A Rajk-per és az amerikai kapcsolat I–II. *Magyar Szemle*, III. évf. 1994. 3. sz., 227–252; 4. sz., 360–372.

tartóztatták le a Rajk László elleni eljárásban, és 1954. október 28-án szabadult. 1955. október 6-án a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy vele szemben nem merült fel bizonyíték.⁵³

A Csehszlovákiában öt és fél éven keresztül, Sztálin halála után is tovább folytatott, Slánský-per összefoglaló néven ismert eljárássorozatban ugyancsak központi szerepet kapott Noel Field. Többek között Noel Field vallomásából állították össze annak a hatvan csehszlovák kommunistának a névsorát, akiket „Field-csoport” néven kezeltek egy titkos perben. A végül tizenegy vádlott ellen megindított eljárásban a vádak Noel Fieldhez vagy bátyjához, Hermann Fieldhez, és annak segélyszervezetéhez, a Czech Refugee Trust Fund működéséhez kapcsolódtak. Kelet-Berlinben Erika Wallachal játszották el az imperialista ügynök szerepét. Személyes bátorságára vall, hogy Erika Wallach azért indult Kelet-Berlinbe, mert nevelőszülei sorsáról szeretett volna megtudni valamit, és így esett a keletnémet államvédelem fogságába.

Erica bátorsága

Erica életében, aki első politikai tapasztalatait még a spanyol polgárháborúban szerezte, szintén nem peregték eseménytelenül a világháború alatti és utáni évek. Még 1940-ben Field bemutatta őt Bruno Goldhammernek,⁵⁴ aki német kommunista menekült volt, és megismertette más kommunistákkal is. Erica Glaser az OSS-nél lett titkárnő-tolmács; az állást minden bizonnyal Noel Field intézte neki Allen Dulles közbenjárásával. Erica

53 Az adatokat közli ZINNER Tibor: „A nagy politikai affér”. A Rajk–Brankov-ügy II. Saxum Kiadó, Budapest, 2014, 375.

54 Bruno Goldhammer (1905–1971) német illegális kommunista. Különböző kommunista lapok szerkesztője volt, a nácizmus elől Svájcba menekült, 1940-ben Zürichben elfogták és bebörtönözték. 1944/45-ben a Svájcban kiadott *Freies Deutschland* főszerkesztője, 1945-ben tért vissza Németországba, ahol 1949-ig Münchenben és Berlinben újságíróként dolgozott. 1949 októberében oszályvezető lett az NDK tájékoztatási hivatalában, 1950 augusztusában kizárták a pártból és bebörtönözték a Noel H. Fielddel tartott kapcsolata miatt. Később rehabilitálták.

Glaser több más kommunistához hasonlóan egész személyiségevel és teljes lényével vett részt a mozgalomban. Homályos információink vannak a német kommunista ellenállás egyik vezetőjéhez, Leo Bauerhez⁵⁵ fűződő viszonyáról. 1942 őszén Erica Glaser az egyik ör segítségével kapcsolatba lépett az ekkor börtönben lévő Leo Bauerrel. Kapcsolatuk az illegális kommunista szabadon bocsátásáig tartott. Emiatt Erica két éven át Genfben maradt. A saját ételkészlet-kezelésének felét bevitte a börtönbe, és titkos üzeneteket közvetített. Szerelmes leveleket írt neki mint a menyasszonya, és úgy is viselkedett, s eközben teljesítette is a kommunista vezető utasításait. Csak Leo Bauer kiszabadulása után bontotta fel vele az eljegyzését, ekkor – Noel Field későbbi emlékezése szerint – saját magát „rossz fényben tüntette fel” a vőlegénye előtt, hogy ily módon szabaduljon meg tőle (így elérte, hogy elvtársa elengedje őt magától).

Erica 1944-ben végzett a Genfi Egyetemen, ezt követően Svájcban Németországba ment. 1945-ben Németországban – nevelőapjához hasonlóan – az OSS-szel is kapcsolatban állt. Később német állampolgárságot szerzett, hivatalos tisztséget töltött be a kommunista pártban, és egy német kommunista lapnak is a munkatársa volt. Noel Fieldhez hasonlóan tehát az *Office of Strategic Services*-nek dolgozott, és rövid ideig a Kommunista Párt tagja is volt. A szovjetek amerikai kémnek gondolhatták, míg a nyugati hatóságok azt hitték, hogy a kommunistáknak kémkedett, szóval egyaránt gyanús-nak tűnt az egymással szemben álló erők szemében. (A szovjetek később őt is bebörtönözték mint kémeket.) 1946-ban találkozott Robert Wallachal, az Egyesült Államok hadseregének tisztjével, akivel eljegyezték egymást. Ezt követően elhagyta Németországot és a kommunista pártot is. 1948-ban vér

55 Leopold Bauer (1912–1972) német kommunista, majd szociáldemokrata politikus, Willy Brandt későbbi tanácsadója. 1940-ben a náciizmus elől Svájcba menekült. 1942 októberében illegális menekültként és kommunistaként két év börtönre ítélték. Tizenkilenc hónapot töltött a genfi St. Antoine börtönben, ezt követően 1944-ig egy internálótáborban raboskodott. Az NDK-ban 1950 augusztusában letartóztatták, és kizárták a kommunista pártból a Noel Field-ügy kapcsán. 1952-ben egy szovjet katonai bíróság mint kémeket halálra ítélte, az ítéletet 1953-ban 25 év kényszmunkára változtatták. 1955-ben szabadult a Gulágról, ezt követően az NSZK-ban élt, és a Szociáldemokrata Pártban politizált.

szerinti apja, Willy súlyosan megbetegedett, Erica emiatt a London melletti Epsomba utazott, hogy meglátogassa őt. Férjével, Robert Wallachal itt kötött házasságot 1948 júniusában. Kisvártatva visszatértek Párizsba. Ericától megtagadták az amerikai hatóságok, hogy beléphessen az Egyesült Államok területére, mivel korábban kommunista szervezetek tagja volt. (Ez a döntés összefüggött Noel Fieldnek a Hiss-ügyben betöltött szerepével.) A fiatal nő a háború után Párizsban nyugodt, békés polgári életre rendezkedett be férjével és két kisgyermekével. 1949-ben Noel és Herta Field is felbukkant Párizsban, még mielőtt Prágába utaztak volna. 1950-ben Erica, amikor Fieldék keresésére indult, két kisgyermeket hagyott otthon. Robert Wallach még ebben az évben visszatért a gyermekeivel az Egyesült Államokba. A férfi egészen 1954-ig, amikor egy rövid levelet kapott tőle, semmit sem tudott a feleségéről.

Erica nevelőszülei, Herta és Noel Field kiszabadításához a már említett, német kommunista Leo Bauertől kért segítséget, aki Kelet-Berlinbe hívta őt bizalmas megbeszélésre. 1950 augusztusában itt fogták el, miután kísért a pártközpont épületéből. Először az NDK-s állambiztonság vizsgálati fogságába került, a berlini Schumann Strassén vallatták, majd innen 1951 áprilisában a szovjet központi vizsgálóbiztonság épületébe, Berlin-Karlshorstba vitték. Augusztusban Berlin-Hohenschönhausenbe szállították, ahol egy évig teljes elszigeteltségben tartották, és többek között a német államvédelem későbbi hírhedt vezetője, Erich Mielke⁵⁶ is kihallgatta őt. 1952 szeptemberében ismét Karlshorstba hurcolták, ahol kínozták, verték, nem engedték aludni. 1952 szeptemberében a szovjet katonai bíróság Berlin-Lichtenbergben halálra ítélte kémkedés vádjával. Nem sokkal később a moszkvai Butirka börtönbe vitték, ahol hat hónapot töltött egyedül egy cellában a halálsoron. Sztálin halála után, 1953 júliusában tizenöt év lágerfogságra mérsékeltek

56 Erich Fritz Emil Mielke (1907–2000) kommunista politikus, az NDK-s állampárt, a SED funkcionáriusa. Az állambiztonsági szervezet (Staatssicherheitsdienst, Stasi) kiépítője az NDK-ban, 1957-től 1989-ig állambiztonsági miniszter.

az ítéletét. A vorkutai büntetőtáborban kényszermunkásként vasútépítésen dolgoztatták.

Magyarországon 1954-ben engedték ki a fogságból Noel és Herta Fieldet. Nem sokkal később visszakapta a szabadságát Noel bátyja, Hermann is, akit Lengyelországban – ugyancsak kémkedésért – tartottak fogva. Erica 1955-ben szabadult egy szibériai munkatáborból, amikor a szovjet hatóságok őt is ártatlannak nyilvánították. Ezt követően Moszkvából Kelet-Berlinbe vitték, és szó szerint áttették őt a város nyugati részébe. Ezzel elvileg ismét belépett a szabad nyugati világba. Még éveket kellett azonban várnia arra, hogy visszatérhessen a családjához és saját hétköznapi életéhez. Az amerikai hivatalok ugyanis, mivel szovjet ügynökként tartották számon, megtagadták a Gulágot megjárt egykori halálraítélttől az Egyesült Államokba való beutazást. Egyik első, 1955-ben a *US News and World Report*-nak adott nyilatkozatában Erica így fogalmazott: „Nyugodt, békés életet akarok élni a családommal. Több mint 5 évig nem láttam a gyerekeimet. A lányom most 7 éves, a fiam majdnem 5, és hat hónapos volt, amikor utoljára láttam őt. Gyermekeim amerikai állampolgárok, és a férjem is amerikai. Én is szeretnék amerikai lenni.” 1957 őszén térhetett csak haza, egyelőre ideiglenesen. 1958 márciusában végül az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság kimondta az ártatlanságát, és Erica amerikai állampolgár lett.⁵⁷ Nevelőapját, akinek hatására kommunistává vált, még a Bizottság előtt sem tagadta meg: „Nos, igen nehéz egy embert néhány szóval jellemezni. Noel Field számomra mindig is... – rajongtam érte, mióta csak ismertem; rövid ismeretség után nagyon megszerettem.” Miután visszatért a családjához, Erica Wallach Warrentonban lakott, és tizennyolc éven át francia és latin nyelvet tanított az egyik helyi iskolában (Highland School).

1967-ben adta ki a már említett visszaemlékezését. Saját történetét jellemzőnek gondolta a korszakra. Önmagát átlagos, hétköznapi embernek tartotta,

57 Lásd az Amerika Ellenségeit Vizsgáló Bizottság *The Erica Wallach Story* című jelentését (HUAC-HQ-EBF-3721). A dokumentum tartalmazza mindazt, amit Erica mondott a Bizottság előtt, és az Egyesült Államok politikája szempontjából elemzi cselekedeteit, sorsát és a hidegháborús történések hátterét.

akinek egy nem normális, felfordult világban kellett élnie. Memoárja szerint a Gulágon is mindvégig maga előtt látta a szabad, hétköznapi élet lehetőségét. Amikor Noel Field egyik levelében számonkérte rajta, hogy a kommunizmus ellen „politizál” a könyvében, így válaszolt neki: „Annyira politikamentesen írtam meg a könyvet, amennyire az emberileg csak lehetséges – az egész dolog úgy néz ki, amint azt az utószóban is írom, hogy: a.) ez egy régi ügy; b.) az emberi része bármilyen körülmények között megtörténhet – még a normális életben is. A legtöbb olvasó és recenzens mindezt megértette.”

Sasfészek vagy kalicka? Noel sorsa

Noel Fieldet öt éven át fogva tartották és kínozták a magyar államvédelem börtönében. Az egyik legismertebb kelet-közép-európai kirakatper, a Rajk-per gyanúsítottja és egyben tanúja lett. Noel az államvédelem börtönében először az ártatlanságát hangsúlyozta. Az ávósok többször megverték, napokon keresztül koplaltatták. A fizikai és a lelki kényszer hatására végül beismerő vallomást tett. Elismerte, hogy az amerikai titkosszolgálatnak, az ún. „svájci csoport” tagjainak, valamint Szőnyi Tibornak⁵⁸ is kémkedett. Noel Field mindvégig pszichés problémákkal küzdött. Először édesapja halála után volt ideg-összeroppanása, de később is nehezen viselte a fordulatokat, megpróbáltatásokat. Az államvédelem fogságában teljesen összeomlott. Szabadulása után, húgának írt egyik levelében vallott arról a jelenségről, amely a börtönben a leginkább kínoztta, és amelyről ő maga azt gondolta, hogy ingatag lelkialkatából következett. Cellájában ugyanis elfelejtette a múltbeli arcokat, és még a feleségét sem tudta a börtönben maga elé idézni.⁵⁹

58 Szőnyi Tibor (1903–1949) orvos, illegális kommunista. 1939 márciusától Svájcban élt. 1949. május 16-án mint „imperialista” kémet letartóztatták. A Rajk-perben arra kényszerítették, hogy Rajk Lászlót nevezze meg felső kapcsolatának. A Rajk-per negyedrendű vádlottjaként 1949. szeptember 24-én a Budapesti Népbíróság első fokon, október 14-én a Népbíróságok Országos Tanácsa másodfokon halálra ítélte, másnap kivégezték.

59 PSZL VI. 903. f. 75. ő. e.

Noel Field gyermek- és ifjúkorában mély válságokat élt át. Az ő életében e válságoknak a lezárását jelentette azonosulása a kommunizmussal, és saját személyes identitásának ezen keresztül történő felépítése. Ezt az azonoságtudatot nem roppantották meg azok a kínzások sem, amelyeket az államszocialista rendszer börtönében elszenvedett. Noel ugyan ezek hatására a börtönben összeomlott, és bevallotta az ellene felhozott, koholt vádakokat, ám később úgy talált magára, hogy már a börtönben újabb és újabb vallomásokat írt, amelyben kihallgatói számára életének tökéletesen érdektelen részleteit, gyermekkori álmait, vágyait, saját indítékait ismertette. A vádakkal szemben védte magát, erősítette az igazát, újra felépítette saját kommunista azonoságtudatát.

Noel Field 1954-ben szabadult, ekkor politikai menedékjogot kért Magyarországon, és belépett a kommunista pártba. A meggyőződéses kommunista végleg a vasfüggöny keleti oldalát választotta a Nyugat helyett – úgy tűnt, hogy szabad akaratából. Valójában azonban az Egyesült Államokba, mint volt szovjet ügynök, nem térhetett volna vissza, és még a börtönben kötelezték őt egy nyilatkozat megtételére arról, hogy Magyarországon marad. Az a történet, amely a Fieldről szóló ismertetésekben Noel Field élete legmeggrázóbb fordulatainak tűnik, a levéltári források ismeretében egyszerűen kényszer következménye volt. Noelnek 1954-ben semmilyen választási lehetősége nem volt, sőt később még annak érdekében is ügyesen kellett lavíroznia, hogy családtagjaival kapcsolatot tarthasson.

Noel Field több levélben kérte a rehabilitációját az MDP vezetőitől. Gerő Ernő 1955-ben utasította arra Hegedüs Andrást és Piros Lászlót⁶⁰, hogy értesék meg vele, mivel hivatalosan nem ítélték el, így az ítélet alól felmenteni

60 Piros László (1917–2006) 1950. október 24-én államvédelmi vezérőrnagyi rangban az Államvédelmi Hatóság IV. Főosztályaként szereplő Határőrség és Belső Karhatalom Főparancsnokság – 1950. decembertől Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokság – (fő)parancsnoka lett, pár nappal később az ÁVH vezetőjének első helyettesévé is kinevezték. 1953 elején, Péter Gábor letartóztatását követően megbízott vezetőként átvette az ÁVH irányítását, részt vett a volt felettese ellen zajló vizsgálat lefolytatásában. 1954-től 1956-ig belügyminiszter, október 28-án a Szovjetunióba távozott. 1958-ban tért haza.

sem lehet, párttagságát pedig a lakóhely szerinti alapszervezettől kérheti. Később is több olyan nyilatkozatot fogalmazott, amelyben saját sorsát, döntéseit, ártatlanságát magyarázta. Bizonyosan kényszer (is) lehetett tehát abban, hogy Noel H. Field végül Magyarországon maradt, saját igazságáért (hogy igazi kommunista volt, nem pedig áruló) viszont valódi meggyőződésből, szinte kényszeresen küzdött.

Magyarországon Noel és Herta Field havi tízezer forintos juttatást kapott, ami sokszorosa volt a miniszteri fizetéseknek is. Az államvédelem azonban szigorúan felügyelte az életüket. A sashegyi Meredek utcában, Budapest egyik legelegánsabb környékén, de továbbra is rabságban laktak.

NOEL H. FIELD BUDAPESTEN A SAS-HEGYEN, 1965 KÖRÜL (PSZL)

A nekik kiutalt villában egy hálószoba és egy nappali állt a házaspár rendelkezésére. Kezdetben állandóan velük, a villában kellett tartózkodnia egy németül folyékonyan beszélő államvédelmi századosnak, akinek az volt a feladata, hogy a mindennapjaikat ellenőrizze. A ház udvarán ún. „rejtett” (az utcáról nem

látható) őrség vigyázott rájuk. Az örök nem is érintkezhetek Fieldékkel, sőt azt sem tudták, hogy kit kell védeniük/őrizniük. Szigorúan felügyelték tehát a mindennapjaikat, és az államvédelem képviselői is rendszeresen felkeresték őket. A házaspárról szóló jelentéseikben a mindennapi életük mellett kiemelt témaként jelent meg a Gulágon raboskodó nevelt lányuk sorsa. Lányuk kiszabadítása érdekében Fieldék még Hruscsovnak⁶¹ is levelet fogalmaztak. A házaspár Erica szabadon bocsátásáról végül a magyar állambiztonságtól értesült, s ennek kapcsán többször kiemelték: szeretnék elérni, hogy nevelt lányuk ne térjen vissza Nyugatra. Családtagjainak írt leveleiben játékosan „sasfészeknek” („eagle’s nest”) nevezte sashegyi lakásukat, amely valójában inkább olyan „aranykalicka” volt, amelyből sohasem tudott kirepülni.

Noel Field a későbbi kihallgatások során (amikor az államvédelem képviselői felkeresték) többször megtagadta fivérét, Hermannt és nevelt lányát, Ericát is. 1956 januárjában Fieldék például biztosították az államvédelmet afelől, hogy a *US News and Report* című lapnak tett nyilatkozatával nem értenek egyet, és úgy értékelik, hogy azzal megtagadta őket. Ennek ellenére továbbra is leveleztek vele. Az államvédelem azonban arra nem fordított gondot, hogy a megfigyelt cselekedeteinek tartalmi (s különösen erkölcsi) konzisztenciáját mérlegelje. Ez nem volt szempont Fieldék esetében sem, csak életüknek és személyes kapcsolataiknak a totális ellenőrzése. Noel Field a rokonainak írt leveleiről rövid összefoglalókat készített az államvédelem részére, ezek megőrződtek az iratai közt. Az államvédelem ettől függetlenül felbontotta, lefordította és ellenőrizte a leveleiket. Egy idő után a rokonok kerültek, hogy ezekben bármilyen politikai kérdést megemlítsenek neki. Noel Field pedig, amikor tudomást szerzett valamely nyilatkozatukról, rögvest elhatárolódott attól. A kommunista ország börtönéből szabadult testvére; Hermann és a Gulágról hazatért Erica alighanem tudták, hogy milyen nyomás nehezedik Noelre és a feleségére. Fieldék így többnyire az amerikai családok és saját hétköznapijaikról, egészségi állapotukról leveleztek rokonaikkal.

⁶¹ Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) szovjet kommunista politikus, a Szovjet Kommunista Párt első titkára, a Minisztertanács elnöke.

További fontos kérdés volt a családi vagyon sorsa; az ezzel kapcsolatos ügyek intézése Elsie Doobra, Noel húgára hárult.

A Magyarországon rekedt Field házaspár magyarul tanult, Noel hamarosan elkezdett magyar nyelven szépirodalmat is olvasni. Többször kérték az államvédelemtől, hogy a férj munkát kaphasson. 1956 januárjában, amikor Noel Field dolgozni kezdett a Corvina Könyvkiadónál, 1000–1500 forintot keresett havonta, és ezért javasolta az államvédelemnek, hogy az államtól kapott járandóságát havi 10 000 forintról 7500 forintra csökkentsék. Egy idő után az államvédelem azt is engedélyezte, hogy nyilatkozzék a nyugati sajtónak, mivel biztosak voltak abban, hogy úgyis a párt hivatalos véleményét fogja képviselni. Megtörtént az is, hogy a nyilatkozatához előzetes vázlatot készítettek számára. Az államvédelem dokumentumai jól mutatják, hogy a rendszer mit várt el Fieldéktől, keveset mondanak viszont az ő indítékaikról, azon túl, hogy továbbra is félelemben, szigorú ellenőrzés alatt kellett élniük. Herta és Noel Field folyamatosan és állhatatosan törekedtek arra, hogy elismertessék régi szovjet párttagságukat, illetve hogy a magyar kommunista párt, az MDP, majd az MSZMP felvegye őket soraiba. Minden jel arra utal, hogy ezt valóban akarták, mivel egyfajta igazolást jelentett volna számukra amiatt, hogy ártatlanul szenvedtek.

Ha valaki a kommunizmussal szembefordult, a bolsevik logika szerint az ellenséget szolgálta, attól függetlenül, hogy éppen vele szemben igaza volt-e a pártnak, vagy sem. S ezt nemcsak másokra, hanem mindenkinek saját magára nézve is érvényesnek kellett tekintenie. A börtönben Noel Fieldet a kínzások – Koestler regényének főhősétől, Nyikolaj Szalmanovics Rubasovtól eltérően – szinte azonnal megtörték. Fieldnek önmaga számára így – a regénybeli Rubasovval ellentétben – nem a bátorságot, a kitartást és annak önkéntes feladását kellett tartalommal megtöltenie, hanem a gyávaságot és a meghátrálást. Később pedig az őt és szeretteit megkínzó hatalom melletti kiállását kellett önmagának, a kommunistáknak, sőt a külvilágnak és a Nyugaton élő családtagjainak is megmagyaráznia.

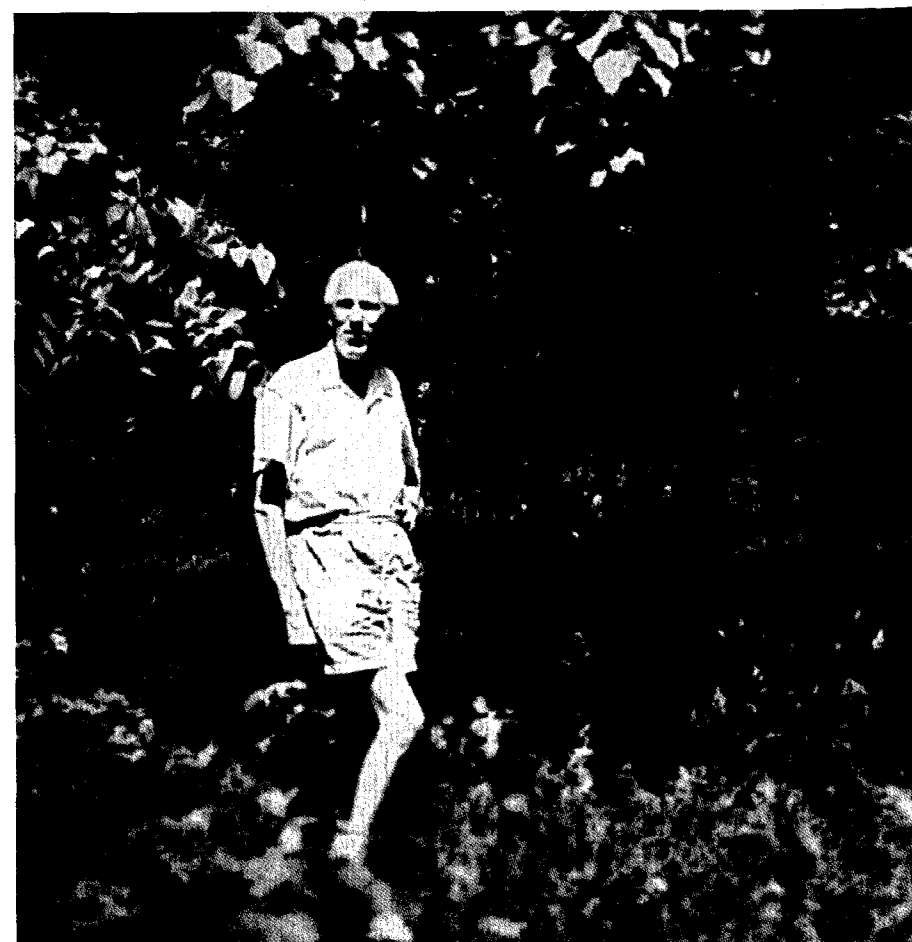
Annak, amit a nyilvánosság számára írt, bizonyosan nem volt minden eleme őszinte, mint ahogyan akkori cselekedetei sem. Mindvégig tudta, hogy az

Egyesült Államokba nem térhet vissza, Magyarországon lehallgatják a telefonját, felbontják és elolvassák a leveleit. Bár tudatában volt annak, hogy Ericához és a testvéreihez írt leveleiben nem lehet őszinte, legfeljebb a hétköznapijairól szóló mondatokban, s őket nyilvánosan elítélő nyilatkozatokat is tett, úgy vélhette, hogy kommunistaként ezt kötelessége megtenni. A kommunizmus nem csak személyiségének külső burka lett. Az ő életében létezett egy olyan kimondott cél (a kommunizmus), amelyre hivatkozhatott magában azokban a pillanatokban, amikor feladta az erkölcsi szempontokat, és saját pillanatnyi érdekeit szem előtt tartva döntött és cselekedett. Noel Fieldet már fiatalon foglalkoztatta eszköz és cél viszonya, vagyis az, hogy mit lehet erkölcsösen megtenni az elérni kívánt célok érdekében. Írt is róla, s akkor még a morális elvek mindenhatósága mellett tört lándzsát. Kommunista hite azonban később sokkal inkább eszköz lett számára a hétköznapijokban, mintsem a gondolkodását és az életét kiteljesítő cél: segített feldolgozni és megérteni saját cselekedeteit is.

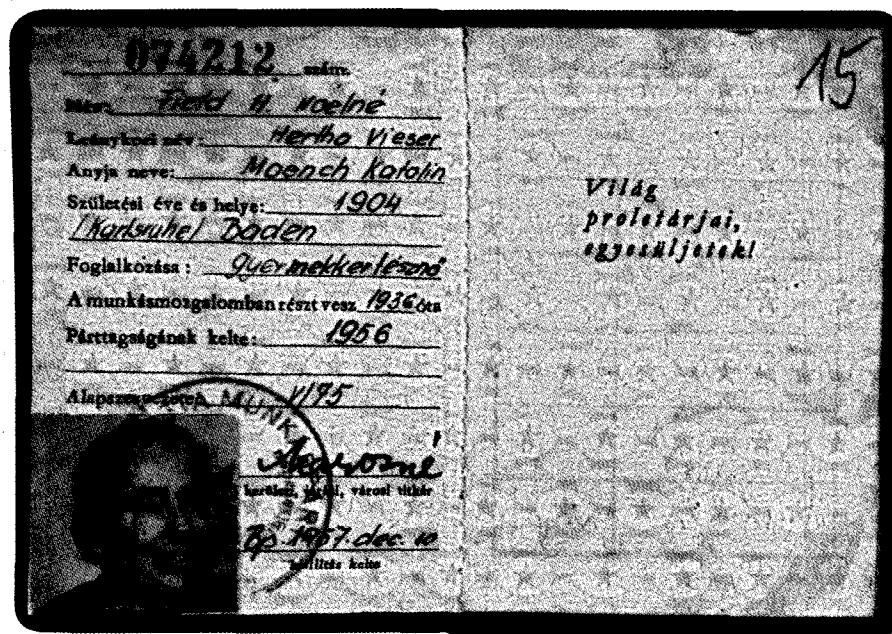
Amikor Noel Fieldnek az első nyilatkozatait kellett megtennie, panaszkodott – az államvédelem által készített vázlatok számára szokatlan, idegen nyelvezetére. Hamar megtanult ugyan a párt szempontjai szerint gondolkodni és nyilatkozni, de sohasem volt képes annak bikkfanyelvén beszélni. Későbbi megnyilatkozásai telítettek a rá oly jellemző személyes fogalmazásmóddal, irodalmi(askodó) stílusjegyekkel. Költői képekkel – valamiféle sajátos „líraisággal” – érzékeltette és magyarázta meg önmagának is mindazt, ami vele történt, és amit racionálisan nem tudott feldolgozni; folyamatosan stilizálta saját életét és azzal együtt a létező szocializmus történetét. Nem tudjuk, valójában mennyire sorvasztották el személyiségét az állandó kompromisszumok (amelyeket részben kényszerből, részben megfelelés-kényszerből vállalt). Mindenesetre minden cselekedete és nem cselekvése is azt mutatja, hogy a kommunizmussal való feltétlen azonosulás, és ennek kapcsán saját tetteinek igazolása töltötte ki az életét, a mindennapjait. A Rubasov-elméletnek⁶² is nevezett pszichológiai magyarázat a koncepció

62 KARDOS András: „A Rubasov-elmélet”. *Beszélő*, 1985. 1. sz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-rubasov-elvelet> (Lekérdezés: 2017. 02. 07.).

perekben bebörtönzött kommunisták magatartásáról, amely az egyén saját szempontjainak a teljes feladásáról, megtagadásáról szól, valahogy így működhetett az ő esetében. (Erica Wallach ezzel szemben mindvégig saját személyes integritásának a megóvásával, saját egyéni, családi boldogságának, boldogulásának a reményét őrizve védekezett a kínzások és a megpróbáltatások ellen. Később, szabadulása után, memoárja szerint erre is támaszkodva kezdte újra az életét.)

NOEL H. FIELD A SAS-HEGYEN 1965 KÖRÜL (PSZL)

HERTA FIELD PÁRTIGAZOLVÁNYA, FOGLALKOZÁSAKÉNT „GYERMEKKERTÉSZNŐ” SZERPEL, AMI A NÉMET KINDERGARTNERIN (ÓVÓNŐ) TÜKÖRFORDÍTÁSA, 1957 (PSZL)

A levéltári iratokat olvasva úgy tűnik, hogy a Field házaspár életében a Kádár-korban⁶³ fokozatosan enyhült az állambiztonsági ellenőrzés szigorra, bár leveleiket továbbra is felbontották, telefonjukat pedig lehallgatták. 1956-ban Noel és Herta az MDP, majd az MSZMP tagjai lettek. Lassan elválaszthatatlanul összefonódhatott életükben a kényszer, az elhallgatás és a titkolózás a kommunista elkötelezettséggel, amely már-már őszinteségnek hatott. Noel Field nyilatkozatban állt ki a Kádár-kormány mellett, majd 1961-ben a *Mainstream* című nyugati baloldali lapban hosszú cikkben vallotta meg kommunista hitét: „Magyarországon a közeljövőben befejezik a szo-

63 Kádár János (1912–1989) kommunista politikus, az állampárt első titkáráként, majd főtitkáráként Magyarország első számú vezetője volt 1956 és 1988 között (az ún. Kádár-korszakban).

cializmus alapjainak lerakását. Olyan országban élünk – valamikor mint a »hárommillió koldus« országát ismertük –, ahol mindenki számára van munka, ahol a munkanélküliség átka már a múlté, ahol mindenki számára van élelem és ruha, és ahol a növekvő kereslet állandóan eléri, illetve maga mögött hagyja a növekvő kínálatot. S ami talán a leglényegesebb, a bizonytalanság érzését – amely ma is annyira jellemző milliók életére Amerikában – a biztonság nagyszerű tudata váltotta fel.”⁶⁴ Az írás miatt elismerő levelet kapott Kádár Jánostól. 1970-ben, amikor Noel Field elhunyt, az MSZMP első titkára részvétét fejezte ki a gyászoló özvegynek; Herta pedig hosszú levélben köszönte meg a pártvezetőnek, a magyar kommunista pártnak és Magyarországnak mindazt, amit, ahogy írta, értük tettek: „Mikor még Nyugaton laktunk, arról álmotdtunk, hogy egy napon majd egy szocialista országban fogunk élni. Az álmunk, még ha különös és kellemetlen módon is, de végül valóra vált, és számunkra boldog végét ért. Elvtársaink segítő keze és szíve, valamint az éveken át tartó törődés, melyet a Párt tanúsított felénk, mélyen meghatott bennünket, és több mint kárpótolt az elszenvedett bajokért. Ezt a törődést éreztem férjem és legkedvesebb barátom végső tiszteletadásakor is, mely elsőprően gyönyörű, baráti és méltóságteljes volt. Nem tudom szavakba foglalni, hogy milyen sokat jelentett számomra az Őt övező megbecsülés.”⁶⁵

Kitekintés

A könyvünkben megjelenő szereplők életének fontos kérdése a történész számára, hogy mi okozta a Field család történetének drámai fordulatát. Az egyik lehetséges magyarázat szerint Noel H. Field kulcsszerepet játszott az USA elleni szovjet kémtevékenységben. A leginkább valószínű feltételezés azonban az, hogy egyszerűen Noel volt az az ember, aki a kitalált nagy kirakatper (a Rajk László elleni koncepciók eljárás) lehetséges, tehát

64 PSZL VI. 903. f. 57. ő. e.

65 PSZL VI. 903. f. 112. ő. e.

Kelet-Közép-Európában tartózkodó szereplői közül a legjobban megfelelt „az amerikai kapcsolat” számára elképzelt szerepnek. Ő kényszerűségből éppen a vasfüggöny keleti oldalán tartózkodott, és valamilyen kapcsolata bizonyíthatóan volt az OSS-szel (megjegyzendő, hogy Csehszlovákiába mint kommunista kém menekült, valamint hogy az Egyesült Államokban ellene felhozott vádak sem voltak teljesen megalapozottak). Nyilvánvaló,

NOEL TESTVÉRE, HERMANN FIELD SÍELÉSEN, 1961 (PSZL)

hogy Noel Field nem árulta el a kommunista mozgalmat, és semmi nem utal arra, hogy központi szereplője lett volna a Szovjetunió által működtetett kémhálózatnak. Okkal tételezhetjük, hogy a Field család sorsát, vagyis azt a ságát, amelyet Erica, Hermann, Herta és Noel átéltek, elsősorban nem saját cselekedeteik, hanem jórészt fatális véletlenek határozták meg, amelyek felnagyították Noel Field valós történelmi szerepét is.

Noel utóbb, amikor szembenézett sorsával, joggal érezhette igazságtalannak mindazt, ami vele történt (és ami szinte ugyanígy sok más baloldali érzelmű amerikai tisztviselővel megtörténhetett volna). A háború után először azt élhette meg, hogy a háború alatti szerepéért hősként ünneplik, majd azt, hogy árulónak tartják. Joggal hadakozott mindvégig a rákényszerített élettörténet, vagyis az áruló kém szerepe ellen (aki a történet amerikai változata szerint a hazáját, a szovjet–magyar változat szerint pedig kommunista hitét árulta el). Jellemző, hogy valamennyi későbbi megnyilatkozásában tiltakozott az ellen, hogy elárulta volna a kommunizmust és az elvtársait, s – természetesen kisebb hangsúllyal, de – azt is visszautasította, hogy az USA elárulója lett volna. Nem volt igaz, amivel Keleten vádolták, és teljességgel az sem, amivel Nyugaton. Nem bizonyítható továbbá az sem, hogy kulcsszerepet osztottak volna rá a Rajk-perben. A belőle a börtönben kicsikart vallomás, valódi árulása ugyanakkor valóban hatott mások életének (elsősorban egykori német elvtársai sorsának) az alakulására. A leginkább elfogadhatónak az az álláspont tűnik, mely szerint az ő történetének a hidegháború világának megértése szempontjából lehet jelentősége.

A hidegháború világa működésének leírására számos modell létezik. Az egyik ilyen a játékelméleti megközelítés, amely szerint a szembenállás kompromisszumok nélküli helyzetet alakított ki a nagyhatalmak között. „A fogoly dilemmája” képlet azt mutatja, hogy mikor milyen lépéseket tehettek meg a nagyhatalmak egymással szemben.⁶⁶ A tudatos, modellezhető magatartások mellett ebben azonban szerepük lehetett bizonyos történelmi véletleneknek

⁶⁶ AGGARWAL, Vinod K. – ALLAN, Pierre: Cold War Endgames. In ALLAN, P. – GOLDMANN, K.: The End of the Cold War, Kluwer Law Int., The Hague, 1995. p. 38.

is. Sok szempontból úgy tűnik továbbá, hogy a szemben álló nagyhatalmak félreismerték (túlbecsülték) egymás gazdasági és katonai képességeit, valamint a szándékait is, és mindez tovább fokozta az ellentéteket. Mindennek pszichológiai magyarázata szerint a logikus következmények és a nem igazán modellezhető véletlen események a „tudatos-tudattalan” ellentétpárjával helyettesíthetők. A *kognitív disszonancia* – Elliot Aronson által alkalmazott – modellje szerint a döntéshozók az információk közül aszerint válogattak, hogy éppen mi támasztotta elő előzetes attitűdjüket, előítéleteiket. Az ilyen önigazoló magatartás mindig megtalálta a cselekedetek referenciapontjait, és mindenkor alátámasztotta a tett igazát. Az elkötelezettségek pedig egyre erősebbé és már-már megkérdőjelezhetetlenné váltak.⁶⁷

Ha a hidegháborút nem egyszerűen világpolitikai rendszerként értelmezzük, hanem valamiféle uralkodó gondolkodásmódként és világszemléletként, akkor felfedhetők az egyéni cselekedetek és a nagyobb történelmi események közötti kölcsönös kapcsolatok. Noel Field személyes döntései is magyarázhatók a „kognitív disszonancia” fogalmával, vagyis olyan önigazoló magatartásként, amely sok szempontból a kor viszonyaiból következett. (Mindez egyfelől erősítette, másfelől pedig elrejtette személyiségének pszichopatologikus jegyeit, azáltal, hogy a korban racionálisnak ható jelentéseket kölcsönzött ezeknek, vagyis feloldott őket a kommunista identitásba.) Jól dokumentálható, hogy e magatartás miképp szakította el őt fokozatosan a józan ész világától, a hétköznapi racionalitásától; és ezzel szemben például Erica Glaser Wallach hogyan tépte el tudatosan az őt a kommunista mozgalom zárt értékvilágához és általában a korabeli politikához fűző szálakat, és miképp tért vissza a mindennapok normalitásához.

Noel Field és családjának története valóban jól jellemzi a hidegháború alatti világot és – a paranoid gyanakvás általánossá váló légkörén túl – annak különbségeit is. Míg Noel és Herta – a látszat ellenére – kényszerűen vállalt rabságban, állandó korlátok között élte a mindennapjait, addig az

67 ARONSON, Elliot. *The Social Animal* (11th ed.). New York: Worth/Freeman, 2011.

építész Hermann Field és a tanár Erica Wallach az Egyesült Államokban mindeközben valóban hétköznapi életet élhetett.

Erica úgy tűnik, hogy teljesen elfelejtette a kommunizmus eszméjét, amely nevelőszüleit magához vonzotta, és életük végéig a fogságában tartotta; s általában sem foglalkozott politikával. Egyetlen közéleti cselekedetéről tudunk, tagja lett az állatkínzás ellen fellépő legnagyobb amerikai állatvédő egyesület, az ASPC (*American Society for the Prevention of Cruelty to Animals*) Fauquier megyei szervezetének. Warrentonban – minden jel szerint – békés (kis)polgári életet élt haláláig.

Ahogy életrajzának beszédes címe, *Világosság éjjel* is sugallja, a szenvedések között meglátta, és későbbi életében meg is találta a személyes boldogság lehetőségét. Noel Field azonban sohasem tapasztalhatta meg azt, hogy a politikán túl, annak szorításán kívül is lehet élni. Az ő életére jól illik Koestler regényének a címe: *Sötétség délben*.

ERICA GLASER WALLACH A KUTYÁIVAL,
HOPEFIELD, 1967 (PSZL)

**NOEL H. FIELD A CÉL SZENTESÍTİ
AZ ESZKÖZT CÍMŰ ÍRÁSA**

Noel H. Field: A cél szentesíti az eszközt

Lugano, 1921

Szeretném azonban ezt a címet abba a kérdésbe önteni: „Mikor szentesíti a cél az eszközt?” És a válaszom erre így hangzik: *„Akkor, ha a cél által keletkezett haszon nagyobb, mint az eszköz által okozott kár, vagy a kettő mértéke legalább egyenlő!”*

Úgy hiszem, ezt a mondatot minden esetre lehet érvényesíteni. Az indoklás szinte már feleslegesnek tűnik; mert – ha egy számla egyenlegéhez hasonlítom – amikor a kapitalista összeszámolja a bevételeit, és az eredmény pozitív, akkor az időközben keletkezett adósságok ellenére alapvetően elégedett az „üzlettel”, és a végeredmény által „indokolt” és „szentesített” adósságok alapvetően elfogadottnak minősülnek.

És a morál értelmében: a végén etikailag pozitív mérleg megbocsáthatóvá teszi és megtisztítja a történések láncolatának tisztátalan láncszemeit is, amennyiben ezek az egész szövedék képződéséhez szükségesek voltak.

Ezzel szemben, ha az eszközök annyira rosszak, hogy a cél tiszta fényét elhomályosítják, akkor az eszköz szentségteleníti a célt, és bűnné változtatja!

A nagy és nehéz kérdés azonban a következő: Hogy lehet a cél és az eszköz hasznát, illetve kárát objektíven megítélni? Vajon minden egyes alkalommal a cselekvő szubjektív megítélése lesz mérvadó? Létezik-e általánosan érvényes mód arra, hogy az eszközt és a célt összevegyük? Nem! Nincs abszolút igazság, ugyanúgy, mint ahogy más erények meghatározására sincs. – De

valóban annyira alapvetően eltér minden egyes ember lelkiismerete, az erkölcsi fogalmakról alkotott elképzelése olyan egyedi, hogy lehetetlen a célt és az eszközt etikai értékelésében egymással szemben lemérni? Ebben az esetben alapjaiban kétséges az emberiség megjavulása. – Az embereket *meg kell tanítani* arra, hogy mielőtt cselekednek, az eszközt és a célt minden oldalról világítsák meg, és tartsák ugyanabban a mértékben egymás mellett, vizsgálják meg az egymásra vonatkozó kölcsönhatásukat, és csak azután ítélik meg az értéküket.

Legtöbbször az emberek csak a célt tartják szem előtt, holott az eszköz éppolyan fontos. És épp e miatt az egyoldalú szemlélet miatt zavarodik össze olyan gyakran az ember és látja úgy, hogy műve a rosszul megválasztott eszközök miatt megy tönkre (itt akaratlanul is a kommunizmus jut eszembe, ahol a szép és tiszta célt teljesen meggyalázták az eszközök!). – Vessünk egy pillantást néhány fő célra, és vizsgáljuk meg a fenti kijelentés helytállóságát néhány példán keresztül.

Az emberi élet minden célját be lehet sorolni két fő csoportba: a nagy, sokrétű csoportja a tisztán egoista szándékoknak, és a kicsi, de annál értékesebb halmocskája a tisztán altruisztikus szándékoknak. Mindkét csoport között fel lehet fedezni néhány nyílt vagy rejtett hidat, amelyen a két oldal képviselői találkoznak, de most foglalkozunk mindkét oldal legfeltűnőbb, legellentétesebb típusaival.

Az egoista vagy önző célok, amik kizárólag annak a javát szolgálják, aki az eszközt az elérésükhöz felhasználja, a többi ember számára azonban – ha nem is károsak, de – közömbösek, nagy részét teszik ki a materiális életnek. Aki azonban a lét magasabb szintű szféráit szeretné elérni, aki nagy ideálokat dédelget, és ezeket meg is szeretné valósítani, annak elsősorban a más célokkal kell foglalkoznia; ezek más embereket is – vagy csakis más embereket – szolgálnak, sőt akár az egész emberiséget.

Először az első csoportot intézzük el, utána időzzünk el kicsit tovább a másodikonál.

Szabad egy embernek – vagy több ember egységének – egy másik embernek vagy embereknek ártania azért, hogy saját magának használjon, valami-

lyen vágyát valóra váltsa, vagy a becsvágyát kielégítse? A válasz csakis egy szigorú „Nem” lehet; még akkor is, ha az okozott kár bármi csekélynek tűnik. – A legdurvább példának az alábbi hoznám fel: valaki, aki másokból húz hasznot. Lehetséges, hogy az egész boldogsága – akár az egész élete – függ tőle – ugyanannyira –, nekünk azonban őrhelyünkön kiemelkedve ezt el kell utasítanunk, és még akkor is, ha érzéseink hozzá húznak, morálisan, tehát az Úr színe előtt nem állhatna meg: a híres és hírhedt mondat, mely szerint „Szükség törvényt bont”, az egyedi életben éppúgy elítélendő, mint az állam életében. Inkább pusztuljon el valaki, mint hogy más emberek szenvedése árán mentse magát! – És mi a helyzet akkor, ha a szorult helyzetben levő esetleg tudattalanul vagy akaratlanul szolgálatot tesz a világnak, amennyiben például tehetségét és erejét az emberiség szolgálatába állítja, amennyiben alacsonyabb rendűeket feláldoz? A cselekedetét ebben az esetben nem igazolja-e a fenti mondat? Csak akkor, ha a cselekedet pillanatában annak kedvező hatásának tudatában volt, és csak azért mentette magát, hogy a köz javát szolgálhassa! Egy ilyen esetet azon hidak egyikének tekintünk, amelyek átvezetnek minket az altruista⁶⁸ célok táborába. Amennyiben azonban az illető számára ez a végső haszon tudattalan és szándékolatlan volt, akkor végképp nem beszélhetünk célról (ami minden esetben egy tudatos szándék), hanem csupán egy véletlen mellékes jelenségről, amely a cselekedet a legkevésbé sem „szentesíti”.

Hasonlóképpen bűn a szellemi gyarapodás mások kárára, még akkor is, ha a hagyományos értelemben vett „becsületünk” megóvása érdekében szükségesnek tűnik; mert a becsületet is az egoizmus⁶⁹ egy bizonyos megnyilvánulásának tekintem. Értéktelen minden tisztelet és megbecsülés, ami felém irányul, ha nem tiszta a lelkiismeretem, és magamat nem vagyok képes tisztelni és becsülni!

Mindazt, amit itt elmondtam, nemcsak az egyes emberekre vonatkoztatom, hanem éppúgy egész családokra, pártokra és nemzetekre: igen, a poli-

68 Önzetlen viselkedés.

69 Emberi magatartás, amikor az egyén saját önös érdekét mindenki más elé helyezi.

tikára is! Megdöbbenőnek találom, hogy még ma is mindenhol azt hallani: „A politikának és a morálnak semmi köze egymáshoz!” – ez más szavakkal azt jelenti: „A politika és a moralitás hiánya elválaszthatatlanul összetartoznak!”

Az ég szerelmére, hát az állam nem sok ember egysége – és ezt a közösséget nem terhelik morális fogalmak és kötelességek?! Hát nézzétek meg a világháborút, nézzétek a fájdalmas nyomort és jajkiáltásait a halálosan beteg emberiségnek: ez lett a következménye a politikának, amiből kihagyták a morált.

A betegség, amiben a világ szenved, így hívják: Morálmentes politika! – És a keresztény szellemiségben gondolkozó emberek még mindig a politika és a morál összeegyeztethetlenségét zengik.

„A politikának a morál ellenségének *kell* lennie, ez már a szóban is benne van: a politika érdek, államérv, és az érdekek köztudottan nem foglalkoznak az Úr akaratával!” – Akkor tehát – a hétköznapi életben igényli az ember (vagy nem?), hogy az érdeket a morálnak alárendelje! Ezért azt mondom: a politikát le kell küzdenie a morálnak, ha nem tudnak békésen együtt dolgozni! Amíg Isten (mert a morál Istent jelenti!) nem a legfőbb akarat mindenben, és nem az övé az első szó, addig a megkínzott emberiség soha nem nyerhet békét és nyugalmat, soha nem lehet boldog! – Ebben az értelemben egy katona, aki egy politikai – tehát nemzeti-egoista – célért odahagyja minden vagyonát, feleségét és gyermekeit, a szeretetet a gyűlöletért, ölésért és öletésért – egy ilyen mértékben félrevezetett embert el kell-e ítélnünk? Őt nem, de annál jobban azt a politikát, ami ezért hibás! A katona, aki minden boldogságát feláldozza egy fantomért, azt hiszi, hogy altruista – és ezáltal valóban *azzá válik*: meg van győződve róla, hogy egy szent ügy érdekében cselekszik, a háború borzalmas eszközét tartja az egyetlen útnak (mert erre drillezték be⁷⁰) – és – ezért tisztelnünk kell! Ő egy altruista szemléletet követ a hazája javára, ami mellett – önhibáján kívül – elfeledkezett az emberiségről és az emberségről.

70 Erre képezték ki.

NOEL H. FIELD, 1921 (PSZL)

Tehát arra a végkövetkeztetésre jutottam: Egy egoista cél *nem* szentesíti az eszközt. – De itt még egy kérdés törekszik elő: Szabad-e ártanom saját magamnak, bármilyen cél elérésének érdekében? Szabad-e az önkínzás eszközéhez nyúlnom, ha ki akarok űzni magamból egy terhet vagy egy bűnt? És végül – szabad-e, ha semmi más eszköz nem áll rendelkezésre, öngyilkossághoz folyamodnom? Szabad-e az öngyilkosságot vezeklésnek tekinteni korábbi bűnökért?

Ebben az esetben csak az egyén dönthet; csakis ő az ura a saját testének, a saját lelkének – és egyedül csak neki van joga dönteni a saját sorsáról (mondom: *saját* sorsáról, amennyiben más sorsok nem kapcsolódnak hozzá!), mert csak ő ismeri – a saját lelkét.

Tudhatjuk-e, mi játszódik le másvalaki lelkében? Nem! *Saját magáról* mindenkinek saját magának kell döntenie. És ha egy cél elérése érdekében saját magában – de csakis saját magában – kárt tesz, és készen áll arra, hogy magára vállalja – nos, akkor megteheti!: az eszköz, amelyet használ, például az önkínzás (Luther!⁷¹), rajta kívül senkinek nem árt; a szenvedést azonban, melyet saját magának okoz, beragyogja a haszon, amelyet ezáltal elérni remél. Ha ez a haszon nem ér fel a kárral – akkor ez a saját dolga, és a következő alkalommal jobban mérlegeli majd az eszközt és a célt. – Ámde, ismétlem, ha ennek során bárki másnak is akár csak a legkisebb kárt okozza, a legapróbb fájdalmat, a legjelentéktelenebb gondot – akkor le kell mondania az eszközről, és ha szükséges, a célról is. Ha tehát korábban úgy tűnhetett, hogy magasztalom az öngyilkosságot, akkor ezzel a korlátozással valójában ellehetetlenítem: mert van-e a világon akárcsak egyetlen ember is, akit minden barátja elhagyott, minden hozzátartozója annyira gyűlöl, hogy nyugodtan megválhat az életétől anélkül, hogy valaki gyászolná vagy sajnálná? Nem, a bizonyosság, hogy valaki még gondol vele, hogy valakinek kint okozna a döntésével, a kétségbeesett embert vissza kell hogy tartsa az utolsó lépéstől. Amíg az ember élhet egy másik emberért, addig élnie kell, addig kötelessége élni! – És ennek alapján az önkínzás is csak akkor

71 Luther Márton (1483–1546) Ágoston-rendi szerzetes, a reformáció szellemi atyja.

megengedett, ha senki nem tud róla, és a kínomat mindenki elől elrejttem, aki szeret, és a jajszavammal senkinek nem okozok fájdalmat: a kint, amit magamnak okozok, szentesíti az eszköz, és ezért örömmé változik, így tehát szeretnem kell!

És most áttérek az altruista célokra:

Szabad-e káros vagy rossz eszközt használnom, ha valakinek szolgálatot akarok tenni? Mindenekelőtt fel kell tennem magamnak a kérdést, hogy nem egy, a valóságban önző cél rejlik-e az altruizmus szép leple alatt.

Ha például egy rokonnak vagy egy barátnak, akiről tudom, hogy ragaszkodik hozzám, örömet szerzek egy másik kárán, aki nem ragaszkodik hozzám, akkor a tettem hátterében nem az a remény van, hogy ezt a rokont vagy barátot még jobban magamhoz kötöm, elkötelezem, hogy adott esetben ő se tagadhassa meg tőlem a segítséget? Jogos-e, ha egy embernek bűnhődnie kell egyszerűen csak azért, mert nem ismerem, miközben egy másikat, akit a véletlen hozzám kötött, megjutalmazok? Semmilyen körülmények között! Kétségkívül vannak kötelességeink egy baráttal szemben – de csak amíg ezek egy másik embert nem érintenek hátrányosan. Minden embernek ugyanolyan jogokat kell adnunk. Ezzel szemben sokkal inkább a saját bűnünk, ha feláldozzuk magunkat a barátainkért. Az nem igazi barát, aki engem minden más ember elé helyez, aki az ismerőseitől szívességet kér nekem, saját maga azonban nem kész áldozatot hozni értem! – Altruisták tehát csak akkor vagyunk, ha anélkül, hogy magunkra gondolnánk, egy másik ember javát minden eszközzel támogatjuk, függetlenül attól, hogy nyerünk-e rajta valamit, vagy sem, hogy barátunk vagy ellenségünk-e.

Ha azonban ez a feltétel maradéktalanul teljesül, akkor megszorítás nélkül mondhatjuk azt a mondatot, hogy „Az eszköz szent, ha az esetlegesen okozott kárnál lényegesen nagyobb a cél haszna.”

Mert így, noha az eszközzel ártunk az emberiségnek, amennyiben egyetlen tagjának ártunk; közben ugyanezt az emberiséget szolgáljuk, amennyiben – ha nem is ugyanannak a tagjának – használunk.

Mert ez a lényeg: hogy az altruista célok esetében az egészről kell kiindulnunk, és a megítélés során az egész emberiséget kell szem előtt tarta-

nunk. Mit használ, ha egyes embereket hozzásegítettünk a boldogsághoz, ha közben az emberiségnek kárt okoztunk? A történelem során erre számos példa akad, hogy egyes emberek az uruk vagy az imádott hősük – vagy a hazájuk – iránt érzett hű szerelemből a legnagyobb gáztettet követték el – gáztettet az egész emberiség ellen. És milyen gyakran zseniális emberek, hogy megvalósítsák az ideáljaikat, a világot a legmélyebb nyomorba taszították (Napóleon, Lenin!).

És a haza? Vajon nem szent-e minden eszköz a haza fejlődése vagy jóléte érdekében? Csak akkor, ha nem mond ellent az emberiség javának. A haza is, minden nép hazája, csak a világ egy része – és ez, a világ, a hazája az egész emberiségnek: mi mindannyian, mind a polgárai és alattvalói vagyunk, és feláldozni érte magunkat, beáldozni az életünket szent kötelességünk.

Ez a fajta „haza”-szeretet a legfőbb dolog, ami létezik. Minden, az egész javát szolgáló cél tiszta és szép, és szentesíti az eszközt. Igen, ha az emberiség célját szolgálja, akkor minden eszköz használata megengedett, még akkor is, ha ez az eszköz akár mennyi embert károsít meg. Még a legnagyobb áldozatot, az élet feláldozását is szentesíti ez a cél: a halál legyen az emberiség rabszolgája, és szolgálja annak javát. Mit számít, ha néhány ezer ember tönkremegy vagy elpusztul, ha ezáltal generációknak válik elérhetővé a boldogság? A kertész is megtámasztja a fát, hogy erősen és hatalmasan az ég felé törjön: az emberiség fáját is meg kell támasztanunk, le kell vágnunk az ágakat, amik eltakarják a napot, le kell tépnünk az elszáradt leveleket és ágakat, amik a fa velejét szívják, hogy minden erejét felfelé irányítsa, az ég felé, a béke, a nyugalom és a boldogság ege felé, Isten országa felé!

Ezzel a halálbüntetést, a hóhér munkáját támogatom, vagy a kivégzést, sőt a háborús „tisztogatásokat” istenítem? – Értsük jól egymást: csak a legjobb eszköz a megfelelő egy jó célra, és ha választhatunk egy tiszta és egy tisztátalan eszköz között, és az utóbbit választjuk, akkor egy borzalmas büntetést követünk el. Azt mondtam: az emberiség célját szolgálva minden eszköz szent! De – egy mocskos eszköz bemocskolja a célt is; egy tiszta eszköz kétszer olyan tisztává teszi a célt. Alantasabb eszközökhöz csak a legnagyobb szükség esetén menekülhetünk, amikor minden más eszköz kimerült, és

a célt csak ez mentheti meg. Ekkor azonban – és csakis ekkor – az egyéni emberélet eltörpül a szükségszerűség mellett, hogy az emberiség összességén segítsünk. Az emberiséget ugyanolyan szabályok szerint kell nevelni, mint az ifjúságot: ameddig csak lehet, a gyereket finom eszközökkel kell képezni. Ha azonban ez már nem elég, és vagy a gyengédséget, vagy a gyereket kell feláldozni, akkor természetesen jön a büntetés, jön a kegyetlenség: de ez még akkor is szeretetből fakadó kegyetlenség marad. A dühből vagy gyűlöletből elkövetett büntetés mindörökké végtelenül elítélendő. A magasabb szándéknak kell vezérelnie az eszközt, a végső cél nem a pillanat! Inkább maradjon büntetlenül egy büntett, mint hogy haragból vagy bosszúból büntess. A büntetés célja a nevelés, mint ahogy a gyermek esetében, úgy a felnőtt embereknél is, akik az emberiséget alkotják. Keménység és szigor az emberiség életében is a szükséges rossz, amiket a szeretet szelleme legyőz.

Lehetséges, hogy a „friss és boldog” háborús lelkesedés, a katonai – és katonás – szigor „megerősíti” az embert és erőssé teszi, megtanítja nyugodtan szembenézni a veszéllyel – így közvetett módon az emberiséget „szolgálja” –, a megdöbbenő kára ennek az eszköznek azonban óriási és felfoghatatlan – így a cél is büntettté válik –, tehát, még egyszer, mivel vannak egészen más eszközök, ugyanannak a szándéknak az elérésére!

Ezért tehát végül az elején kijelentett mondatot annyiban változtatnám meg, hogy végérvényesen ezt mondom:

Amennyiben az előre látható egyetemes haszon, amely egy cél esetében az emberiség javát szolgálja, többet ér, mint az egyetemes kár, amelyet a cél elérésének érdekében felhasznált legjobb eszközzel okozunk, akkor a cél szentesíti az eszközöket!

Szeretnék még néhány szót vesztegetni a büntetttre, amelyet általánosságban a legborzalmasabb bűnnek tekintenek: a gyilkosság. A gyilkosság mint eszköz valóban mindennek a legalja. Azonban – el tudok képzelni olyan eseteket, amikor – szent eseteket, amikor a legbelső lelkiismeretem is gyilkosságra kényszerít, ellenállhatatlan kötelességgé teszi: ha a magammal vívott hosszas harc után, az Úrral való hosszas vita után az a belső meggyőződésem van, hogy ha egy bizonyos ember életben marad, akkor hatalmas kárt fog

okozni az emberiségnek, amit csak a halála akadályozhat meg, amikor egy hang legbelül azt mondja: „Te tudod ezt, és megszabadíthatnád a világot, ha lenne bátorságod, ha lemondasz mindenről, boldogságról, életről és – örök irgalom!” – akkor számomra ez a gyilkosság egy szent, Isten előtt kívánatos tett lenne! És, *ha* lenne bátorságom, akkor meg *kellene* tennem!

Tudhatja-e azonban egy ember egy ilyen hallatlan tett hatását és sikerét? Lehetséges, hogy valamit félreértett, és így egy még nagyobb szörnyűséget von magára.

De ennek ellenére is – szándéka tiszta volt, és lelkiismerete szabad, és Isten előtt képes felelősséget vállalni. Egy nemrég történt gyilkosság vett rá, hogy ezen elgondolkodjak: a lövés, ami Erzbergert⁷² eltalálta és a világot rémületbe taszította. Borzalmas tett volt! Azonban ha tudnám, hogy mindkét gyilkost tényleg egy magasabb szintű gondolat vezérelte, és ebben a hitben követték el tettüket, hogy az emberiséget megmentse (és ez az ő esetükben nem valószínű: nekik legfeljebb a párt ellensége volt!), akkor a legfőbb lelkiismeret előtt tisztának tekinteném őket! – Erzberger gyilkosait az igazságszolgáltatás keresi: a legnagyobb büntetést fogják kapni, amit a törvény ismer. És az a „morális, tiszta bűnöző”, aki tettét „az emberiség iránt érzett szeretetből” követi el, amint épp az imént jellemeztem – a törvény fölött áll, a bíróságnak fel kell mentenie? Nem! – Nem fog elmenekülni, önként fog a kínzókamrába besétálni, kívárni az ítéletet – és azt – boldogan tudomásul veszi. A törvény és a bíró az eszközt nézi, az egyértelműen látható cselekedeteket, a megtörtént tényeket, nem a valótlán célt, ami senki számára nem tisztán felismerhető – és a büntetést ki kell róni. Mert különben minden gyilkos kitalálna magának egy ilyen idealizált mozgatórugót (amelyet sem bizonyítani, sem kétségbe vonni nem lehet), hogy hasznot húzzon belőle. Az igazán tiszták azonban, akik egy isteni ideál kedvéért olyan mértékben túllépnek saját magukon, hogy a tisztaságukat emberi vérral szennyezik be,

⁷² Matthias Erzberger (1875–1921) német politikus, a Német Római Katolikus Középpárt balszárnyának vezetője volt. Az ő feladata volt az első világháborút lezáró compiègne-i fegyverszünet német részről történő aláírása, amelyért nem sokkal később szélsőséges nacionalista merénylet áldozata lett.

azoknak az emberek lenézése és büntetése lesz a sorsuk, abban a magasztos érzésben, hogy Isten előtt annál tisztábban fognak állni!

Az emberek ítélete nem jelent semmit; csak a lelkiismeret számít, ami Isten szava!

N. Field
1921. IX. 18.

*Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 122. ő. e. Politikatörténeti és Szakszer-
vezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel
H. Field naplószerű írásai, tanulmányai, 1920–1922. – Eredeti, német
nyelvű, kézzel írt, aláírással.*

**NOEL H. FIELD MEMOÁRJA
GYERMEKKORÁRÓL**

Noel H. Field naplóformában írt visszaemlékezése gyermekkorára⁷³

Lugano, 1922

Életrajzom (Újévi elmélkedések)

1910

Nagymamától karácsonyra egy jegyzetfüzetet kaptam. Nagyon szeretem, hiszen épp most tanultam meg írni, ugyan (mindig) egyelőre csak egy rémes táblára írtam. Most már használhatok ceruzát is, és írhatok vele fehér papírra; nagyon élvezem.

De évente csak egyszer akarom majd ezt a könyvecskét használni, hogy ne teljen be olyan hamar. 160 lapja van; ha 90 éves leszek, és minden évben két oldalt írok, akkor pont elég lesz!

Éjfélkor, amikor megszólalnak a harangok és elbúcsúzik az óév, leülök majd és végiggondolom az elmúlt évet; és mindent, amire emlékezni szeretnék, rábízok majd ezekre a lapokra.

Legyenek tanúi életem örömeinek és szenvedéseinek!

⁷³ Az eredetileg Noel H. Field által a memoárhoz fűzött jegyzetet is lábjegyzetben jelöljük

1911

A Mikulás nem létezik, soha nem is létezett – hazugság –, csak egy mese! – Ez a felfedezés volt a karácsonyi ajándékom! Bárcsak ne lenne karácsony! Nem leltem örömet a karácsonyfában, a gyertyákban, az ajándékokban.

„Karácsony Apó” soha többé nem fog karácsony éjszakáján, amíg alszom, a kéményen keresztül beosonni, és nem fogja a kandallópárkányra akasztott zoknijaimat megtömni az ajándékaival.

Ez alkalommal is jól meg volt tömve a zokni. Lassan, egyik darabot a másik után vettem ki, hogy minél tovább tartson a varázs. És egyszer csak kezembe akadt a rettenetes pénztárca, ami tönkretette minden örömet. Nem láttam már korábban valahol? De! Pár nappal korábban vettem észre anya tiltott szekrényében, amit titokban kinyitottam. Milyen különös csoda! – Odaviharzottam anyához. Zavarba jött – egy kicsit kötekedett –, aztán beismerte! Beismerte, hogy évről évre ő volt a Jézuska, hogy becsapott, hogy minden gyereket ezzel csapnak be!

Ó, ez felfoghatatlanul szörnyű! Nem tudok mást tenni, újra és újra siratom az elveszett Jézuskát! – Lehet, hogy az összes többi sok anygalka sem létezik? Lehet, hogy minden, ami széppé teszi az életet, csak mese.——

És lehet, hogy ezért vágnak a nagyok olyan komoly arcot, mert már semmiben nem hisznek, mert minden csak mese!

De az anygalkák meg a mennyország meg Isten biztosan igazak. A Bibliában olyan szép képek vannak róluk. – Gyakran álmodom, hogy a Paradicsomban vagyok, ott élek egész egyedül néhány fiúval és lánnyal, akiket kedvelek. Minden az enyém: A ház falán nagyon sok csap van; de ezek nem vízcsapok: ha megnyitjuk őket, csak tejszín jön belőlük, néha cukormáz vagy eperlekvár; de semmi mást nem eszem. És van még egy nagy medence, olyan nagy, mint a tenger; egész nap abban úszkállok. – Mindennap! Egy másik, szép házban. – Szeretném, ha mindig tudnék így álmodni!

NOEL H. FIELD, 1925 KÖRÜL (PSZL)

1912

Bellariában⁷⁴ vagyok! Bellaria egy gyermekotthon, vagy talán inkább – egy börtön! De ezt csak azok tudják, akit itt vannak, mert tilos erről írni az otthoniaknak. A leveleket ellenőrzik. Aki panaszkodik a rossz bánásmódra, azt megbüntetik. „Nagyon szeretünk itt lenni” – olvassák otthon a szülők, és nem is sejtik, hogy a mennyország, amiről írunk, valójában pokol.

De nincs jogom panaszkodni, hiszen én akartam eljönni ide messze, a hegyek közé, együtt a húgommal. Egy őszi délutánon kéz a kézben a szüleink elé álltunk, rámutattunk a hófedte hegyekre, amik előttünk magasodtak, és arra kértük őket, hogy váltsák végre valóra azt, amivel gyakran fenyegetnek minket, hogy „elküldenek valahová”. A szüleink elkezdtek keresgélni egy megfelelő helyet, és röviddel karácsony előtt életünkben először maradtunk egyedül, csupa idegen arccal körülvéve. Olyan boldogok voltunk, mint amilyenek az ifjú házaspárok lehetnek a nászúton. – De rövid volt az örömünk, hamar jött a csalódás; és most már mindent odaadnánk, ha otthon lehetnénk, édesapánál és édesanyánál.

Nem tudom, honnét jön ez a hirtelen feltámadt szeretet a húgom iránt. Egyébként nem vagyunk annyira jóban. Korábban szabályosan gyűlöltem. Ennek a következő volt az oka:

Amikor egészen-egészen kicsi voltam, édesapa egy nap elém állt, és azt mondta, hogy pár nap múlva lesz egy kishúgom; édesanya elment, és vesz egyet nekem. Elmondhatatlanul örültem az új játszótársnak, és mindenféle játékot elterveztem vele, amit majd együtt fogunk csinálni. A szívem majd kiugrott, amikor édesapa odavezetett a bölcsőhöz. Amikor azonban felemelt, hogy belekukucskálhassak, semmit sem láttam a várva várt kis tündérből. Egy ronda, vörös húsdarab bömbölt rám ellenségesen, és majdnem elsírtam magam a rémülettől. – Ez lenne a játszótársam? – Éreztem a gyűlöletet és a lenézést, elkeveredve bennem a növekvő irigységgel, hogy a szüleink szere-

⁷⁴ Noel H. Field az Engadinnak nevezett tájegység (völgy a svájci Alpokban, Graubünden kantonban) egyik településén egy svájci gyermekotthonban töltött el egy telet a húgával – ezt a helyet nevezi a memoárban Bellariának.

tétén most már osztoznom kell. – És most egyszer csak a gyűlölet átváltozott lángoló szeretetté.

Egyébként is – a lányokat ezerszer jobban szeretem, mint a fiúkat. Ó, bár csak lány lehetnék! Miért teremtett engem a Mindenható fiúnak? Gyűlölöm ezt az egészet! Már a hangzása is undorító: Fiú! De jól kifejezi, amire utal: csúnya, gonosz, buta – és arra gondolni, hogy én is örökre átkozott vagyok, mert fiú vagyok. Bárcsak egy pillanatra, egyetlen percre lány lehetnék és szoknyát vehetnék – és hosszú, tömött copfot szeretnék, egy fehér ruhát, és szép szeretnék lenni, és játszani szeretnék a többi lánnyal anélkül, hogy szégyellnem kellene magam a nadrágom miatt, micsoda boldogság lenne!

Gyakran álmodom, hogy lány vagyok: ilyenkor végtelen boldogságot érzek. Ha meghalok, a mennyországban lány szeretnék lenni. – A lányok itt menekülnek előlem, és kötekednek, ha játszani szeretnék velük, fintorognak és [olvashatatlan szó] neveznek. Hogy hányhatnám a szemükre? Én is szeretném, ha lány lehetnék, én sem akarok a fiúkkal egy árva szót sem beszélni, nem is néztem rájuk, és nyakon vágtam őket, ha a közelemben jöttek. És nem volt szabad visszaadniuk, mint most! – Gyakran képzelgek a „lányok forradalmáról”: A lányok szerte a világon elhatározzák, hogy véget vetnek a fiúk uralmának. Korán reggel, mikor még mindenki alszik, belopóznak a házakba, meglepik a mit sem sejtve alvókat az ágyukban, és hideg vizet spriccelnek az arcukba, kirángatják őket az utcára, megkötözik és rabszolgájukká teszik őket. Millió lánytorokból felhangzó örömeinek jelzi az új uralmat. Velem is azt teszik, amit a többiekkel. De én oly boldog vagyok közben: Tudtam az egész összeesküvésről, de semmit nem árultam el. Ezért cserébe egy gazdag, gyönyörű szép lány rabszolgája lettem. Minden éjjel az úrnőm ágya mellett fekszem a padlón, és őrzöm az álmát. Reggelente megmosom az arcát és a kezét, felöltöztetem – és a legszebb az egészben: – megfésülöm a szőke haját. Ha igazán jó voltam, akkor néha este is megengedi, hogy megfésüljem a haját. Iskolába menet mindig én viszem a könyveit, és egy karóhoz kötve várok, amíg délben vége lesz az iskolának. A többiek, akik szintén várnak, iszonyú dühösek az új rend miatt, és felkelést szítanak. De én mindent elmondok az úrnőmnek, és amikor a csatára kerül sor, a lányok között harcolok.

Legközelebb elmondom ezt a tervemet az itteni lányoknak; biztos tetszeni fog nekik, és nem fognak többé kinevetni. Talán megtesznek a generálisuknak! – Igen! Muszáj sikerülnie!

Még egy pár hét, és aztán:

Szabadulás!

1912. nyár

Éjfél! Félek. Tisztán hallok a motoszkálást mögöttem, mindig mögöttem, akármilyen irányban ülök. Csak nehogy kialudjon a fény. Sötétben most félelmetes. Olyankor még rosszabb, különös fények táncolnak, és néha még az ágy is mozog. Félek elaludni, mert minden éjjel valami szörnyűt álmodok. Mindig vad állatokról; már messziről hallok a hívásukat: „Noel”. „Jövünk és felfalunk; most jövünk felfelé a lépcsőn, már itt vagyunk az ajtónál!” – Megpróbálom meggyújtani a fényt, de nem találok, és néha odarohanok az ajtóhoz. Gyakran meg sem bírok mozdulni, nem jön ki hang a torkomon, csak azt tudom, hogy édesanya itt van egészen a közelben. De soha senki nem jön, hogy segítsen, bármennyien is voltak korábban a közelben. – Az állatok széttépik a mellkasom; de akkor már elmúlik a félelmem: mert egyáltalán nem fáj, és mielőtt teljesen felfalnak, mindig felébredek.

Néha a félelemtől nem merek újra elaludni, hanem folyamatosan az „örangyalomat” nézem: Ez egy különleges alakú fénysugár, amit az utcai lámpa vet az ablakon át a plafonra. Nem tudom leírni, de annyira ismerős és annyira szeretem, hogy amíg látom, addig nyugodt vagyok. Ha kezd halványulni, odalépek az ablakhoz, és vágyakozva nézem a nap ébredését és a megváltó napfelkeltét, ekkor legtöbbször el tudok aludni. Gyakran rövid idő múlva újra felébredek, mert különös szúrást érzek a fülemben: Egy kukac a fülemben megharapott.

Korábban mindig az „alkonyattól” féltem: még amikor édesanyánál aludtam, és gyakran már mielőtt jött a szürkület nyugtalankodni kezdtem, ő azt suttogetta: „Maradj még egy kicsit csendben! Nézd, az »alkonyat« (twilight) már jön!” „Hol?” „Hol?” kérdeztem rémülten. Anya az ablakra mutatott, ahol tényleg valami szürkéséget láttam ragyogni, ami hamarosan a legrémisztőbb

alakokat vette fel. – Még most is van valami kísérteties abban a szóban, hogy „alkonyat”. – Valamikor egy évvel ezelőtt egy reggel egy kecske fejét láttam az ablak előtt a levegőben lógni. Úgy bömböltem, mintha ölnének; a nagynéném rontott be a szobába, megnyomta a kapcsolót, és a kecskefej lámpává változott, amiből áradt a gyógyító fény! De annyira [olvashatatlan szó] nem volt mégsem a dolog, mert amikor a nagynéném visszatért a szobájába, elkezdett rázkódni és zörögni az ablak, mintha be akarnának törni az ablaktáblák.

Tegnapelőtt a villanykapcsoló elkezdett szörnyen zümmögni; szikrák szöktek ki belőle, és egy elektromos ütést éreztem. Kiáltottam, édesapa bejött. Édesanya már nem jön; pedig még mindig az ő nevét kiabálom! Édesapának nem tudtam elmesélni, mi történt velem. Hogy legyen valami ürügyem, úgy tettem, mintha rémesen fájna a fülem. Édesapa hozott egy üvegcsét, és valami rémes folyadékot öntött a fülemben, miközben én állandóan a kapcsolót lestem. – A fájdalom jó módszer arra, hogy megenyhüljenek irántam a szüleim. Most szinte minden este fáj a hasam.

Egy ideje minden éjjel meg kell osztanom az ágyamat egy hatalmas medvével. Azalatt jön, amíg alszom, teljesen kiszorít az ágy szélére, hogy alig kapok levegőt, és ettől felébredek. Borzalmasan horkol, nem merek hozzányúlni. Édesanya nem hisz nekem. Pedig én tudom! Napközben sincs nyugtom. Tudom, hogy él Afrikában egy hatalmas madár óriási csőrrel. Engem keres. Mindennap egy lépéssel közelebb jön. Nem tudom, hány lépésnyire van Afrika. De egyszer biztosan ideér. Senki sem tudja feltartóztatni; mert ki tudhatná, hogy engem nézett ki magának?

1912. ősz

Utolsó levél a szüleimnek:

Hamarosan elmegyek. Ég veletek, szüleim. Sírjatok utánam, szórjatok virágot a síromra. Ne haragudjatok rám. Komisz voltam, tudom. Ti még nem tudjátok – most bevallom: megnehezítettem az életeteket – hazudok! Igen, hazudok nektek. A rémes fájdalom a mellkasomban, amiről ti úgy tudjátok, hogy kínoz, csak hazugság. Éjszakáról éjszakára feláldozzatok miattam az alvást.

Az orvosok semmit nem találnak. Kétkedtek; de aztán látjátok a könnyeim, halljátok a zokogásom, érzitek a remegésem, és hisztek nekem. – És mégis – a könnyek valódiak, a reszketés valódi: nem fájdalom emészt, hanem félelem, borzalmas halálfélelem. Mert halálos beteg vagyok – tudom; a szívem minden este lassabban ver – hallok a fülemmel. Hamarosan teljesen meg fog állni. Ezért kiabálok úgy, ezért akarom, hogy mindig mellettem legyetek. De nem hisztek nekem, amikor azt mondom, hogy meghalok. Behívjátok Felix bácsit, aki vicceket mesél nekem és megnevettet. De a fájdalmat elhiszitek – csak a veszélyt nem. Ezért kell mindig messzebb mennem, mindig rosszabbnak mutatnom. Hiába. Még néhány nap, és vége. – Ó, drága szüleim!

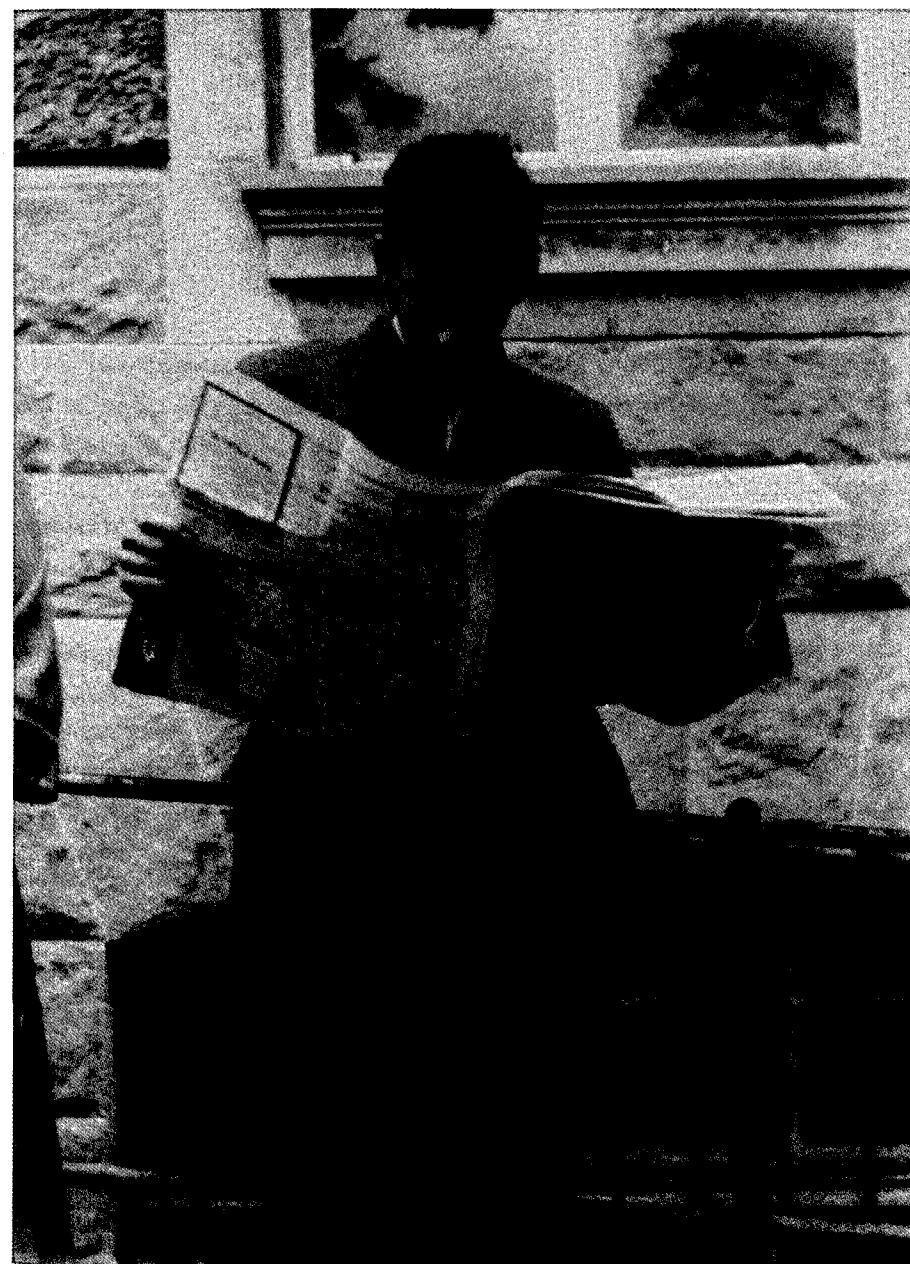
1913

Bosszú, bosszú! Alig tudok írni a dühtől. Szüleim, most már tudom, nem szerettek. Itt vagyok megint, bezárva a gyermek-„otthonba”. Elküldtetek, mert úgy gondoljátok, szégyellni fogom, hogy idegenek előtt sírjak. De ha majd hazamegyek, kétszer olyan nevetlen leszek, várjátok csak!

Ti még rémesebb csalók vagytok, mint én: egy ismert orvost hívtatok hozzám, aki felírt – a ti utasításotokra, ebben biztos vagyok – egy fehér folyadékot, ami biztosan meg fog gyógyítani. Egy kicsit még engedtetek is, az orvos hírneve miatt. De azóta feltűnt, hogy az az „orvosság” bizonyára csak ártalmatlan tej, vízzel keverve, és egy kevés cukor! – Egyszer már becsaptatok ugyanígy: Gießbachban⁷⁵ volt: Nagyon csúnyán viselkedtem; egy nap a nevelőnő utazásra készen lépett hozzám, és azt mondta, édesanya arra utasította, hogy vigyen haza, mert nem engedelmeskedem.

Követtem őt szó nélkül a hegyi ösvényen lefelé; mert meg akartam mutatni a szüleimnek, hogy teljesen mindegy. Én számár azonban nem vettem észre, hogy a nevelőnőnél nincs utazótáska. Különösebben nem is sietett, és úgy tűnt, mintha újra meg újra vissza akarna fordulni. Mikor aztán a nagy vízeséshez értünk, rám tört a fájdalom, és a fehér, habos folyam láttán

⁷⁵ A Brienzer-tó melletti svájci üdülőhely. Egy családi nyaralás alkalmával történhetett a fenti eset.

NOEL H. FIELD, 1920 KÖRÜL (PSZL)

könyvekben törtem ki. A nevelőnő megkönnyebbült, és – visszafordultunk. Kértem édesanyát, hogy bocsásson meg. – Gyermeki módon jöttem rá, hogy ez a hazaút csak egy színház volt, hogy jobb belátásra bírjanak. A szüleim azt hitték, majd azonnal a lábaik elé vetem magam, és kínos helyzetbe kerültek, mikor minden további nélkül engedelmeskedtem a látszatutasításuknak. Tovább kellett volna hagynom őket izgulni. Mi történt volna, ha leérünk az állomásra? A nevelőnő biztosan azt mondta volna, elfelejtett pénzt hozni, és vissza kell mennünk!

De most aztán elég! Soha többé nem hagyom, hogy így bánjanak velem! El fogok szökni! Először csak néhány napra elrejtőzöm a ház közelében. Időről időre bekukucskálok majd az ablakon, hogy lássam, édesapa és édesanya megbánták-e, amiket tettek velem. Ha sírnak és imádkoznak, akkor egy pár hét után büszkén eléjük állok, és megbocsátok nekik. De ha úgy tűnik, hogy nem foglalkoznak velem, elutazom Amerikába, és csak akkor térek vissza, ha majd nagy leszek. – De aztán mégsem tudtam elszánni magam. Édesanya annyira szenvedne!

1913. február közepe

Adieu! A soha viszontlátásra! Elhagy benneteket örökre az, akit annyira gyűlöltek!

Rákövetkező nap:

Édesanya, bocsáss meg! Édesapa, bocsáss meg!

Megígérem, hogy soha többé nem vétkezem, egész életemben nem.

Édesapa, jogosan büntettél meg. Mindent megérdemeltem. Ó, szeressetek ismét.

1914

Milyen szép is az élet!

Ilyen boldog évem még soha nem volt! Nem is tudom, hol kezdjem, mindent el szeretnék mesélni.

Mind közül a legcsodálatosabbal szeretném kezdeni: álmaim tündére valósággá vált. Él! Együtt jár velem iskolába. Beszélget velem, játszik velem, szeret. – Később, ha már nem járok iskolába, feleségül fogom venni. Szerintem ő is ugyanígy érez!

1915

Csodás napsütés – kívül és belül! A leggazdagabb élmények éve! Csak felsorolom őket: vakáció Angliában, a nagyszülőknél – kitört a háború (és a remény, hogy Zürich is összeomlik, 1., hogy ne tudjak visszamenni az iskolába, 2., hogy miután hazamentem, legyen valami látnivaló). – Kalandos hazaút; csalódás, hogy a horizonton látható cirkálók nem lőttek ránk; ehelyett: bombázás Párizsban! Az egyik útitárs beszélgetése egy francia tiszttel a marhavagonban; sokakat megölt, és ő is majdnem meghalt (egy szót sem értett). Zürich még semleges – az iskola elviselhető. – Viszontlátás a barátnőmmel!

Ezt egy idegen házban írom, egy idegen városban. El kellett hagynunk az otthonunkat; a háború szegénnyé tett minket. A húgom és én eldöntöttük, hogy pénzt keresünk, hogy ne kelljen elköltöznünk; idegeneknél takarítottunk, szőnyeget pucoltunk, gyümölcsöt szedtünk. De hidegszívű emberek voltak: fejenként csak 20 centet adtak. Ebből nem tudta édesapa kifizetni a házat.

Idén először nem volt nagy karácsonyfánk. Édesanya azt mondta, nehéz időket élünk, ezreknek nincs most egyáltalán karácsonyfájuk.

De az ajándékokkal elégedett vagyok: egy csomó könyv, és igazán jó könyvek: nem mesék, hanem izgalmas indiánkönyvek és felfedező kalandjai. A meséket nem tudom elviselni; minden, ami bennük van, lehetetlen, és egyáltalán, rémesen unalmasak.

Mellesleg, költő lett belőlem. A regényemből már majdnem 10 oldal készen van, és legalább kétszer ilyen hosszú lesz. Egy fiúról szól, aki elutazik Amerikába, az óceán közepén ebéd közben megismerkedik egy lánnyal, és feleségül veszi. Az egész esküvőt pontosan kigondoltam.

A meseországba való álmotutazások jelentik manapság a fő elfoglaltságomat. Az életem igazi álom lett: az iskolában és evés közben is álmodozom. Aida a királynőm: ő a teremtés koronája, a legtökéletesebb, legszebb és legbölcsőbb minden lány közül. Sylvia Midas barátnője, kevésbé okos, de kevésbé rátarti is: én lettem a különleges kedvence. Becézget, cirógat, és néha kalandokra küld. Gyakran mentem meg az életveszélyből, és állandóan készen állok, hogy feláldozzam érte az életem. Egy pompás fehér ruha egy széles, fekete selyemövével a csípője körül, fekete haj, ami a földet söpri, és édes kicsi lábak, amik hangtalanul érintik a földet – ezek a különleges jellemzői. Ha szomorú vagy rosszkedvű vagyok, mindig hozzá menekülök, és mindig megvigasztal. – Olyan boldog vagyok!

1916

Még mindig teljesen a megdöbbenő gáztett hatása alatt vagyok, ami nemrég történt: Egy 50 éves férfit baltával agyonvert egy 14 éves lány. Az ember megdöbben, csodálkozik, átkozódik, feltételezéseket gyárt, mentséget keres, örütségről, erőszakos indulatról beszél – és az egész – érdekesnek tartja. Én pedig a lányra gondolok. Senki nem gondol rá – csak rácsodálkoznak. Biztosan megbánta a tettét, és mélységesen boldogtalan. Szegény lány! Bárcsak elmehetnék hozzád, és megvigasztalhatnák! De a kegyetlen férfiak nem engedtek be.

Mit fognak tenni veled?

Egész életedre bezárnak? – Lehetséges, hogy ártatlan vagy, nem tudtad, mit teszel. Biztosan nem akartál senkit sem megölni. Visszamegyek az emlékeimbe. Nem tettem én is valami hasonlót, nem pusztán a véletlenen múlt, hogy a legrosszabb nem történt meg?

Egy forró délutánon a barátnőmmel játszadoztam a homokos parton. Hirtelen – nem tudom megmagyarázni, egy ellenállhatatlan vágy arra sarkallt, hogy fájdalmat okozzak neki, felemeltem a gereblyét, és fejbe vertem. Ő elkábult és azt suttogetta: „Megmondom apának!” – Elmenekültem, amikor megláttam a vért. – A seb hamar begyógyult (még mindig látszik a helye). – De ha meghalt volna?

Az valami szörnyű, a halál!

Édesapa és édesanya is öregek lesznek egyszer – kicsi, összezsugorodott, ráncos teremtések, akik úgy néznek ki, mintha már nem is ebben a világban élnének. Én pedig napról napra nővök – el kell mennem, távol a szüleimtől – ó, a gondolat elviselhetetlen! – És ha meghalnak! – Édesanya, édesapa, egy szempillantással sem akarok tovább élni, mint ti! Muszáj ennek megtörténnie? Muszáj felnőnünk, megöregednünk, meghalunk? Nem, nem! Nem *akarom*! Kicsi akarok maradni, nem akarom, hogy mélyebb legyen a hangom, kényszerítem magam, hogy magas hangon beszéljek.

De mit segít? Napról napra mélyül.

Édesapa megtalálta az első ősz hajszálat a halántékán. És ha kitépi? Akkor a többi lesz fehér! Édesapa ősz hajjal! – Idő, állj meg! Órák, álljatok meg! A tiktakolások a sírhoz visz közelebb. Nem bírom, nem akarom hallani!

Istenem, tégy csodát! Tégy minket halhatatlanná – örökké fiatallá és boldoggá! Ámen! – Szinte minden éjszaka rám tör, imádkozom és álomba sírom magam. Édesanya gyakran meghallja, és átjön, hogy megvigasztaljon; úgy ölelem, mintha már most búcsúznánk!

Hogy használ-e az imádság? A Miatyánkot nem szeretem különösebben: mindig ugyanaz. Ehelyett saját imádságokat találok ki, csodálatosak, és néha negyedóráig tartanak. Először másokért imádkozom, a szüleimért, a húgomért és a nagyszülőkért, és mindenkiért, akinek tudom a nevét. Utána magamért imádkozom, elsősorban azért, hogy jó legyek.

És végül megköszönöm az Úrnak mindazt a jót, amit eddig tett velem.

Édesapa azt mondja, kvéker vagyunk, és ezért nem járunk templomba; de egyébként sem igazán látom át a különbséget a katolikusok, a kvéker⁷⁶, a protestánsok és a zsidók között. A zsidók a legjobb emberek, mert az Úr őket a Bibliában annyira szereti. A Bibliát alig ismerem. Édesapa nem akar rákényszeríteni az olvasásra. Soha nem láttam imádkozni; de édesanya azt mondja, hogy nagyon vallásos; azt mondja, ő Istent a szívében hordja, azért olyan jó.

⁷⁶ A kvéker vallását papság és szertartások nélkül gyakorló, elsősorban Amerikában meghonosodott keresztény felekezet. Noel H. Field édesapja kvéker családból származott.

1917

Gimnazista vagyok! – Csak egy új szó az iskolára! Semmi több. Az aggodalmam teljesen fölösleges volt. A tantárgy, amitől a legjobban félttem – matematika –, a legkedvesebb tantárgyam lett!

A kedvenc időtöltésem – a politizálás. Az újságokat olyan tudományosan olvasom, mint egy kormányzati hivatalnok, és azt hiszem, van egy kis fogalmam arról, mi történik a világban. Ez olyan középszerű: a fiú az apja árnyéka – vagy hogy mondják. Édesapát sokan ismerik; büszke vagyok rá. A világbékéért harcol.

Én eddig még nem jutottam el: a háborús felfordulásnak még megvan a varázsa, és gyakran látom magam, amint generálisként fényes győzelmeket aratok, vagy repülőgép-pilótaként megsemmisítem az ellenséges flottát. Különös: a háború mintha az egész lényemet hatalmába kerítette volna: egy ideje megmagyarázhatatlan nyugtalanságban élek, ami nappal elveszi minden munkakedvemet és éjjel elrabolja az álmom.

Az éjszakai álmok, amik egyébként megváltást szoktak hozni, nem engedelmesskednek nekem többé, minden összevissza viharzik és örvénylik, a lányok a legrémesebb alakot öltik fel, és minden pillanatban más tárgy lesz belőlük. Közben olyan izgatottá válok, hogy hangosan motyogok, és az asztalnál is különös belső beszélgetéseket folytatok magammal, ami miatt a szüleim aggodalmas kérdéseket tesznek fel. Legutóbb pedig világos nappal teljes gőzzel nekimentem egy lámpaoszlopnak, és szégyellem elmesélni, hogy még milyen hihetetlen dolgokat csinálok szétszórtságomban.

A lányokról szóló álmaim elvesztéséért egészen különleges boldogságalmok kárpótolnak,⁷⁷ melyek során nem is sejtett édes érzések hullámanak át a testemen, és rövid pillanatokra olyan boldogsággal töltenek el, amit meg sem tudok nevezni, olyan erősek, hogy minden alkalommal felébredek tőlük.

Utána olyan vágyakozás tölt el, hogy ezt a mennyei izzást újra érezzem, hogy szünet nélkül próbálom valahogy újra felkelteni.

⁷⁷ amelyek reggelente félálomban törnek rám (Noel H. Field eredeti jegyzete a kéziratban)

Először nem sikerült – de egy vasárnap reggelen – akkor felfedeztem. Most az örömöm nem ismer határt, és egész nap arra a boldogságra vágyom, hogy a paradicsomba repüljek. Ez valami csodálatos! Furcsa, hogy erről eddig még senki nem beszélt. Vagy lehet, hogy én vagyok máshogy felépítve, mint a többiek? Más olyan furcsaságaim is vannak, amit senki nem tud utánózni, mint például az, hogy a nyelvemmel igazán vicces hangot tudok kiadni, amiért néhányan irigyelnek.

1918

„Nem tudom, mit jelentsen ez?” – hogy sem szomorú, sem boldog nem vagyok, hogy fájdalom és boldogság, öröm és szenvedés, vágyakozás és undor között ingadozok ide-oda, mintha valami kettős lény volnék, mintha ördög és angyal játszadoznának velem. Nem vagyok többé – önmagam! – saját magam számára idegen vagyok – és mégis olyan közeli. Beteg vagyok! Lehet, hogy megőrültem?

Ez a büntetésem valami rosszért, amit tettem? De mi rosszat tettem? Nem tudok semmiről – és mégis, valami nyomaszt, mint valami figyelmeztető lelkiismeret. Megérthetem ezt? – Ó, ezek az éjszakák, ezek a borzalmas éjszakák: undorító álmok hosszú lánc, fortyogó hőség, burjánzó érzetek, jeges hideg! Gyűlölöm őket, ezeket az érzéseket, amelyek tavaly olyan boldoggá tettek. És mégsem tudok elszakadni tőlük; hatalmas erővel kötnek gúzsba, alig tudtam tőlük megszabadulni. – Minden kifordult, semmi nem akar sikerülni.

Az iskolában lassan lecsúszok az osztály legjobbjai közül a legrosszabbakhoz. És részt veszek a megfélemlítésekben, amit korábban annyira elítéltem – és még mindig elítélek. A barátaim ugyan dicsérnek; szeretnek engem; de nem elégítenek ki. A beszélgetéseink mocskosak, törekvéseink elhanyagolhatók. – Na és a lányok! Ez a legerőtelenebb számomra: nem tudok úgy elmenni egy lány mellett, hogy ne vörösödjek el, vagy ne botoljak meg. Az pedig teljesen kizárt, hogy képes legyek a szemükbe nézni.

Tavasszal kezdődött: egyszer csak ott álltam egy dombormű előtt, amin táncoló lányok voltak, csupasz mellekkel. Még soha nem vettem észre, de

most egyszer csak ott álltam hosszú percekig, és csodálatosnak találtam – és nem is tudtam, miért. – Azóta minden a feje tetejére állt! Mi lesz ennek a vége?

1919

Istenem! A legmélyebb nyomorúságban esedezem hozzád! Segíts ki a szenvedésből, szabadíts ki a bűnből – vagy ha nem teheted – legalább pusztíts el, vagy adj erőt hozzá, hogy saját magam tegyem! – Istenem, szabad közelednem hozzád? Nem fogsz hallani, el fogsz utasítani. Mert megvetettelek, megtagadtalak, sőt még ennél is több – arcul köptelek. Bűnbánat, bűnbánat! – Bűnbánat? Én? Nem hiszed el nekem – én sem hiszem el magamnak! Túl rossz vagyok ahhoz, hogy jó lehessenek. Az ördög még soha nem vált anygyallá. Minden hiába, mindenhez késő! Akkor, amikor a szakadék szélén álltam és vágyakozva néztem le a rejtélyes mélységbe, akkor, amikor a barátaimról kiderült az igazság, akkor, amikor egy hang azt duruzsolta a fülemben: „Ne bízz bennük, hamisak, romlást hoznak rád!” – akkor még időben lett volna, akkor még visszafordulhattam volna. De én beleugrottam az űrbe – belezuhanam – micsoda kéjes zuhanás! – belezuhanam a fényből a sötétségbe; – még nem értem el a talajt, amin majd összezúzódok.

Egy esemény egy pillanatra megakasztotta a zuhanásom. Vérzek a hatásától: a rektor figyelmeztetett; elterjedt a szóbeszéd a kiutasításról. Apát behívták, hogy beszéljenek vele. Fogda! Miért? – Dohányoztam. Ez az ürügy. Az ok állítólag más. Az emberek mutogatnak rám – híres – hírhedt! Én! Miért én?

Nem akartam rossz lenni, biztosan nem! Olyan akartam lenni – mint az apám. – És – most – nem vagyok méltó rá, hogy a fiának nevezzen. Apám dühbe gurult. – Apám szomorú: ez rosszabb, mint ha dühös lenne. Először velem beszélt; ő olyan jó, nem érti a dolgot. És még az ezredrészét sem tudja az egésznek. Még csak nem is sejti – amit én tudok – és nem kellene tudnom: mert ha tudnom kellene, nem neki magának kellett volna elmagyaráznia? A barátaim – úgy értem – az ellenségeim mondták el, undorítóan hangzott; nem akartam elhinni; ők meg kinevettek, engem, a „zöldfülűt”. – Most –

már tudom! Ó, sok mindent meg lehet nekem bocsátani, mindent, csak ezt az egyet nem! Mindenki képes nekem megbocsátani, csak te nem: Szegény teremtés, hogy tudnál megbocsátani? Ez így marad, és örökre vádolni fog engem! Egész életemben nem fog nyugtot hagyni!

Valaki meg tudna menteni, az álmaim tanították: egy lány, egy tiszta lány, aki nem tudja, mi a bűn. Szűz, jöjj el hozzám! – Hiába, soha nem fogsz megvilágosítani.

Gyermekkor boldogsága, hova tűntél? Ó, Uram – minden – elveszett?

Húsvét vasárnap, estefelé, 1919

Álmodom? Ez nem lehet valóság! Az nem lehet, hogy ez a te akaratod, Istenem – megmenteni engem; mert nem érdemlem meg!

Húsvét utáni szerda, éjjel

Nem álom! Valóság! – Leány, mi vezetett hozzám, hogy utam keresztezd, hogy a kezed nyújtsd nekem? – Tudod te, *kinek* nyújtod a kezed? – Tényleg meg akarsz gyógyítani? Kapaszkodj felfelé a meredek hegyi ösvényen; követni foglak, vezetőm! – Fent a nap, az ég!

1920

Gyors volt a zuhanás, a felemelkedés nehéz, végtelenül nehéz. De nem kétkedem: te adsz nekem erőt!

Még sötétség vesz körül. Mindenhol megvetés. Az egyetlen, aki valóban a barátom, és akit félreismertem – elszakította magát tőlem. Mindenki elhagyott – rajtad kívül. *Nem akarok* barátokat, a barátok becsapnak. Remete akarok lenni, egész életemre: nem kell barát – nem kell ellenség!

Istennel is – leszámoltam! – nincs már szükségem rá; a *tudás* a horgonyom. A hit egy értékes kehely, és nagyon törékeny. A tudás egy fa, amit semmilyen vihar nem téphet ki. „Csak most ismerem fel, mit mond a bölcs.”

Naggyá szeretnék válni! Előre, előre, akkor is, ha megszakad a szív!

„Naggyá válni?” – Mit jelent az, hogy „nagy”? – Halhatatlan – a tettei által! És milyen tettek? Világhódító nem lesz belőlem soha. Nem, elég

a tudomány: felfedezésekkel és találmányokkal fogom beleírni a nevem a történelembe. *A természet a hivatásom!*

1921

Sokkal inkább – filozófia, à la Kant!

Előzetes megjegyzésként. A tudományból elegendő lett – és vele az istentelenségből is. Kant megmutatta az igaz utat. Újra van hitem!

Tehát: filozófus vagy – színész!

Vagy akár – költő!

Miért írok ilyen vidáman? Akasztófahumor? Elképzelhető! – Vagy tényleg boldog vagyok?

Nem tudom. Még rossz vagyok: de már felvettem a harcot. Nem fogok nyugodni, amíg nem tehetem!

Éjjel 4 óra: Micsoda szégyenletes évkezdés: bolond játék és tomboló tréfa. Ez a helyes módja az elmúlt év elbúcsúztatásának és az új köszöntésének? – Viharok dúlnak a belsőmben.

1921, úgy hiszem, különleges év lesz, nagy dolgokat hoz! Szenvedést vagy örömet? Mindkettőt? – Ugyanannyit!

Jöjjenek *csapások*: csapásokra van szükségem.

Uram, sújts le rám! Légy te a kalapács! Formálj akaratom szerint!

1922.

A csapások eljöttek – megsemmisítő, felemelő csapások. – Legmélyebb szenvedés és legnagyobb boldogság együtt! –

Gyermekkor, ég veled. Most már – férfi vagyok! – Olaszország! – Apám halott! – Éjszaka! – Váratlanul egy fénysugár. – A ködön áttör a napfény. – És ragyog!

És a hivatásom? Szolgálni és szeretni!

Utószó:

Ahogy látható, nem arra törekedtem, hogy a külvilág eseményeit elmeséljem. Sokkal inkább az volt a szándékom, hogy gyermeki lelkem szövedékébe

nyújtsak bepillantást, különösen amiatt, hogy tudatában vagyok, hogy belső világom gyakran különösen szokatlannak, néhol akár betegesnek tűnhet, ami a valóságtól távol álló álmvilágot illeti.

Az utolsó évek – a „Sturm und Drang”⁷⁸ évei – még túlságosan jelenvalóak ahhoz, hogy objektíven lehessen ítélni róluk; a korszak hangulatát írtam le, hogy későbbi napokon is fel tudjam majd idézni, és meghozzam az ítéletet.

A naplóforma természetesen kitaláció, és kevésbé fáradtam azzal, hogy a gyermeki kifejezőmódot érvényre juttassam, a *tartalom* azonban élmény!

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 122. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel H. Field naplószerű írásai, tanulmányai, 1920–1922. – Eredeti, német nyelvű, kézzel írt.

⁷⁸ Sturm und Drang: Vihar és előretörésnek fordítható, német irodalmi mozgalom a 18. század végén.

**NOEL H. FIELD NAPLÓLEVELEI
A SZOVJETUNIÓBÓL**

Noel Field családjához írt naplólevelei a Szovjetunióból

*Moszkva – Leningrád – Sztálingrád – Rosztov
– Baku – Kiszlodovszk, 1938*

Moszkva, 1938. június 2., csütörtök

Kedves Jean⁷⁹, Hermann⁸⁰, Édesanya, Elsie⁸¹ és Joe⁸²!

Mivel naplót nem vezetek, ebben a levélben igyekszem összefoglalni utazásunk főbb pontjait, egészen a mai napig bezárólag:

Május 22.: 10:30 körül indultunk La Botte-ból, esős nap, nagyon hideg volt; úgy döntöttünk, inkább nem a Faucille-on keresztül megyünk (havas és ködös), hanem rövid kitérőt teszünk Pontarlier-Besançon irányába. Így legalább Franciaország egy új részét is megismerhetjük. Egy kedves régi udvarházban ebédeltünk Mouthier-ban. Az út eseménytelenül telt, főleg esőben vezettünk Bar-sur-Aube-ig, mely tipikus kis vidéki francia városka.

Május 23.: Ebéd után értük el Párizst. Az Hôtel Pas de Calais-ban szálltunk meg – régi törzshelyünk már. Este mozi.

79 Jean Field (Jean Clark, Jean Liebermann), Hermann Haviland Field első felesége.

80 Hermann Haviland Field, Noel H. Field fivére.

81 Elisabeth (Elsie), Noel H. Field húga.

82 Joseph Leo Doob, Elsie Field férje.

Május 24.: A délutánt Chartres-ban töltöttük.

Május 25.: Reggel vásárlás stb., délután mozi; este kiautóztunk Château Thierrybe, hogy megnézzük a világháborús csatateret.

Május 26.: Fel-le kocsikáztunk a csaták helyszínein: Verdun⁸³ és az erődök, amerikai temető Romagne-ban stb.; majd az éjszaka nagyobb részén át egészen Frankfurtig vezettünk, az idő végig nagyon kellemes volt.

Május 27.: Frankfurt – Hanau – Gotha – Jéna – Weimar – Chemnitz – Drezda. Ennek nagyjából felét nagyon rossz utakon tettük meg – közel sem voltak olyan színvonalúak, mint Franciaországban; a másik felét viszont csodálatos „Autobahn”-okon⁸⁴, 70 mérföldes átlagsebességgel. Majd éjszakai vonat Varsóba.

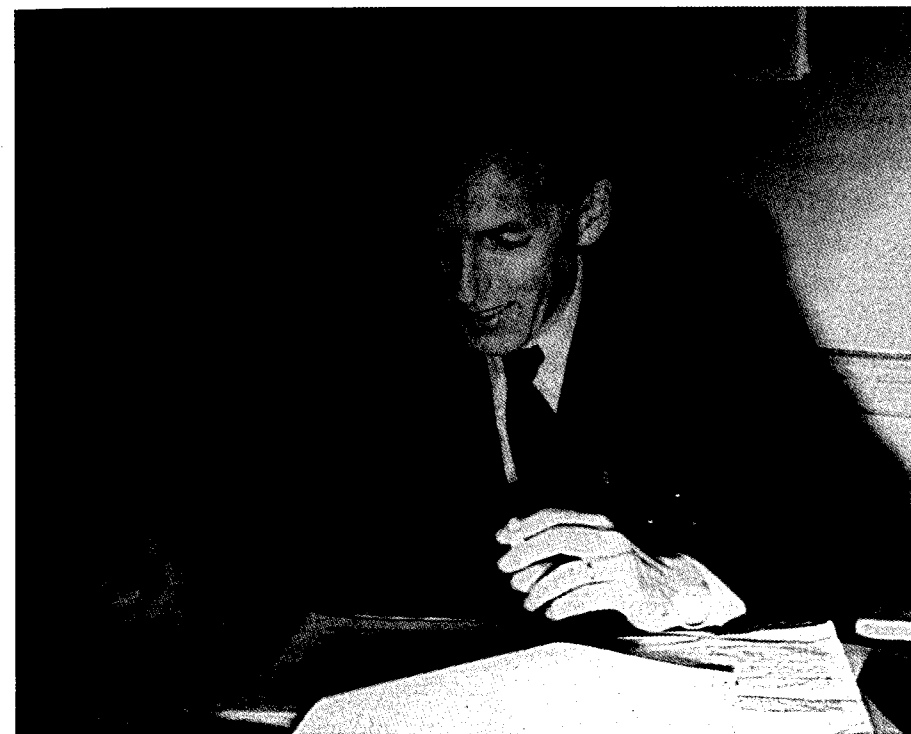
Május 28.: A teljes napot a vonaton töltöttük, ahogy átszeltük Lengyelországot egészen [olvashatatlan szó]-ig. A vámvizsgálat a legaprólékosabb és legrészletesebb volt, amit valaha is átéltem. Három könyvet is ott kellett hagynunk – később majd visszakapjuk őket (amúgy Gollancz⁸⁵-könyvek voltak).

Május 28. (folytatás): Éjjeli vonattal Moszkvába. Eleinte miénk volt az egész harmadosztályú kocsi, ám az éjszaka folyamán egyre többen szálltak föl, és hamarosan már csordultig volt a vagon. Alsó fekhelyemről csodálkozva néztem, hogy a felső fekhelyek egymást követő különböző tulajdonosai milyen ügyesen lendítik föl magukat anélkül, hogy az arcunkba taposnának; sőt, micsoda képességgel rendelkeznek, hogy azonnal álomba tudnak merülni még a karfán is (matracot és takarót nem is raktak fel). Próbáltunk ablakot nyitni, de nem sikerült, a szag határozottan zavaró volt éjjel, különösen a párnákból áradó fertőtlenítő bűze. Minden más rendben volt. A vidék nagyon hasonló a lengyelországihoz. A reggeli megállók rendkívül szórakoztatóak voltak, mindenki rohant meleg vízért.

83 Verdun – település Franciaországban, Meuse megyében.

84 Autópályákon.

85 A Gollancz Kiadó az egyik legjelentősebb brit kiadó volt a 20. században. 1927-ben alapította Victor Gollancz az értékes szépirodalmi és tudományos művek publikálására.

NOEL H. FIELD, 1938 (PSZL)

Május 29.: Az állomáson az Intourist⁸⁶ várt, autóval vittek a Novo-Moszkovszkájába⁸⁷. A szobánk a negyediken van, és a folyóra meg a Kremlre néz: a kilátás gyönyörű. Hatalmas, kényelmes helyiség saját fürdőszobával; első osztályú lenne bármely más európai országban. A reggelt tisztálkodással, kipakolással stb. töltöttük. 3-kor „ebédeltünk” a hotel nyolcadik emeletén, fizetés helyett egy kis kupont kellett kitépni és átadni a pincérnek: mindenre kupont használnak: városnézésre, a vonatra, a szállodai fuvarra, az étkezésekre. Az étel nagyon jó volt. Délután sétáltunk, nézelődtünk. Főbb benyomásaink: a régi és az új találkozása: a hotel előtt új híd áll – széles és gyönyörű, most

86 Szovjet, később orosz utazási iroda.

87 A szálloda neve, ahol Moszkvában megszálltak.

adták át; mellette a régi még mindig romokban: éjjel-nappal dolgoznak rajta. Az egész városban építkezés, épületbontás zaja, pora és nyüzsgése; minden alkalommal, mikor kimerészkedünk, új változásokat veszünk észre itt meg ott a néhány órával korábbi állapotokhoz képest. További észrevétel: A ruházkodás magas színvonala, különösen a fiatal nők esetében: nagyon csinosan öltözöttek és szépen sminkeltek – akárha, mondjuk, a washingtoni F utcán járnánk, határozottan jobb, mint Genfben. Tiszta üzletek nagy, szépen elrendezett kirakatokkal, jól felszerelt mindegyik, kivéve bizonyos termékeket illetően, amelyek beérkezésük után azonnal elfogynak (főleg textíliák). Élelmiszerek terén hatalmas a választék és a mennyiség. Teljes fagylaltörület: legalább 3 vagy négy fagylaltárus minden utcasarkon; ezenfelül pár méterenként állnak a cukrászdák és fagylaltozók. A fagylaltjuk isteni. – Nagyon nagy a forgalom, mindenfajta autó, de bicikli nincsen. – A szállodába visszafelé menet megnéztük a síremléket. Rögvest indultunk is színházba (nem is ettünk): Arisztokraták a Vahtangovban⁸⁸. Több mint egy óránkba került, hogy odajussunk: a buszok túlságosan tömöttek voltak. – Végül bepréseltük magunkat a vonatra. – A darab kiváló volt. A hotelbe hajnali 2-re értünk vissza, majd 2:30-kor vacsoráztunk! – 1 óra előtt még nem is vacsoráztunk, mióta itt vagyunk, sőt, általában már világos van, mire ágyba kerülünk!

Május 30.: Természetesen sokáig aludtunk. Meglátogattuk Stewart és Sandra Grummont az amerikai követségen – régi kollégák Washingtonból. Majd az első vezetett túránk következett: kiállítás a sztahanovi munkamódszerekről az SZ&R Parkban⁸⁹. Túravezetőnk egész m[oszkva]-i tartózkodásunk idejére kaptuk: kedves fiatal diáklány, 22 éves, angolul nagyon jól beszél, de idegenvezetésben roppant tapasztalatlan: nekünk viszont tökéletesen megfelel, mivel túl sok kísérgetést úgysem igénylünk. A természetünkhöz is remekül passzol – mindig készséggel változtat a terven, hogy kihagyjuk emezt, vagy hogy még beleférjen amaz. Ismét Grummonékkal

⁸⁸ Moszkvai színház.

⁸⁹ Az angol kéziratban: Park of C and R, máshol Park of C&R. A Szovjet Köztársaságról elnevezett parkokat jelöl.

teáztunk (körülbelül 7-kor), majd mozi (Komszomolszk). Utána rossz villamosra szálltunk, így a szállodába visszafelé menet számos izgalmas kalandba keveredtünk. Rettentő szégyennel tölt el orosz nyelvtudásom tökéletes alkalmatlansága; ha épp jó úton járunk, még megteszi; de amint valami kavarodás van, úgy tűnik, csak tovább rontok a helyzetünkön, és általában azzal a reményvesztett megjegyzéssel illetnek, hogy micsoda „inosztrani”⁹⁰ vagyok, és hogy nem „ponyimajos”⁹¹. Ezután valami kedves moszkvai általában magára vállalja, hogy eligazítson bennünket a megfelelő irányba; tegnap este egy fiatalember egészen a hotelig kísért minket.

Május 31.: Látogatás a komm. nehézipar rendelőintézetében, majd megnéztük az anya-gyermek szobát a pályaudvaron. A délutánt múzeumban töltöttük [L], az estét pedig az SZ&R Parkban (az utcán táncoltunk; üdítőt ittunk; megnéztünk egy filmet, de az ejtóernyős toronyból *nem* ugrottunk le!).

Június 1.: Városnéző körút: gyermekváros a parkban, majd a Boldog Vazul-székesegyház. Délután egy másik múzeum [H], majd színház (este 8-tól hajnali 1-ig!).

Most muszáj mennem mosakodni és öltözni, mert lekésem a vezetőnket: mindig előbb érkezik meg, és percre pontosan feltelefonál, hogy készen állunk-e. – Az időjárás egész eddig gyönyörű volt.

Levelet még nem kaptunk. – 5-én Leningrádba megyünk, ahol 3 napot maradunk, majd még 3 napra visszatérünk ide. Azután tovább Gorkijba⁹², majd le a Volgán.

Herta mindig azon károg, hogy mindig megváratom őt, úgyhogy gyorsan csak egy csomag csókot küldök mindannyiótoknak. Egy nagyon fáradt és szétszórt

[Aláírás]

Ui.: Tegnap elfelejtettem feladni a levelet, viszont így még hozzátehetek egy napot:

⁹⁰ Orosz szó, jelentése: külföldiek.

⁹¹ Orosz szó, jelentése: értem.

⁹² Nyizsnyij Novgorod korabeli neve.

Június 2.: Kimentünk Moszkva hatalmas új kikötőjébe, visszafelé a csatornát is megnéztük, majd összeháldoztunk a nővérekkel, akikkel azután a nap nagy részét töltöttük; egészségük és kedélyük egyaránt rendkívül jó. Az idő továbbra is pompás.

Leningrád, 1938. június 8.

Kedves Családom!

Akad még néhány percem indulásig, úgyhogy gyorsan papírra vetem csatagolásainkat, mióta legutóbb írtam; egyébként megkérlek majd benneteket, hogy leveleimet juttassátok vissza hozzám Genfben, hogy emlékeim felfrissítésére meglegyen nálam a kronológia.

Június 3.: Hatalmas cukorkagyárat látogattunk; nagyon érdekes volt – és emésztésünkre nézve igen könyörtelen, mivel az összes típust végig kellett kóstolnunk „azon melegében”; majd barátainkkal kocsikáztunk – akik egyébként hamarosan indulnak majd haza –, így alaposan „verdorbone magene”-kkel⁹³ értünk vissza.

Június 4.: A Sztálin Autógyár Kulturális Palotájában voltunk; hatalmas, modern épület, fagylaltoztunk, és megittunk egy sört is ott. Vacsorázni Grummonékkal voltunk a követségről, majd színházba is együtt mentünk („Egy pohár víz”, régi típusú francia darab – nem túl izgalmas).

Június 5.: A reggelt a SZ&R Parkban töltöttük; a délutánt múzeumban, majd az éjszakai vonattal indultunk Leningrádba; hosszan beszélgettem oroszul a velem szemben lévő fenti fekhely tulajdonosával – egy vasúti dolgozóval. Alig aludtam: mellettem egész éjjel *nyitva volt az ablak*; bevágott a hideg és a korom, de annyira örültem, hogy nyitva tarthatom, hogy inkább csöndben megfagytam!

Június 6.: Leningrádban az Európa Hotelben szálltunk meg; hatalmas épület; gyönyörű szoba; csodálatos konyha. Az idő továbbra is pompás. Városnéző túra, majd egyedül megyek az Ermitázsba, míg Herta [otthon

⁹³ Német kifejezés, jelentése: elrontott gyomrok.

marad] (hogy a csoda vigye el). Este Moszkvai Művészszínház (vendégjáték Leningrádban): „Föld” – forradalom utáni darab a partizán hadviselésről. Éjfél után érünk vissza – még mindig elég világos van az olvasáshoz: „Fehér éjszakák”⁹⁴.

Június 7.: Peterhofba látogattunk (idegenvezetővel); a kertek csodálatosak, belülről is elsöprő, bár kissé fárasztó. Majd Ermitázs (ezúttal mindketten megyünk); óriási a hely: még az is reménytelen, hogy akárha csak kis részét is megnézzük. „A pikk dáma” opera Csajkovszkijtől, a klasszikus balett híres otthonában. Fél perccel késtünk el: az ajtók már zárva – az első felvonás végéig be sem engedtek. Csodálatos előadás. Késői vacsora a hotelben, már napvilágnál – 3 után kerülünk ágyba!

Június 8.: Majdnem 10-ig aludtunk, majd a szobában reggeliztünk. Míg írok, Herta pakol. Mindjárt megyek sétálni, még utolsónak az Ermitázsba is elnézek. Az este nyolcas vonattal indulunk vissza Moszkvába.

Szeretettel, [Aláírás]

Sztálingrád, 1938. június 16.

Kedves Családom!

Azt hiszem, legutóbb Leningrádnál hagytam abba. Most igyekszem hozzátenni a közbeeső pár napot, míg várjuk, hogy a városnéző túránk megkezdődjön:

Június 9.: Korán érkezünk Moszkvába. Az éjszaka igen kényelmesen telt, bár az ablakok ezúttal csukva voltak, és a közvetlenül mellettem lévő beteg fickó szörnyen köhögött. Az a nyitott ablak Leningrád felé amúgy sokba került nekem: irgalmatlanul megfáztam – az orrom és a torkom is –, a fertőzés még most, egy héttel később is tombol! Azóta temérdek órát, sőt napomat keserítette meg, úgyhogy mostanra már törhetetlenül hiszek a csukott ablakokban!

⁹⁴ Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij regénye.

NOEL H. FIELD FELVÉTELE LENINGRÁDRÓL, 1938 (PSZL)

Miután régi szobánkat elfoglaltuk, rögtön vittek is tovább a Frazer vágószerszámműzembe – az egyetlen nagy gyár, mely még látogatható (az autó- és traktorgyárak már nem). Itt több órát eltöltöttünk. Este egy kolhozot látogattunk, M.-tól kb. 30 km-re. Nagyon érdekes volt, különösen az odavezető autót, mely gyönyörű tájakon át vezetett, kezdetleges, történelem előtti látnivalókkal – a folyón egy több száz éves komppal mentünk át stb.

Június 10.: Sokáig aludtunk, délután múzeum [R], este opera: „Csendes Don”.

Június 11.: Majdnem az örületbe kergettük az Intouristot, mikor több órán át próbáltuk kitalálni, hogy milyen úton-módon tudnánk még egynéhány napot M.-ban tölteni, miközben utunk további részét sem akartuk nagyon megrovidíteni. Végül úgy határoztunk, kihagyjuk Gorkijt (a gyárat úgysem tudnánk megnézni), és 13-án reggel Kazanyba repülünk, ahol még aznap délután hajóra szállhatunk. Teljesen kelekótya terv; de hát ilyenek a Fieldek. Egypár órával sztálingrádi tartózkodásunkat is rövidebbre szabtuk, többek között azért is, mert a gyárat itt sem mutatták meg. Útitervünk eredetileg 9 napot engedélyezett M.-ban, mi viszont egy nap híján két hétig maradtunk.

A délután hátralevő részét (ami az utazási előkészületek után megmaradt belőle) a Tretyakov Galériában⁹⁵ töltöttük, vacsora a szállodában Grummonékkal a követségről, rögtön utána viszont le is feküdtünk, nyomorultul éreztem magam 100,2 Fahrenheit-fokos lázzal.⁹⁶

Június 12.: A reggelt megfázásom kúrálásával ágyban töltöttem, majd a Nyugati Művészet Múzeuma, utána ismét SZ&R Park; hosszas metrózás föl-le; vacsora a nővérekkel, akik aznap este indultak haza, nagy kavarodás a repülőúttal kapcsolatban; járatok törölve stb. Végül a hajnali 4-kor induló gépre kaptunk jegyet. Külön idegenvezető is érkezett, hogy elkísérjen minket, mivel Kazanyban nincsen Int.-iroda.

Június 13.: 1-kor feküdtünk le, hogy azután 2.30-kor ismét felkeljünk. 3-kor hagytuk el a szállót, iszonyú vacakul éreztem magam; a reptéren egészen az indulásig egy padon feküdtem, és próbáltam nem hányni! Jó kis kezdés egy repülőút előtt. Miután eleget panaszkodtam, hogy kísérőt kell magunkkal vinnünk, most bezzeg örültem, hogy volt, aki mindent elintézen nekünk, még egy [olvashatatlan szó]-t is talált számomra! A repülést meglepően jól bírtam, még a pompás látványt is tudtam élvezni. 9-re értünk Kazanyba, a hajó csak délután indult, de inkább a kikötőben várakoztunk,

⁹⁵ Tretyakov Képtár – Állami Tretyakov Galéria, vagy Tretyakov Képtár moszkvai múzeum, az egyik legnagyobb orosz képzőművészeti gyűjtemény.

⁹⁶ Celsius-fokra átszámítva: 37,8 °C.

mivel a városnézéshez túl rosszul voltam. – Csinos kis kétfős kabin; korán le is feküdtünk – bár a szúnyogok nemigen hagytak aludni.

Június 14.: Még mindig elég rozszant vagyok, de egyre jobban kezdem élvezni az utat. A vezetőnk egy jó fej kis nő, kihasználta az alkalmat, hogy a Rosztovban dolgozó férjét meglepje egy látogatással: odáig kísér el minket – és korábbi morgásom ellenére már értékelem a társaságát. A hajónk több mint egy órát késik Szamarából⁹⁷, hatalmas homokvihar közepette kötünk ki, így csak kevés időnk van körülnézni: a város elég érdektelen; nagy a hőség és a zsúfoltság; végül megkönnyebbülve érkezünk vissza úszó otthonunkba. Egész honvágyunk támad a Potomac⁹⁸ után; ahol nincsenek falvak, ott sokban hasonlít ez a táj az amerikai vidékre. De az emberek a kikötőkben – micsoda más világ ez! Pontosan, ahogy H. és J. leírta őket 4 évvel ezelőtt.

Június 15.: hajó ismét késik, így szaratozi látogatásunk elég sietősre sikerül. Szerettünk volna átmenni Engelsbe is, de nem volt időnk. Szaratov borzasztóan tetszett; végigsétáltunk a főbb és a mellékutcaikon is, és bejártuk a hatalmas piacot. Szaratov után teljesen átalakul a táj; nincs több potomaci emlék, ehelyett egyik oldalunkon csak egy magas, kiszáradt, egybefüggő dűneszerű gerincet látunk, kínoz is a kíváncsiság, hogy mi lehet mögötte. Milly – a kísérőnk – kieszközölte a kapitánynál, hogy késő éjjel felülhessünk a főfedélzet tetejére: mennyei telihold volt; nagyjából hajnali 1-ig ücsörögtünk ott, beszélgettünk és énekelgettünk; Milly még néhány népi táncot is bemutatott nekünk. Mi vagyunk az egyetlen külföldiek a hajón. Milly úgy gondoskodik rólunk, mintha két eltévedt csecsemő lennénk. Amikor azon morogtam, nem élvezhetem a forró fürdőt, melyet intézett nekem, mert túl kicsi a törölköző, hogy rendesen megszáráítsam magam, megjelent egy óriási ágyneművel, hogy használjam azt törölközésre. Mikor pedig – nyilván viccből – elhúztam a számát a víz színét látva, elmagyarázta, hogy ez a tiszta Volga, nem pedig szennyvíz!

⁹⁷ Mai nevén: Kujbisev.

⁹⁸ Potomac folyó, az Amerikai Egyesült Államok keleti partja közelében. A történelmi emlékek miatt a Nemzet folyója néven is ismert.

Június 16.: Sztálingrádba négyórás késéssel érkezünk. Ekkor álltam neki ennek a levélnek. Körülnéztünk a városban, majd a traktorgyárban is. Ezután elstáztunk a múzeumhoz; majd hatalmasat vacsoráztunk a szállóban. Elmentünk a Pihenő Parkba⁹⁹; az állatkertbe; épp most értünk vissza, eszünk pár szendvicset, mielőtt indul a vonatunk Rosztovba.

Június 17.: Egész nap vonaton.

(Rohannom kell.)

Szeretettel,

[Aláírás]

Rosztov, június 18.

Június 17.: Az „egész nap vonaton” – melyet korábban írtam – majdhogynem eddigi legérdekesebb kalandunk lett. Forró, poros, szeles nap volt, a vonat több mint egyórás késéssel indult, melyet úgy próbált behozni, hogy kétszer olyan gyorsan haladt, mint ahogy a sínek engedték volna (kicsi, egyvágányú mellékág keresztül a sztyeppén). Emiatt újra és újra kizuhantunk fekhelyeinkről, és én szörnyen aggódtam Herta háta miatt. De miután utolértük magunkat, a vonat is lelassított rendes sebességére, mi pedig folyamatosan rohagáltunk egyik ablaktól a másikig, hogy el ne mulasszunk egy-egy új [olvashatatlan szó], egy kozák falut, egy gyárat vagy egy traktorállomást – közben Millyvel beszélgettünk, kicsit aludtunk is, ettünk a sztálingrádi hotelban kapott kiadós mennyiségű ételből (még tányért, kést stb. is csomagoltak a hatalmas kosárba), igyekeztünk kirázni a port ruháinkból és hajunkból, kiugrottunk fagyaltért egy icipici állomáson, egy keveset olvastunk, megvitattuk, hogy vajon próbáljunk-e mosakodni, sorban álltunk a WC-hez stb., stb. Rosztovba egy elképesztő vihar farvizén érkezünk meg. Le is feküdtünk azonnal (este 9-kor), a szálloda nagy aggodalmára még a vacsorát is kihagytuk. Itt is csak mi vagyunk külföldiek.

⁹⁹ Az angol szövegben: Garden of Rest.

Június 18.: Városnézéssel töltjük a délelőttöt – legalábbis az első felét: pont mikor a hatalmas színházhoz értünk, kezdtek az emberek megérkezni az ukrán opera vendéglőadására, mely egy órán belül kezdődött. Így ott és akkor (zavarodott helyi vezetőnk közbenjárásával) magunknak is vetettünk jegyeket, és a további városnézést az opera utánra halasztottuk. Milly is csatlakozott hozzánk, a szünet alatt a férjével is találkoztunk, rettentő kedves fickó. Nagyon élveztem az operát.

A városnéző körút végeztével megpróbáltunk egy fehér vászonnadrágot vásárolni nekem, mivel a hóguta kerülget azokban a ruhákban, amiket magammal hoztam. A teljes boltot felforgatták, de az én méretem „nyet” volt. Holnap egész Rosztovot át fogják kutatni (legalábbis azt ígérte az üzletvezető), hogy estére találjanak nekem nadrágot. Most pedig irány a mozi, utána pedig késői vacsora.

Baku 1938. június 25.

Kedves Családom!

Ha nem lenne az a sovány vigaszunk, hogy talán nemsokára levelek várnak ránk az úton, már irgalmatlanul aggódnánk – mivel sem itt, sem Rosztovban nem érkezett életjel a határon túlról, Édesanyáról pedig azóta nem hallottam, hogy több mint egy hónapja elindultunk. Táviratoztam Gorkijba, arra az esetre, ha Jean oda küldött valamit – de ha így történt is, az nem fog hozzánk elérni, csak mostantól két hétre, majd Harkovban.

Szóval, hogy beszámolómat folytassam (jut eszembe, ha még nem tettétek meg, kérlek, osszátok meg ezt a naplót Traudyval¹⁰⁰ is).

Terveinket kissé módosítanunk kellett, mivel egyre betegbb lettem; a fejfájás és a hányinger Rosztovban már egyre jobban gyötört, míg végül bevittek a kórházba, hogy megvizsgáljon egy szemész és fül-orr-gégész. Pontosan azt mondták, amitől tartottam: csúnya arcüreggyulladás. Fekvést írtak fel, meg

100 Herta Field testvére (Gertrude).

mindenféle gyógymódokat, többek között kék lámpás „Bestrahlung”-ot¹⁰¹. Ennek eredményeképpen a tervezettnél 2 nappal később hagytuk el Rosztovot; és egész Bakuig repültünk, hogy az elvesztett időt legalább részben visszaszerezzük. Jaltai látogatásunkat is egyetlen napra kell majd korlátoznunk.

Június 19.: Egész napos kirándulás Zernográdba, szovhoz¹⁰²: a végtelen búzamezők mellett láttunk iskolát, kórházat, [olvashatatlan szó], két magánházat, egy éttermet (ahol kiváló ebédet kaptunk), az agrártechnikai intézetet stb. Az élményt részben elrontotta, hogy ilyen nyomorultul éreztem magam.

Június 20.: Rögtön reggeli utánra volt időpontom a szakorvossal a klinikán; diagnózis: arcüreg. Sok szervezkedést követően – hogy legalább félígméddig teljesíthessem a javasolt néhány napos ágyban fekvést – kimentünk a Rostselmashhoz (óriási mezőgazdasági gépüzem) egy jó 3 órás látogatásra. Iszonyú érdekes volt, csak közben majd szétesett a fejem, és teljesen pocskul éreztem magam. Rögtön irány az ágy – hálásan zuhantam bele! Millyt neveztük ki főnővérnek; nagyon szigorú volt!

Június 21.: Egész nap ágyban feküdtem Milly és a teljes szállodai személyzet vigyázó szemé előtt: minden 2 órában kezelés. – Herta egy kolhoz¹⁰³ látogatott meg, majd este Millyvel operába mentek (megint Csendes Don).

Június 22.: Indulás Bakuba repülővel, miután megnéztünk egy tejüzemet (nekem nyilván nem kellett volna, de azért csak elmentem). Az éjjelt a reptéren töltöttük „Ásványos vizekben”¹⁰⁴, ráláttunk a Kaukázusra; az út elég döcögösre sikerült. Rosszul aludtunk – mintha csak Madame Smith lakásában lennénk (első alkalom, hogy itt ez megtörtént velünk).

101 Német szó; jelentése: besugárzás.

102 Szovhoz (szovjetszkoje hozjajsztvo) – állami tulajdonú mezőgazdasági nagyüzem a Szovjetunióban.

103 A Szovjetunió tipikus termelészövetkezeti formája, a szó jelentése közös gazdaság. A szovhozban minden állami tulajdon volt, a kolhoz elvileg a tagok önkéntes társulása volt.

104 Az eredetiben így szerepel: „Mineral Waters”, valószínűleg szójáték Mineralnye Vody település nevével.

Június 23.: 6-kor ismét indulás, a Kaukázus, majd a Kaszbi-tenger [sic!]¹⁰⁵ felett repülünk; rendkívül izgalmas. Bakuba nagyjából délután 1-re érkezünk meg – a reptér az olajmezők közepén van. – A szobánk csodálatos, a tengerre néz. – Ebéd után városnézés. Este hosszú séta az óvároson át, fel a hegy tetején lévő új parkba, ahonnan a városra látunk: a látkép nagyon hasonló az éjjeli Nápolyhoz. Furcsa kontrasztok: ősrégi keleti épületek, lefátyolozott nők – modern iskolák és lakások, bubifrizurás fiatal lányok festett körmökkel. Az olaj szaga mindenhová behatol.

Június 24.: Nagy nemzeti ünnep: Azerbajdzsán Legfelsőbb Tanácsának választása. Elmentünk az egyik szavazóhelyre, és megnéztük a szavazókat. Ezután az Úttörő Palota következett, majd az új fürdő, ahol úsztunk egyet. Az emberek szörnyülködnek a hőségen; nekünk ez hűvösnek tetszik Washingtonnal összehasonlítva. – Ebéd után hosszan sétáltunk a városban: a legmagasabb ejtőernyős torony, amit valaha láttunk; néptáncoló gyermekek; vízpart; parkok. Vacsora után: szabadtéri vidámpark és színház: népi táncok; a Moszkvai Balett vendéglőadása; majd elkapunk egy éjfélt vetítést: új film Bakuról 1905-ben.

Június 25.: Látogatás

- a. kenyérgyárba
- b. fizioterápiás intézetbe
- c. olajmezőkre.

Ma este indulunk Tbiliszibe. Ó, jaj, már csak kicsit több, mint két hét.

Szeretettel

[Aláírás]

¹⁰⁵ Casbian-sea-t írt a kéziratban.

NOEL H. FIELD FELVÉTELE LENINGRÁDRÓL (PSZL)

(az asszony javításai,
külön engedéllyel.
ex post facto)

Kiszlodovszk, 1938. július 2.

Kedves Családom!

Ez nem lesz valami fényes levél, mivel igen korán van, és az éjszakát (vagyis nagy részét) ébren ülve töltöttük egy rendkívül fárasztó nap után. Halvány fogalmam sincs, hol hagytam abba – azt hiszem, valahol Bakuban; na jó, legyen, mondjuk, az ott töltött utolsó napunk:

Június 25.: Nagyon sűrű és nagyon meleg nap, izzadó, túl udvarias és szőrszálhasogató tolmáccsal, aki olyan szinten beszélt angolul, mintha tanítani akarná; a legérdektelenebb dolgokat is cirádás mondatokkal fejezte ki. Kenyérgyár; fizioterápiás intézet, olajmezők; éjjeli vonat Tbiliszibe.

Június 26.: Egyik legérdekesebb vonatutunk az azerbajdzsáni síkságon keresztül; megállóink az állomásokon még izgalmasabbak, mint máshol: rasszok és nyelvek lenyűgöző kavalkádja fogad. Dél körül érünk Tbiliszibe. Ebéd után városnéző túra: meglepetésünkre modern, virágzó várost látunk, mely gyönyörű helyen van a rohanó folyó két oldalán terpeszkedő meredek hegyoldalak között. Az emberekben azonban eléggé csalódnunk kell: olyan sokat hallottunk a grúzok szépségéről, férfi és női nemből egyaránt, mi viszont jóval kevésbé látjuk őket vonzónak az azeriekénél. Az estét az SZ&R Parkban töltjük; gyermekvasút, mely sajnos nem jár.

Június 27.: Megnézzük az Állami Múzeumot – rögtön reggeli után; majd 2 órát várunk a gépre a reptéren; nagyszerű repülőút keresztül a felhőkön, viharokat kerülgetve, át Grúzia és Örményország hegyei fölött, majd el a Szeván-tó mentén Jerevánba: pontosan egy óra, a 18 órás (illetve szerintem még hosszabb) vonatút helyett. Ebéd után városnézéssel töltjük a délutánt.

Sok szempontból ez a legérdekesebb – habár semmiképp sem a legszebb – város, amelyet eddig meglátogattunk: kicsi, félreeső hely, mely hihetetlenül szegény és lepusztult volt, ám most teljes újjáépítés alatt áll. Itt még szembetűnőbbek a kontrasztok, mint Bakuban. Hogy a port felkavaró szelet megállítsák, a sivatag borította hegyeket erdővel ültetik be a város körül. Az Ararát-hegy¹⁰⁶ már első pillantásra lenyűgöző. Este az örmény operaházba megyünk: modern örmény opera, melyet a szeptemberi színházfesztiválra készítettek, ez az első nagyvárosi produkciójuk; országos elismerésben reménykednek; a zene felettébb érdekes; alapvetően jól kivitelezett az egész. A jegyeket a színházigazgatótól kaptuk és a kormányzati páholyba szólnak, mellettünk egy tolmács folyamatosan fordítja az eseményeket.

Június 28.: Egész napos autós kirándulás a Szeván-tóhoz. Ahogy rendesen, most is mi vagyunk az egyetlen külföldiek a városban. F fiatal örmény tolmácsunk Millyhez hasonlóan jó társaságnak bizonyul, ő előre megmondta, hogy így lesz. Két órát utazunk csak oda, török és örmény falvakon át, melyeket

¹⁰⁶ Az Ararát hegység a mai Törökország és Örményország határán áll. A bibliai özönvíztörténet szerint itt ért partot Noé bárkája.

láthatóan még nem érintett meg a civilizáció szele; nagy kőkunyhók, többnek ablaka sincs, a tetejük földdel fedve, amin még fű is nő; a tető közepén van csak egy lyuk, hogy a fényt be-, a füstöt pedig kieressze. Szeván-tó: a világ legnagyobb hegyi tava 2000 m magasságban; fantasztikus látvány; órákig ültünk a partján; úsztunk is; bebarangoltuk az egyik sziget településeit és ősi templomait; majd egy hatalmas lazacot is megettünk – egyáltalán nem élveztük a döcögős hazautat. Csúnyán leégve értünk vissza, különösen Herta, pedig folyamatosan kente magát a speciális krémjével. Este mozi – Zangezur, az örmény polgárháborúról szóló film. Éjjel küzdelem az ágyi poloskákkal.

Június 29.: Egyértelműen vérhastól szenvedek. Párhuzamos Bolus (Caslin)- és ópiumkúra: csodálatos eredmények: 24 ó. alatt majdnem rendbe jövök. Szőnyeggyári látogatás (szövetkezet), majd dohánygyár (megajándékoztak 5 csomaggal!). Vacsora után egy szórakoztató osztrák filmet néztünk szabadtéri vetítésen (német nyelven); időnként magunkba kellett csípünk, hogy eszünkbe jusson, hogy valójában az Ararát lábánál vagyunk, nem pedig Bécsben! Az éjjelt végig ébren töltöttük, nagyobb poloskasereggel küzdve, mint bogaras Smithéknél! Herta csak egy karján 20 csípést számolt. Nem tudom, hogyan engedik majd be más szállodákba, mivel úgy fest, mint egy leprás: a nyaka körül is számtalan csípés van! A baj az volt, hogy ő aludt, míg a poloskák lakmároztak: *én* bezzeg leütöttem őket, mikor *nálam* próbálkoztak! Bár azért én is szép látványt nyújtok!

Június 30.: Kettesben sétáltunk egyet a városban: üzletek, park stb. Ebéd után repültünk vissza Tbiliszibe: icipici gép, ültünkben ki sem tudtunk egyenesedni, nagyon dobált – de egyikünk sem tett végül semmit, amit nem akart, habár Herta igen sápadt volt. Tbilisziben irgalmatlan hőség fogadott. Herta korán lefeküdt, nem érezte jól magát. Én hosszan sétáltam még vacsora után, fel egy meredek hegyre a város fölött. A tetején csodálatos park van, bár még csak félig készült el; a kilátás viszont mennyei. Félúton fölfelé egy régi templom áll – még mindig működik: idős nők ikonokat csókolgatnak stb. – furcsa látvány. Beszélgettem egy volgai német nővel, aki most a sírkertet gondozza. Itt temették el Sztálin anyját. (Ő is több tucat grúz szépséget látott, férfit és nőt is. Az örmények is kifejezetten jóképűek.)

Július 1.: Korán indulunk, tömött buszon utazunk a grúz katonai autópályán; izgalmas út a Kaukázust átszelve, mely sokszor emlékeztet az Alpokra (ahogyan Dél-Franciaországban kinéznek); de az emberek nagyon másfélék: kaukázusi hegyi lovasok stb. Nagyjából 6-ra érünk Orjonikidzébe. Városnézés két igen kedves amerikaival (majd felkeresnek bennünket Genfben is), akik szintén a mi buszunkkal érkeztek. Útitervünket illetően kellemetlen kavarodásra derül fény: a Fekete-tengeren nem indul hajó aznap, mikor terveztük; így egy napot várni kell, ami még tovább halasztja visszatérésünket. Ám rosszabb hír is van: a Kiszlodovszk–Szocsi vonalon megszüntették a vasúti közlekedést (mely számunkra létfontosságú lenne). Úgy döntünk, még aznap este továbbindulunk Kiszlodovszkba, és ott megvizsgáljuk, hogyan juthatunk el Szocsiba – ha kell, akár az Északi-sarkon keresztül.

A vonat 9.20-kor hagyja el Orjont, hajnali 1.30-ra ér Min. Vodyba¹⁰⁷; ahol egy zsúfolt váróteremben, majd a zsúfolt peronon várakozhatunk két órát; az oroszok *soha* nem alszanak!

Reggel 5.30-ra érünk Kiszlodovszkba, Herta azonnal megy lefeküdni; bár csodásan bírta az utat; általánosságban is sokkal jobb (tökéletes) egészségnek örvend, mint én. Most, délelőtt 11-kor, ismét ébren van, és készen áll a városnézésre! Ó, várjunk csak, közben 2-a lett!

Július 2.: Miután Hertát ágyba dugtam, lementem (reggel 6-kor), hogy megtárgyaljam a Szocsiba jutás lehetőségeit. Rendkívül bonyolult ügy lesz. Kétszer is olyan állomáson kell majd átszállnunk, ahol nincs Intourist; a vonatok messziről jönnek, így már nagy tömeg lesz rajtuk; foglalni lehetetlen; meg kell reszkiroznunk, hogy 1 napot és 1 éjjelt akár a folyosón töltsünk, a lépcsőbe kapaszkodjunk, a tetőn utazzunk – vagy fel se kerüljünk a vonatra! Az utolsó az egyetlen eshetőség, amely valóban aggaszt minket, mivel Szocsiban egyszerűen *nem* kényszerítjük le a hajót! Most lesz az első alkalom, hogy el kell magunkat verekednünk a jegypénztárhoz, hogy megküzdhetünk a helyünkért, hogy fel kell préselnünk magunkat egy-egy tömött vonatra

¹⁰⁷ A település neve Mineralnye Vody, a Kuma folyó mentén fekszik.

(mármint az utóbbi két dologból már tegnap éjjel kaptunk egy kis ízelítőt); azért csak izgalommal várjuk, habár egy kissé tartunk is tőle.

Szegény Intourist anyánk beleöszül az aggodalomba; meg vannak róla győződve, hogy el fogunk tévedni, vagy itt ragadunk. – Később tettem egy kis sétát egyedül – végtelen szanatóriumok mellett haladtam el; a páciensek korán fenn voltak – nap- és narzanfürdőztek¹⁰⁸, sétálgattak; ülőgyakorlatokat végeztek. A távolban megpillantom az Elbruszt, két csúcsos Zuckerhut. Időben érek vissza, hogy Hertával megreggelizzem, és hogy megírjam ezt a levelet. – Lehet, hogy még írok egyet, mielőtt hazaindulunk.

Tbiliszipben végre megkaptuk a postát. Köszönjük, Jean! Irtó régi volt minden, de azért mégis jólesett. Édesanyától semmi; Elsie-től egy kedves levél, melyet május 16-án kelteztek! Muttitól¹⁰⁹ is érkezett levél. Sok hete ez az első kontaktusunk a kinti világgal. – Az időjárás továbbra is pompás, még egyetlen rossz napunk sem volt, habár igen meleg van. – Holnap délben indulunk kalandos utazásunkra, reméljük, hogy egy jó 24 órával később már Szocsiban leszünk. Azt követően egy nap és 2 éjszaka a Fekete-tengeren Jaltáig; onnan pedig valószínűleg azonnal tovább is kell majd mennünk megállás nélkül.

1938. július 19.

Kedves Családom!

Bolond voltam, hogy az utolsó adaggal mostanáig vártam; a Genfben töltött harmadik napomon nehéznek tűnik elhinnem, hogy távol voltam, és még nehezebbnek, hogy felidézzem az elmúlt két hét egyes napjait, még a legutóbbiakat is. Jó részüket további betegeskedés sújtotta – előbb Herta szenvedett valami gyomor-bél huruttal, majd jómagam a jó öreg, figyelmetlen evés okozta gyomorrontással. Ennek eredményeként megváltoztak terveink – múlt péntekig, 15-éig Oroszországban maradtunk, majd a luxusexpresszrel utaztunk egyenesen Genfbe (ami engem illet), Herta pedig kiszállt Berlinben,

¹⁰⁸ A narzan a kiszlodovszki termálvíz, amelyről az üdülőhely fürdőit is elnevezték.

¹⁰⁹ Herta Field édesanyjától.

hoggy összeszedje a kocsit Drezdában; most alighanem az édesanyjával van, aki nemsoká hajóra száll az Államokba, hogy Traudyt meglátogassa. Jesszus, micsoda utazó család!

Hétfőn reggel felhívtam Jeant, és megtudtam, hogy írt nekünk Harkovba – levelét azonban soha nem kaptuk meg; bosszús vagyok, mert ebben volt az egyetlen levél, melyet Édesanyától távozásunk óta kaptunk volna; de legalább Jean röviden megosztotta velem a legfrissebb otthoni híreket. A legrosszabb az, hogy Harkovban elfelejtettem meghagyni az új címemet.

La Chotte-ot szépen és rendben találtam; a kert elég jó állapotban, különösen a kukoricám és a tökök. Baeznern áthívott vacsorázni vasárnap este, mivel Margrit csak hétfőn reggel érkezett vissza. Az irodában minden csendes, a legtöbbben szabadságon vannak. Meglehetősen szükségtelen volt visszasietnem – jöhettem volna kocsival, ahogyan terveztük, kényelmesen utazva Csehszlov.-án át. Jelenleg nagyon kevés a munka. Egészen elfoglal azonban a barátok és ismerősök kíváncsiságának kielégítése; minden alkalommal, mikor eldarálom nekik az úti beszámolót, az egyre kevésbé tűnik érdekesnek, legalábbis számomra. És még legalább egytucatnyi ismétlés vár rám a következő 48 órában. Bárcsak Herta itt lenne, hogy néha felváltson. Bár nem igazán irigylem őt, az is igaz.

Na, essünk túl rajta:

Július 3–4., Kizlodovszk: Reggel tudósok számára kialakított szanatórium látogatása. (Említettem már a hosszú esti sétánkat a csodálatos parkban az előző este?) Visszatérésünk után, míg Herta pakol, én sétálok egyet a városban, és veszek némi kaviárt meg csokoládét az előttünk álló kalandos útra. Délután 4 körül indulunk, az Intourist kísérője egészen Min. Vodyig utazik velünk, és magát a tömött vonaton szörnyen népszerűtlenné téve felállítja az utasokat, hogy a két külföldi leülhessen!! Majd (meglehetősen érdekes a bácsi, volt partizán harcos) feltesz bennünket az armaviri vonatra (ismét csak bajba keverve minket azzal, hogy ragaszkodik hozzá, hogy mi szállhassunk föl elsőnek a vonatra; több óránkba került, hogy a mogorva kalauzt megbékítsük). Armavirban több mint egy óránk lett volna, hogy ülést keressünk a Szocsiba tartó vonaton; ám épp Armavir előtt egy órát áll a

szereplvény; végül pár perccel a szocsi vonat indulása előtt érkezünk; ez utóbbi több mint tömve van, emberek lógnak a lépcsőkről is, és úgy igyekeznek feljutni a vonatra; állomásfőnök felkutatása, az Intourist-levél megmutatása; azt mondja, egyetlen ülés (nemhogy fekhely) sincsen már szabadon. Vagy hagyjuk elmenni a vonatot – és a hajót, így feladva utunk fennmaradó részét, vagy a „közkocsiba” bepréslődve töltünk egy éjszakát és fél napot. Ahogy feltuszkolt minket, már indult is a vonat; a vagonban több mint hetvenen vannak, pokoli a meleg, az emberek tűhegynyi helyeken ülnek és összevissza borulnak egymásra – fekhelyek (mind tele) csak a két felső ülésornak, a lábak az arcokba nyomódnak, a gyermekek a csomagokon alszanak, sokan hatalmas, vászon- vagy textilzsákokba bugyolált málhával utaznak – a földekre tartó napszámosok, akik aratni mennek, sok katona, ezek terhükkel birkózva igyekeznek nem megölni szomszédjaikat. A kalauzleány segítségével sikerül ülőhelyet találunk. Felettébb érdekfeszítő, legalább pár óra erejéig, ahogy két földműves nő beszélgetését hallgatom, majd magam is bekapcsolódom, miközben próbálok ébren maradni; Herta el-elbóbiskol a vállamnak dőlve, de persze aludni nem tud. Megkérjük a kalauzt, hogy szóljon nekünk, ha az éjszaka során bármilyen fekhely felszabadulna. A vonatparancsnok (szintén leány) három óra felé szerez nekünk két fekhelyet; négykor még le kell szállnom egy kis megállónál, hogy kiegészítő jegyet vegyek magunknak; majd alvás! Néhány óra múlva az első fekete-tengeri kikötőnél ébredünk; az állomáson reggelizünk, majd rövid séta után visszaszállunk a vonatra, és jöhet a tengerparton tett mennyei utazás – egészen olyan, mint a Riviéra. Röviddel dél után érkezünk Szocsiba.

Elsőként úszni megyünk. Azután vacsora, majd városnézés. Washington óta ez a legmelegebb hely – pont olyan párás is. Másképpen kiváló; óriási egészségközpont, vadonatúj (úgy hiszem, előzőleg két szanatórium állt itt); a széles, szépen kövezett utak; a fák, a klíma mind Washingtonra emlékeztetnek minket. A Vörös Hadsereg szanatóriuma lenyűgöző, a legszebb, amit valaha láttunk; pár éve készült el modern stílusban, melyre mostanában már nem néznek jó szemmel. Majdnem pontosan mellette áll egy „sokkal szebb”, palotaszerű szanatórium (Nehézipar), nemrégiben adták át, ez a jóváhagyott

stílus; tényleg nem semmi épület, ám nos, attól tartok, pont olyan nehéz lesz lebontani, mint a jó öreg Külügyminisztérium épületét Washingtonban. Indulás Matzertába, vagy hogy hívják – kénes melegvíz-források; az új körúton megyünk, mely a legkorszerűbb kivitelezésű (az utak általánosságban elég vacakok).

Este az útiterv szerint a kikötőben horgonyzó gőzhajóra szállunk; nagy, szemrevaló hajó, már ha az emberi tényezőtől eltekintünk; ez utóbbi elsőre elég megdöbbenő: az összes fedélzet gyakorlatilag járhatatlan a több száz ülés- vagy fekhely nélküli utastól, akik csomagjaikra borulva mindenfajta alvó vagy éber pozícióban tartózkodnak, még a mentőcsónakok alatt is; kissé úgy érezzük, mintha egy háború előtti fedélközt látnánk az Atlanti-óceánon, különösen, mikor magunk mögött hagyva a zsiszegő tömeget, belépünk a csinos kis kabinunkba; még a lehúzott redőny mögül is halljuk a fedélzeti sokadalom beszélgetését és horkolását.

Július 5.: Kellemetlen érzésünk nagyságrendileg alábbhagy, mikor ugyanazt a tömeget napvilágnál látjuk: láthatólag nagyon élvezik az életet, mintha csak tréfából lennének itt; inkább kempingezőknek tűnnek; mikor az alsó fedélzetről kihajoltam, kaptam is egy kis Abwaschwassert¹¹⁰ az arcomba a felső fedélzeten állomásozó vidám család jóvoltából.

Többórás megálló Novorosszijszkban; egyedül indulok sétálni, miközben Herta leveleket ír. Iszonyú meleg van. Este megállunk Jevpatorijában¹¹¹, de mi inkább maradunk a hajón, és hamar lefekszünk.

Július 6.: Reggel megérkezünk Jaltába. Kirándulás Livádiába; igen kevés a külföldi turista, de szovjet turistából több ezer van. Próbálunk kieszközölni egy látogatást Artyekbe, a híres úttörőtáborba, de ez lehetetlennek bizonyul: havonta mindössze egyetlen vizit engedélyezett. Szóval csak egy kis sétát teszünk délután, felmegyünk a régi templomhoz, ahol látunk két idős asszonyt őskori kézi rokkákkal (mint a tündérmesében).

¹¹⁰ Mosogatóvíz.

¹¹¹ Itt a kéziratban Noel Field Evpatoriát írt kérdőjellel.

Július 7.: Kora reggeli úszás. Majd autót Szevasztopolba; ez ijesztőbb, mint a Riviéra; kissé hányingerünk van, de azért remekül szórakozunk. Egy átalakított templomban ebédünk magasan a tenger felett. Szevaszt. előtt nagy vihar. Megjelennek Herta közelgő gyomor bajának első jelei. Városnézés Szevasztopolban. Bár fellengzősen kijelentettem, hogy semmilyen körülmények között nem vagyok hajlandó megnézni a krími háború helyszínét, mégis belementem, és még tetszett is. Utána kellemes séta a városban és a kikötőn át. Vacsora után mozi, majd irány a késő esti vonat Zaporozsjébe. (Éjjel sok a bogár.)

Július 8.: A vonat hosszasán várakozott a mezőben (a jelző pirosat mutatott), így a síneken napoztunk, és a többi utashoz hasonlóan virágot szedtünk a közeli réten és erdőben. Nagyjából délre értünk Zapóba. Herta nem bír kiegyenesedni a fájdalomtól, ment is egyenesen az ágyba – a poloskákkal. Én el a gáthoz, majd irány a szövetségi gazdaság, ahol éppen nagyban folyt az aratás. Megnéztem a kombájnokat munka közben. Kísérleti rizsültetvény, a rizs között halak is vannak; terjedelmes gyümölcsösök; elektromos melegházak; géppel fejtik a teheneket. Sötétedés után értem vissza, borzalmas utakon; és a fájdalomtól, a magánytól és a csípésektől szenvedő Hertát könnyek között találtam. Úgy döntöttünk, még aznap este továbbindulunk Harkovba, hogy jó orvost keríthessünk.

Július 9.: Herta állapota egyre rosszabbodott az éjjel. Érkezésünk után azonnal orvost hívtunk. Az meglehetősen hanyagnak bizonyult; felírt egy abszurdnak tűnő diétát, mely a kíváncsi pont ellentétes hatást váltott ki. Hertának igen magas láza volt. Némi magányos városnézés után a nap további részében a hotelben maradtam, hogy Hertához közel lehessenek; ő főleg az altató hatása alatt volt, Harknessben töltött első napjainkra emlékeztetve. Éjjel a légvédelem gyakorlatozását figyeltem az ablakból; kifejezetten amatőr ügy volt, azonban a közönség nagyszerű szórakozásnak ítélte.

Július 10.: Herta állapota kissé javult. Én a helyi kábelgyár úttörőtáborát látogattam. A gyermekek főleg négy-öt ágyas sátrakban elszállásolva. Felkerestem a fenti gyár munkásai számára létrehozott idők otthonát is.

Meglehetősen elvesztegetett délután. A traktorgyárat már nem látogathatják külföldiek. Próbáltam bejutni egy nagy rendelőintézetbe is; vizite-

met az utolsó pillanatban mondták le a nappali légvédelmi gyakorlatozásra hivatkozva. Egymagamban keresgéltem a vallásellenes múzeumot, de nem találtam meg. Végül egy fotókiállítást néztem meg. Mikor visszaérkeztem a hotelbe, Hertát úgy találtam, hogy tovább akart utazni Kijevbe, így vacsora után kizsuppoltam az állomásra, majd be a hálókocsiba. A vonat már négy napja úton volt Tbiliszből – úgy is nézett ki; az éjjelt ébren töltöttük, harcolva az éhes dögökkel. Kijevben szembesültünk az első nagy nyári turistatömeggel, nagy részük amerikai volt. Ismét találkoztunk azzal a kedves idős párral, akikkel a Kaukázusban összelekedtünk. Óh, várjunk, váltsunk dátumot:

Július 11.: Kijevben most először úgy tapasztaljuk, hogy az Intourist igen kevésbé hatékony a szerfelett hatalmas turistabandával szemben. Némi ügyintézés után úgy határozunk, megnézzük az úttörőstrandot a Dnyeper másik oldalán. Herta is jön, bár kicsit ingatag még. Hosszan várakozunk a hajóra, amely átvisz minket a folyón. De a strand abszolút megérte; néztük a gyerekeket, ahogy szórakoznak: táncolnak stb. Úsztunk is. Visszatérésünk után Herta lefekszik, én kényelmesen megvacsorázom a kertben, beszélgetek a szomszédjaimmal: egy munkás és egy alkalmazott. Ki mondta, hogy félnek a külföldiekkel beszélgetni?! Éppen csak hogy elhintettem, hogy tudok egy kicsit oroszul, és máris nekilódultak! (Mármint a nyelvük!)

Ezután séta a mennyei Dinamo Parkon át; majd mozi – későn értem oda; szabadtéri, pár percenként villámlás és zivatar, rohanás a tető alá, míg a film vidáman pörög tovább: „Maxime fiatalkora”. Bőrig ázva értem haza!

Július 12.: Lavra-kolostor látogatása, majd városnézés. Herta is csatlakozik, de nagyon roskatag. Nyilvánvalóan nem fog menni a másnapi indulás, majd a hosszas autótú Németországon, Csehszlo.-n stb. keresztül. Úgy döntünk, visszamegyünk Moszkvába, és az utolsó pillanatig ott maradunk, hogy felépülhessen; ha szükséges, Ő a távozásom után is tud még maradni. Elkapjuk hát a délutáni vonatot M-ba. Nagyon kellemes utazás; tisztaság; szimpatikus útítársak, akik nem bánnak egy kis levegőt (mikor Kijevbe utaztunk, utunk legmelegebb éjszakáján, egy fontoskodó nőszemély ragaszkodott az ablak és az ajtó hermetikus zárvatartásához).

Július 13.: Jó nagy meglepetés a Novo-Moszkovszkájában, hogy ismét megjelenünk; némi szörnyűködés is biztos, tekintetbe véve, hogy mennyi bajuk volt velünk meg a terveink folytonos megváltoztatásával stb. Megint jócskán elpocsékoltam az idejüket, meg a sajátomat is, mire áterveztük az útvonalunkat Sepetovka helyett Negorelojén át. Pontos dátumra és vonatra viszont nem intéztünk foglalást, ki akartam várni H. pocakjának helyzetét. A nap további részében ismerőseket kerestünk fel, kiváltképpen a Volga-Rosztov kísérőnket, akivel utána az estét is töltöttük, többek között az Ermitázs-kertben.

Július 14.: A nap nagy részében vidéken időztünk, Herta egyre jobban érezte magát, én határozottan rosszabbul. Épp időben értünk vissza egy utolsó mozihoz, csak egyedül mentem (Herta lefeküdt) – „Gorkij gyermekora”. Mire hazaértem, rettentő rosszul voltam, az éjjelt ülve töltöttem.

Július 15.: Megfordult a helyzet: Herta reggelizni ment a kaukázusi amerikai párral, míg én az ágyban szenvedtem. Végül jött az orvos, a gyógyszerek mellett éhkoppdiétát rendelt el, és meleg vizes palackot, meg hogy ágyban maradjak. Két óra múlva már jobban érzem magam, felkelek egy utolsó sétára; 4.15-kor intézkedem, hogy egy órán belül elindulhassunk az Északi Expresszel. Nagy kapkodás a pakolással és az indulással; az Intourist végül tényleg meggyőződik arról, hogy teljesen eszelősök vagyunk. Az útra adnak nekem egy csomag rizst, meg 40 szelet szárított kenyeret (ez az ő verziójuk az orvos által javallt diétáról); mindkettőt a vonaton hagytam. Kényelmes utazás Varsóba Maxwell Stewart¹¹² és felesége társaságában, a Nationnél¹¹³ és az F.P.A.¹¹⁴-nál vannak (ebben a sorrendben). Érdekes beszélgetés egy lengyel munkásnővel. Miután Hertának találok hotelt Berlinben, elkapom az éjszakai vonatot, 16-a, Bazel stb.

Nos, kedveseim, imigyen ér véget Tükörországban tett utazásunk utolsó fejezete. Biztos vagyok benne, hogy az egész csak álmodtam; el sem hagy-

¹¹² Amerikai baloldali újságíró, a *The Nation* szerkesztője volt.

¹¹³ *The Nation* című lap.

¹¹⁴ Foreign Press Association.

tam ezt a csöndes irodát. Az összes ismerősöm itt tülekedik, és mindent hal-
lani akar az útról, és miközben mesélek, az a buta érzésem támad, hogy ezt
az egészet most találom ki; különösképpen, mivel az ellenkezőjét semmivel
sem tudom bizonyítani: sem feljegyzéseket, sem képeket, sem semmit nem
készítettem az út során – egyetlen emlékem az az egy kiló kaviár, amit egy
barátomnak hoztam ajándékba. Szóval juttassátok vissza beszámolóimat
erről a tündérmeséről, vagy bármi is legyen ez, amint lehet, hogy legalább
ez a felszínes irkafirka hadd legyen birtokomban!

*Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 71. ő. e. Politikatörténeti és Szakszer-
vezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katherina Field iratai.
Noel H. Field naplószerű levelei családjának Svájc-ból, Németország-
ból, Hollandiából, a Szovjetunióból. – Eredeti, angol nyelvű, kézzel és
géppel írt, aláírással.*

NOEL H. FIELD BÖRTÖNBEN TETT VALLOMÁSAI

15. 108
 Meine Kindheit und Jugend bis zu meinem 19. Jahr
 (1922) verbrachte ich in Zürich (wo mein Vater ein
 wissenschaftliches Institut), mit gelegentlichen Sommerbesuchen bei den
 Großeltern in England und 2 Jahren in Lugano
 (1915-16), bedingt durch Geldnot. Ich war ein
 außerordentlich verträumtes, mädchenhaftes Kind,
 das ganz in sich zurückgezogen und in „Wachträumen“
 lebte und jeden Kontakt mit den Altersgenossen
 mied (außer mit meiner künftigen Frau, meiner
 Schulkameradin). Meine Kindheitsjahre werden mir
 fast ausschließlich zur Hölle durch eine pathologische Todesfurcht,
 die mir die Schlaflosigkeit zur Gewohnheit machte
 und mich durch mein ganzes Leben verfolgte.
 Der Tod meines wie einem Heiligen verehrten
 Vaters, als ich 12 Jahre alt war, brachte eine andere
 fatale Charaktereigenschaft in den Vordergrund, eine
 Tendenz zur übertriebener, selbstquälerischer Selbstkritik:
 Ich überzeugte mich (entgegen aller ärztlichen Befunde),
 daß ich am Tode meines Vaters schuld sei und daß
 ich dieses Verbrechen dadurch sühnen müsse, daß ich
 ein „Heiliger“ werde und mein Leben dem Dienst
 an den Mitmenschen widmen müsse. Dies war der
 eigentliche Ursprung meiner ganzen späteren Entwicklung.
 Die erste praktische Auswirkung war die
 pazifistische Tätigkeit (Gründung - kurz nach dem
 Tode des Vaters - eines „Weltfriedensbundes der
 Jugend“). Nach der Übersiedlung der Familie, 1922,
 nach Amerika (Cambridge bei Bolton) und während
 meiner Universitätsjahre, setzte ich diese Tätigkeit
 in bescheidenem Rahmen fort (Fellowship of Youth
 for Peace). Im Kontakt mit teils anarcho-sozialistischen,
 teils kommunistisch gesinnten Mitgliedern dieser
 Organisation, begann sich in mir langsam die
 Überzeugung zu entwickeln, daß der Weltfrieden
 ohne eine soziale Umwälzung nicht gesichert werden
 kann, und ich begann marxistische Literatur
 und marxistische Zirkel und Versammlungen
 zu besuchen.

NOEL H. FIELD KÉZÍRÁSOS VALLOMÁSA GYERMEKKORÁRÓL, 1954 (ÁBTL)

Noel H. Field Rövid politikai-ideológiai leirat című feljegyzésének fordítása¹¹⁵

Budapest, 1954. március 19.

1. Gyermekkor

Gyermekkoromat és ifjú éveimet 19 éves koromig (1922) Zürichben töltöttem (ahol apám egy általa alapított tudományos intézetet vezetett), nyaranként megszakítva azt a nagyszülőimnél tett látogatásaimmal Angliában, és két-éves luganói tartózkodással (1915-16), amelyet anyagi nehézségeink tettek szükségessé. Én egy rendkívül álmodozó, lányos természetű fiúgyerek voltam, aki teljesen visszahúzódva és „álmai világában” élt, és aki a vele egykorú társaival mindenféle kapcsolatot elkerült (kivéve későbbi feleségemet, aki iskolatársam volt). A gyermekévek számomra részben egy patológiai

¹¹⁵ Noel H. Field 1954. március 18-án levelet fogalmazott az SZKP Központi Bizottságához, amelyben a rehabilitációját kérte. Ehhez a levélhez négy mellékletet fűzött. Az első közülük, amely a „rövid politikai-ideológiai leirat” címet viselte, a fentiekben közölt forrásszöveg. A dokumentumot a későbbi események részleteit magyarázó további részek („Mellékletek”) elhagyásával közöljük. A kézirat elé Noel Field röviden megjegyzéseket fűzött, amiben többek között elnézést kért a kézírás külalakjáért, mivel, mint írta: „Már három éve nem volt sem toll, sem ceruza a kezemben.” ÁBTL I-107-e.

halálfelelem miatt pokollá váltak, ami krónikus álmatlansághoz vezetett, amelytől mostanáig szenvedek.¹¹⁶

Az apám halála – akit én mindenkinél jobban imádtam –, amikor 17 éves voltam, egy másik jellembeli tulajdonságot hozott felszínre nálam: a túlzott, önmarcangoló, önkritikára való hajlamot. Én bebeszéltem magamnak (az összes orvosi lelet ellenére), hogy apám halálában bűnös vagyok, és hogy ezt csak úgy tudom jóvátenni, ha „szentté válok”, és életemet embertársaim szolgálatának szenteltem. Ez volt az eredeti indítéka egész további fejlődésemetnek.

Ennek az elhatározásnak első gyakorlati megvalósítása pacifista tevékenységem volt (röviddel apám halála után a „Világifjúsági Szövetség a Békéért”¹¹⁷ szervezet megalapítása). Családom Amerikába való áttelepülése után, 1922-ben (Cambridge, Boston mellett) és egyetemi éveim alatt ezt a tevékenységemet szerényebb keretek között folytattam tovább (Fellowship of Youth for Peace). A szervezet részben anarchista, részben kommunista nézeteket valló tagjaival való együttműködésem hatása alatt lassan megérlelődött bennem az a meggyőződés, hogy a világbékét a társadalom szociális átalakulása nélkül nem lehet elérni. Ennek hatására marxista irodalmat kezdtem olvasni, látogatni kezdtem a marxista köröket és gyűléseket.

2. Washingtoni időszak

Pacifista meggyőződésemmel viszont még hosszú időn keresztül éreztette hatását, aminek következtében – pusztán pacifista indítékok hatására – 1926-ban pályafutásomat mint a State Department¹¹⁸ hivatalnokaként kezdtem meg, ahol (ugyancsak a világnézetem eredményeképpen) a Népszövetség ügyeinek előadójaként kezdtem dolgozni, és később a leszerelés kérdéseivel foglalkoztam. Ez idő alatt feleségem (akit 1923-ban vettem el) és én teljességgel távol

¹¹⁶ Ezt a halálfelelmet sikerült az elmúlt évben teljesen leküzdenem. (Noel H. Field jegyzete)

¹¹⁷ Weltfriedensbund der Jugend.

¹¹⁸ Az Amerikai Egyesült Államokban a Külügyminisztérium szerepét betöltő szervezet.

tartottuk magunkat a washingtoni diplomaták társadalmi életétől. Egy kis lakásban laktunk, messze a hivatalnoki negyedétől, nem volt sem háztartási alkalmazottunk, sem autónk, és amikor kollégáimat vendégségbe hívtuk, feleségem volt a szakácsnő, a felszolgálólány és a háziasszony egy személyben. E tekintetben kivételek voltunk, és rövidesen világossá vált előttem, hogy ha a társadalmi konvenciókat hosszú időn keresztül ily módon figyelmen kívül hagyom, az lehetetlenné teszi azt, hogy „briliáns” karriert fussak be. Ám ez kevéssé foglalkoztatott bennünket, mivel teljesen idegen volt tőlünk bármiféle nagyravagyás és anyagi törtetés.

Ehhez hozzájárult még az is, hogy a State Departmentben szerzett személyes élményeim, a nemzetközi helyzet alakulása, olvasmányaim, a hivatalon kívüli személyes kapcsolataim (részvételem a „Nemzetközi Barátság Klubjában”, néger diákokkal való kapcsolataim stb.) engem mindinkább balra vittek, és nagy szerepet játszott fejlődésemben az akkor a vége felé közeledő „Sacco–Vanzetti”¹¹⁹ eset. A 30-as évek elején kezdtem részt venni különböző akciókban: munkanélküliek tüntetéseiben, sztrájk- és éhségmeneteken, a diákszövetség gyűlésein stb. Lakásunk egy idő múlva olyan helyre változott, ahol az ilyen megmozdulások résztvevői találkoztak és megbeszéléseket tartottak, sőt esetenként éjjeli szállásukká vált. Én a sztrájkoló textilmunkások gyűlését szerveztem Henri Barbusse¹²⁰ tiszteletére, részt vettem az éhségtüntető harcában McArthur tábornok¹²¹ csapatai ellen stb. Mindezt természetesen titokban és a State Department-beli kollégáim tudta nélkül tettem.

¹¹⁹ 1920. április 15-én egy massachusettsi cipőgyár két alkalmazottját meggyilkolták. A rablógyilkosságért később két olasz anarchista, Nicola Saccót és Bartolomeo Vanzettit ítélték halálra. A per szerte a világban óriási felháborodást keltett, mivel a két vádlott politikai tevékenységére épült a vád. Az elfogult eljárás miatt ma sem tisztázott, hogy mi történt valójában. A két kivégzett vádlottat Massachusetts kormányzója 1977-ben rehabilitálta.

¹²⁰ Henri Barbusse (1873–1935) francia szimbolista író, költő, publicista, a kommunista ideológia lelkes híve. A szovjetunióbeli útja során magasztaló könyvet írt Sztálinról.

¹²¹ MacArthur Douglas (1880–1964) amerikai tábornok. Harcolt az első világháborúban, majd West Pointban tanított. 1930 és 1935 között a hadsereg vezérkari főnöke volt, 1935-től 1937-es nyugalmába vonulásáig a Fülöp-szigeteken irányította a hadsereg megszervezését.

Az ellenem irányuló gyanúsítások már az állami szolgálatba való belépésem idején kezdődtek, de sikerült ezeket kifelé „korrekt” magatartásom és a hivatali munkában tanúsított „szorgalmam” eredményeképpen fokozatosan elhallgattatni.

Néha voltak „riadalmak” is. Egyszer pl. kénytelen voltam lemondani az egész marxista könyvtáramról, mivel eljutott hozzám a hír, miszerint az egyik kongresszusi bizottság (a hírhedt „Dies Committee” elődje) a nyomomban van. De ezek hamis riadalmak voltak, legalábbis annyiban, hogy nem indítottak ellenem semmiféle nyílt akciót. Kollégáim mosolyogva „naiv idealistának” tartottak engem, akit jól lehet használni a Népszövetséggel kapcsolatos kérdések előadójaként, és akinek mindenki szívesen megbocsátja „fiatalkori bűneit”.

Mikor lettem kommunistává? Nehéz ezt meghatározni. A Washingtonban eltöltött 10 év jelentette azt az alapvető átalakulási időszakot, amikor én pacifista idealistából harcos kommunistává váltam. Ez alatt az időszak alatt voltak előrehaladások és voltak visszalépések is. Az akkoriban írott naplóim telis-tele vannak ellentmondásokkal, amelyek ezekben a kérdésekben bennem akkoriban felmerültek. A fő akadály a mély gyökereket vert pacifizmusom volt. Ezenkívül visszatartó hatással volt rám a lojalitásról és becsületről bennem kialakult kispolgári felfogás, mely megnehezítette számomra, hogy „azt a kezet harapjam meg, amely engem etet”. Ez utóbbi belső gátlás mindinkább arra ösztönzött engem, hogy feladjam az állami szolgálatot, és olyan munkát keressék, amely kevésbé érinti a lojalitásról alkotott elképzelésemet. Ez a törekvés a későbbiek során fontos szerepet játszott abban, hogy a Népszövetség titkárságán vállaltam munkát, ahol úgy véltem, hogy egyáltalán nincsenek lojalitási kötelezettségeim.

1941–42-ben a távol-keleti amerikai erők főparancsnoka volt. 1942 márciusától a Csendes-óceán délnyugati térségében állomásozó szövetséges erők parancsnoka. 1944–45-ben MacArthur irányította a Fülöp-szigetek visszahódítását. 1945. szeptember 2-án a *Missouri* csatahajó fedélzetén ő fogadta el a szövetségesek nevében Japán kapitulációját. 1945 és 1950 között a Japánban állomásozó amerikai erők parancsnoka volt. 1950-ben a Koreában harcoló ENSZ-csapatokat irányította, ám 1951 áprilisában Truman elnök menesztette.

Mire a Népszövetség titkárságához kerültem (1936), alapjában véve leküzdöttem a fent ismertetett belső gátlásaimat; de már 1934-ben eljutottam arra az elhatározásra, hogy elhagyom a State Departmentet.

1933-ban (Roosevelt¹²² kormányzásának első éveiben) baráti viszonyba kerültem a párt központi lapjának két washingtoni képviselőjével, és információkat kezdtem nekik átadni, sőt időnként magam is írtam cikkeket (természetesen aláírás nélkül). A sajtó két képviselőjének segítségével mérlegelni kezdtem a pártba való illegális belépés lehetőségét. A következő évben ezek az erőfeszítések megszakadtak az egyik szovjet szolgálat két képviselőjével való megismerkedésem eredményeképpen. A későbbiek során mindketten árulást követtek el, és 1946 óta halálos ellenséggemmé váltak (akiknek végeredményben jelenlegi sorsomat köszönhetem). Az ezzel kezdődő időszakról (1934) csak annyit fogok közölni, amennyi a fejlődésem megértéséhez feltétlenül szükséges, mivel erről más helyen már bővebben nyilatkoztam. Úgy gondolom, hogy jogom van a két, később árulóvá vált személynek a nevét leírni – a velük való munkakapcsolatom ideje óta 20 év telt el –: a nevük Paul Massing¹²³ és Hede Gumperz¹²⁴. Az ajánlataik – a már említett belső gátlások miatt – óriási belső konfliktushoz vezettek; ehhez még hozzájárult az a kísérletük is, hogy engem egy autó „odaajándékozásával” még jobban függővé kívántak tenni maguktól, ami által a fejlődésem majdnem egy évre megszakadt. A rendszeres munkához csak 1935-ben kezdtem hozzá (természetesen „ajándék autó” nélkül). A pártba való belépésről már szó sem

122 Roosevelt, Franklin Delano (1882–1945) amerikai demokrata párti politikus, az Egyesült Államok 32. elnöke. 1933-tól haláláig elnök, egyedülálló módon négyszer választották meg. 1945. április 12-i halálát követően alelnöke, Harry S. Truman lépett a helyére.

123 Paul Massing (1902–1979) – német szociológus, társadalomtudós, a KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) tagja, részt vett a kommunista ellenállásban. Hede Trude (Massing) férje.

124 Hede (Hedwig) Trude (Eisler, Gumperz, Massing) (1900–1981) bécsi színésznő, 1929-ben ismerte meg Paul Massingot, és 1936-ban házasodtak össze, részt vett a KPD-hez köthető kommunista ellenállásban.

lehetett, sőt ellenkezőleg, meg kellett szakítanom valamennyi pártkapcsolatomat. Röviddel ezután megtörtént Genfben való átköltözésem (1936. május).

(Megjegyzés: Kb. 1935 közepétől kezdve megszakítás és feltétel nélkül dolgoztam, anélkül, hogy gyakorlati munkámban a kispolgári „lelkiismeretem” maradványai bármiféle megnyilvánulásának engedtem volna, és annak ellenére, hogy négy egymás után következő felettesem árulást követett el. A Szovjetunióba történt utazásom [1943] és a pártba való felvételem ennek az elismerése volt.)

Tekintettel azokra a bizonyos vádakra, szeretném ezen a helyen nyomatékosan leszögezni, hogy a State Departmentben eltöltött 10 éves szolgálat alatt tudtommal egyszer sem találkoztam a titkosszolgálat egyetlen ügynökével sem. Tudtam, hogy ilyen szolgálat létezik, de fogalmam sem volt, hogy az hol található.

3. A genfi időszak, párttagságom

A Népszövetség leszerelési osztályán munkatársként végzett munkám politikai szempontból nem bír nagy jelentőséggel. Erről 1950 februárjában vagy márciusában már nyilatkoztam, és úgy gondolom, hogy az akkor leírtakhoz nincs mit hozzáfűznöm. Az amerikai konzulátus képviselőjével történt időnkénti kapcsolattartásomat a Népszövetségnél végzett munkám tette indokolttá, és annak csakis technikai jelentősége volt. Természetesen, különösen az első időben, a konzulátuson dolgozó volt kollégáimmal korábbi személyes és társadalmi kapcsolatokat (viszonyokat) továbbra is fenntartottam.

Ideológiai fejlődésem szempontjából a Népszövetségnél eltöltött éveim kedvezőek voltak, politikai munkám Massinggal és Gumperzcel, valamint az utódaikkal való kapcsolatra korlátozódott. Békés, nem túlságosan fárasztó életünk a vidéki villában, ahol kertészkedéssel töltöttem az időmet, és rengeteget olvastam, kedvező volt az összes „lelki” konfliktusok végleges leküzdése, meggyőződéseme erősödése szempontjából, illetve hogy képességeimet és akaratomat az ügynek szentelhessem.

A Szovjetunióba történt utazásom (1938), majd a Spanyol Köztársaságban eltöltött idő még jobban hozzájárult ehhez a fejlődéshez, amelyet a pártba való belépésem koronázott meg. (Spanyolországról 1950 február-márciusában mindent részletesen leírtam.)

A pártba való belépésemről a következőket tudom elmondani: Röviddel Moszkvából való elutazásunk után szabad választást biztosítottak számunkra, hogy melyik pártba lépünk be: a szovjet vagy az amerikai kommunista pártba, azzal, hogy két évre visszamenőleg elismerik a párttagságunkat. Feleségem és én az amerikai pártot választottuk, és megírtuk a szükséges kérelmeket. A megállapodás úgy szólt, hogy a pártba való végleges felvételtől, pártnevről, tagdíjról, pártmunkánkról stb.-ről a választ későbbi időpontban, egy meghatározott címen keresztül fogjuk megkapni. De ez a kapcsolatfelvétel nem sikerült, és csak 1943 elején kaptuk meg a szóbeli igazolást (megerősítést) arról, hogy minden rendben van a párttagságunkkal. Ugyanakkor ezzel a pártmegbízottal a kapcsolatfelvétel ismét meghiúsult, mivel a másnapra megbeszélt találkozón nem jelent meg. Ez a pártmegbízott megbeszélte velem a jövőbeni pártmunkám kérdését. Mivel ez akkor a USC¹²⁵-nél végzett munkám teljes átszervezését jelentette volna, kértem, hogy biztosítsanak számomra rövid gondolkodási időt, és annak letelte után írtam egy rejtjelézett levelet a Komintern Intézőbizottságához (megbeszélve ezt a kérdést politikai felettesemmel, Paul Berzzel¹²⁶). Ebben a levélben ismertettem az akkor általam végzett munkát, illetve azt, hogy milyen óriási nehézségeket okozhatott volna az e munkáról való radikális átállás. Kértem az elvtársakat, hogy ennek figyelembevételével hozzanak végleges döntést, amelynek majd teljes mértékben alávetem magam. Ezt a levelet a pártmegbízottal való találkozás alkalmával át akartam adni, hogy továbbítsák azt,

125 Unitarian Service Committee (Unitárius Segélybizottság).

126 Paul Bertz (1896–1950) (az eredeti forrásban Berzként szerepel) – a weimari köztársaság politikusa, a KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) parlamenti képviselője, ebben az időben a Komintern vezetésében is tevékenykedett.

de a találkozó – ahogy már említettem – nem jött létre, és röviddel ezután a Komintern¹²⁷ feloszlatták.

A levelet titkos helyen őriztem 1949 tavaszáig, amikor feleségem javaslatára megsemmisítettem, mivel annak tartalma, ha ellenséges kézbe kerül, valóban rendkívül kompromittáló lehetett volna rám nézve. Figyelembe véve viszont azt, ami velem azóta történt, ennek a levélnek a megsemmisítése rendkívül nagy szerencsétlenségnek bizonyult. A levél létezését és annak tartalmát igazolhatja Maria Weiterer¹²⁸, aki a levél megfogalmazásában segített nekem, és azt rejtjelezte.

Bár a Népszövetségnél töltött szolgálatomon időben túlhaladtam, most az volna, gondolom, a legjobb, ha a párttagságom kérdését részletesen kifejteném.

A Szovjetunióból való visszatérésem után kb. 2 évet vártam, és ezután megkísértem (1940) az akkori pártvezetésen keresztül (Humbert-Droz) igazolást szerezni párttagságomról, Droz megígérte, hogy összeköttetésbe lép Dimitrovval¹²⁹, és később közölte velem, hogy minden rendben van, és hogy maga vállalja a felelősséget azért, hogy engem a svájci pártba, Richard Wolf néven, illegális párttagnak felvegyenek. Ez meg is történt. Amikor Hofmaier lett Humbert-Droz helyett a párt vezetője, hozzá fordultam. Hofmaier viszont közölte velem, hogy H. D. a KB hozzájárulása nélkül cselekedett, és a pártba való felvételem érvénytelen, habár a párt a továbbiakban is hajlandó velem mint szimpatizánssal együttműködni.

127 1919. március 6-án alakult meg Moszkvában a Komintern, más néven a III. Internacionálé, mely szervezet egészen 1943-ig fogta össze a világ szélsőbaloldali politikai szervezeteit.

128 Maria Weiterer (Maria Tebbe) (1899–1976) illegális kommunista, később a Német Szocialista Egységpárt funkcionáriusa és a német Nőszövetség (Demokratischer Frauenbund Deutschlands) főtitkára.

129 Georgi Dimitrov (1882–1949) 1935-től a Kommunista Internacionálé vezetője, 1945-től bolgár pártelnök, majd 1946-tól miniszterelnök. 1949-ben Sztálin Moszkvába rendelte, itt váratlanul megbetegedett, és tisztázatlan körülmények között meghalt.

Akkori helyzetemet megbeszéltem legbizalmasabb politikai tanácsadómmal, Maria Weitererrel Marseille-ben (ahova 1941 tavaszán költöztem át), és tanácsára megbeszéltem az ügyet Paul Merkerrel¹³⁰ is, aki megígérte, hogy Moszkvába való megérkezése után (Mexikón keresztül) megkísérli az ügy tisztázását. Végül 1942-ben Paul Berz úgy határozott, hogy bonyolult helyzetem megkönnyítése miatt ideiglenesen a német pártba vesznek fel. Ennek érdekében előkészített egy pártvizsgálatot. Ez azonban nem történt meg, mert – mint már írtam – Moszkvából 1943 elején olyan értelmű igazolást kaptam, amely szerint felvettek a pártba.

Ez a csupán szóban adott igazolás természetesen hosszú időn keresztül nem segíthetett nekem, de amíg dolgoztam, nem csináltam magamnak belőle gondot. Az elvtársak, akik ismertek, gyakorlati munkám alapján értékes elvtársnak tartottak, és a USC-ben végzett, mind inkább kiteljesedő pártmunkám tisztázatlan párttagságom miatt nem szenvedett csorbát. Számomra viszont úgyis a pártmunka volt a legfontosabb. A USC-ből való elbocsátásom után, amikor új elvtársakon keresztül, akik korábban nem ismertek, új munkahelyet próbáltam szerezni magamnak, párttagságom tisztázatlan volta számomra katasztrofálisnak bizonyult. Lengyelországban és Csehszlovákiában – érthető módon – nyílt bizalmatlansággal fogadtak. Mind jobban elkeseredtem, és minden erőmmel (szinte túlzott energiával) igyekeztem helyzetemet tisztázni. Végül is Varsóban – egy sor eredménytelen kísérlet után – 1948 szeptemberében eljuttattam egy bizalmas levelet Jakób Bermannak¹³¹ (Anna Durac titkárnőjén keresztül), de ő (Berman) semmit sem tudott (semmi biztatót nem tudott) ígérni.

A Berlinbe visszatért Paul Merker szintén foglalkozni kezdett az ügyemmel, 1945 decemberében ugyanis meglátogattam őt Mexikóban, amikor azt tanácsolta nekem, hogy párttagságom tisztázása végett beszéljek Max

130 Paul Merker (1894–1969) a kelet-németországi kommunista párt egyik vezetője. 1950 és 1955 között börtönbe került, koncepciók perben kívánták tanúként felhasználni, de nem volt hajlandó tanúskodni.

131 Jakub Berman (1901–1984) 1944 és 1953 között Sztálin jobbkeze Lengyelországban, a titkosszolgálat vezetője.

Bedachttal¹³² (később a pártból kizárták) New Yorkban, amit én – ugyan eredmény nélkül – megtettem.

1948 szeptemberében a látogatás címén Prágában tartózkodó Leo Bauer közölte velem, hogy Merker továbbra is foglalkozik ügyemmel és azt tervezi, hogy Berlinbe visz engem, múltam és jövőm pontos tisztázása, illetve megbeszélése érdekében. A röviddel ezután az amerikai sajtóban ellenem indított támadás még jobban megnehezítette helyzetem, emiatt én több levélben sürgettem Berlinbe történő utazásom mielőbbi megszervezését. Az egyik levelet a berni csehszlovák követségen keresztül juttattam el.

1949 májusában Berlinbe történő utazásom még mindig napirenden volt, ehelyett azonban megtörtént a Budapestre való „utazás”.

Helyesen cselekedtem-e ebben az ügyben? Ezt nem akarom állítani. Helyzetem kétségkívül nehéz volt, és normális úton történő tisztázása majdnem lehetetlen, mivel a pártba való belépésem egy már nem létező szervezeten keresztül (Komintern) történt. Még most sem világos előttem, hogyan kellett volna cselekednem. Azt elismerem, hogy ügyem tisztázása érdekében túl sok ajtón kopogtattam be, és közben több megengedhetetlen indiszkréciót követtem el (különösen 1948-ban).

A sajtótámadás megkezdése után teljesen elvesztettem a fejemet, és megharagultam Prágában és Berlinben élő barátaimat, hogy legyenek segítségemre. Amikor az Amerikában ellenem folyó sajtótámadásról tudomást szereztem (ha jól emlékszem, október 17-én), egy Genfben történő utazás előtt álltam. Tervem ugyanis az volt, hogy okt. 19-én útlevelem érvényesítése végett – amit korábban Genfben állítottak ki – Svájcba utazom. Meg voltam viszont győződve, hogy a genfi konzulátus az útlevél érvényesítését a sajtókampány miatt megtagadja, éppen ezért elhatároztam, hogy érvényes útlevél nélkül

132 Max Bedacht (1883–1972) német születésű, Amerikában élő politikai aktivista, újságíró. Részt vett az amerikai kommunista párt megalapításában. Az International Workers Order főtitkára volt.

továbbra is Prágában maradok. Egy amerikai ismerősöm, George Wheeler tanácsára, akit ugyanaz a kongresszusi bizottság támadott meg, és akinek ennek ellenére a prágai útlevélosztály egyik Dudka nevű beosztottja új útlevelet állított ki, elhatároztam, hogy november elején lejárt útlevelem meghosszabbításáért én is Dudkához fordulok. Meg is tettem, és meglepetésemre Dudka – sajtókampányt nem is említve – mindenféle nehézség nélkül új útlevelet állított ki számomra, amellyel visszatértem Genfbe, hogy rendezsem ottani dolgaimat, és azután véglegesen Prágában telepedjem le. Fejvesztettségem az útlevélprobléma ilyen váratlan elintézése folytán környezetemben érthető módon fokozott mértékben kedvezőtlen benyomást keltett irántam. Bármilyen nehéz is volt a helyzetem, nem lett volna szabad – és ez most már világos számomra – nekem, mint tapasztalt kommunistának, a hisztéria befolyása alá esni. Belátom az akkoriban elkövetett hibámat, és súlyosságának megítélését a pártra bízom.

Most folytatom a „népszövetségi fonalat” ott, ahol abbahagytam, 1940 nyarán a Népszövetségtől váratlanul elbocsátottak, valószínűleg a State Department követelésére. Volt kollégáimmal való viszonyom erősen megromlott. A „Dies Committee”¹³³ nyilvános támadást folytatott ellenem. 1959 nyarán washingtoni látogatásom idején több volt kollégám nagyon hűvösen és bizonyos tartózkodással fogadott. A Népszövetségtől való elbocsátásom előtt néhány nappal az amerikai konzul hosszabb magánbeszélgetést folytatott főnökömmel.

Elbocsátásom után több helyen próbáltam elhelyezkedni. Minden egyes helyen majdnem biztosra ígérték felvételemet, és utána misztikus módon hirtelen elzárkóztak. (Nemzetközi Munkahivatal, a Fülöp-szigetek új kormányzója tanácsadójaként, az amerikai Vöröskereszt). Ahogy később a Munkahivatal igazgatójától és washingtoni barátomtól, Duggantól értesültem, ezek az állások a State Department miatt hiúsultak meg („kommunista tevékenységben való részvétel gyanúja” miatt). 1941 tavaszán az

133 Dies-bizottság. 1938–1944 között Martin J. Dies volt az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Különbizottság (Special Committee on Un-American Activities) elnöke.

eddig előttem ismeretlen dr. Joy felajánlotta nekem az újonnan alakult USC akkoriban Marseille-ben megnyitott irodájának vezetését (a Genfben lévő YMCA¹³⁴-iroda egyik megbízottjától értesült arról, hogy én munkát keresek). Én azonnal beleegyeztem, és márciusban megkezdtem Marseille-ben az új munkámat.

Ez az új munka egész életemben radikális változást jelentett, egész életem koronájának tekintetem, mint a sokéves, félig tudatos célok és törekvések valóra válását, melynek előkészítő időszakát a Népszövetségnél eltöltött éveim jelentették. Anyagi szempontból a Népszövetségnél eltöltött időszak életem és feleségem életének csúcspontját jelentette, először és utoljára rendelkezünk saját házzal, sőt volt egy háztartási alkalmazottunk is, volt 2 autónk, és tetszésünk szerint körülutazhattuk a világot Bakutól Madridig.

A USC, különösen az elején, anyagi szempontból a mélypontot jelentette, nemhogy tőkénk nem volt, de megélhetésünk költségeit is a minimálisra kellett csökkenteni. Marseille-ben egy kis, poloskákkal teli szobában éltünk, éhezünk, ünnep- és vasárnapokon is dolgoznunk kellett. A későbbiek során Genfben is, 1947 elejéig a legolcsóbb genfi penzióban éltünk, egy kis szobában. És mégis: ez volt életünk legszebb időszaka. Először történt meg, hogy mindennapi munkám szorosan egybeesett pártmunkámmal; az utóbbi mind nagyobb részét töltötte ki. Én meggyőződéses kommunistaként éltem és cselekedtem, belső gátlásoktól mentesen, teljesen a munkámnak élve, és minél nehezebb volt ez a munka, annál nagyobb boldogság töltött el. Annak tudatában voltam, hogy az antifasiszta harcban értékes munkát fejték ki, és kádereink (pártkáderek) megmentése és segítése érdekében tevékenykedek. Első ízben történt az, hogy együtt dolgozhattam feleségemmel, aki legbensőbb, legbizalmasabb munkatársammá és a legmegbízhatóbb elvtársammá vált.

134 Young Men's Christian Association (YMCA) (Fiatalok Keresztény Egyesülete). Angliában George Williams 1844. június 6-án alapította.

Ennélfogva, és mert „esetem” megítélésében a USC-ben eltöltött idő központi helyet foglal el, életem e fejezetének külön mellékletet szentelek. Az ezután következő időszakról röviden a IV. sz. mellékletben szólok.

Ezen a helyen, mivel az előbbieken éppen a feleségemről szoltam, szeretném röviden megmagyarázni, hogy miért nem volt gyermekünk. Házasságunk első éveiben – mint ahogy ez fiataloknál szokás – élni, szórakozni vágytunk, nem akartunk kötöttséget. Később ennek helyét elfoglalta a munkanélküliségtől való félelem, amely az esetleges politikai üldözésem miatt következhetett volna be. De végeredményben a fő szerepet az az elvi kérdés játszotta, hogy több ismert elvtársnál, akiknek gyermeke született, óvatosságból a politikai munkától való eltávolodás, illetve egyeseknél teljes elmaradás volt tapasztalható. Mi ezt el akartuk kerülni, és saját gyermek helyett mindinkább a közös harcban való részvételt választottuk. A USC-ben végzett munkánk e döntésünket igazolta. Ha lett volna gyermekünk, ezt a munkát nem tudtuk volna elvégezni.

1954. március 19.

Noel H. Field

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107c.; I-107-e; I-107-j. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, német nyelvű, kézzel írt, aláírással.

Noel H. Field német nyelven saját kézzel írott vallomásának fordítása

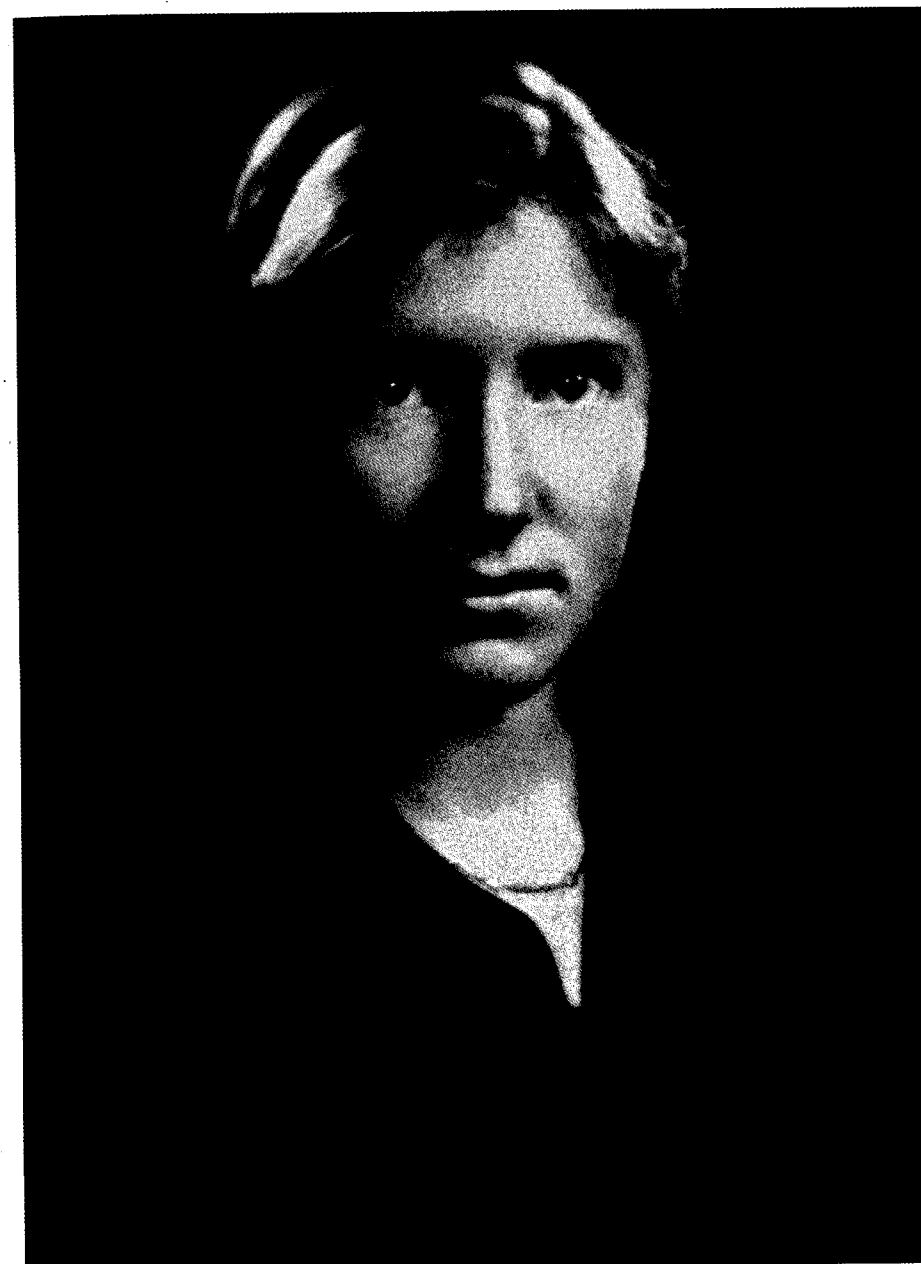
Budapest, 1954. június 17.

Életem pacifista időszakáról

Gyerekes pacifizmus

Apám részben vallásos, részben emberi meggyőződésből volt pacifista. Régi kvéker családból származott, mely már a 17. században, az angliai kvékerüldözés idején Amerikába menekült. Közismert dolog, hogy a kvékek pacifisták, és Angliában és Amerikában főcsoportját képezték a hadiszolgálat megszegőinek (tudatos ellenállók). De a vallásos okoktól eltekintve az apám igen humánus és békeszerető ember volt, minden erőszakot bensőleg gyűlölt, és nem bírta az emberi szenvedést elviselni. Például fiatalember korában abba kellett hagynia az orvosi pályát, mert nem volt képes a műtéteket végignézni; ezt a fizikai visszahatást minden gyermeke örökölte tőle: Én még ma is rosszul leszek, ha vért látok, és a nővérem, aki orvosnő lett¹³⁵, de ugyanakkor hallatlan akaratereje van, mégis évekig harcolt, amíg a műtéteket el bírta viselni.

¹³⁵ Elisabeth (Elsie) Field, orvos.

ELSIE, NOEL H. FIELD TESTVÉRE (PSZL)

Egész gyermekkoromban a pacifizmus annyira természetes volt számomra, hogy meg sem tudtam érteni, hogyan is lehet másképp gondolkozni. Ezért például borzasztó szerencsétlen voltam amiatt, hogy fiú lettem, és mégis mindig csak lányokkal akartam játszani. Utáltam a fiúk birkózásait, és az osztálytársaim gyávának ismertek, akivel szemben mindent megengedhetnek maguknak: Iskolaéveim ezért a bántalmazások miatt nagy szenvedést tartalmaztak. Egész idő alatt csak egyszer, a gimnáziumban fordult elő, hogy védekeztem és egy különösen vad fiút elvertem – hetekig ez volt a gimnázium szenzációja. Pacifizmusom az állatvilágra is vonatkozott. Mint minden testvérem, én is nagy állatbarát voltam, és zürichi villánk valóságos állatkert volt: kutyák, macskák, papagájok, patkányok, nyulak, sündisznók, teknősbékák, halak, hernyók, még csigák is; az egereket sem volt szabad megölni.

Az első világháború kitörése idején 10 éves voltam. Esetenként súlyos sebesültek utaztak Svájcra át, akiket anyámmal a pályaudvaron felkerestem, és ez mély benyomást tett rám. A háború alatt egy sor pacifista könyvet olvastam: Nicolai „A háború biológiája”¹³⁶; Bertha von Suttner „Soha többé háborút”¹³⁷; Leonhard Frank „Jó az ember”¹³⁸; Laczko „Ember a háborúban”¹³⁹ stb. Így lettem gyerekes, tudat alatti pacifistából meggyőződéses ellenzője a háborúnak, én mind többet gondoltam arra, hogy az életemet a békének szentelem. Apám nem volt hajlandó az „ellenséges” barátaival megszakítani a kapcsolatait, és pacifista tevékenységet is fejtett ki. Ezért a házukban hiányzott a háborús hangulat. Nekem magamnak is voltak „ellenséges” barátaim, például jövőbeli feleségem. Ügyszintén Frau Staudinger¹⁴⁰, német nő, később kiváló elvtársnő; aki akkor még pacifista és szocialista volt, a gimnáziumi

136 Georg Friedrich Nicolai (1874–1964) német pszichológus *Die Biologie des Krieges* című műve.

137 Bertha (Felicita Sophie Freifrau von) Suttner (1843–1914) cseh-osztrák pacifista és író, aki 1905-ben az első női Nobel-békedíjas lett, *Die Waffen nieder* című regényére utalhat.

138 Leonhard Frank (1882–1961) német író *Der Mensch ist gut* című regénye.

139 Andreas Laczko (1876–1943) osztrák-magyar író *Menschen im Krieg* című regénye.

140 Dora Staudinger (1886–1964) a keresztényszocialista mozgalom tagja volt.

idő alatt nagy hatással volt rám, és ő adta a társadalmi problémákba az első betekintési lehetőséget számomra: a szocialista nőmozgalomban dolgozott, és néha elvitt előadásokra és családlátogatásokra.

A háború után Svájcot megrázta a harc, mely a Népszövetségben való részvétel mellett vagy ellen folyt. A munkáspártok ellene harcoltak. Engem viszont illúziók telítettek, és erre az időre esik a Népszövetség iránti első érdeklődésem. Amennyire emlékszem, apám haláláig viszont nem vettem gyakorlatilag részt [ebben a harcban].

„Ifjúsági Világbéke Szövetség”¹⁴¹

1921. április 5-én, amikor 17 éves voltam, meghalt az apám. Talán életemben ez volt a leglényegesebb dátum. Ideált csináltam halott apámból, melyet istenként imádtam, és évekig patológikus gyászállapotban voltam, különösen mert meg voltam győződve arról, hogy megöltem az apámat (természetesen ez ostobaság volt). A középkorban flagelláns¹⁴² lettem volna. Szellemi és lélektani nélkülözésekkel és kínzásokkal megpróbáltam magamból „szentet” csinálni (annak idején valóban ezt a szót használtam), hogy levezekeljem apám halálát. Annak ellenére, hogy félttem az emberektől, arra kényszerítettem magam, hogy a béke érdekében propagandakampányt kezdeményezzek, először ismerős lányok és fiúk körében. Nemsokára létrejött az „Ifjúsági Világbéke Szövetség” – kezdetben tulajdonképpen csak saját magamból állott, tehát az általam kinevezett elnökből. Ezután nyilvános beszéd következett, először a leánygimnázium aulájában, és később a fiúgimnáziumban. Ezt „alapító gyűlések” követték a mi villánkban, és a „programunk” kidolgozása, és az egész világnak szóló buzgalommal teli „szervezeti szabályok” kidolgozása – bár akkor alig volt több, mint 20-30 tag! De segítségemre jött az akkori idők szelleme. 1921–22 telén Zürichben túl különböző svájci városokra terjedt ki a mozgalom, és azután külföldre is, egészen Angliáig. Nemcsak egyes

141 Weltfriedensbund der Jugend.

142 A flagelláns önostorozót jelent. Saját magukat Keresztes Testvéreknek nevező középkori keresztény mozgalom.

személyek léptek be, hanem egész szervezetek: pl. „Szabadcsapat”¹⁴³ (szoc. ifjúság). „Polgári szolgálatosok”¹⁴⁴ (hadkötelezettség megtagadói). Tavasszal meghívtak a „Vándormadarak”¹⁴⁵ egy tömegmegmozdulására Hanauba (Frankfurt mellett), ahol sok tagot nyertem meg a mozgalomnak – arra már nem emlékszem, hogy a „Vándormadarak” mint szervezet belépett-e.

Nem sokat tudok a Szövetség céljaira és elveire vonatkozóan mondani. Merész, naiv, fiatalos idealizmus volt, pártokon és politikán „felül”. Ma természetesen világos előtttem azoknak a törekvéseknek a polgári-reakciós jellege. Lenin a háború alatt több ízben éppen ez ellen a pacifizmus ellen küzdött, mert ez sok munkást a valódi feladataitól térített el. De abban az időben még távol álltak tőlem az ilyen fogalmak. Még emlékszem rá, hogyan szalasztották széjjel a kommunisták egy nyilvános gyűlésünket, melyet egy munkásnegyedben tartottunk. Szemben a kommunisták egyszerűen békétlen és verekedős emberek voltak.

Minél jobban nőtt a szervezet, annál boldogtalanabb lettem belsőleg: nem tudtam az emberektől való félelmemet leküzdeni, és minden nyilvános felépítés továbbra is kín maradt számomra. Ezt bizonyos fokig úgy viseltem, mint egy „Isten iránti köteleiséget”; és amikor aztán 1922 nyarán az egész családdal Amerikába költöztem, megmenekülésnek tekintettem a művem elhagyását, és titokban reméltem, hogy az egyetemi kötelezettségeim nem engednek majd kellő időt arra, hogy pacifista tevékenységet fejthessek ki. És valóban így is lett. Bostonban beléptem a már fennálló és a kvékerek irányítása alatt álló Megbékélés Társaságába¹⁴⁶. Kezdetben egy-két magánháznál tartott kisebb összejövetelen beszéltem a svájci tevékenységemről, és még rövid ideig levelezési viszonyban maradtam zürichi barátaimmal.

143 Freischaar.

144 Zivildienstler.

145 Wandervögel.

146 Fellowship of Reconciliation. Nemzetközi békeszervezet, melyet 1914 végén Angliában, Cambridge-ben alapítottak, és egy évvel később alakult meg az amerikai tagozata.

De mind idő, mind lelkesedés hiányában nagyon rövidesen – már néhány hónap múlva – mindennemű tevékenységtől visszavonultam. Az időhiányt főképpen az okozta, hogy kurzusok és melléktanulmányok örült túlhajszolásával megkísértem a „promoválásomat”¹⁴⁷ (mint bölcsész) a normális 4 év helyett 2 év alatt elérni, és ez sikerült is. Kétéves tanulmányidőm alatt az egyedüli „pacifista” cselekedetem volt, hogy egy hosszú leírást írtam a „Népszövetség és a leszerelés”-ről, melyért az egyetem ki is tüntetett.

Már nem emlékszem arra, hogy a Világbéke Szövetség meddig állt fenn; mindenesetre bizonyos idő múlva beleolvadt a „Soha többé háború” mozgalomba. A nézeteim időközben radikális változása ahhoz vezetett, hogy később – Svájcba való visszatérésem idején – egyik korábbi pajtásommal sem vettem fel a kapcsolatot, és fogalmam sincs, hogy mi lett belőlük.

Ifjúsági Társaság a Békéért¹⁴⁸

College-beli éveim alatt mindinkább elkezdtem a szociális és gazdasági kérdések iránt érdeklődni. Például felolvasásokat látogattam a „Kapitalizmus története” címmel, és egy másik tanfolyamot látogattam a „Szociális etikáról”, melyhez gyakorlásképpen hozzátartozott börtönöknek, árva-házaknak, vakok otthonának, bolondokháznak stb. látogatása. Ennek a tanfolyamnak a vezetője, dr. Cabot, ismert társadalomreformáló, nagy benyomást tett rám. A pályaválasztásnál pacifista és szociális munkakör között ingadoztam. Egy sikertelen kísérlet után, hogy egy gazdag üzletembernek, aki mellékfoglalkozásként pacifista propagandatevékenységet fejtett ki, magántitkára legyek (egyszeri 100 dolláros havi fizetéssel elbocsátottak), Cabot tanácsára Bostonban egy szociális iskolába kezdtem járni, melyhez gyakorlásképpen hozzátartozott börtönök látogatása. Minthogy ez az időmnek csak egy részét vette igénybe, újra aktívan elkezdtem pacifista tevékenységemet (1924–26). Beléptem a „Fellowship of Youth for Peace”-be, a „Fellowship of Reconciliation” újjáalakított ifjúsági részlegébe. Az aktív tagok között egy

147 Diploma átvétele.

148 Fellowship of Youth for Peace.

sor kommunista és szimpatizáns volt, ezekkel megbarátkoztam, és elkezdtek rám bizonyos befolyást gyakorolni. Valamelyik nemzetközi békenapon (azt hiszem, a „Fegyverszüneti napon”) óriási tüntetést rendeztünk, ezt a rendőrség szétzavarta. Közülünk egyesek, köztük én is, részt vettünk kommunista összejöveteleken. Nyáron „béketáborok” voltak, télen előadások és műkedvelő színjátszó előadások. Nekem csak kis szerepem volt; szabadidőmben az irodában dolgoztam mint bélyegragasztó.

Miután a Külügyminisztérium szolgálatába léptem, feletteseim nyomására írásban közöltem a baráti társasággal visszalépésemet, és tovább nem is tevékenykedtem a számukra. Sorainkba látszólag egy FBI-ügynök is becsempészte magát, mert a külügyminisztérium értesült a bostoni tevékenységemről, és ezért több évig különös megfigyelés alatt tartottak. Idővel azonban sikerült a munkámon keresztül és tettetéssel kollégáim bizalmát megnyernem, és ezek néha csúfoltak „ifjúkori bűneim” miatt.

Nemzetközi Barátság Klubja¹⁴⁹

Bizonyos értelemben a külügyminisztériumi éveim, és később a népszövetségi időszakom is pacifizmusom eredménye. Amikor a Foreign Service-hez fordultam, még mindig arról álmodtam, hogy „az emberiség szolgálatába” álljak, viszont el is kellett magam tartanom. A Foreign Service megfelelő kompromisszumnak tűnt. Dolgozatom alapján végre megkaptam a népszövetségi előadói beosztást, és bizonyos szerepem volt a Kellogg–Briand háborúellenes paktumban¹⁵⁰ – ami tipikus terméke annak, ahogy az imperializmus a kispolgári pacifizmust kihasználja. Amikor az elnök vagy az államtitkár pacifista beszédet tartott, többnyire engem bíztak meg a beszéd

149 International Friendship Club.

150 1928. augusztus 27-én Párizsban született meg – 15 állam megegyezése folytán – a Briand–Kellog-paktum, melyben a szerződő felek lemondtak arról, hogy vitás kérdéseiket fegyverrel rendezzék. Az Aristide Briand francia és Frank Billings Kellog amerikai külügyminiszterekről elnevezett – Örök béke-paktumnak is titulált – egyezmény ugyan a jövőben nem valósult meg, a benne megfogalmazott elvek viszont jogalapot adtak a későbbi háborús bűnösök felelősségre vonására.

kidolgozásával. Természetesen hamar felismertem a tevékenységem objektíven imperialista jellegét, és Washingtonban az utolsó években a hivatalos munkám már csak cinikus kenyérkereset volt. Ezért a hivatalon kívül kerestem kielégülést, és – körülbelül 1927-ben – részt vettem a Nemzetközi Barátság Klubja megszervezésében. A klub eredeti célja pacifista volt. A washingtoni egyetemeken sok külföldi diák volt, és azáltal akartuk a béke ügyét előrevinni, hogy baráti kapcsolatokat hoztunk létre külföldi és amerikai diákok között. Ebből viszont hamarosan faji kérdés alakult ki. Mert sok ázsiai diák és különösen sok néger jött hozzánk (Washingtonban van a legnagyobb néger egyetem). Kezdetől fogva abszolút a társadalmi egységhez ragaszkodtunk közös táncmulatságaink és étkezéseink alkalmával is. Európai részére ez természetesnek tűnik. De ilyesmi Washingtonban hallatlan dolog volt. A négereket kitiltották az összes fehér vendéglőből, szállodából, színházból stb., és az a fehér lány, aki négerrel táncolt, rossz hírbe keveredett. A mi klubunkból sok „fajok közti” barátság és egy sor házasság származott. Feleségemnek és nekem abban az időben legjobb barátunk egy néger és egy japán volt. Néhány nyilvános akciót is végrehajtottunk, pl. közös színházlátogatást négerekkel. Idővel azonban világossá vált előttem, hogy a faji kérdést is csak társadalmi forradalom oldhatja meg, és néhány év múlva fokozatosan abbahagytam a klubban való részvételemet. Volt a klubban néhány [kommunista-] szimpatizáns, és a vitákban mindig az ő oldalukra álltam. Ezek közül az egyik 1938-ban a Dies Committeeben, az Amerika-ellenes [Tevékenységet Vizsgáló] Bizottság¹⁵¹ elődjében, vallomást tett ellenem: vallomását szerencsére annyi nevetséges hazugsággal szötte át, hogy csak bolondok hittek neki. Például azt állította, hogy csak arra használtam fel a külügyminisztériumi állásomat, hogy az amerikai párt részére diplomáciai postával Moszkvából aranyat kapjak! A Committee-nek elküldtem egy hivatalos levelet, és annak másolatát a külügyminisztériumnak.

151 Az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Kongresszusi Bizottságot 1938-ban állították fel. Első vezetője a republikánus Martin Dies szenátor. Az 1950-es évek hidegháborús légkörében a kommunista befolyás ellen akart fellépni a meggyanúsított személyek Kongresszus elé idézésével. A működése formálisan 1975-ig tartott.

Pacifista maradványok

Első kihallgatásom alkalmával a pacifista visszaesésekre vonatkozólag igyekeztem lehetőleg becsületesen válaszolni, és azt hiszem, hogy közben a negatív oldalt kissé eltúloztam.

Azt hiszem, minden ember még magában hordja a lelke mélyének érzelmeit, fiataalkori meggyőződésének csökevényeit, anélkül, hogy ezáltal az érettebb ítélőképessége zavart szenvedne. Eredeti pacifizmusom keveréke volt az öröklött, vértől való félelemnek, az apai befolyásnak, saját meggyőződésnek, gyávaságnak és halálfélelemnek. A gyávaságot – azt hiszem, ez inkább fizikai volt, mind erkölcsi – az utóbbi években átéltek révén leküzdöttem.

A halálfélelem talán még nem egészen tűnt el, de a gyermekkoromnak és még a későbbi időknek is patológikus félelméhez hasonlítva már majdnem semmi. Hamis lenne arra következtetni, hogy az érzelmi alkatom valamilyen konkrét forradalmi cselekménysor gyakorlásánál gátlásokat okozna; ellenkezőleg, meg vagyok győződve, hogy ilyen esetben teljes szívvel és teljes tetterővel hajtánám azt végre. Hiszen már Washingtonban részt vettem az éhségstrájkolók hadsereg elleni harcában, ellenállásra szólítottam fel másokat, és magam is köveket dobáltam.

Amikor azt vallottam, hogy még most is nehezemre esne, hogy személyesen erőszakot alkalmazzak, elsősorban az amerikai hadseregben való fegyverviselésre gondoltam a két világháború alatt. Az olyan „kommunista”, aki elvben támogatja a munkásosztály „erőszakos” harcát, és ugyanakkor vonakodik a harcban személyesen részt venni, nyilvánvalóan csirkefogó és nem kommunista. Ez a kérdés számomra már régen elintézett dolog volt, és természetes volt a készség, hogy a forradalmi harcokban részt vegyek. Helyes az, hogy az erőszak alkalmazásával kapcsolatban érzésszerű gátlásaim továbbra is vannak, de ezeket a gátlásokat a kommunizmus érdekében való konkrét beavatkozás esetén természetesen leküzdéném – valószínűleg egészen el is felejténém; mindenesetre sohasem vonakodnék ilyen harcban részt venni.

A pacifizmus a gondolataimban olyan értelemben is szerepel, hogy meggyőződésem: a kommunizmus feladata nemcsak az, hogy az ember ember

által való kizsákmányolását küzdje le, hanem az embernek emberen elkövetett erőszakát is. Ugyanakkor tisztában vagyok azzal, hogy a hatalmat csak hatalommal lehet legyőzni, és hogy ehhez egész történelmi periódus szükséges.

Az utolsó 5 év élményei természetesen megerősítették bennem ezt a gondolatmenetet. Azt is beismerem, hogy a kétségbeesés pillanataiban anarchista hajlamaim is voltak, de ezeket minden esetben hamar leküzdöttem.

A tulajdonképpeni kérdés: mikor lett a pacifistából kommunista? Itt dialektikus folyamatról van szó; a washingtoni éveimben növekvő kommunista meggyőződés harcolt bennem egy széteső pacifista tradíció ellen. Tehát mikor vált ez a lassú mennyiségi változás minőségi változássá? Azt hiszem, az igazságnak az felel meg a legjobban, ha azt mondom, hogy 1933-ban, a *Daily Worker* számára kezdtem munkámmal, és legkésőbb 1935-ben, amikor a Massingék számára kezdtem dolgozni. 1933–35 bizonyos mértékben átmeneti időszak volt, amikor már nem voltam pacifista, de még nem is voltam egészen kommunista.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/a. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, német nyelvű, kézzel írt, aláírással.

Noel H. Field visszaemlékezése tanulmányaira

Budapest, 1954. június 19.

Tanulmányaim

Gyermekkori iskolák

Tények

1910-ben, egy év óvoda után 6 éves koromban lakónegyedünk elemei iskolájába léptem. Ott 4 évet töltöttem el, egy tél kivételével, amikor Engadinban egy gyermekotthonban voltam. Az első világháború kezdetén az egész család – apám kivételével – pénzhány miatt Luganóba költözött, ahol egy évet egy magán-leányiskolában, és egy évet az úgynevezett „német iskolában” töltöttem. A magániskola nyelve kizárólag az olasz volt.

1916 őszén egy Zürich melletti faluba költöztünk vissza, ahol fél évig a falusi iskolába jártam. Ezzel egyidejűleg magánórákat vettem, hogy a gimnázium első osztályát átugorhassam.

1916 tavaszán beléptem a zürichi tartományi gimnázium 2. osztályába.

Kommentár

A szülői ház mellett a gyermekkori iskola is jelentős szerepet játszott későbbi jellemem és életem alakulásában. Minthogy ez az élet és részben a jellemem is bizonyos vonatkozásokban – pozitív vagy negatív irányban – eltér a normális

átlagtól, elkerülhetetlen így, hogy a gyermekkori iskola sajátosságait röviden elemezzem ahhoz, hogy élettörténetem érthető legyen.

A külföldi

Amíg az iskola kapuján be nem léptem, sohasem voltam annak tudatában, hogy külföldi vagyok. Anyanyelvem angol volt; a nevelőnőktől irodalmi németet tanultam. Az iskolában meg kellett tanulnom a svájci németet, és később még az olaszt is. Ez magyarázza a nyelvtelhetségemet, illetve a nyelvek iránti nagy érdeklődésemet. Ennél azonban fontosabb, hogy ezzel egyidejűleg alakult ki későbbi internacionalizmusom (pozitív értelemben értve), és bizonyos kozmopolitizmusom is (negatív értelemben). Az idegen közösségben eltöltött élet – az apai pacifizmussal együtt hatva – megakadályozott mindennemű nacionalista elhajlást, viszont bizonyos hazátlanságot is kialakított bennem; ebben továbbá az a tény is játszott bizonyos szerepet, hogy az egyedüli iskolai barátnőm német volt. (Barátaim nem voltak.)

A kitaszított

Részben, mert külföldi voltam, részben, mert a polgári gyerekek kisebbségben voltak a szegény parasztgyerekekkel szemben (a mi városnegyedünk akkor még majdnem falu volt), mindenekelőtt viszont érzékeny természetem miatt, kezdettől fogva kívülálló voltam. Ráadásul a tanítóm – az első 3 évben – szadista, iszákos és a külföldieket gyűlölő ember volt, aki embertelenül kínozott engem, és még a diákokat is erre biztatta. Végül ez odáig fajult, hogy vonakodtam iskolába járni, és elküldtek az engadini otthonba (részben amiatt is, hogy elkísérjem oda tüdőbeteg nővéremet). Ezzel magyarázom magamnak későbbi beteges visszavonultságomat és az emberektől való félelmemet, valamint néhány más negatív tulajdonságomat, úgymint a haszontalan álmodozásra való hajlamot, a túlérzékenységet, a félenkséget, a túlzott önkritikát és bizonyos fölényességet és sznobizmust, és egyebekben pedig annak az erős érzését, hogy „én más vagyok”; továbbá erős feminizmusomat és a női „barátok” preferálását.

Gimnázium

Tények

1917 tavaszán beléptem a gimnázium 2. osztályába, és 1922. nyár elején leérettségiztem, tehát a középiskolát alig több mint 5 év alatt végeztem, a szokásos hat és fél év helyett. Utána mindjárt Amerikába utaztam a családommal, hogy még azon az őszen egyetemre mehessek.

1918–19-ben, a rövid svájci forradalmi időszak alatt az osztályom küldötte voltam az iskolai önkormányzatban, de ezt az általános sztrájk leverése után rövidesen feloszlatták. Ez az epizód számomra politikailag keveset jelentett, mert még nem értettem meg az általános összefüggéseket, és tudomásom szerint itt csak a diákok belső demokratikus harcáról volt szó az iskolai hatóságokkal szemben.

Mind a gyermekkori iskoláim, mind a gimnázium alatt zeneakadémiára jártam, és csellóztam, mert nagyon zeneértő voltam. A diákzenekar tagja voltam a gimnáziumban, és később Amerikában is. A gimnáziumi időszak alatt önkéntesen jártam gyorsírástanfolyamra, ami később talán még fontosabb lett számomra, mint a hivatalos tanulmányok.

Kommentár

Akadályok leküzdése

Az első osztály átugrása (a Luganóba való költözés miatt egy évet vesztettem) az első és méghozzá eredményes önálló cselekedetem volt. Ekkor apám és az iskolai hatóságok ellenkezésével szemben saját akaratomat vittem keresztül. Ezt az elmélyült felkészülésnek köszönhettem, amelyben részben magántanítók segítettek, részben önálló tanulás volt. Ez egy fontos tulajdonság jelentkezése volt: mindig arra törekedtem, hogy az akadályok inkább további erőfeszítésre sarkalljanak, mintsem hogy eltántorítsanak, és hogy ezeket ne segítséggel és ne látszatteljesítménnyel, hanem konok munkával küzdjem le. Így végeztem el az egyetemet 2 év alatt 4 év helyett. Így lettem a „külügyi szolgálat” tanfolyamán az egyedüli, aki nem járt előkészítő tanfolyamra. Ennek révén sikerült a munkában való igyekezettel

előrejutnom a külügyminisztériumban is, annak ellenére, hogy nem volt magánvagyonom, és a feleségem és én teljesen távol tartottuk magunkat a hivatalos társaságtól. Végül ennek révén sikerült áldozatos munkával nemcsak biztos álláshoz jutnom a USC-ben, de az is, hogy a USC-t úgy formáljam át, ahogyan akartam.

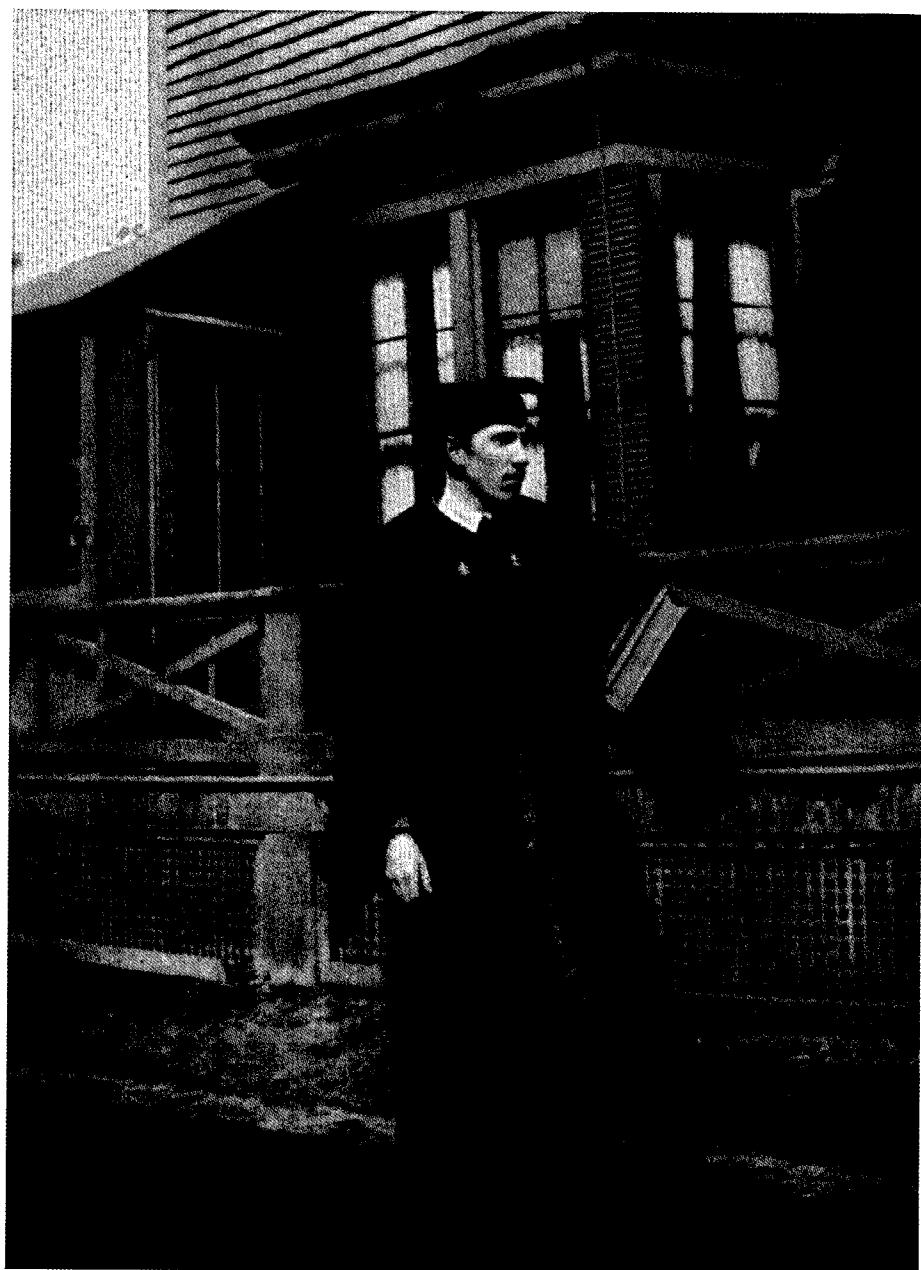
Tanulmányaim és választásaim

Gimnáziumi éveim közepe táján – bizonyos okok sorozata miatt, amelyek nem igazán tartoznak ide – „rossz társaságba” keveredtem, gyorsan leromlottak az osztályzataim, és csak hajszálon múlt, hogy nem zártak ki az iskolából. Az utolsó pillanatban változtam meg radikálisan – ebben leendő feleségem játszott a főszerepet –, és ezután dühödt energiával újra felhoztam magam, és nemsokára osztályom mintatanulója lettem, ennek az embertípusnak minden előnyével és hátrányával együtt. Ebben az időben elkezdtem a kötelezőkön túl is több dologgal foglalkozni, eléggé válogatás nélkül. Római klasszikusokat olvastam latinul, az Ó- és Újtestamentumot az elejétől a végéig, Häckel „Világretély”-ét¹⁵², Kanttól a „Tiszta ész kritikájá”-t¹⁵³ és más filozófiai műveket, csillagászati és anatómiai könyveket, klasszikus irodalmat, művészettörténetet, egyúttal elkezdtem verseket költeni, és megírtam egy hatalmas ötfelvonásos verses drámát.

Ilyen túlbuzgalomra a későbbi életem természetesen már nem adott lehetőséget, de ez a törekvés megmaradt bennem. Bár ennek ugyanannyi negatív, mint pozitív oldala volt. Egész életemet jellemzi, hogy lehetőleg sok dologról és lehetőleg sokat igyekszem megtudni, függetlenül annak gyakorlati hasznától, csak a tudásvágy miatt. Természetesen értékes a sokoldalú műveltség, de ez ugyanakkor az érdeklődés szétforgácsolásához vezet, és megnehezíti,

152 Ernst Heinrich Philipp August Haeckel (1834–1919) 1899-ben jelentette meg *Die Welträtsel* (Világretély) című munkáját.

153 Immanuel Kant (1724–1804) német filozófus, a klasszikus német filozófia első kiemelkedő képviselője, fő műve *A tiszta ész kritikája* (1781).

NOEL H. FIELD VÉGZŐS EGYETEMISTAKÉNT, 1924 (PSZL)

hogy az ember meghatározott célokra összpontosítson. Nálam ez politikailag is hátrányos hatást eredményezett.

Hosszú évekig, különösen Washingtonban, a tárgyilagosságra törekedtem, vagyis arra, hogy lehetőleg minden problémát minden oldalról megvilágítsak, és ezáltal megismerjem az „objektív” igazságot. Hogy a Szovjetuniót megértsem, főképpen kommunista, de nem kommunista könyveket is elolvastam. Hogy a leninizmust megértsem, még Trockij¹⁵⁴ önéletrajzát is elolvastam. Hogy a materializmust megértsem, más filozófiai könyveket is elolvastam. Természetesen ennek ellenére is eljutottam a szilárd meggyőződéshez, de az ahhoz vezető utamat megnehezítette, hogy előtte, szükségtelenül, az ellenséges irodalom tömkelegén rágtam át magam. Éppen ez a tapasztalat győzött meg arról, hogy a pártnak az objektivizmus ellen vívott harca helyes, és hogy a pártosságra a tudományban is szükség van.

Genfi időszakomat – a Népszövetségnél és a USC-nél – inkább az ellenkező törekvés uralta, ugyanis már csak marxista irodalmat olvastam, és elutasítottam minden polgári irodalmat. Ez odáig vezetett, hogy a polgári ismerősökkel alig volt közös beszédtemánk; arról, ami érdekelt, nem volt szabad beszélnem, más dolgokról pedig vagy nem tudtam, vagy nem akartam.

¹⁵⁴ Lev Davidovics Trockij (1879–1940) marxista szovjet politikus. Kulcsszerepe volt az 1917. november 7-i bolsevista puccs sikerében. Előbb külügyi népbiztos, a breszt-litovszki békeszerződés során azonban nem tudta érvényre juttatni a szovjet érdekeket, így lemondott. Hadügyi népbiztos lett, megszervezte a Vörös Hadsereg ütőképes magját, amely a polgárháborúban fölénybe került a fehérekkel szemben. Az 1920-as években Lenin örökösének tekintik, azonban Sztálin jobban taktikázik, Lenin őt jelöli utódjának. Ellenzékbe kerül, 1927-ben megfosztják párttagságától, majd kazahsztáni száműzetésbe küldik. 1929-ben az országból is száműzik, az 1936-os nagy tisztogatások idején sokakat megvádolnak és kivégeznek a vele való összeesküvés vádjával. Ekkor Európát is el kell hagynia. 1940 augusztusában Sztálin utasítására egy jégcsákányos merénylet Mexikóban megölte.

Harvard College

A tények

Általánosságban

Apám a Harvard Egyetemen, Cambridge-ben (Massachusetts) töltötte ifjúságának legboldogabb éveit, és többször beszélt arról a vágyáról, hogy a fiai is ott tanuljanak. Ezt kötelező örökségnek tartottam, és ez volt az oka annak, hogy 1922-ben az egész család Amerikába költözött. Harvard egyike Amerika három vagy négy legnagyobb főiskolájának. De kétségtelenül a legrégebb – még a gyarmati időkből –, és úgy ismert, mint a felső társadalmi réteg fellelvára, ezzel természetesen nem akarom azt mondani, hogy nem képzett kiváló tudósokat még szegényebb körökből is. Ám az „úrficskák” a hangadók.

A főiskola két részre oszlik, a „College” – 4 éves általános képzés fakultások nélkül –, majd a voltaképpeni egyetem, osztott fakultásokkal. A diákok többsége megelégszik a „College”-oktatással, melynek befejezése a „graduation”, ami a „Bachelor of arts” (bölcész) címet biztosítja. A legtöbb tudományos hivatás betöltésénél mindinkább kéri az ezt követő végzettséget, a „master of arts”, ill. a „dr. of arts” fokozatot. Én is a dr. fokozatig akartam tanulni, de fogalmam sem volt arról, milyen fakultásra szánjam rá magam. Általában azt ajánlják a diákoknak, hogy csak a negyedik évben döntsenek; ezáltal lehetőségük van megismerni a különböző szakterületeket.

A 4 év leforgása alatt mindenesetre történik bizonyos fokozatos „szakosodás” – ahogy ezt mondani szokták –, évről évre nagyobb mennyiségű előadást hallgat az ember egy bizonyos szakterületen, és a többit pedig kedve szerint választja ki.

Egész diákidőm abnormálisan telt el a miatt az elhatározásom miatt, hogy legfeljebb 3, de ha lehet, 2 év alatt rágom magam keresztül a tanulmányokon. A négy év során az elsőévest úgy hívják, hogy gólya, majd másodéves hallgató, harmad- és negyedéves hallgató (junior és senior) lesz. Hogy a célot elérjem, a szokásos kurzusmennyiségnek majdnem kétszeresét kellett

felvennem, és a kurzusok kiválasztását részben az határozta meg, hogy azok időben ne ütközzenek egymással.

Részletek

Az első évről nincs sok mondanivalóm. A két félév alatt a legkülönbözőbb kurzusokat látogattam: angol irodalom, művészettörténet, alkotmánytörténet; egy alapozó kurzus az államtudományról, egy másik a közjog területén; gyarmati történelem, a kapitalizmus története (ezt egy francia vendégprofesszor tartotta, akinek polgári volt a beállítottsága), zeneelmélet, és még valószínűleg más kurzusaim is voltak, amelyekre nem emlékszem. Az amerikai történelem szinte egyáltalán nem érdekelt, ami különös hiányossággént mutatkozott meg később a külügyi szolgálat vizsgáján. A második év folyamán már valamennyire céltudatosabbak voltak a választásaim, minthogy „szakosodásként” az államtudományt és a politikai gazdaságtant választottam, bár más területek legalább annyira vonzottak, elsősorban a „társadalmi erkölcsan”. Még mindig abban az illúzióban éltem, hogy az én különleges hivatásom a világ megjavítása.

1923 nyári szünideje alatt a politikai gazdaságtan alapjait tanulmányoztam, mert az első év során ezt a kurzust elmulasztottam. Ezúttal ezek lettek a főtárgyaim: három vagy négy államtudományi kurzus, amelyek főképpen az alapképzés továbbfejlesztését jelentették, ezek között a különböző állam- és kormányrendszerek története és a fennálló rendszerek tanulmányozása szerepelt.

Mindenesetre, főképpen a kötelező olvasmányok révén, megszereztem az első összefüggő ismereteimet a különböző államrendszerekről, azok gazdasági és társadalmi alapelveiről, beleértve a Szovjetuniót is. Emlékszem pl. egy könyvre Ramsay MacDonaldtól¹⁵⁵ a szocializmusról, és egy másikra Harold

¹⁵⁵ James Ramsay MacDonald (1866–1937) az első munkáspárti miniszterelnök Angliában 1924-ben és 1929–1931 között. Később kizárták a pártból, részt vett a nemzeti kormány megalakításában 1931 és 1935 között.

NOEL H. FIELD VÉGZŐS EGYETEMISTAKÉNT, 1924 (PSZL)

Laskitól¹⁵⁶, a kommunizmusról. Bizonyára voltak gazdasági kurzusok is, de ezek nem hagytak bennem nyomokat. Továbbiakban hallgattam két kurzust a „társadalmi erkölcsstanról” is, ezeket dr. Cabot¹⁵⁷ vezette, amelyekről már az első bekezdésben írtam. Végül, de nem utolsósorban, két *népjogi* tanfolyamot hallgattam Manley Hudson¹⁵⁸ vezetése alatt, aki a Népszövetségnek híres propagálója volt, és később Hágában a nemzetközi bíróság bírója lett.

Az első kurzus olyan „kutatási szeminárium”-féle volt: egy szeminárium a Népszövetségről és a Világtörvényszékről. A résztvevőknek speciális területeken önálló munkákat kellett készíteniük, azokat előadták, majd Hudson és a többi résztvevő éles kritikával fogadta ezeket. Ez a kurzus elsősorban a módszertana miatt volt értékes.

A második kurzus egyáltalán nem college-tárgy volt, hanem előkészítő szeminárium a doktori disszertációra. Közltek velem, hogy nem vehetek részt rajta, ami arra késztetett, hogy mégis elérjem, hogy én is járhassak. Ez a következőképpen történt: rajtam kívül senki sem jelentkezett rá végül, és hogy a kurzust ne kelljen leadnia, Hudson bizonyos mértékben a magántitkáráként foglalkoztatott. Állandóan kérték őt, hogy egyik vagy másik folyóirat részére írjon a Népszövetségről cikkeket, és ezek előmunkálataira nem volt elég ideje. Így engem bízott meg, hogy a szükséges előtanulmányokat elvégezzem, és ezek a tanulmányok lettek a kurzus teljesítésének a feltételei számomra. A legfontosabb azonban az volt, hogy Hudson felügyelete alatt megírtam egy voltaképpen doktori disszertációt a „Népszövetség és leszerelés” kérdéséről. Ezt mint „kitüntetéses szakdolgozatot” védtem meg, és megszereztem vele a „Bachelor of Arts” fokozatot „cum laude” eredménnyel.

156 Harold Joseph Laski (1893–1950) angol politológus, oktató, az angol munkáspárt meghatározó képviselője. A marxizmus híve.

157 Richard Clarke Cabot (1868–1939) orvos, a szociális munka egyik megalapítója, a Harvard Egyetem professzora.

158 Manley Ottmer Hudson (1886–1960) amerikai jogász, nemzetközi közjoggal foglalkozott. Az Állandó Nemzetközi Bíróság (Permanent Court of International Justice) bírója volt és a Nemzetközi Jogi Bizottság (International Law Commission) tagja. A Harvard Egyetem és a Missouri Egyetem professzora. Kétszer jelölték Nobel-békedíjra.

Hudsonnal a későbbi években is megmaradt a kapcsolatom, de barátok nem lettünk. Tiszteltem őt mint tanárt, de mint embert kellemetlennek tartottam, és politikailag is mindinkább eltávolodtunk egymástól. Washingtoni időszakom alatt nem találkoztam vele – az általa kifejtett propaganda miatt tiltott személy volt a külügyminisztériumban –, de a népszövetségi időszakom alatt társaságokban találkoztam vele időnként, amikor Genfbe jött. Egy valamit még meg kell jegyezni: a külügyi szolgálat vizsgájára jelentkezőknek, ha nem tévedek, 3 vagy 4 ajánlót (vagy ajánlólevelet, már nem emlékszem) kellett felmutatniuk. Én néhány tanáromat említettem meg, köztük Hudson is, mert még nem tudtam, hogy felőle hogyan gondolkoznak.

Itt csak amiatt írtam Hudsonról részletesen, mert 1950 elején valamilyen oknál fogva elsősorban ővele kapcsolatban hallgattak ki.

Utolsó félévem alatt elhatároztam, hogy az egyetemi időszakomat a „BA” cím megszerzésével zárom. Ennek fő oka az volt, hogy meg akartam nőülni. Anyám hajlandó volt továbbtanulásom költségeit továbbra is biztosítani, de csak addig, amíg otthon lakom. Ha viszont megnősülök, nekem kellett a létfenntartásomról gondoskodnom.

Kommentár

További fejlődésem szempontjából a college-évek inkább negatív jelentőségűek voltak. Tanulási lázam egyszerűen nem hagyott nekem semmi szabadidőt, és az évfolyamok átugrása megakadályozott abban, hogy baráti kapcsolatokat alakítsak ki. Ezáltal tökéletesen elmulasztottam megtapasztalni azt, amit minden college-ban nevelkedett amerikai a legértékesebbnek tart: a college-léggörte, ami sokkal fontosabb szerepet játszik ott, mint Európában. Mostani nézőpontomból azonban ezt nem tekintem hiányosságnak. Ha annak idején beszorítottak volna a college-életbe, és barátságokat kötöttem volna – ki tudja, sikerült-e volna magam felszabadítani, és átmenni az „ellenséges” táborba?

Nagyon hátrányos volt viszont számomra az akadémikus világba való bezárkózásom, mert emiatt nem készültem fel a gyakorlati életre. Így történt pl., hogy amikor a fogházi munkára kerültem, teljességgel képtelen voltam a munkám elvégzésére, és kevesebb mint egy év elteltével azt fel kellett adnom.

„Szociális munkások iskolája”

Tények

1924 őszén – miután eredménytelenül kísérleteztem azzal, hogy pacifistaként pénzt keressek (lásd előbbi bekezdésem) – dr. Cabot tanácsára beléptem a szociálismunkás-iskolába Bostonban, amely a Smith College, az egyik legnagyobb női egyetem fiókintézménye volt.

Ezt az iskolát először ebben a félévben kísérletképpen nyitották meg férfiak részére is, és én voltam benne „az első fecske”.

A kurzusbeosztás olyan volt, hogy a tanulók heti három nap tanultak, és a többi napokon gyakorlati gondozómunkát végeztek, részben fizetésért, részben fizetés nélkül, aszerint, hogy milyen anyagi körülmények között éltek. Már nem emlékszem minden kurzusra, csak általában tudom őket leírni: szociális törvényhozás, szociális intézmények (szegényházak stb.), kórházi tevékenység, szociális problémák, eseti munkák („case work”) és pszichiátriai gondozás. Legnagyobb érdeklődést ez utóbbi iránt tanúsítottam, részben mert a gyakorlati munkám ezzel függött össze, részben mert magam is neurotikus voltam. Abban az időben Amerikában tulajdonképpen járvány volt a pszichoanalízis, és az elvtársak között is terjedt.

A gyakorlat a következőkből állott: Már hosszú idő óta létezett egy elég jól megszervezett mozgalom a börtönreform érdekében, és ez több városban, mint pl. New Yorkban is, eredményeket mutatott fel. Massachusetts, melynek fővárosa Boston, ezen a téren még elmaradott volt, és éppen akkor fogadtak el egy törvényt, melynek értelmében a hatóságoknak az ellátó szervezetek segítségével előkészítő vizsgálatokat kellett folytatni annak érdekében, hogy egy esetleges börtönreformot végrehajthassanak. Ezzel a vizsgálattal a Department of Mental Disease (lelki betegségek osztályát) bízták meg egy híres pszichoanalitikus vezetésével. Egy sor pszichiátert bíztak meg ezzel a gyakorlati munkával, akiket a „pszichiátriai szociális munkások” támogatnak, én is az utóbbiak egyike lettem. Rám több vidéki város börtönét osztották, ahol meg kellett látogatnom a foglyokat, megnyernem a bizalmukat, és felkutatnom a teljes élettörténetüket; ehhez „interjú” kellett készítenem

a rokonaikkal, barátaikkal, munkaadóikkal, korábbi tanáraikkal stb., végül jelentést kellett róluk írnom, mely szociális elemzéssel fejeződött be, melyben leírtam az illető fogoly bűnözéseinek okaira vonatkozó megállapításaimat. Erre a pszichiáter is meglátogatta a foglyot, és a maga részéről elkészítette a végső megállapításait és a javaslatát. Minthogy az egész dolog vezetése pszichiáter kezében volt, kézenfekvő, hogy az egésznek az iránya az volt, hogy a bűnözés okait főképpen pszichológiai alapon magyarázzák meg. Mindenesetre a gondozóknak a jelentéseikben néha módjuk nyílt arra, hogy érdekes fényt vessenek a szociális háttérre, amit én lehetőség szerint meg is tettem, a gyakorlati eredményekről nem tudok semmit, mert már a következő évben Washingtonba költöztem.

Kommentár

Ha valamivel idősebb lettem volna, akkor ennek az esztendőnek a tanulmányai igen nagy jelentőséggel bírtak volna számomra. Hiszen ezáltal bepilanthattam a lakosság különböző rétegeinek – különösen a szegényebbeknek – legbensőbb életébe, és közvetlen tapasztalatok alapján tanulmányozhattam, hogy ténylegesen hogyan is néz ki a kapitalista társadalom. Sajnos azonban a túlzott érzékenységem megakadályozott abban, hogy tárgyilagosan szemléljem a dolgokat. Számomra ez egy borzalmas utazás volt az alvilágba, melynek megismerése lenyűgözött és beteggé tett. Azonkívül halvány fogalmam sem volt arról, hogy hogyan érintkeznek az „alsóbb” rétegbeli emberekkel, már a beszédük is alig volt érthető a számomra. Ezért nehéz is volt a bizalmukat megnyerni, és nemegyszer előfordult, hogy egy-egy kardos munkásasszony forró fazékkal tessékelt kifelé. Különösen balszerencsés volt ez amiatt, mert az „Ifjúsági Baráti Társaság” révén több elvtárssal is kapcsolatban álltam, és őszintén kellett volna törekednem arra, hogy megértsem a munkások álláspontját. De ez után a katasztrófa után világossá vált számomra, hogy még áthidalhatatlan szakadék választ el a munkások világától. Ezt követően grottam fejest az imperialista világ diplomáciájába.

Felkészülés a „külügyi szolgálat” vizsgájára

Tények

Miután elfogadták jelentkezésemet a külügyi szolgálat felvételi vizsgájára, értesítettek arról, hogy milyen területek kerülnek majd szóba a vizsgán. Ijedten vettem észre, hogy a college-tanulmányaim csak kevés segítséget adnak ehhez. Népjognak és államtudományoknak itt csak kisebb jelentőséget tulajdonítottak. Főképpen a kereskedelmi törvényhozás, a pénzügyi módszerek (váltóforgalom, leszámítolás stb.) és a gazdasági földrajz ismerete szükségeltetett, amelyekről fogalmam sem volt. Azonkívül az amerikai történelmet is kérdezték.

Volt Washingtonban egy magán előkészítő iskola, amelyen rajtam kívül mindenki részt vett, akik a vizsgát letették. Nekem nem volt rá pénzem, és egy évet halasztanom is kellett volna miatta, minthogy a vizsgák már néhány hét múlva kezdődtek. Így megvettem néhány könyvet, és éjjel-nappal magoltam. A többnapos vizsga 1926 januárjában kezdődött. Épp hogy átcsúsztam rajta; a minimum 80 százalék helyes válasz volt, nekem 81 vagy 82 százalék helyes válaszom lett.

Tavasszal egy különbizottság előtt zajlottak le a szóbeli vizsgák; előzőleg nem közöltek semmit a kérdések tartalmáról. Ennek nyilvánvaló célja az volt, hogy a nemkívánatos jelentkezőket lehetetlen kérdésekkel távolítsák el; így meg tudtak pl. szabadulni a zsidóktól és a nőktől, hogy a négerekről ne is beszéljünk. Az a tény, hogy viszonylag könnyű kérdéseket tettek fel nekem, annak tudható be, hogy abban az időben még nem tudtak pacifista tevékenységemről, vagy hogy nem vették azt komolyan. Mindenesetre egyáltalán nem hozták szóba ezt.

Kommentár: Fölösleges.

„Külügyi szolgálati iskola”

A külügyi szolgálat osztályába rajtam kívül még 17-en járhattak, majdnem mindannyian gazdag körökből érkeztek, többnyire konzervatívok, de volt néhány liberális is közöttük. Egy fél évig (első kihallgatásom alkalmával tévedésből 1 évet mondtam) az úgynevezett „Külügyi szolgálati iskolába” lettünk beosztva, ténylegesen azonban arról volt szó, hogy a külügyi szolgálat tagjai bevezettek bennünket a gyakorlati munkába. Délelőtt különböző szakértők adtak elő, délutánonként pedig különböző irodákban dolgoztunk a Külügyminisztériumban, ahol nem éppen szívesen láttak bennünket, mert zavartuk a munkát, és itt főképpen apró, valószínűleg látszatfeladatokat kaptunk.

Az előadásokat főképpen a különböző főosztályvezetők tartották, ahol természetesen a saját munkaterületeikről beszéltek: pl. Allen Dulles, a közel-keleti főosztály vezetője beszélt az USA törökországi, palesztinai stb. kapcsolatairól; egy bizonyos Kelly¹⁵⁹, a kelet-európai főosztály vezetője a Szovjetunióról – erre még jól emlékszem, megjósolta, hogy Oroszország rövid időn belüli visszatér a kapitalizmushoz. Tartottak előadásokat Washingtonban látogatóban tartózkodó diplomaták és konzulok is, néha más minisztériumok képviselői, főképp a kereskedelmi minisztériumtól. Mindnyájan kaptunk a „konzuli szabályzat” nagykönyvéből egy-egy példányt, amelyet fejezetenként kellett áttanulmányoznunk, és amely kapcsán írásbeli és szóbeli kérdésekre kellett felelnünk. Itt meg kell jegyezni, hogy a diplomáciai és a konzuli szolgálatot nemrég egy új törvény értelmében a „külügyi szolgálatban” egyesítették, és hogy állandó áthelyezések történtek egyikből a másikba; minden újonnan belépőnek előbb alkonzulként kellett kezdenie. A kurzuson tehát mindenekelőtt a konzuli szolgálat kérdéseit tárgyalták.

159 Robert F. Kelley (a forrásban Kellyként szerepel) (1894–1976) 1922-től az USA külügyminisztériuma (U.S. State Department) orosz/szovjet ügyekkel foglalkozó tisztviselője volt. 1926-tól az újonnan létrehozott kelet-európai ügyekkel foglalkozó részleg vezetője (Division of Eastern European Affairs).

Kommentár

A kurzuson általában rosszul oktattak, mert tisztviselők tanítottak, akiknek a pedagógiáról fogalmuk sem volt. Azonkívül új kezdeményezés is volt ez, egy új rendelet alapján, amely alapjaiban szervezte át a külügyi szolgálatot, és első ízben tette lehetővé, hogy kevésbé jómódúak is bekerüljenek. Korábban nem voltak vizsgák, és politikai protekció alapján jutott be az ember. Az „iskola” kísérlet volt, és azt hiszem, később más alapokra helyezték. Mi, résztvevők egyáltalán nem vettük komolyan, és nagyon fegyelmezetlenek voltunk.

Magántanulmányok

Tények

Azután, amit a II. 2. bekezdésben a tudásszomjamról mondtam, egyértelmű, hogy műveltségem jelentős részét nem az iskolában, hanem magánúton szereztem. Ebben az értelemben máig „örökös diák” maradtam.

Zürichi magántanulmányaimról már írtam, A college két éve alatt alig volt időm arra, hogy a kötelező dolgokon kívül mást is olvassak. Washingtonban viszont szabad időm nagy részét egyéni tanulásnak szenteltem. Ebben az időszakban történt például, hogy amikor Moszkvában voltam, vettem egy kis orosz nyelvtankönyvet és szótárat. Ezek voltak a taneszközeim. Nemso-kára elkezdtem orosz újságokat és könyveket olvasni, különösen Genfben, úgyhogy amikor 1938-ban Moszkvába utaztam, már jól értettem a nyelvet, és ha rosszul is, de tudtam beszélni is.

Modern szépirodalmi művek

Feleségem és én több könyvtárnak voltunk tagjai, és körülbelül mindent elolvastunk, ami értékes Amerikában és Angliában nyomtatásban megjelent. Ugyancsak buzgó színházlátogatók voltunk, és minden hónapban néhány-szor külön emiatt New Yorkba utaztunk.

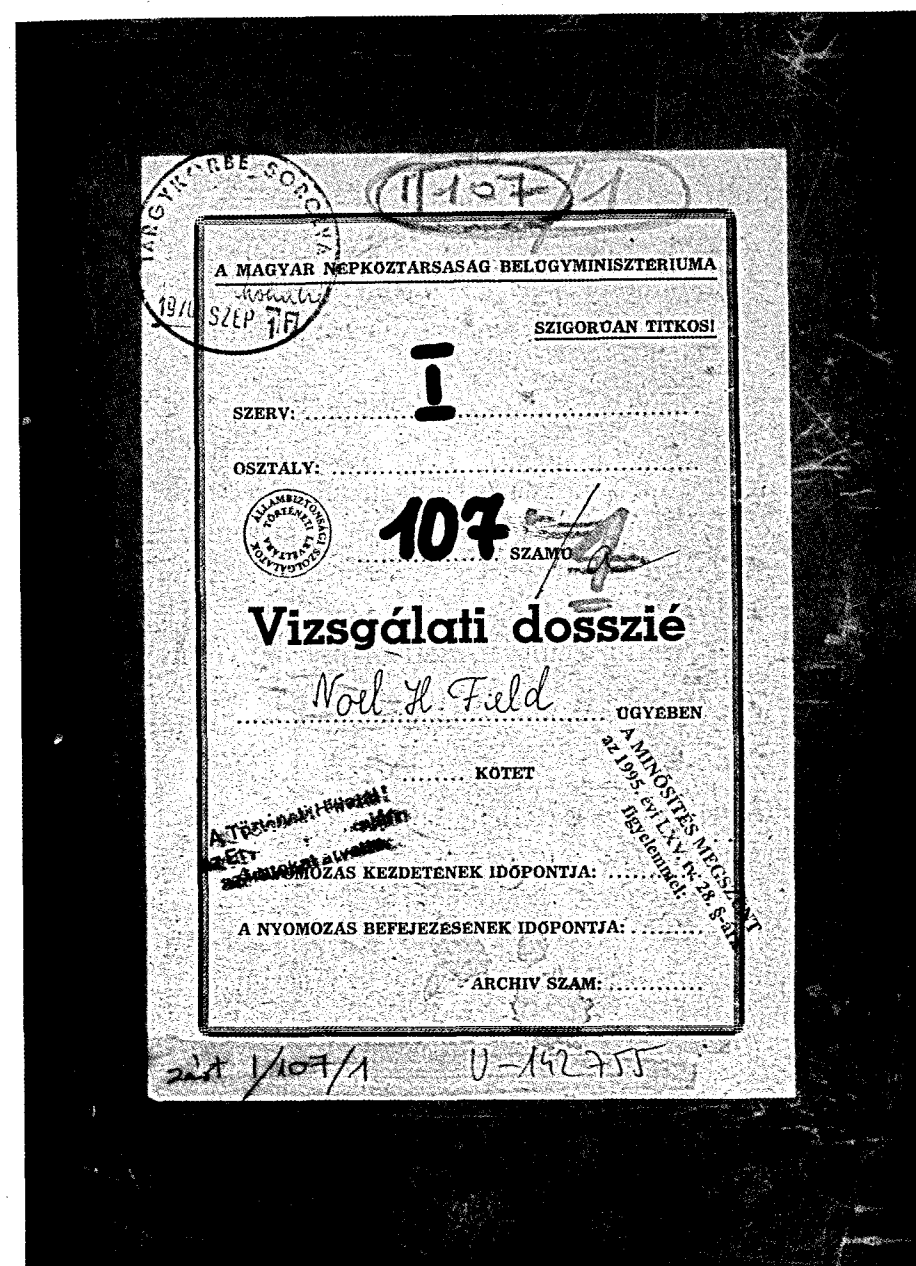
Meteorológia

Ez a terület már kora ifjúságom óta érdekelt. Egyik kollégám, aki a meteorológia professzora volt, tudományos könyvtárának egy részét rendelkezésemre bocsátotta. Később Genfben is folytattam ezeket a tanulmányokat.

Marxizmus

Washingtoni időszakom alatt mindinkább áttértem a marxista irodalom tervszerű tanulmányozására, mind a klasszikus, mind a napi irodalom tekintetében. A *tőke* első kötetével kezdtem. Valamivel később megvettem a New York-i pártkiadó által kiadott népszerű Lenin-kiadványt („Kis Lenin Könyvtár”), amely Lenin fő műveit tartalmazta. Ezt Sztálintól a *Leninizmus kérdései* követte és más klasszikus művek, valamint egy sor, a pártkiadó által kiadott könyv, amelyek részben amerikai problémákkal is foglalkoztak. Fejlődésemben szimpatizánsok könyvei is szerepet játszottak, pl. Jack Reedtől a *Tíz nap, mely megrendítette a világot* és Lincoln Steffens önéletrajza (utóbbi felesége ismert elvtársnő volt). Ellensúlyozásképpen („tárgyilagós” időszak) egy művészettörténeti munkát tanulmányoztam, egy amerikai anarchista nő kétkötetes munkáját, és Trockij önéletrajzát. A továbbiakban elolvastam minden szovjet regényfordítást, amit megkaptam (majd Genfben már oroszul is olvastam), valamint az amerikai írók forradalmi regényeit is. Folyóiratokból többek között járattam a hetente megjelenő *Massest* (Tömegek) (később: *New Masses*); az *Imprecort*; a Komintern elméleti folyóiratát; és álnéven írtam a *Daily Workerbe*.

Genfi időm alatt érzékelhetően elfordultam a polgári irodalomtól, és marxista könyvekre szakosodtam. Immár a „Tőke” mindhárom kötetét tanulmányoztam, valamint Marx és Engels válogatott műveit, mindkettőt a M.E.L. intézet kiadásában. Továbbá a „Leninizmus kérdései” bővített újrakiadását stb. Elolvastam a nagy moszkvai perek teljes jegyzőkönyvét (moszkvai kiadás). Az *Izvesztyiját* és a *Pravdát* mindennapi újságolvasásom részeként olvastam. Az 1940–41-es tél folyamán, amikor munkanélküli voltam, feleségem és én a párttörténetet tanulmányoztuk.

A NOEL H. FIELDRŐL VEZETETT ÁLLAMBIZTONSÁGI DOSSZIÉ FEDŐLAPJA, 1954 (ÁBTL)

A USC-nél töltött évek alatt nem volt időm olvasni, de a munka nélkül töltött, 1947–48-as télen megkíséreltem kulturális hiányosságaimat a klasszikusok olvasásával bepótolni: Homérosz, Shakespeare, Voltaire, Stendhal, Flaubert, Goethe, Turgenyev, Tolsztoj, Csehov műveivel. Egyidejűleg két magyarról fordított könyvet tanulmányoztam, Lukácstól a német klasszicizmusról, ill. a „Materializmus és egzisztencializmus”-ról szólót. A következő utazásom előkészítésekor éppen elkezdtem lengyelül is tanulni, és végül addig jutottam, hogy újságokat és még a *Novi Drogi* elméleti folyóiratot is el tudtam olvasni.

1949 telén elsősorban az „Amerika-ellenes Bizottság” terjedelmes jegyzőkönyveit tanulmányoztam, melyek a kihallgatásokról készültek.

A zene nemcsak mint élvezet, hanem mint tanulmány is mindig központi szerepet játszott az életemben. Már Zürichben összhangzattannal foglalkoztam. A klasszikus zenekincs nagy részét – főképpen zenekari műveket – ily módon „kívülről” megtanultam, úgy, hogy az elejétől a végéig le tudtam játszani őket. Börtöneim alatt így „szimfonikus hangversenyek” tucatját rendeztem meg magamban.

Kommentár

Minthogy feltehetően életidegen értelmiségi benyomását keltettem, ellensúlyozásképpen szeretném hozzáfűzni mindehhez, hogy nagy természetbarát és mindenekelőtt szenvedélyes síelő voltam (természetesen ezt is „tudományos alapon” űztem – szakkönyvekkel). Évi síszabadságaim alatt teljesen a sportnak adtam át magam, és közben minden másról megfeledkeztem. Washingtonból Genfbe való költözésemben az Alpok titkos, de nem elhanyagolható szerepet játszott.

Zárómegjegyzés

Ebben a vallomásban először kíséreltem meg, talán felületesen, hogy a felsorolt tényeket kritikailag értékeljem, amiatt, hogy ne legyen túl terjedelmes, egyes dolgokat gyakran csak vázaltszerűen érintettem, a finom árnyalatok érzékeltetése nélkül, amit egy részletesebb önkritikában megtettem volna.

Ha pl. gyermekkori éveim hazátlanságáról beszélek, akkor ez alatt nem azt értem, hogy egyáltalában nem ismerem a hazaszeretetet, hanem azt, hogy – az érzékelhető okoknál fogva – az ilyesmi nálam viszonylag gyenge lábakon áll, és hogy számomra ezért a kozmopolitizmus¹⁶⁰ különös veszélyt jelent. Be kell ismernem: hogy az internacionalizmusomnak van negatív oldala, csak akkor tudatosult bennem, amikor a Párt a kozmopolitizmus elleni harc útjára lépett.

Noel H. Field, s. k.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/a. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok, A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, német nyelvű, kézzel írt, aláírással.

¹⁶⁰ Világpolgárság. Nem a haza, hanem az egész emberiség érdekét szem előtt tartó felfogásmód.

NOEL H. FIELD VALLOMÁSAI ERICA
GLASER WALLACHRÓL

Noel Field vallomása Erica Glaserről

Budapest, 1954. augusztus 9.

Saját kezű vallomás: még egyszer az Erica Glaser-ügyről

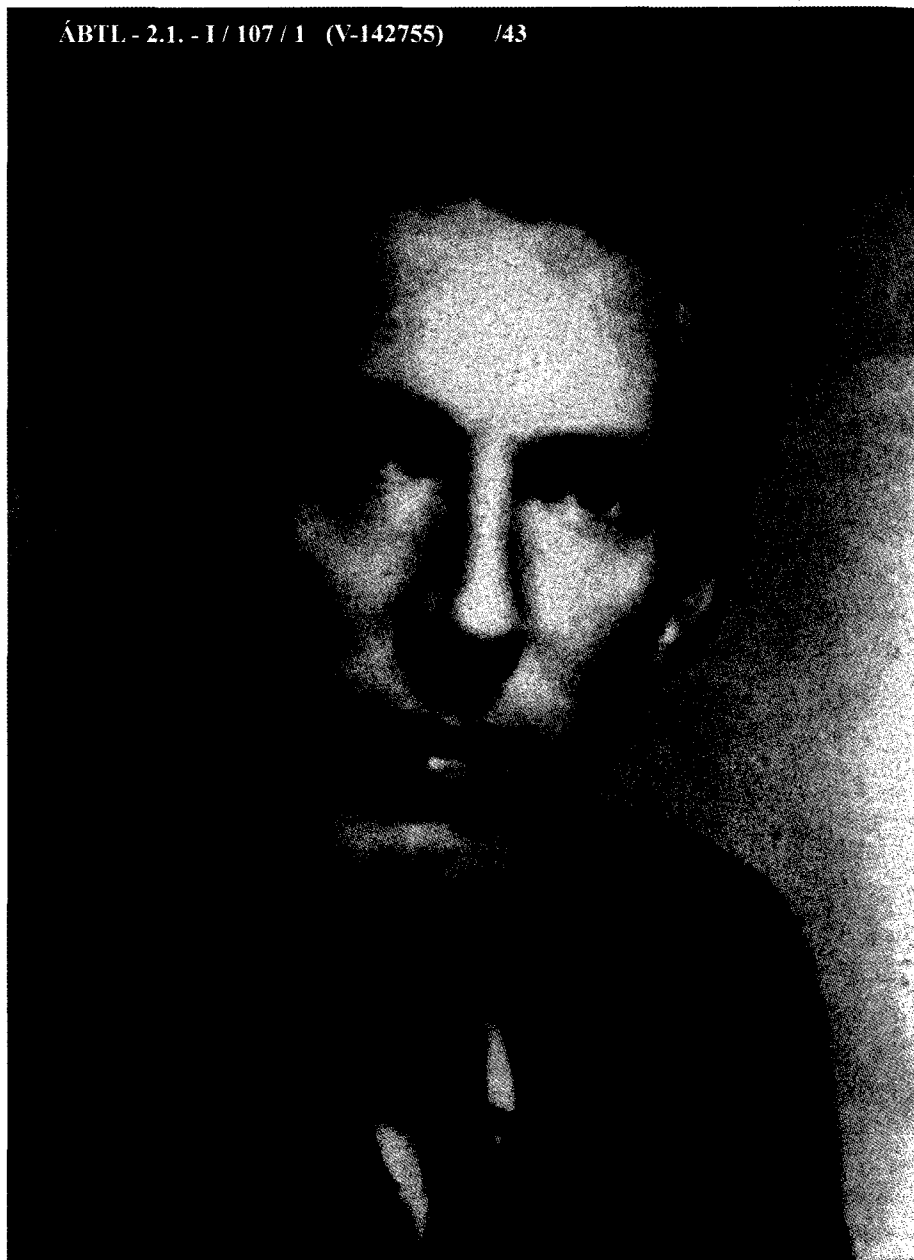
Tudatták velem, hogy az Erica Glaser-ügy felderítésével nem tudnak foglalkozni (csak amennyiben a saját esetemet érinti), mert Erica Nyugat-Európában van. Természetesen megértem, de akkor sem adom fel a reményt, hogy az ő esetében is újra vizsgálják az ügyet. Tehát:

1. A két bajtárs, aki rajtam kívül a legtöbbet tudta Ericáról, Robert Rompe¹⁶¹ és Leo Bauer, börtönben van a Keleti szektorban (Berlinben).
2. Erica kilépéséről az OSS-ből a keleti német pártvezetés határozott (Karlshoret, Berlin közelében, az akkori szovjet zónában, Franz Dahlem¹⁶² képviselésében).
3. Az Erica párthovatartozását illető kérdést Berlinben vitatták meg Robert Rompe közreműködésével, ahogy 1948-ban Prágában Bauer ezt nekem elmesélte.
4. 1949 elején Erica elhatározta, hogy mihelyst lehetséges, Kelet-Európába költözik, és eltemeti a szerencsétlen múltját Nyugaton.

¹⁶¹ Robert Rompe (1905–1993) német fizikus, ellenálló, később az NDK tudománypolitikával foglalkozó funkcionáriusa.

¹⁶² Franz Dahlem (1892–1981) 1939-től a német kommunista párt vezetője, Kelet-Németországban a központi bizottság tagja volt 1946 és 1953 között, majd 1957-től 1974-es nyugdíjazásáig ismét betöltötte ezt a pozíciót.

ÁBTL - 2.1. - I / 107 / 1 (V-142755) /43

NOEL H. FIELD, 1954 (ÁBTL)

Ha különösen ragaszkodom Erica Glaser ügyének felülvizsgálásához, az nemcsak azért van, mert a feleségem mellett mindenki közül messze ő áll hozzám a legközelebb, hanem azért is, mert tisztában vagyok kitűnő képességeivel (melyeket Bauer, Rompe és még további bajtársak is megerősíthetnek), és mert még csak 32 éves – ha az elmúlt 5 évben politikailag vagy morálisan nem ment tönkre, akkor egy pozitív munkával teli egész élet állhat előtte.

Ezzel összefüggésben csak egy sürgős kérésem van: Kérem, hogy az augusztus 1-jén és 2-án kelt saját kezű vallomásomat Erica Glaserről (a személyes viszonyomról szóló rövid magyarázat kivételével) juttassák el az illetékes német párthivatalnak Berlinbe.

Erica spanyolországi életével kapcsolatban Bedrich Kisch¹⁶³ Prágában tud részben felvilágosítást adni – hosszabb ideig volt a főnöke, és a szüleit is jól ismerte. Az objektivitás érdekében megnevezem még Willi Kreikemeyert, aki ugyan személyesen nem ismerte Ericát Spanyolországban, de a belső osztag káderrészlegének főnökeként főként a *negatív* jellemvonásairól kapott információkat, különösen a magánéletének vonatkozásában. Mint különösen hagyománytisztelő katona, erős előítéletet táplált Ericával szemben, később azonban elismerte, hogy nem a 15 éves Erica volt a hibás, hanem a nagyobb – nagyrészt vezető szerepet betöltő – társai, akik Erica politikai és morális neveltetését irányították, és akik ebben az összefüggésben hibáztak.

Amikor 1946-ban megismerkedett Ericával, belátta, hogy tévedett. Ennek ellenére az esetleges vallomását csak azzal a fenntartással ismerem el, hogy akkoriban Spanyolországban a számára hozzáférhető dokumentumokból lehetetlen volt a teljes valóságot megismernie, ahogy azt később Ericától megtudtam (mely kijelentést mások is megerősítenek, mint például a fővádott, akit 1947-ben ismertem meg).

Amennyiben úgy határoznak, hogy eleget tesznek a kérésemnek, hogy vallomásomat eljuttatják az illetékes német helyre, nagyon hálás lennék, ha alkalmam lenne egy további vallomást tenni Erica genfi tevékenységéről, kü-

¹⁶³ Bedrich Kisch (1884–1968) orvos, Egon Erwin Kisch fivére. Erica főnöke volt Spanyolországban.

lönös tekintettel Leo Bauer vizsgálati fogságával összefüggésben. Mert Erica fáradhatatlan munkájáról a pártnak ebben az időben, személyes érdekeinek teljes feláldozása mellett, csak én és a feleségem tudunk.

Erica ügyének alapos kivizsgálása számomra fontosabb, mint a saját sorsom.

Noel H. Field

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 49. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katherina Field iratai. Noel Haviland Field és Herta K. Field levele Hruscsovhoz és Tóth vezérőrnagyhoz fogadott leányuk, Erica Wallach Glaser kiszabadítása és saját nyugdíjsökkentésük érdekében, mellékelve Erica W. Glaserről szóló ismertetés. – Eredeti, német nyelvű, kézzel írt, aláírással.

Noel Field vallomása Erica Glaser 1942 és 1945 közötti életéről

Budapest, 1954. augusztus 8.

Saját kezű vallomás Erica Glaser életének egy szakaszáról 1942 és 1945 között (Genf)

Leo Bauer letartóztatása után 1942 őszén Erica Glaser az egyik örön keresztül titokban kapcsolatba lépett Leo Bauerrel, mely kapcsolat nemcsak a több mint egyéves vizsgálati fogság alatt tartott, hanem több mint két évig, a szabadon bocsátásáig (integrálásáig). Nemcsak egyszerűen egy alkalmi, hanem egy majdnem napi kapcsolatot jelentett, aminek következtében Erica 2 éven keresztül Genfben maradt, és még egy kis hétvégi kirándulást is lehetetlenné tett. Napról napra bevitte a saját élelmiszer-fejadagjának felét a börtönbe, titkos üzeneteket hozott-vitt. Bauer megbízásai során veszélyben levő társakat keresett fel, egyesítette tanúvallomásaikat, és így tovább. Többször felkereste Bauert az éjszaka közepén titokban a cellájában. Elítélése után kettős levelezést folytatott vele – a titkos levelek mellett több tucat hivatalos szerelmes levelet írt neki menyasszonyaként, amelyeket előtte Bernben a szövetségi rendőrség átvizsgált, és amelyekben Erica a teljesen politikamentes szerelmes libuska szerepét játszotta. – Ezzel egy időben elvégezte a tolmácsolást, és

részben Leo Bauer képviselőjében folytatta munkáját a pártban (különös tekintettel a határokon túli utazásokra és kapcsolatokra.)

Úgy tűnhet, hogy ebben nincs semmi csodálatraméltó, hiszen Bauer menyasszonya volt, és személyes motiváció vezérelte a tetteit. Hogy ez *nem* így volt, azt *csakis* én és a feleségem tudjuk Ericán kívül. Erica nem szerette Bauert soha. Csakis bajtársi elkötelezettségből cselekedett.

Röviddel a letartóztatása előtt Leo Bauer – aki kifejezetten domináns és szenvedélyes ember volt – több hónapig tartó győzködés után rábírta Ericát, hogy belemenjen az eljegyzésbe; Erica nagyra tartotta őt mint bajtársat, és azt remélte, idővel majd emberként is megkedveli. De hamar tisztában lett azzal, hogy ez soha nem fog megtörténni, és csak Bauer letartóztatása miatt nem bontotta fel az eljegyzést.

Miután Erica mérlegelte, hogy Leo Bauerhez fűződő kapcsolatának politikai jelentősége van, és hogy Bauer saját morálját óvja (gyomorbeteg volt), vasakarattal elhatározta, hogy szerepét nemcsak a hivatalok, hanem Bauer előtt is tovább játssza, egészen a szabadulásáig.

Én személy szerint meg vagyok győződve róla, hogy ezzel megmentette Bauer életét, különös tekintettel a politikai szerepére.

Hogy ez Ericának milyen személyes áldozatot jelentett, azt csak én és a feleségem tudjuk, akik egyedüli bizalmasai voltunk; felesleges beszélni róla. Csak annyit akarok mondani, hogy Erica ebben az időben először fordított hátat a személyes szerencséjének, mely egy jó kiállítású fiatal bajtárs személyében intett neki, csak azért, hogy a párt javát szolgálja.

Csak Leo Bauer kiszabadulása után bontotta fel Erica az eljegyzést, amikor is saját magát rossz fényben tüntette fel vőlegénye előtt, csak azért, hogy számára megkönnyítse a szakítást, és a leghevesebb szemrehányásokat viselte el tőle.

Mindent, amit fentebb leírtam, a feleségem meg fogja erősíteni és ki tudja egészíteni.

Noel H. Field

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 49. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katherina Field iratai. Noel Haviland Field és Herta K. Field levele Hruscsovhoz és Tóth vezérőrnagyhoz fogadott leányuk, Erica Wallach Glaser kiszabadítása és saját nyugdíjsökkentésük érdekében, mellékelve Erica W. Glaserről szóló ismertetés. – Eredeti, német nyelvű, kézzel írt, aláírással.

Noel Field vallomása Erica Glaserről

Belügyminisztérium Vizsgálati főosztálya.
Szigorúan titkos! Különösen fontos!

Jelentés

Budapest, 1954. október 23-án.

Noel Haviland Field az alábbi vallomást tette Erika Gläser /sic!/ nevelt lányáról:

Erika Gläser 1922. február 23-án Pomeránia Schlawe városában született. (Jelenleg Lengyelországhoz tartozik.) Apja, dr. Willi Gläser /sic!/ neves orvos volt. Szülei 1935-ben Németországból mint politikai emigránsok Spanyolországba mentek, ahol apja a Nemzetközi Brigádban orvosként dolgozott.

Noel H. Field 1939. márciusában egy népszövetségi bizottsággal járt Spanyolországban, hazafelé jövet egy francia határvárosban, Perpignanban ismerte meg Erika Glásert, illetve itt vette át a leányt szüleitől, akiket még 1938-ban ismert meg Barcelonában. Ettől az időtől kezdve Erika Gläser gyámsága alatt volt 1945 nyaráig.

Erika Gläser ugyancsak a Nemzetközi Brigád egyik orvoscsoportjánál mint sebészasszisztens dolgozott. Field, miután elvállalta a leány nevelését, magával vitte Genfbe, és 1940 tavaszáig együtt laktak.

Erika Gläser Zürichben illegális pártmunkában vett részt, és kétszeri le-tartóztatása után kiutasították Zürichből, és visszatért Genfbe. Erkölcstelen

életet élt, több személlyel is tartott szexuális kapcsolatot. 1945 nyarán végképp elutazott Svájcba, és Nyugat-Németországban telepedt le.

1943 júliusától 1945 végéig Field vallomása szerint a Német Kommunista Párt megbízásából Nyugat-Németországban Wiesbadenben az OSS-nél (amerikai titkosszolgálat) dolgozott. Később a hessi /sic!/ országgyűlés kommunista frakciójának titkárnője, és végül Frankfurt-Mainben a párt elméleti lapja szerkesztője lett.

1948 júniusában férjhez ment Róbert Wallach /sic!/ nevű személyhez, aki Nyugat-Németországban a katonai kormányzat tisztviselője volt. Férje a házasságuk előtt kilépett az amerikaiak szolgálatából. Az esküvőjüket Londonban, Erika Gläser szüleinek lakásán tartották meg, utána Franciaországba mentek, és végleg Párizsban telepedtek le.

Férje Párizsban nem tudott elhelyezkedni, ezért nagy nyomorban éltek. 1946 novemberében egy leánygyermekük született. Ebben az időben foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy kimennek Amerikába, azonban Erika Gläser az amerikai hatóságoktól nem kapta meg a beutazási vízumot.

Noel Field vallomása szerint a Német Kommunista Párt Erika Gläser ellen házassága miatt fegyelmi eljárást indított, párttagságát felfüggesztette, azonban nincs tudomása arról, hogy fegyelmi ügye hogy végződött.

Field őrizetbe vételekor 1949 elején Erika Gläser és férje még Párizsban éltek (címüket nem tudja). A későbbi életükről nincs tudomása.

Készítette: HL/Bné. Készült: 4 pld., 2 old.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/1. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, géppel írt, aláírással.

**ÁLLAMVÉDELMI JELENTÉSEK
NOEL H. FIELD
SZABADULÁS UTÁNI ÉLETÉRŐL**

1. Szalma József államvédelmi őrnagy jelentése Noel és Herta Fieldről

Belügyminisztérium

Szigorúan titkos!

3/178/55.

Tárgy: Field házaspár ügye

Jelentés

Budapest, 1955. április 23.

Miniszter Elvtárs!

A Field házaspár ügyében jelentem:

Az utóbbi időben fokozottabb mértékben tapasztalható, hogy a házaspár önállóságra törekszik, ami megmutatkozik abban, hogy lehetőség szerint egyedül, titkárnő nélkül mennek kórházi kezelésre, igen sok esetben; a gépkocsit sem veszik igénybe, másrészt közölték a titkárnőjükkel, hogy a hétfői napon szabadnapot biztosítanak részére, mert nekik jobb az, ha vasárnap és hétfőn egyedül vannak lakásukban. Gyakori eset az, hogy az asszony egyedül megy, vagy akar menni bevásárolni.

A házaspár – a velük folytatott beszélgetés során – több alkalommal felvetették /sic!/, hogy hiányzik nekik a társaság, mert ők szeretnének néhány embert meghívni lakásukra, és általában szeretnének néhány személlyel megismerkedni. Többek között Noel Field megemlítette, hogy szeretne kapcsolatot teremteni Lukács György¹⁶⁴ elvtárral, akivel többször találkozott a

¹⁶⁴ Lukács György (1885–1971) filozófus, kommunista politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

kórházi kezelése során, de nem merte megszólítani. Ugyanakkor kihangsúlyozta, hogy csak olyan személyekkel kíván kapcsolatot tartani, akikkel mi hozzuk össze, vagy jóváhagyjuk egy-egy személlyel való barátságát.

Állandóan visszatérő problémája a Field házaspárnak: a nyilatkozat kérdése. Nem mondják ki nyíltan, de megjegyzéseket tesznek, hogy problematikus részükre az, hogy ők emberekkel nem beszélhetnek, mert őket senki nem ismeri, és mindez megoldódott volna akkor, ha a kérdéses nyilatkozat közismert lenne.

Noel Field felvetette, hogy szeretne dolgozni, konkrétan arra gondol, hogy adjunk segítséget részére ahhoz, hogy az idegen nyelvű könyvkiadónál irodalmi művek, könyvek lektorálását végezhetné.

A Belügyminisztérium Vezetői felé ismételt felvetette nevelt lányának, Ericának kérdését. Kihangsúlyozta, hogy addig nem lesz nyugodt élete, amíg valami hírt nem tud Ericáról, aki tudomása szerint Vorkutában, a Szovjetunióban van fogva tartva. Szeretne választ kapni korábbi kérdésére, hogy nevelt lánya valóban a Szovjetunióban van-e, él-e, egészséges-e stb. Az asszony felvetette, hogy esetleg írna Rákosi¹⁶⁵ elvtársnak, és segítségét kérné nevelt lánya felkutatásában.

A házaspár felvetette, hogy szeretnék Nyugat-Németországból meghívni az asszony édesanyját Magyarországra, 1 hónapi nyaralásra. Ha ezzel mi egyetértünk, úgy kérik, hogy intézkedjünk a vízum ügyében.

Szalma József áv. őrgy.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/g. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, gépelt, aláírással.

¹⁶⁵ Rákosi Mátyás (1903–1971) kommunista politikus, a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd első titkára, a Minisztertanács elnöke.

2. Kuhári Ferencné államvédelmi százados jelentése a Field házaspárról

Jelentés.

Budapest, 1955. május 3-án.

A Field házaspár közölte, hogy nem tudják Timár elvtársnőt heti 5 fél napon keresztül foglalkoztatni. Az a helyzet, hogy a házaspárnak is, Timárnénak is kellemetlen, hogy nincs számára tennivaló. Néha szinte mondvacsínált feladatokat adnak neki. Az a kérdésük, nem lehetne-e Timárné náluk teljesített szolgálatát heti 4 napra csökkenteni. Minthogy Timár elvtársnő így két étkezéstől esik, azt gondolták, hogy kártérítésképpen felemelik a fizetését ennek megfelelő összeggel.

Az én ellenvetésem az volt, hogy én úgy érzem, nekünk felelősségünk, hogy ők mindenképpen jól érezzék magukat, és a városban járva megfelelő biztonságban legyenek. Viszont az előre nem látható, hogy egyedül jártukban-keltükben milyen körülmények merülnek fel, amikor jó, ha nincsenek egyedül. Úgy magyarázták el tervüket, hogy olyan napokon, amikor Timár elvtársnő nem lenne velük – ők otthon maradnának, vagy csak a környéken sétálnának – bár korábban olyat is mondtak, hogy Fieldné szeretne egyedül vásárolni járni, részben hogy kényszerítve legyen magyarul beszélni, részben úgyis mindenki németül szólítja meg, amint látják, hogy külföldi.

Hangsúlyozták, hogy Timár elvtársnő ellen semmi kifogásuk nincs, nagyon szeretik, de terhes nekik az, hogy két személy számára öt személy teljesít szolgálatot. Ezért szeretnék, ha a gépkocsivezető sem járna naponta ki, és ha

ők elmennek valahova, szeretnék a villamost vagy autóbust igénybe venni, mint „minden más közönséges ember”.

Minden kísérletem, hogy ezt a tervüket elejtessem velük, sikertelen maradt, ugyan igaz az is, hogy nem erőltettem rájuk saját véleményemet, inkább csak vázoltam, hogy szükség lehet rá, hogy Timár elvtársnő velük legyen.

Kuhári Ferencné áv. szds.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/g. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. Eredeti, gépelt, aláírással.

HERTA ÉS NOEL H. FIELD, AZ 1950-ES ÉVEK VÉGE (PSZL)

3. Dékán István államvédelmi vezérőrnagy jelentése Noel és Herta Fieldről

Belügyminisztérium

Szigorúan titkos!

3-258/55.

Jelentés

Budapest, 1955. július 2.

A Field házaspárral kapcsolatosan az alábbiakat jelentem:

Több alkalommal felvetettek egyéni problémákat, amelyekre megnyugtató választ ez ideig nem kaptak. Így például: ismételten kérik, hogy Noel H. Field részére munkalehetőséget biztosítsunk, mert egyre nehezebben tudja elviselni a tétlenkedést. Szeretnének néhány elvtárral megismerkedni és velük társadalmi kapcsolatot kiépíteni. Kihangsúlyozták, hogy természetesen csak olyanokkal, akiket mi javasolunk.

Figyelemre méltó az, hogy Herta Field az elmúlt napokban titkárnőjük előtt azt a megjegyzést tette, hogy valószínű igen /nagy/ nehézségekbe ütközik férjének munkába állítása, mert nem ismeri a magyar nyelvet. Felmerült benne az a gondolat, hogy talán jobb lenne olyan országba menniük, melynek ismerik a nyelvét.

Igen sokat foglalkoznak nevelt lányuk, Erica Glaser ügyével. Több alkalommal kérték, hogy tegyünk intézkedéseket nevelt lányuk szabadon bocsátása érdekében. A mai napon eljuttattak hozzánk egy levelet, melyet Hruscsov¹⁶⁶ elvtársnak címeztek. A levélben kérik, hogy Hruscsov elvtárs vizsgálta meg nevelt lányuk ügyét, mert szerintük ártatlanul van bebörtönözve. Kérik, hogy a lehetőség szerint leányuk hogylétéről tájékoztatást kapjanak.

¹⁶⁶ Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) 1953-tól 1964-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja első titkára, 1958 és 1964 között a Minisztertanács elnöke. 1953-ban az SZKP XX. kongresszusán elítélte Sztálin visszaéléseit. Az 1956-os magyar forradalom fegyveres leveréséről döntött.

A házaspár problémáinak megoldására vonatkozóan javasolom, hogy Noel H. Field a Corvina Idegennyelvű Könyvkiadónál angol nyelvű bulletinok lektorálási munkáit végezhesse. Ez napi 3–5 órai elfoglaltságot jelentene számára.

Noel Field felvetette annak lehetőségét is, hogy esetleg a Magyar Rádió angol nyelvű adását ellenőrizné, mert szerintem sok esetben súlyos hibák vannak nyelvészeti szempontból. Vannak kifejezések, amelyeket a nyugati rádiók elferdítve propagandacélra fel tudnak használni.

Megjegyzés:

Noel H. Field a mai napon visszatér lakására, mert az Orthopäd Klinikán történt orvosi kezelését befejezték, egy későbbi időpontban – orvosi javaslatra – Hévízen gyógykezeltetni magát.

Herta Field édesanyja, Katharina Vieser 6-án délelőtt érkezik Magyarországra, és 1 hónapot fog Budapesten, a házaspár lakásán tartózkodni.

Javasolom, hogy a Field házaspárral a továbbiakban a BM. II. Osztálya foglalkozzon.

Dékán István államvédelmi vezérőrnagy miniszterhelyettes

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1.I-107/g. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, gépelt, aláírással.

4. Szalma József államvédelmi őrnagy jelentése Noel és Herta Fieldről

Belügyminisztérium

„Szigorúan titkos!”

3-258/1/55.

Jelentés

Budapest, 1955. július hó 4-én

Altábornagy elvtárs jelentem, a Field házaspár az alábbi szövegű levelet juttatta el hozzánk titkárnőjén keresztül, azzal a kéréssel, hogy mi továbbítsuk Moszkvába Hruscsov elvtárs kezeibe.

„Kedves Hruscsov elvtárs!

A következő tényeket bátorkodom előterjeszteni, hogy azokat megvizsgálja, és ha lehetséges, azokat illetően intézkedjen:

1949. május 11-én a Magyar Államvédelmi Hatóság szervei őrizetbe vettek, azzal gyanúsítva, hogy én az Egyesült Államok részére, melynek állampolgára vagyok, kémtevékenységet folytatok. Ugyanannak az évnek augusztusában feleségem, Herta, és bátyám, Hermann ugyancsak le lettek tartóztatva a magyar, illetve lengyel államvédelmi szervek által. A következő évben, 1950. augusztus 26-án nevelt lányunkat, Erica Glaser Wallachot letartóztatták Berlinben, ahová Párizsból azért ment, hogy nevelőszüleit megkeresse, abban a meggyőződésben, hogy be fogja tudni bizonyítani ártatlanságukat.

1954 őszén feleségemet, bátyámat és engem is szabadon bocsátottak, miután a gondos vizsgálatok megmutatták, hogy alaptalanul vádoltak bennünket. Bátyám a Nyugatra, feleségéhez és gyermekeihez való visszatérés útját választotta, feleségem és én a Magyar Kormánytól kértünk és kaptunk politikai menedékjogot, és azóta itt élünk Budapesten.

Szabadon bocsátásunk óta hiába várjuk szeretettel nevelt lányunk, Erica szabadon bocsátásának hírért. Amennyire képesek voltunk megtudni, Berlin-

ből Moszkvába vitték, 1953 augusztusában pedig Vorkutába, munkatáborba küldték. Nyugaton lévő közvetlen családja (férje és két gyermeke Amerikában, és anyja Angliában) 1954-ben több Szovjet Vöröskereszt-lapot kapott Ericától, melyekben annak a reményének adott kifejezést, hogy hamarosan szabadon bocsátják. Azóta tőle, ill. felőle semmi hírt nem kaptunk.

Feleségem és én egyre boldogtalanabbak és nyugtalanabbak vagyunk nevelt lányunk sorsát illetően, akiről tudjuk, hogy ha el is követett hibákat, melyekért a Párt igazságosan büntette, de sohasem követett el árulást, és kémkedésben olyan ártatlan, mint mi vagyunk. Mi, akik az elmúlt évben olyan mélyen éreztük a Párt igazságosságát és emberiességét, mikor bennünket, akiket igazságtalanul vádoltak, rehabilitált, nem vesztettük el hitünket abban, hogy sikerül elérni egy igazságos és emberi döntést nevelt lányunk ügyében is. Nagyon félünk attól, hogy rossz egészségi állapota nem engedi meg, hogy kitarson szabadon bocsátása napjáig.

Éppen ezért Önhöz fordulunk, hogy tegyen megfelelő lépéseket Erica Glaser Wallach ügye kivizsgálásának gyorsítására, és ha lehetséges, engedje meg, hogy hogyléte felől tájékoztatást kapjunk.”

Üdvözlettel

Noel H. Field

Herta K. Field

Meredek utca 38. Budapest, Hungary

Megjegyzés:

Jelentem, hogy a Field házaspár már több alkalommal fordult hozzánk azzal a kéréssel, hogy a magyar szervek – Belügyminisztérium – kérje meg az illetékes szovjet szerveket arra, hogy nevelt lányukkal kapcsolatosan annak egészségi állapota, esetleges szabadlábra helyezési körülményeiről adjanak tájékoztatást. A házaspár igen /sic!/ szívügyének tekinti ezt a kérdést, mert azt tartják, hogy nevelt lányuk őmiattuk került letartóztatásba. Ezt Noel testvérei, Hermann és Elsie leveleikben és telefonbeszélgetéseik során igye-

keztek kiélezni, és rendszeresen tettek célzásokat arra vonatkozóan, hogy Erica Glaserért és családjáért a Fieldék felelősek.

Szalma József áv. őrgy.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1.I-107/g. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, gépelt, aláírással.

5. Varga Béla államvédelmi százados jelentése Noel és Herta Fieldről

Belügyminisztérium

Szigorúan titkos!

3-388/55.

Piros László altábornagy elvtársnak!

Jelentés

Budapest, 1955. október 20-án

Altábornagy elvtárs jelentem! A tegnapi nap folyamán közöltem Noel Fielddel nevelt lányuk, Erica Glaser szabadon bocsátását. A házaspár a kapott hírt nagy örömmel fogadta, és köszönetét kérte tolmácsolni a Magyar Kormány és a Párt Vezetői felé, kérelmének továbbításáért. Felvetette azt a kérdést, hogy lenne-e mód arra, hogy nevelt leányuk néhány napra Magyarországra jöjjön hozzájuk látogatóba. Közöltem velük, hogy ez ellen nincs semmi kifogásunk. Ugyanakkor kértek, hogy amennyiben közelebbi címet vagy tartózkodási helyet tudunk, azt közöljük velük a kapcsolat mihamarabbi felvétele céljából, mivel nem akarnak úgy járni, mint testvére, Herman [sic!] esetében.

Elmondásuk szerint szeretnének Erica Glaserre befolyást gyakorolni olyan irányban, hogy ne térjen vissza Nyugatra. Ezzel kapcsolatban kéri azt közölni, hogy mi helyesnek tartjuk-e ezt. Közöltem velük, hogy ez saját ügyük, ebben maguknak kell dönteni. Ha Erica Glaser úgy határoz, hogy Magyarországon marad, akkor nekik kell kérni a menedékjog megadását a Magyar Kormánytól.

Noel Field nevelt lányuk ügyével kapcsolatban egy érdekes momentumként elmondotta, hogy Erica Glaser Hitler uralomra jutása idején Németországot elhagyta és Spanyolországba ment, ahol a „nemzetközi Brigád” tagja lett. A németek ezért ekkor megvonták állampolgárságát, tehát hontalan lett. Anyósa, Katharina Vieser szerint, aki jelenleg Budapesten tartózkodik – Adenauer¹⁶⁷ moszkvai útja előtt kb. 2 héttel a nyugatnémet kormány megadta Erica Glasernek a nyugatnémet állampolgárságot, melyet tudomása szerint Erica Glaser férje közölt is vele. Noel Field feltételezése szerint ezt a kérdést Adenauer felvetette Moszkvában, mint a többi politikai, nyugatnémet elítéltek ügyét is. Véleménye szerint Nyugat-Németország ezzel politikai tőkét akar magának kovácsolni. Állampolgársága kérdésében is kívánnak Erica Glaserrel beszélni.

Noel Field az elmúlt héten értesítést kapott munkahelyéről, a Corvina Könyvkiadótól, hogy decemberig munkát részére nem tudnak biztosítani, mivel a vállalatnak nincs munkalehetősége. Field elmondotta, hogy legutóbbi munkájával kapcsolatban – Bartók Emlékkönyv –, melyet angol nyelven adtak ki, kritikát írt a kiadó felé, mert megítélése szerint a könyvben túlzások voltak, mint pl. „Bartók¹⁶⁸ a világ legnagyobb zeneszerzője, ilyen zeneszerző a földön nem született még”. Field konkrétan nem mondotta, de érezni lehetett közléséből, hogy a kiadótól kapott értesítést a kritikája miatt kapta. A kiadó valóban a kritika közlése után közölte vele, hogy munkát részére

decemberig nem tudnak biztosítani. A IV-es Osztály vonalán ellenőrizzük, hogy valóban fennáll-e a Corvina által közölt tény, mely szerint munkát részére biztosítani nem tudnak.

A mai nap folyamán levelet kaptam Noel Fieldtől, melyben köszönetét fejezi ki Vezető Elvtársainknak, hogy nevelt lányáról tegnap hírt adtunk részükre. Kéri, hogy a következő táviratot továbbítsuk az illetékes szovjet szerveknek Moszkvába, hogy azt közöljék Erica Glaserrel:

„Kedves Gyermeünk, gondolatunk és szívünk mindig tele van veled. Kérünk, adj magadról hírt. Reméljük, hogy hamarosan láthatunk.

Noel és Herta.”

A házaspár megírta, hogy jelenleg nem ismerik Erica beállítottságát, de ha csak egy lehetőség van arra, hogy pozitív irányba befolyásolják, szeretnék ezt megtenni – különösen azért, mert tudják, hogy a család többi tagjai az ellenkezőket /sic!/ akarják.

/:Varga Béla áv. szds.:/

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1.I-107/g. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, gépelt, aláírással.

¹⁶⁷ Konrad Adenauer (1876–1967) nyugatnémet politikus, a Német Szövetségi Köztársaság első kancellárja.

¹⁶⁸ Bartók Béla (1881–1945) zeneszerző, zongoraművész, néprajzkutató. 1940-ben ideiglenesen az Egyesült Államokban telepedett le, ahol öt évvel később elhunyt.

6. Timár Gyuláné államvédelmi írnok jelentése Noel és Herta Fieldről

Készült: 2 pld.
Gépelte: Bné.
Belügyminisztérium
Szigorúan titkos!
3.395/55.

Jelentés

Budapest, 1955. október 25.

A Field házaspár a mai napon kapta meg /a/ fogadott leányuk, Erica Glaser-Wallach szabadon bocsátásáról szóló lapjelentéseket.

A jelentések szerint Erica Glaser még a héten elhagyja a Szovjetunió területét. Egyes jelentések szerint Berlinbe, mások szerint az USA-ba készül. Nagyon nyugtalanítja Fieldéket a New York Timesnak az a közlése, hogy leányuk nem tud semmit hollétükről, és az egyik nyugati újságíró azt közölte Ericával, hogy Noel Fieldet Svájcban gyógykezelték. Attól tartanak, hogy ez az állítás esetleg megzavarja őt, és ezért szeretnék, ha táviratuk minél előbb eljutna Ericához.

Nagy örömmel és megnyugvással töltötte el őket, hogy Erica Glasert a szovjet hatóságok a vád alól felmentették. Az a benyomásuk az újságcikkek alapján, hogy Erica megfelelően viselkedett az újságírók előtt. Ez a tény még csak jobban megerősíti bennük a vágyat, hogy Nyugatra távozása előtt beszélhessenek vele és jó irányba befolyásolhassák.

/:Timár Gyuláné:/
áv. írnok

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1.I-107/g. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, gépelt, aláírással.

7. Kuhári Ferencné államvédelmi százados jelentése Noel és Herta Fieldről

- részlet -

Budapest, 1956. január 25.

Belügyminisztérium
Szigorúan titkos!
3-48 /1956.

PIROS LÁSZLÓ altábornagy elvtársnak!

A Field házaspárral kapcsolatban jelentem:

Fieldné anyja, Katharina Wieser, aki a közelmúltban visszautazott Nyugat-Németországba, felvetette, hogy 1956-ban szeretne ismét Magyarországra jönni. Fieldék igyekeztek erről lebeszélni, hivatkozva rossz egészségi állapotára, amit az utazás még inkább súlyosbítana. Vieserné lemondott látogatásáról. Leveleiben igen pozitívan nyilatkozik magyarországi benyomásairól, amelynek a házaspár igen örül.

Fieldék a közelmúltban levelet kaptak dr. Elsie Fieldtől, Field nővérétől, aki a nyáron szeretné őket meglátogatni férjével és gyermekeivel együtt. Kéri Fieldéket, hogy nyújtsanak segítséget beutazásukhoz, amit a házaspár megígért. Fieldék egyébként igyekeznek levélkapcsolatot teremteni több régi barátjukkal. Többek között levelet írtak Robert Rompe professzornak és Mária Weiterer Tebének (sic!) a Német Demokratikus Köztársaságba. Le-

velükben pozitívan értékelik helyzetüket. Írják, hogy ügyük tisztázódott, és politikai menedékjogot élveznek Magyarországon.

Fieldék igen aktívan foglalkoznak a politikai kérdések tanulmányozásával. Mindketten szorgalmasan tanulják a magyar nyelvet, amit már elég jól beszélnek. Field már magyar nyelvű szépirodalmi könyveket is olvas. Feltették, hogy szeretnének bekapcsolódni a politikai oktatásba, és képességük-höz mérten többet dolgozni. Field a Corvina Idegennyelvű Könyvkiadótól kapott lektorálási munkákat nagy szorgalommal végzi, mellyel a vállalat elégedett. Erica Wallach nevelt lányukkal, valamint Herman /sic!/ testvérével kapcsolatban – elmondásuk szerint csalódás érte őket, elsősorban politikai állásfoglalásuk miatt. Véleményük szerint Hermann és Erica megtagadták korábbi politikai nézetüket, amelyet Erica a U.S. News and World Reportnak adott nyilatkozatával megerősített.

Erica nyilatkozatát Fieldék elítélik, és úgy értékelik, hogy Erica minden vonatkozásban megtagadta őket. Ebből kiindulva Field levelet írt Amerikába nővérének, amelyben kérte intézkedését, hogy /az/ Erica és gyermekei részére folyósított összeget a bank ne fizesse ki.

Budapest, 1956. január 25-én

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1.I-107/g. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, gépelt, aláírás nélkül.

ERICA GLASER WALLACHHAL A SZABADULÁSA UTÁN KÉSZÜLT INTERJÚ

A U.S. News and World Report interjúja Erica Wallachhal

Epsom, 1955. december 9.

U.S. News and World Report

Ebben a számban:

Mi folyik Oroszország fogolytáboraiiban?

Első kézből származó beszámoló arról, mi történik, ha egy nőt a vasfüggöny mögött letartóztatnak, halálra ítélnék, majd arra kényszerítik, hogy évekig kemény fizikai munkát végezzen egy szovjet fogolytáborban. Interjú Erica Wallachhal a 68. oldalon.

További részletek a Noel Field-rejtélyről: Miért küldték az oroszok Field nevelt lányát a vorkutai fogolytáborba mint kém?

Interjú Erica Glaser Wallach asszonnyal, a vörösök volt foglyával.

„Egy szovjet bíróság halálra ítelt”

Váratlan letartóztatás, 5 év kommunista börtönökben, azután hirtelen szabadulás...

Ez Mrs. Erica Wallach története, aki 1950-ben indult nevelőapja – az akkor eltűnt amerikai Noel Field – keresésére.

Saját szemléletes beszámolója arról, mi esett meg egy volt kommunistával, akinek egy időre „nyoma veszett” a vasfüggöny mögött.

Miért tartóztatták le mint kém? Miért ítélték halálra, miért változtatták azután az ítéletet 15 év fogságra egy sarkvidéki fogolytáborban, majd miért bocsátották végül szabadon az orosz fogva tartók?

Wallach asszony a múlt hónapban érkezett Angliába, ahol most édesanyjával él. Albert J. Meyers, a *U.S. News and World Report* területi szerkesztője készített interjút vele.

Noel Field, akinek 1950-ben a keresésére indult, most a kommunista Magyarországon él.

Anglia, Epsom.

K[érdés]: Hol élt Ön, Wallach asszony, amikor 1950-ben Kelet-Berlinbe indult?

V[álasz]: Franciaországban: Párizsban, majd később egy másik városban a svájci határ közelében.

K: Mennyi időt töltött Kelet-Berlinben, mielőtt letartóztatták?

V: Körülbelül egy órát. Délután 1 óra felé érkeztem a Tempelhofra (repülőtér) Nyugat-Berlinbe. 4 órakor már őrizetben voltam.

K: Ténylegesen ki tartóztatta le önt?

V: A német rendőrség tartóztatott le, amely azután átadott az oroszoknak.

K: Megmondták, miért tartóztatják le?

V: Igen, kémkedésért. A kihallgatások során ez kiderült.

K: Tagadta a vádak?

V: Természetesen.

K: Megmondták, hogy mit gondoltak arról, hogy Ön mint kém milyen tetteket fog megkísérelni?

V: Nem. Maga a tény, hogy eljöttem Kelet-Berlinbe, azt bizonyította számukra, hogy kém vagyok.

K: Abban az időben az összes újság azt írta, hogy Ön azért ment Kelet-Berlinbe, hogy felvilágosítást szerezzen Mr. és Mrs. Noel Fieldről. Ez így történt?

V: Igen, ez igaz volt.

K: Fieldék az Ön örökbe fogadó szülei?

V: Nem, ez nem igaz, ez téves felfogás. Engem Fieldék soha sem fogadtak örökbe. Szüleim akkor mindketten éltek. Azt hiszem, erre az a helyes kifejezés, hogy nevelőszülők. Fieldék egyszerűen gondoskodtak rólam.

K: Eredetileg hol találkozott Fieldékkel?

V: 1939-ben Franciaországban. Spanyolországban voltam előtte, és nagyon beteg voltam. Szüleim nem voltak képesek gondomat viselni, viszont Fieldék megtették ezt. Felajánlották a szüleimnek, hogy elvisznek Svájcba, és ott gondoskodnak rólam. Szüleim később Angliába mentek, én pedig Svájcban voltam, amikor a háború kitört.

K: Mit csinált akkoriban Mr. Field? Az Egyesült Államok külügyminisztériumának dolgozott?

V: Jóval korábban dolgozott a külügyminisztériumban, azt hiszem, a 20-as években. Abban az időben mindenesetre a Népszövetségnél dolgozott.

K: Milyen körülmények között tartóztatták le Field urat a kommunisták?

V: Prágában tűnt el. A háború alatt az Unitárius Segélybizottság franciaországi és svájci igazgatójaként dolgozott, a menekülteket segítette. 1947-ben kivált az unitáriusoknál folytatott munkából, és egyáltalán nem dolgozott. Továbbra is Genfben élt, és sokfelé utazott; különböző cikkekhez és egy könyvhöz gyűjtött anyagot. Ilyen úton volt akkor is, amikor eltűnt.

K: Mi történt Field feleségével?

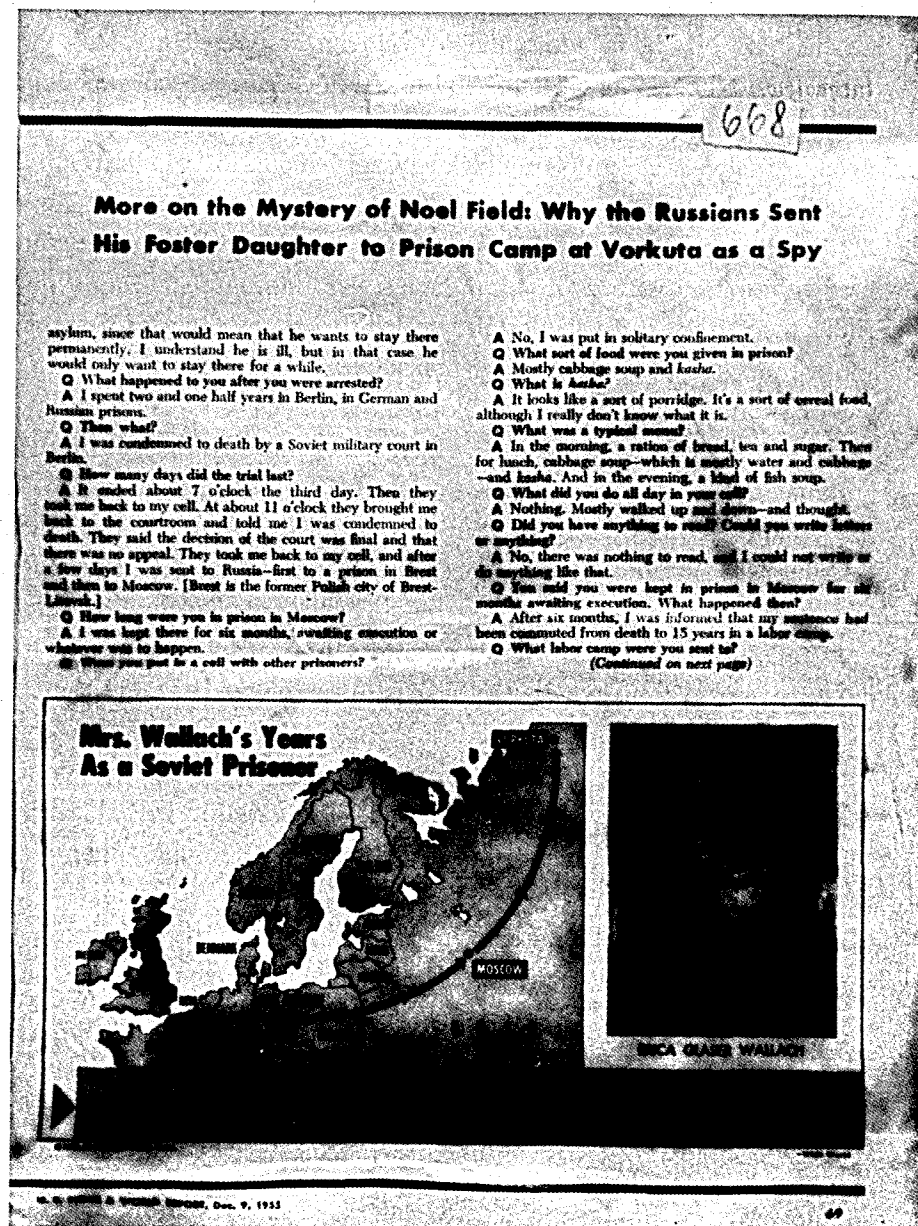
V: Ő Genfben maradt, amikor a férje Prágába ment. Miután Noel eltűnt, a keresésére indult, de őt is letartóztatták. Field fivére, Hermann körülbelül ugyanakkor indult Noel felkutatására. Varsóba ment, és útban volt Prágába, amikor elkapták. Néhány nappal előbb tartóztatták le 1949-ben, mint Fieldnét.

K: Ön mikor indult a keresésükre?

V: 1950-ben.

K: Kapott tőlük valami hírt? Volt bármilyen fogalma arról, hogy mi történt velük?

V: Nem, halvány fogalmam sem volt – csak amit az újságokban láttam.

A U.S. News and World Report INTERJÚJA
ERICA GLASER WALLACHAL, 1955 (ÁBTL)

K: A hírek szerint Fieldék a börtönből való szabadulásuk után menedéket kértek a vasfüggöny mögött. Van Önnek sejtése arról, hogy miért kívánának ők ott maradni?

V: Nincs. Furcsának tűnik, hogy menedékjogot kért volna, mert ez azt jelentené, hogy állandóan ott szeretne maradni. Tudomásom szerint beteg, de ebben az esetben csak egy időre kellene ott maradnia.

K: Mi történt Önnel a letartóztatása után?

V: Két és fél évet Berlinben töltöttem, német és orosz börtönökben.

K: Azután?

V: Berlinben egy szovjet katonai bíróság halálra ítelt.

K: Hány napig tartott a tárgyalás?

V: A harmadik napon, kb. 7 órakor lett vége. Azután visszakísértek a zárkamba. Körülbelül 11 órakor visszavittek a tárgyalóterembe, és közölték, hogy halálra ítélték. Azt mondták, hogy a bíróság döntése végleges, és nincs fellebbezés. Ismét visszavittek a zárkamba, és néhány nap múlva Oroszországba küldtek – először Bresztbe egy börtönbe, azután Moszkvába. (Breszt volt lengyel város, ma Breszt-Litovszk.)

K: Mennyi ideig volt Moszkvában börtönben?

V: Hat hónapig tartottak ott, vártam a kivégzést, vagy hát ami történni fog.

K: Más foglyokkal volt egy cellában?

V: Nem, magánzárkában voltam.

K: Milyen ételmet kapott a börtönben?

V: Többnyire káposztát és kását.

K: Mi az, hogy kása?

V: Olyan, mint a tejbegríz. [Megjegyzés: bizonyos angol ételfajtával hasonlítja össze.] Bizonyos gabonafajtából készült étel, bár valójában nem tudom, hogy mi.

K: Milyen volt a szokásos menü?

V: Reggel egy adag kenyér, tea és cukor. Azután ebédre káposztaleves – ez többnyire víz és káposzta – és kása. És este valami halleves.

K: Mit csinált egész nap a zárkában?

V: Semmit. Többnyire fel-alá jártam és gondolkoztam.

K: Volt valami olvasnivalója? Írhatott levelet, vagy valamit?

V: Nem, nem volt semmi olvasnivalóm, és nem írhattam, nem tehettem semmi ilyesmit.

K: Azt mondta, hogy Moszkvában hat hónapig tartották börtönben, és várta a kivégzését. Azután mi történt?

V: Hat hónap után közölték velem, hogy a halálos ítéletet 15 év munkatáborra enyhítették.

„Minél többet dolgoztunk, annál többet fizettek”

K: Melyik munkatáborba küldték?

V: Vorkutába. 1953 augusztusában érkeztem meg.

K: Hol van Vorkuta?

V: Oroszország északkeleti részén, az északi sarkkörtől északra és az Urál hegységtől nyugatra.

K: Mennyi ideig tartották Vorkutában?

V: 1954 decemberéig voltam ott. Onnan Abeszbe vittek egy másik táborba.

K: Amikor Vorkutába érkezett, zárkába tették önt, vagy barakkokba más foglyokkal együtt?

V: Barakkokba helyeztek el bennünket.

K: Mit kellett ott tennie?

V: Dolgoztunk, vasutakat és országutakat építettünk.

Ébresztő: hajnali 4 óra.

K: Reggel hány órakor keltek fel?

V: 4 órakor ébresztettek, és 6 körül kezdtük a munkát.

K: 4-től 6-ig mit csináltak?

V: Felkeltünk, reggeliztünk stb.

K: Meddig dolgoztak?

V: A munkanap 8 órás volt, de messze dolgoztunk a tábortól, és vonattal kellett odajárnunk.

K: Milyen munkát végezett? Az egyik újságban olvastam, hogy csákánnyal és lapáttal dolgozott, így volt ez?

V: Igen. Amikor a vasútvonalat kezdtük építeni, melynek át kellett vezetnie egy új bányához az Urál hegység felé, előbb el kellett takarítanunk a tundra növényzetét. Azzal kezdtük, hogy bokrokat stb. vágunk ki.

K: Ténylegesen lefektették a vasúti síneket, lerakták a talpfákat és más hasonlók?

V: Ó, igen, minden ilyesmit megcsináltunk. És minél több tundrát vágunk ki, annál messzebb kerültünk a tábortól.

K: Hogyan teltek a napjai? Mondjuk 6-tól délután 4-ig dolgoztak, és azután befejezték?

V: Nos, rendszerint befejeztük a munkát 4 óra körül, bár ez főleg azon múlt, hogy mit csináltunk éppen, meg az időjárás stb. Néha volt, hogy már végeztünk, de várakoznunk kellett, amíg a vonat megjött, hogy viszszavigyjen bennünket a táborhoz. Ez azt jelentette, hogy sokszor 7 óráig is álldogáltunk, amíg megérkezett a vonat.

K: Milyen az éghajlat a világnak ezen a részén?

V: Van egy olyan mondás, hogy Vorkutában a tél 12 hónapig tart.

K: Milyen volt az időjárás nyáron?

V: Akkor pont olyan kibíratatlan a hőség, mint amilyen télen a hideg. De két-három nyári nap után minden teljesen zöld. Tudja, Vorkuta a sarkkörtől északra van, úgyhogy a fás égöv felett voltunk, ahol már nincsenek fák. De van néhány nagyon szép virágfajta, ami a tundrán nő. Valójában nyáron egészen szép hely.

K: Milyen a tundra?

V: A talaj olyan mocsárféle. És nyáron milliónyi szúnyog van. Amikor nyáron a szabadban dolgoztunk, borzalmasan meleg volt, és minthogy nincsenek fák, a nap kegyetlenül tűzött. De a szúnyogok miatt a testünk minden részét fedve kellett tartanunk a munka alatt, még az arcunkat is takarnunk kellett. Elképzelheti, hogy ez az egész ruházat még tovább fokozta a hőséget, és még kényelmetlenebb volt a tűző napon.

K: Milyen volt télen?

V: Télen pont az ellenkezője volt. Szinte sohasem láttuk a napot, kivéve, amikor éppen felemelkedett a láthatáron. Tavasszal és ősszel fent van

a nap, viszont a földet hó borítja, ami iszonyúan vakít. Leégtünk tőle, úgyhogy a nap perzselő fénye miatt befedtük még az arcunkat is: csak egyes részeket, így például az orrunkat hagytuk szabadon, szóval ezek a részek lesültek, míg arcunk többi része fehér maradt.

K: Kaptak szabadnapokat, vagy heti hét napot dolgoztak?

V: Egy hónapban hét szabadnapot kaptunk. Ez azt jelenti, hogy egy hónapban négy vasárnapunk volt szabad. Ha egy hónapban öt vasárnap volt, akkor az ötödiken dolgoznunk kellett.

K: Mivel töltötték a szabadnapokat?

V: A legtöbb nő aludt, vagy apróságokat csinált.

K: Olvashattak? Voltak ott könyvek?

V: Igen, a táborban elég nagy könyvtárunk volt.

K: Milyen könyvek voltak ott?

V: A szokásos kommunista művek. Bár a könyvek legtöbbjét a klasszikusok tették ki – az orosz klasszikusok, Tolsztoj, Puskin stb.

K: Fizettek az oroszok a munkájukért? Ezt hogyan oldották meg?

V: Kaptunk fizetést. Minél többet dolgoztunk, annál többet fizettek.

K: Hogyan költhették el a pénzt? Volt ott valami üzlet vagy kávéház a táborban, vagy kimehettek valamilyen vorkutai üzletbe?

V: Volt egy bolt a táborban. Meghatározott időben volt nyitva. Más üzletekbe nem járhattunk.

K: Milyen holmit árusítottak az üzletben?

V: Ó, lehetett élelmiszert vásárolni, kozmetikai cikket, textiláru és ruházati cikket, például blúzokat meg ilyesmit. Nem voltak nagyon divatosak. Ugyanazon az áron árusították, mint a rendes üzletekben.

K: De a táboron kívül nem mehettek?

V: Nem. Erősen körülkerítették szögesdróttal, és a kerítésnél őrtornyok voltak, mindig ott álltak az őrök. De az ott-tartózkodásom vége felé a foglyok néha kaptak egy-egy napra kilépőt, hogy Vorkutába menjenek. Főként a szovjet állampolgárságú foglyok, nem a külföldiek. Néha, ha egy fogoly letöltötte a büntetésének kétharmadát, és jó magaviseletet tanúsított, megengedték neki, hogy napközben bemenjen a városba, de estére

vissza kellett jönnie. Ezek többnyire a 10–15 évet ott töltő foglyok voltak, nem a még hosszabb időre elítéltek. Amikor Vorkutában voltam, sokkal könnyebb volt ott a helyzet, mint a megelőző években; nem hiszem, hogy a foglyoknak egyáltalán fizettek volna abban az időben, amikor Sztálin még élt.

„Egy csomó német”

K: Milyen emberek voltak a fogolytársai? Sok volt az orosz, vagy többnyire külföldiek voltak?

V: Igen, voltak oroszok, és rengeteg ukrán. Találkoztam egy csomó némettel is.

K: Találkozott amerikaiakkal vagy angolokkal, vagy valakivel, akinek angol volt az anyanyelve?

V: Ha voltak is ott amerikaiak, én soha sem kerültem velük össze. Nem találkoztam senkivel Angliából sem. De egy csomó német volt ott.

K: Megkísérelte valaha valaki is, hogy megszökjön?

V: Hallottunk történeteket olyanokról, akik szökéssel próbálkoztak. De nem volt nagyon gyakori. Nem volt hova menni. [A szökevények] meghaltak volna a tundrán, a hidegben. Néha eltűnt valaki, de soha nem tudtuk, hogy kijutott-e, vagy sem. Hallottunk néha olyat is, hogy valaki eljutott a vorkutai repülőtérre, és azután repülőgépen kijutott. De ha ez meg is történt, nagyon óvatosan kellett megszervezni, és nem tudom, hogy valóban megcsinálták-e. Valakit meg kellett volna vesztegetniük, hogy ezt megtegyék. Van egy törzs, amely a Vorkuta körüli vidéken él, a komi törzs, nomádok. Közvetlenül a tundrán élnek, rénszarvascsordákat őriznek, és a húst meg szőrmét eladják a városban. Az oroszok bőkezű ajánlatot tesznek ezeknek a törzseknek, hogy visszahozzanak minden megtalált foglyot, úgyhogy ha el is tudna menekülni az ember, és a tundrán megélni: ha ezek a törzsek megtalálnák, átadnák az embert a pénz kedvéért. Úgyhogy nem sok lehetőség van a sikeres menekülésre. Olyan hideg van, hogy senki nem élne túl.

K: Bántalmazták valaha is, amíg Vorkutában volt?

V: Nem, Vorkutában nem.

K: Láttá-e, hogy valakit bántalmaztak?

V: Nem.

K: Voltak a barakkban egészségügyi felszerelések?

V: Igen, a barakkokban lehetett mosakodni. A WC-k kívül voltak, és ez a hidegben elég kényelmetlen volt.

„1946-ban léptem be a pártba, és 1948-ban léptem ki”

Vorkutából Abeszbe

K: Hogyan történt, Wallach asszony, hogy ön elkerült Vorkutából?

V: 1954 vége felé minden külföldit – azaz mindenkit, aki nem volt szovjet állampolgár – elvittek Vorkutából, és tekintet nélkül a nemzetiségére, állampolgárságára, más táborokba küldték.

K: Abesz, ahova Vorkutából való távozása után vitték – kizárólag a nem szovjet állampolgárságúak részére fenntartott tábor volt?

V: Nem, közönséges fogolytábor volt. De nem volt külső munka, amit végeztünk volna – más szóval egyedül a tábor fenntartásával kapcsolatos munkákat kellett megcsinálnunk.

K: Mennyi ideig tartották ebben a táborban?

V: Annak az évnek a szeptemberéig voltam ott.

K: Azután hova ment?

V: Másik börtönbe. Ez Moszkvában volt. Azt mondták, azért hoztak át a fogolytáborból Moszkvába, mert az ítéletemet megsemmisítették.

K: Megmondták, hogy miért?

V: Igen. Azt mondták, átnézték a dokumentumaimat – a letartóztatásom és a tárgyalásom jegyzőkönyveit –, és rájöttek, hogy végeredményben nem is lehettem kém. Megkérdeztem tőlük, „ez most mit jelent? Most mi fog történni?” Azt mondták: „átnézzük az iratokat, és ha azt látjuk, hogy

ártatlan, akkor szabadon engedjük. Ha bűnösnek találjuk, újabb tárgyalást tartunk.” Megmondtam nekik, hogy ennek nagyon örülök, mert ez azt jelenti, hogy kiszabadulok, ugyanis ártatlan vagyok. Egy sor kérdést tettek fel, és a válaszaim minden szavát lejegyezték. Ezeket gondosan át kellett olvasnom, és aláírnom.

K: Azután elengedték?

V: Igen, szabadon engedtek. És elnézést kértek, hogy hibáztak.

K: Mit csinált, amikor kiszabadult?

V: Elvittek egy moszkvai szállodába. Megkérdeztem tőlük, mit kell tennem, hogy kikerüljek Oroszországból. Közölték, hogy majd ők gondoskodnak erről. Rendkívül segítőkészek voltak, és azt mondták, megadnak nekem mindent, amit szeretnék.

K: Más szóval felajánlották, hogy kártérítik Önt azért, hogy börtönben tartották?

V: Igen, de én ezt elutasítottam. Valójában többször is elutasítottam, viszont arra kértem őket, hogy adják vissza a gyűrűmet. Elítélésem után elvették minden tulajdonomat, beleértve a gyűrűmet is, és megkérdeztem őket, visszakaphatnám-e. Azt mondták, igen, vissza fogják nekem szerezni. De három hétig is vártam, mire visszakaptam. Mindennap érdeklődtem efelől, és bevallották, hogy nagy nehézségekbe ütköztek, mert a gyűrűt öt évvel ezelőtt Németországban vették el tőlem. Folyton azt mondták, hogy ha nem tudják megtalálni, teljes értékben visszatérítik nekem, elkérték a leírását meg mindent. De azt feleltem: „Nem, nem akarok érte pénzt, vissza akarom kapni a gyűrűmet.” Végül egyik nap megtalálták, és visszaadták nekem. Nem akartam tőlük semmi pénzt. De rávettek, hogy fogadjak el valamennyi pénzt, hogy Moszkvában legyen miből élnem. Ehhez ragaszkodtak.

K: Amikor Moszkvában kiszabadították Önt, kapcsolatba hozták valakivel a Nyugatról?

V: Nem. De amerikai újságírók rám találtak Moszkvában. És akkor tudtam meg, hogy az amerikai külügyminisztérium a férjem kérésére közbelépett az oroszoknál, hogy bocsássonak engem szabadon.

K: Érintkezésbe lépett az amerikai nagykövetséggel?

V: Igen.

K: Hova ment, amikor Moszkvából eljött?

V: Október 27-én utaztam el Moszkvából. Repülőgépen Kelet-Berlinbe mentem, majd Kelet-Berlinből Nyugatra taxival.

K: Mrs. Wallach, az Ön szavait úgy idézték, hogy Ön a háború előtt tagja volt a kommunista pártnak. Igaz ez?

V: Nem, nem a háború előtt. 1946-ban léptem be a pártba, és 1948-ban léptem ki, Németországban.

K: És valóban dolgozott Ön a kommunistáknak Németországban?

V: Igen, Nyugat-Németországban.

K: Meg tudja mondani, miért lépett ki a pártból?

V: Jobban szeretnék erről nem nyilatkozni. Erre nem tudok egy mondatban válaszolni.

K: Miért lett kommunista?

V: Miért? Mert hittem azokban az eszmékben, melyeket abban az időben hirdettek.

„Le akarok telepedni”

K: Most mi érez ezzel kapcsolatban? Alaposan kiábrándult a kommunizmusból?

V: Igen, kiábrándultam. Azt akarom, hogy semmi közöm ne legyen ehhez soha többé, és semmiféle politikához sem. Egyszerűen csak otthont szeretnék teremteni a férjemmel és a gyermekeimmel. Nem vagyok én politikára alkalmas ember.

K: Gondolja, hogy a bebörtönzéséhez lehet valami köze annak a ténynek, hogy Ön kommunista volt, és azután kilépett a pártból?

V: Azt hiszem, igen.

K: Most mit kíván tenni, Wallach asszony?

V: Nyugodt, békés életet akarok élni a családommal. Több mint 5 évig nem láttam a gyerekeimet. A lányom most 7 éves, a fiam majdnem 5, és hat

hónapos volt, amikor utoljára láttam őt. Gyermekeim amerikai állampolgárok, és a férjem is amerikai. Én is szeretnék amerikai lenni.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1.I-107/f. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Gépelt tisztázata.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Az interjúszöveget eredetileg az Államvédelmi Hatóság munkatársa fordította. A fordító több hibát is vétett a szöveg fordításában. A „Question” és „Answer” szavak rövidítéseit is meghagyta például a szövegben, amelyeket személynevek rövidítéseinek vélhetett.

**AZ AMERIKA-ELLENES
TEVÉKENYSÉGET
VIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG JELENTÉSE
ERICA GLASER WALLACHRÓL**

Az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság jelentése Erica Glaser Wallachról¹⁷⁰

Washington, 1958

Az Erica Wallach-ügy

I. rész

Bevezetés

Erica Glaser Wallach ma az Egyesült Államok állandó lakosa. 1946 januárjától 1948 júniusáig Németország Kommunista Pártjának¹⁷¹ tagja volt – illetve az azt megelőző néhány évben nyíltan támogatta a kommunizmust. Az országba 1957 októberében kapott letelepedési engedélyt, hogy férjével és két gyermekével élhessen, akik amerikai állampolgárok. Mrs. Wallach jelen Bizottság elnökének támogatásával nyert bebocsátást az Egyesült Államokba.

Az 1952-es Bevándorlási és Állampolgársági Törvény (a Walter–McCarran-törvény) lehetővé teszi, hogy a külügyminiszter és az igazságügyminiszter a volt kommunistákat illető letelepedési tilalmat feloldja, amennyiben ők a Pártból való kilépésüket követő 5 év során a kommunizmus aktív ellenzőinek

¹⁷⁰ A megjelent szöveg, amelyet magyar fordításban teljes egészében közlünk, ***-gal jelölte a kihagyásokat, ezeket a magyar olvasó számára a szokásos módon jelöljük: (...).

¹⁷¹ Kommunistische Partei Deutschlands – KPD.

bizonyulnak, valamint ha az igazságügyminiszter szerint a befogadásuk a köz érdekét szolgálná.

Mrs. Wallach kvótán felüli bevándorlóként, mint amerikai állampolgár házastársa kérelmezett letelepedési vízumot az Egyesült Államokba. A Külügyminisztérium megvizsgálta az ügyét, és úgy találta, hogy Mrs. Wallach a törvény értelmének megfelelő módon valóban szakított a kommunizmussal, így sikerrel pályázhat a disszidensi státuszra.

Az ügy a Bevándorlási és Honosítási Szolgálat biztosának vizsgálatát várta – aki hasonló esetekben az igazságügyminiszter megbízottjaként jár el –, mikor felkeltette a figyelmét Francis E. Walter kongresszusi képviselőnek, aki a Képviselőház Igazságügyi Bizottságán belül működő Bevándorlási és Nemzetiségi Albizottság elnöke, valamint az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság elnöke.

Mr. Walter kérésére az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság egy Európában tartózkodó tagja részletes kikérdezésnek vetette alá Mrs. Wallachot, és a kihallgatás kivonatát továbbította Mr. Walternek, aki a Bevándorlási és Honosítási Szolgálat biztosa elé tárta az ügyet. Az akta tanulmányozása után a biztos úgy ítélte meg, hogy Mrs. Wallach valóban szakított a kommunizmussal. Az Egyesült Államokba való megérkezése után jelen Bizottság tagjai ismét hosszas elbeszélgetést folytattak Mrs. Wallachhal. Ő teljesen együttműködőnek bizonyult, és minden kérdésre legjobb tudása szerint válaszolt.

Mrs. Wallach neve Noel H. Fielddel való kapcsolata okán gyakran felmerült az amerikai sajtóban. Fieldet, a Külügyminisztérium és a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának¹⁷² korábbi munkatársát azóta kommunista ügynökként azonosították. A hír, hogy Mrs. Wallach Field örökbe fogadott leánya lenne, széles körben elterjedt, ám valótlan információ.

172 Ahol a dokumentum a teljes nevén említi az OSS-t (lásd a 30. jegyzetet), ott a teljes magyar megnevezést (Stratégiai Szolgálatok Hivatala) alkalmazzuk a dokumentumban, és nem az előszóban is használt közkeletű rövidítést.

Fieldnek 1949 nyarán veszett nyoma a csehszlovákiai Prágában. Ezután 5 és ½ évet töltött kommunista börtönökben, az Egyesült Államok részére történő kémkedés vádjával. Keresésére induló felesége, Herta, és fivére, Hermann még ugyanabban az évben szintén eltűnt a vasfüggöny mögött. Mrs. Wallach 1950 nyarán tűnt el Berlinből, ahol ő is Field után kutatott.

Noel Fieldet és feleségét, Hertát 1954-ben helyezték szabadlára a kommunisták. A férfi ezután „politikai menedékjogért” folyamodott a kommunista Magyarországon, melyet megkapott. A legfrissebb értesülések szerint jelenleg egy állami nyomdában dolgozik mint fordítási referens.

Az eltűnt Fieldek – és az eltűnt Mrs. Wallach – ügyét nemzetközi érdeklődés övezte, és hamarosan a hidegháború egyik nagy rejtélyeként emlegették. Mrs. Wallachot 1955-ben engedték szabadon a kommunisták Moszkvában; ekkor felfedte, hogy 1950-es eltűnése után az Egyesült Államoknak történő kémkedés vádjával kommunista börtönökben és munkatáborokban tartották fogva.

A fenti tényekből következik, hogy egy, a jelen Bizottság által tartott nyilvános tárgyalás, melyen Mrs. Wallach mint koronatanú vett volna részt, nemcsak hogy világszerte nagy port kavart volna, de Mrs. Wallachot a kommunista börtönökben és kényszymunkatáborokban eltöltött 5 év alatt átélt szenvedés nyilvános visszaidézésére kényszerítette volna. Ebből az okból kifolyólag az a döntés született, hogy Mrs. Wallach kihallgatása nem nyilvános keretek között fog megtörténni. Ügyét azonban olyan mértékű érdeklődés kíséri, valamint tanúvallomása olyan értékesnek minősül, hogy a Bizottságnak tett beszámolójának ezt az összefoglalóját most nyilvánosság elé tárjuk, abban bízva, hogy ez lényegesen gyarapítja majd az amerikai nép tájékozottságát – és ellenérzését – a kommunizmust és az általa képviselt célokat illetően.

II. rész

Erica Wallach rövid élettörténete

Erica Glaser a Németország északkeleti részén található pomerániai Schlawe szülötte, 1922. február 19-én jött világra. Félig zsidó származású édesapja orvosként praktizált a környéken. Hitler hatalomra jutását követően a család nehéz sorsnak nézett elébe. Az édesapa a Demokrata Párt tagjaként nyíltan náciellenes nézeteket vallott, Erica 3 évvel idősebb bátyja pedig megtagadta a belépést a náci ifjúsági szervezetbe, ezért eltanácsolták az iskolából. Tanulmányait végül Angliában fejezte be. (A második világháborúban a brit seregben szolgált, ahol kapitányi rangra emelkedett. 1945-ben elesett a harcokban.) Ericát, ahogy családjának többi tagját is, számos módon károsította meg a nácizmus.

A fentiek miatt 1935 decemberében – Erica 13 éves korában – a szülei Németország elhagyása mellett döntöttek, és leányukkal együtt Spanyolországba költöztek. Édesapja korábban már járt az országban, beszélt a nyelvet, és rendelkezett a megfelelő engedéllyel, hogy orvosi praxisát ott is folytathassa. Emiatt gondolta úgy, hogy Spanyolországban jobb esélyekkel indul, mint bárhol máshol.

Reményeivel ellentétben azonban nem kapta meg azonnal az orvosi felhatalmazást. Mrs. Glaser közben panziót üzemeltetett, hogy a családot fenntartsa, Erica pedig Madridban járt iskolába.

Mikor 1936 júliusában kitört a spanyol polgárháború, a Glaser család nem térhetett vissza Németországba, azonban máshová sem mehettek. Hontalanok voltak, utazási papírok nélkül. Dr. Glaser a lojalista hadsereg orvosi egységénél kapott állást. Később, mikor a lojalista csapatokból kitisztogatták a külföldieket, az orvosi központból áthelyezték a túlnyomórészt kommunista Nemzetközi Brigádokat kiszolgáló egységhez. Itt 1939-ig, a háború végéig szolgált kapitányi ranggal. Erica beiratkozott egy ápolói tanfolyamra, majd elvégzése után a lojalista sereg kórházaiban szolgált. Édesanyja szintén hasonló munkát végzett.

Dr. Glaser, csakúgy, mint számos más, a lojalisták oldalán harcoló ember, nem volt kommunista. Erica így tanúskodott:

(...) valójában nagyon sok nehézséggel kellett szembenéznem Spanyolországban; azért is mondom, mert többször írták, hogy apám kommunista volt. Pedig életében soha nem volt az, és valószínűleg most forogna a sírjában, ha ezt olvasná a lapokban.

Sok nehézségünk volt, mivel nem volt kommunista, és mivel mindig – soha nem tudta a száját csukva tartani; mindig kimondta, amit gondolt. Politikai indokok miatt háromszor is kirúgták egyes kórházakból, melyeknek pedig ő volt a vezetője. Egyszer le is akarták lőni mint antikommunistát, és tudják, mindenféle egyéb vádak miatt is – kémkedés a baloldal ellen és így tovább.

Alig bírt kimászni belőle; az állását azonban elveszítette; kirúgták a brigádokból. Majd amikor a helyzet megint elég súlyosra fordult a fronton, visszahívták, mert szükségük volt orvosra. De nem nagyon bíztak benne. Ezzel szemben velem sosem törődtek. Fiatal voltam, a munkámmal meg voltak elégedve, és csak ennyi érdekelte őket. Apámat azonban gyűlölték.

A Glaser család megismerkedik Noel Fielddel

Ahogy a polgárháború a végéhez közeledett, egy népszövetségi bizottság bevonult Spanyolországba, hogy leszerelje a külföldi seregeket. Noel Field, aki akkor a Népszövetség munkatársa volt, szintén a bizottság tagja lett. Dr. Glaser akkor találkozott vele, amikor Field meglátogatta a vezetése alatt álló kórházat. A Field házaspár ezután vendégségbe hívta a Glaser családot barcelonai hoteljükbe. Mind Noel, mind felesége, Herta, rendkívül barátságosak voltak. Mivel ekkorra a lojalisták már egyértelműen elvesztették a háborút, együtt latolgatták Glaserék Spanyolországból való távozásának lehetőségét, ha beköszönt a vég.

Erica, aki ekkor épp kórházban feküdt tifusszal, nem találkozott Fieldékkel, csak a szüleitől értesült róluk.

A Nemzetközi Brigádokat lefegyverezték, és a külföldiek számára befejeződtek a harcok Spanyolországban. A Glaser családot evakuálták, egyre északabbra kerültek – míg végül egy kis faluban kötöttek ki a Pireneusokban, a francia határ közelében. Erica még mindig a tifusztól szenvedett, így őt kórházzról kórházra vitték északon. Mikor a határ menti faluba érkezett, találkozott egy férfival, aki azt állította, hogy van egy levele számára Fieldéktől. Elment a levélért, azonban mikor visszaérkezett, azt mondta, hogy elveszítette; de ismerte a levél tartalmát, mivel előzetesen elolvasta. A levélben a Field házaspár felajánlotta, hogy örökbe fogadják Ericát, és átviszik őt az Egyesült Államokba; és hogy mikor kijutott Spanyolországból, keresse fel őket Franciaországban, a perpignani Grand Hotelben.

Erica végül a szüleit is megtalálta a határ menti városkában:

Evakuálás közben elveszítettük egymást; ám ismét rájuk találtam ezen a kis helyen, ahol mindenki összegyűlt. Anyám a sarokban feküdt, félholtan; apám akkor érkezett egy másik helyről, szintén félholtan. Borzasztó volt. (...)

A legszörnyűbb hely volt, amit valaha láttam. Tudják, egy nagy tábor – az emberek az utcán, a sárban fekszenek sérülten; iszonyú volt. Jární is alig tudtam. A házak mellett kellett haladnom, folyton kapaszkodva, mivel, értik, egyedül nem bírtam jární, túl gyenge voltam. Anyámat végül egy színházban találtam meg. A falunak volt egy kis színháza. És a színpadon, egyik ágy a másik mellett, hordágyak meg minden – ott feküdt az anyám, félig holtan.

Édesanyjának, majd a később megérkező apjának is beszámolt Fieldék levéléről és arról, hogy örökbe akarják őt fogadni.

A szüleit feldúlta a gondolat, hogy Erica elhagyná őket. Dühösek voltak, és zaklatottak. Erica azonban egyetértett Fieldékkel, és az utazás mellett érvelt; beteg volt, a családnak pedig nem volt pénze.

Erica és édesanyja átkerült a határ francia oldalára egy másik táborba, „egy disznóólba”. Mrs. Glaser végül bement a közeli városba, felhívta Mrs.

Fieldet, és beszámolt a körülményeiről, segítséget kérve. Herta Field megígérte, hogy elmegy értük. Mivel akkoriban valamiféle szociális munkát végzett, Herta Field szabadon bejárhatott a táborokba.

Nagyjából négy nappal később érkezett meg autóval, melyben Glaseréket takarók alá rejtve csempészte ki a táborból, egyenesen a hotelbe.

Ez körülbelül 1939 februárjában történhetett. Erica a perpignani Grand Hotelbe érkezésekor találkozott először Noel Fielddel. Mivel apja mindig „kislányomként” emlegette, Fieldék eredetileg azt gondolták, hogy Erica 16 événél jóval fiatalabb. Örökbefogadáshoz így már túl idősnek minősült. Megegyeztek viszont, hogy egy ideig Fieldék viselik a lány gondját.

Szülei továbbutaztak Párizsba. Mivel papírjaik nem voltak, ott letartóztatták őket, majd egy másik táborba kerültek. Végül azonban szabadon engedték őket, kaptak vízumot, és eredeti céljuknak megfelelően Angliában telepedtek le. Mire egyenesbe jöttek, és Ericát ismét magukhoz vehették volna, már kitört a második világháború, így lányuk – aki akkor Svájcban élt – nem tudott csatlakozni hozzájuk, ahogy tervezték.

Erica Mrs. Fielddel utazott Párizsba, autóval. Noel nem sokkal később csatlakozott hozzájuk, majd 1939 márciusában vagy áprilisában mindhárman Genfben mentek.

Míg betegségéből teljesen fel nem épült, Fieldék otthonukban ápolták Ericát, majd egy genfi leányiskolába írátták be. Erica középiskolai tanulmányaiból kimaradt 3 év, ráadásul nehezebb esett franciául tanulni (ezt a nyelvet korábban nem beszélte), így az év végén otthagyta az iskolát, és Zürichbe ment, ahol németül tanulhatott.

Ott egy diákszállón élt, melyért Fieldék fizettek. Idővel szülei is képesek voltak havonta 10 fontot küldeni neki, onnantól főleg az ő pénzükből élt. A Field házaspár azonban továbbra is támogatta Ericát, amikor csak szüksége volt rá. Hétvégéken a lány gyakran meglátogatta őket Genfben.

1940-ben feloszlott a Népszövetség, így Field munka nélkül maradt. Nem sokkal később kinevezték az Unitárius Segélybizottság európai igazgatójának, és Franciaország déli (szabad) részére költözött. Mrs. Field vele tartott, a pár Marseille-ben telepedett le. A következő 2 év folyamán Erica nem

sokat látta Fieldéket, Noel azonban mindig meglátogatta őt, amikor Svájcba utazott.

A kommunizmus csírái

Erica Glaser ekkor 18 éves volt, és nem volt sem kommunista, sem a kommunizmus ideológiájának tudatos támogatója – habár teljesen lehetséges, hogy kapott egy kevés szemléletformáló nevelést Fieldéktől. Egy dolog azonban már akkor tiszta volt: Erica eljutott arra a pontra, hogy a náciizmus elleni harcban teljes mértékben hajlandó volt együttműködni a kommunistákkal – akár illegális tevékenységeikben is. Akkori érzéseit így írja le:

Ahogy mondtam, radikálisan náciellenes voltam, azonban a politikáról egyáltalán nem volt fogalmam. 14 éves voltam, mikor Spanyolországban dolgozni kezdtem. A munkámat nagyon komolyan vettem: ápolóként dolgoztam, és kész. A többi politikai dolog nem érdekelt – vagy ha érdekelt is, semmit sem értettem belőle.

Közben nyilván én is sok mindent hallottam, sok politizálással találkoztam, sok kommunistával, de szociáldemokratákkal is. És az emberek igyekeztek engem is így vagy úgy megtéríteni, de én mindig mindenre nemet mondtam. Ha egy kommunista érvelt nekem, én a szociáldemokraták válaszait adtam. Ha egy szociáldemokrata beszélt hozzám, a kommunista érveket hoztam fel – habár nem értettem egyiket sem. (...)

Elhatároztam viszont, hogy ha egyszer valaha lesz rá időm – és Spanyolországban soha nem volt időm, nagyon keményen dolgoztam –, szeretnék magam utánanézni és -olvasni dolgoknak, hogy egyedül dönthessem el, mit gondolok, és ne mások legyenek rám befolyással. Így hát mikor Genfbe kerültem, és valamelyest felépültem a tifuszból, elkezdtem iskolába járni, ahol keményen tanultam, és közben sok politikai könyvet is elolvastam, hogy a történetnek ezt a részét is megértsem. Legelőször, teljességgel szentimentális okokból, de arra

a következtetésre jutottam, hogy „valahogyan fel kellennem a harcot a fasizmus ellen Németországban”.

És mindabból, amit láttam, hallottam, olvastam stb., számomra úgy tűnt, hogy Németországban a kommunisták küzdenek legtevékenyebben a náciizmus ellen. Egyszer én így gondoltam. Úgyhogy eldöntöttem, hogy ebben az irányban fogok elindulni – bár még nem hoztam végleges döntést semmiről. De ha valaki a náci Németország ellen akar fellépni, kell hozzá valamiféle hátszín, nem lehet csak úgy besétálni oda egyedül és megállni az utca közepén, közölve, hogy: „Én a fasizmus ellen harcolok!”. Kellett valamilyen szervezet, hogy csatlakozhassak másokhoz, és hogy együtt tehesünk valamit.

Erica 1940-ben, Noel Fielden keresztül ismerkedett meg egy Bruno Goldhammer nevű férfival Zürichben. Goldhammer német kommunista menekült volt, az első a kommunisták hosszú sorában, akikkel Erica később együttműködött:

Találkoztam ezzel az emberrel. És ő volt – őmiatta, Goldhammer miatt kezdtem el egy bizonyos mértékű politikai tevékenységet folytatni. (...)

Elmondtam neki: arra vágyom, hogy tehessek valamit, hogy dolgozhassak, hogy talán még Németországba is elmennék, hogy ott illegálisan tevékenykedjek. Nagyon érdekelte, amit mondok, és adott néhány utasítást mindenféle ügyben; elvileg pár megbízást is kaptam volna. De végül ez nem történt meg, mert őt hamarosan letartóztatták. Szóval megint ott ültem egészen egyedül, és semmit sem tudtam tenni – egészen addig, míg a következő embert meg nem találtam, aki többé-kevésbé helyettesítette ezt a Goldhammer nevű férfit. Sperlingnek hívták. Később egyébként komoly vezetői posztra emelkedett Németország Kommunista Pártjában. (...)

Mindenféle ötletei voltak számomra. Még Németországba is elküldött volna, hogy ott illegális munkát végezhessenek. (...)

Sperlinget egy svájci férfin keresztül ismertem meg, aki Goldhammert is ismerte. Mikor felkerestem, hogy „Goldhammer börtönbe került, most mit csináljak? Már megint egyedül maradtam!”, ő összehozott ezzel a másik némettel.

Azt hiszem, már mondtam, hogy el akart küldeni Németországba, meg hogy mindenféle megbízást tervezett számomra; de ebből se lett semmi, mert őt is letartóztatták.

Ezután megismerkedtem egy harmadik emberrel, ez is német volt, Meuternak hívták. Vele, azt hiszem, ha kétszer találkoztam; itt sem történt semmi fontos. Emlékszem, hogy egyszer átadott nekem egy anyagot, egy jelentés volt, illegális jelentés, mely a németországi rejtőzködőktől érkezett, és arról szólt, hogy mi folyik Németországban, a német náciellenes nézetekről, és így tovább.

KÉRDÉS: Vele hogyan találkozott?

MRS. WALLACH: Azt hiszem, ugyanúgy történt, ezen a svájci férfin keresztül, akinek volt kapcsolata a németekkel; úgyhogy amikor egyet lecsuktak, rögtön jött helyette egy másik. (...)

És ezt gépeltem, erre emlékszem, gépeltem – vagyis újragépeltem, tudják, hogy több példány legyen belőle; és nagyjából ez volt minden, amit csináltam. Aztán őt is letartóztatták.

Kommunista razziák

1940 vége felé és 1941 elején a svájci hatóságok nekifogtak az országba érkező kommunista menekültek összegyűjtésének. Erica marxista könyveket tárolt a szobájában, és ott voltak a papírok is, amikből kiderült, hogy ápolónőként szolgált Spanyolországban a Nemzetközi Brigádoknál, melyek anno szovjet vezetéssel alakultak meg. A marxista irodalom illegálisnak számított Svájcban, mivel a kommunista pártot is törvényen kívül helyezték, ráadásul az országba való belépésekor Erica eltitkolta, hogy a polgárháború idején Spanyolországban tartózkodott. A barátai figyelmeztették, hogy szabaduljon

meg a terhelő anyagoktól. Eleinte nem foglalkozott ezzel, ám végül átadta ezeket egy ismerős férfinak.

Néhány hónappal később a hatóságok átkutatták a szobáját. Semmit sem találtak, mégis bevitték kihallgatni. Bevallotta, hogy Spanyolországban volt, mire megkérdezték, hogy hol vannak a papírjai. Erica azt felelte, hogy átadta őket másnak, vagy kidobta őket. A hatóságok ekkor szembesítették őt saját papírjaival, illetve más terhelő anyagokkal, melyeket korábban a szobájában tárolt.

Arra azonban nem volt bizonyíték, hogy Erica a kommunista párt tagja lenne, így szabadon engedték. Később megtudta, hogy a férfi, akinek az anyagokat átadta, továbbadta azokat egy másik férfinak, aki egy padláson rejtette el őket egy polgári védelmi homokvödörben. Gyermekek találtak rá, majd átadták az anyjuknak, aki bevitte a papírokat a rendőrségre.

Ericát másodszor egy kommunistagyanús személyeket célzó általános razzia során tartóztatták le, ismét kikérdezték, majd ismét elengedték. 1941 vége felé egy hasonló rajtaütés során harmadszor is letartóztatták, ekkor 9 napot töltött börtönben.

Miután elvégezte a középiskolát, Erica Glaser 1942-ben Zürichből Genf-be költözött, ahol megkezdte egyetemi tanulmányait. Nem sokkal érkezése után Noel Field Svájcba látogatott, és Ericát is felkereste. Beszámolt neki egy illegálisan Svájcban tartózkodó német kommunistáról, akit tisztázatlan kommunista státusza miatt Svájc Kommunista Pártja nem támogatott, mint ahogyan tette azt a többi kommunista menekülttel. Field elmondta, hogy ez a férfi, Leo Bauer (más néven Rudolph Katz) tett neki néhány szívességet, segítette őt a bizottsági munkájában, és hogy ő (Field) nagyon értékelné, ha Erica segítene tisztázni Bauer státuszát. Úgy hallotta – tette hozzá –, hogy Ericának vannak kapcsolatai Németország Kommunista Pártjával. Tudna-e intézni valamit ezeken a kapcsolatokon keresztül?

A lány megpróbált eleget tenni a kérésnek: „Nagyon fontosnak éreztem magam, hogy ilyen küldetésem van!” Azonban mivel ő maga nem volt kommunista, igyekezete, hogy tisztázza a férfi körülményeit, nem vezetett sehova.

Bauerről egyébként később megtudta, hogy a német párt igen magas rangú tisztviselője volt.

Mindeközben Bauer, akinek Field mutatta be, mégis előrébb vitte Ericát – a kommunizmushoz vezető úton.

(...) Bauert nagyon jól megismertem. Közeli barátok lettünk. Valójában Bauer volt az, aki bevezetett engem a kommunista párt ideológiájába. Leckéket adott nekem politikából. (...)

(...) Ha arról van szó, hogy ki gyakorolt rám valaha is politikai befolyást, az az ember Bauer volt. Egészen lenyűgözött az intellektusa, minden, amit mondott vagy tett. Nagyon okos ember.

Azonfelül, hogy már egyébként is erre hajlottam – ezt nem akarom felróni neki –, én magam választottam ezt az irányt. Nagyon szimpatizáltam a kommunistákkal, ő pedig hátteret szolgáltatott ehhez, tanított, és megismertette velem az elméleti oldalt is. Sokat olvastam, ő pedig elmagyarázta a szövegeket; megvitattuk stb.

Szóval ő bírt a legnagyobb befolyással.

KÉRDÉS: Például miket olvasott?

MRS. WALLACH: Ó, mindenféle marxista irodalmat, politikai füzeteket, ilyeneket. Bauer néhány kisebb feladattal is megbízott, csak legépeltem pár dolgot, amit ő írt. Kapcsolatban állt – ahogy később elmondta nekem – Németország Kommunista Pártjának Svájcban rejtőző vezetőjével, aki Bázelen volt; Berts volt a neve. Ezt abban az időben nem tudtam.

Bauert letartóztatják kémkedésért

1942 nyarán Svájcba érkezett Robert Dexter, aki Field felettese volt az Unitárius Segélybizottságnál. Erica tanúvallomásában úgy vélte, Field már az Unitárius Segélybizottság bostoni központjába küldött jelentéseiben is jelezte, hogy összeköttetésben áll egyes kommunista vezetőkkel, akikkel kölcsönös segítségen alapuló kapcsolatot ápol. Field megismertette Dextert Leo Bauerrel, aki Genfben érkezése előtt minden jel szerint a Stratégiai

Szolgálatok Hivatalával is egyeztetett: a két férfi a németországi illegális kommunistáktól az Egyesült Államok részére történő információszerzés lehetőségéről tárgyalt. Végül megegyeztek, hogy Bauer tanácskozik a feletteseivel, és amennyiben ők jóváhagyják a tervet, a kommunisták politikai és gazdasági információkat csempésznek majd ki Németországból. Az egyezés katonai értesülésekre nem terjedt ki, mivel a kommunisták számára tilos volt ilyen típusú kémtevékenységet folytatni. (Ez utóbbit látószólag túl veszélyesnek ítélték.)

Ericának jutott az összekötő szerepe Bauer és a „Fred” nevet használó amerikai férfi között, aki az információkat begyűjteni jött. A kezdeti egy-két találkozó alkalmával Bauer bizonyos általános információkat már átadott az amerikaiaknak, azonban nem sokkal később Bauert kémkedés vádjával letartóztatták a svájci hatóságok, így a megegyezés még az előtt kútba esett, hogy hivatalos kommunista jóváhagyást kapott volna.

A Bauer ellen emelt vádakat nagyrészt arra a tényre alapozták, hogy egy különböző típusú információkra vonatkozó kérdőívet találtak a birtokában – melyet „Fred” adott át neki az Egyesült Államok hatóságaitól. A svájciak magától értetődőnek vették, hogy a köztudottan kommunista Bauer bizonyosan Oroszország részére kémkedik. Bauer ezt akkor osztotta meg Ericával, mikor a lány meglátogatta őt a börtönben.

A Field házaspár ekkoriban tért vissza Svájcba, mivel Dél-Franciaország is megszállás alá került. Erica azzal kereste fel Fieldet, hogy a férfi nem tud-e valamiképpen segíteni Bauernek. Field találkozót beszélt meg Allen Dullesszel, aki akkoriban a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának svájci misszióját vezette, illetve a titokzatos „Freddel” is. Mindketten azt mondták, hogy semmit sem tehetnek az ügyben, illetve könyörögtek Bauernek, hogy ne árulja el, kitől kapta a kérdőívet. Dulles attól tartott, hogy a történet törést okozna az Egyesült Államok és Svájc kapcsolatában – „Fred” pedig félt, hogy őt is rögvest letartóztatnák.

Az eredmény az lett, hogy Bauer hallgatott a kérdőív eredetét illetően, ügye tárgyalásra került, ahol végül más vádak alapján ítélték el (mivel a kémkedést az utolsó pillanatban ejtették), majd 2 évre börtönbe zárták.

Fieldék Genfben való visszatértük után ugyanabban a panzióban laktak, mint Erica, aki közben egyetemi tanulmányait folytatta. Egy különleges megegyezés okán Field volt a kizárólag nők részére fenntartott szálló egyetlen férfi lakója. Ebben az időszakban Erica rendszeresen találkozott a Field házaspárral.

Időnként Bauert is meglátogatta a politikai foglyok számára fenntartott táborban, ahol fogva tartották. Látogatásai alatt sok más német kommunista-val is megismerkedett, illetve viszontlátta Goldhammert, Sperlinget, Meutert, Fischt, és más hírhedt kommunista menekülteket, akiket szintén ismert – és akiket különböző vádak alapján mind letartóztattak és elítéltek.

Erica rendszeresen megvitatta a foglyokkal, hogy mit tehetne ügyük érdekében. Habár nem volt párttag, úgy ismerték, mint kommunista szimpatizánst. A kommunisták egy része 1944-ben szabadlábra került, és szabadon közlekedhetett Svájc egész területén. Erica közelebbi viszonyt alakított ki velük, és folyamatosan megbízásokat követelt tőlük – azonban nemigen kapott fontosabb feladatot, mint némi gépelés és egyéb titkársági munkák.

Erica illegális tevékenységbe fog – és kémkedni kezd

Erica 1944-ben fejezte be tanulmányait a Genfi Egyetemen, majd néhány további kurzusra is beiratkozott. Nagyjából ebben az időben kapott egy megbízást, melyben két kommunista-val, Sperlinggel és Fuhrmannal dolgozott együtt, akik megalapították a Szabad Németországért Bizottságot. Németeket csempészték ki Franciaországból Svájcra át Németországba, hogy ott illegális tevékenységet fejthessenek ki. Erica felelőssége a Genf és a francia határ között fekvő területre terjedt ki, ő fogadta az embereket, tette fel őket a vonatra, és biztosította számukra az élelmet. Ez idő alatt kétszer is kiment a francia határra, hogy ismeretlen személyektől jelentéseket vegyen át Noel Field részére.

Erica úgy tudta, a csempészhálózat teljes mértékben a kommunisták műve volt. Később jutott tudomására, hogy az akció a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának és Németország Kommunista Pártjának közös vállalkozása volt, és hogy egyes, Németországba becsempésztett személyek valójában a Hivatal munkatársai voltak.

1945 elején a zürichi német kommunisták arra kérték Ericát, hogy Noel Fielden keresztül lépjen kapcsolatba azokkal az amerikai hatóságokkal, akik Németországba küldenek embereket. Abban reménykedtek, hogy Field segítségével néhány saját emberüket is be tudják majd juttatni. Erica úgy döntött, maga is megpróbál eljutni Németországba. Fielden keresztül ismerkedett meg a Hivatal egyik tisztviselőjével, akinek egy barátja hamarosan útnak indult Németországba a Hivatallal, és akinek éppen szüksége volt egy titkárnőre. Erica elfogadta az állást, azonban sok idő telt el, a háború pedig véget ért, mire ismét viszontlátta a Hivatal emberét. Találkozásukkor dühös volt; a férfi szabadkozott – és ismét munkát kínált Ericának.

1945 júniusában vagy júliusában Erica Glaser autóval Németországba utazott új, a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának dolgozó főnökével, Gerhard P. Van Arkellel, valamint a férfi feleségével. Egy kevés ideig Wiesbadenben táboroztak le; később Berlinbe települtek át. Van Arkel a német munkásmozgalomnak dolgozott, Erica pedig a titkárnője és a tolmácsa volt. Az Egyesült Államok hivatalos egyenruháját viselte, és a Hivatal szálláshelyén lakott.

Mielőtt Svájcot elhagyta volna, Erica egyeztetett az ottani német kommunistákkal, és elmondta nekik, hogy hamarosan Németországba megy az amerikaiakkal. Megadták neki egyes kommunisták címeit, akiket érkezése után fel kellett keresnie.

Németországban nem sokkal később felfedezte, hogy az OSS valójában egy kémszervezet. Felvette a kapcsolatot a kijelölt kommunistákkal, illetve találkozott Eichelsdorferrel, a svájci menekült kommunisták egyik vezetőjével, és Bauerrel is – mindketten sikeresen átjutottak Németországba.

Bauer szerencsésnek vélte, hogy Erica a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának alkalmazásában áll, ahol a szemét és fülét nyitva tartva könnyen juthat információkhoz a Hivatal tevékenységét illetően, és ezeket átadhatja neki. Erica saját szavaival élve „tökéletesen készségesnek” bizonyult, és folyamatosan tájékoztatta Bauert a Hivatalnál szerzett értesüléseiről. Elmondta, hogy milyen személyekről, szakszervezetekről vagy politikai pártokról gyűjtenek épp információt, hogy ezzel segítsék a szövetséges megszálló hatóságok be rendezkedését és az említett csoportok ellenőrzését.

Erica belép a Kommunista Pártba

Baueren keresztül Erica megismerkedett Franz Dahlemmel is, aki a Központi Bizottság tagja volt Németország Kommunista Pártjában. Megosztotta a férfival, hogy szimpatizál a kommunista mozgalommal, igyekszik azt támogatni, és végső soron a Pártba való belépés is tervei között szerepel. Azt kérdezte tőle, hogy tudna-e neki bármilyen módon segíteni, illetve hogy adna-e neki bármilyen megbízást.

Teljes mértékben hajlandó voltam bármit megtenni, ami a Kommunista Pártnak segítségére lehet. Úgy gondoltam, előnyös lehet számukra, hogy most a Stratégiai Szolgálatok Hivatalánál dolgozom – amelyet amúgy nem különösebben szerettem, de így legalább kihasználhatom az alkalmat, hogy valami hasznot húzzak belőle.

Dahlem felvilágosította Ericát az új parancsról, amely szerint kommunisták nem dolgozhattak a megszálló szerveknél.

Én erre azt mondtam: „Rám ez úgysem vonatkozik, ugye, mivel én nem vagyok párttag.”

Mire ő így válaszolt: „Igen, de ha valaha is szeretne párttag lenni, hadd adjak most egy tanácsot: hagyja ott az amerikai szervezetet, amint lehet, és csatlakozzon a Párthoz hivatalosan. Nem lesz semmi gond, mivel dolgozhat majd a Pártnak; ez a kommunista munkavégzés helyes útja!”

Erica azonban vitába szállt vele. Úgy vélte, az ő hozzáállása „sokkal jobban egyezik a kommunista szemlélettel, mint a Dahlemé”. A férfi végül beleegyezett, hogy megtárgyalja az ügyet a Központi Bizottság többi tagjával. A következő napon ismét találkoztak, és Erica megtudta, hogy a Központi Bizottság többségi döntéssel úgy nyilatkozott, hogy a lánynak ki kell lépnie a Hivatalból, mielőtt párttag lehetne, vagy megbízásokat kaphatna.

Erica szerint ez „ostobaság” volt, de végül meghajolt a Központi Bizottság döntése előtt. 1945 végén szabadságra ment a Hivatalból, hogy meglátogassa

szüleit Angliában. Mikor 1946 januárjában visszatért Németországba, felmondta hivatali állását, megújította német állampolgárságát, és csatlakozott a hesseni kommunista párthoz, referenciaként Bauert és Fischt adva meg.

Erica nem ért egyet a pártpolitikával

Erica első megbízása egy titkársági munka volt a hesseni parlament kommunista frakciójánál. 1946 áprilisától az év végéig maradt az állásban. Ebben az időben ő volt a hivatalos kapcsolattartó a kommunisták frankfurti központja és a kormány wiesbadeni katonai parancsnoksága¹⁷³ között. Engedélyeket adott le, jóváhagyta a pártgyűléseket, a kiadványokat és más tevékenységeket.

1947 januárjában Ericát kinevezték a Frankfurtban nyomott *Wissen und Tat*¹⁷⁴ folyóirat főszerkesztőjévé, mely Németország Kommunista Pártjának hivatalos lapja volt. Ekkor kezdte meg jogi tanulmányait is a Frankfurter Egyetem jogi karán, ahol a kommunista hallgatói szervezet vezetését is vállalta.

Szerkesztői karrierje azonban rövidre és viharosra sikerült, ráadásul a kommunisták szemszögéből nem is volt túl sikeresnek tekinthető. Különböző cikkek kapcsán gyakori vitákba keveredett a Párttal: ha Erica nem értett egyet az írárok tartalmával, megváltoztatta a szövegüket, mielőtt azok nyomtatásba kerültek volna. Határozottan elítélte a kommunistáknak a Német Szocialista Egységpárt megalapítására vonatkozó döntését (mely a kommunisták és egyéb baloldali erők egybeolvasztásából született), illetve a Párt az Egyesült Államokkal, az Odera–Neisse-határral, és más pontokkal kapcsolatos politikáját.

¹⁷³ Az angol eredetiben: Military government headquarters in Wiesbaden.

¹⁷⁴ Magyarul: Tudás és cselekedet.

Sok nehézségbe keveredtem, mert írtam a lapba pár dolgot, de mivel természetemnél fogva elég lusta vagyok, nem írtam túl sokat. A legfőbb feladatom a beérkező cikkek szerkesztése volt.

Na most, nyilván minden hónapban meg kellett jelentetnem cikkeket ettől a személytől meg attól a személytől, a Párt összes tisztviselőjétől...

KÉRDÉS: Ki írta a cikkeket? Párttisztviselők?

MRS. WALLACH: Párttisztviselők, vagy más emberek országszerte; attól függően, hogy épp milyen problémát kellett kezelni.

*

Szóval sokszor nem tetszett a cikkek megfogalmazása, és azt gondoltam, hogy butaság az egész, túl makacs, túl sok benne a Moszkva- vagy a Berlin-vonal, úgyhogy inkább kivágtam egyes részeket, meg újraírtam a szövegeket; aztán jöttek a panaszok az emberektől, akik...

KÉRDÉS: Újra ellenőriztetnie kellett a cikkeket, miután átírta őket?

MRS. WALLACH: Igen. Ellenőrizték őket. Úgyhogy sok vitánk volt, és ahogy az idő haladt, én egyre kevésbé értettem egyet a berlini irányvonallal.

Eleinte minden tartományi kommunista párt úgy tett, ahogy a kedve diktálta, és ahogyan helyesnek gondolta, és csak attól függött az egész politika, hogy ki vezette a pártot.

Később azonban, ahogy érkeztek az utasítások Berlinből, egyre szigorúbb lett a rendszer.

*

Ahogy ez az Amerika-ellenes érzés egyre erősödött – mert eleinte nem is volt ilyen, de egyre erősebb és erősebb lett, és mindemellett 100 százalék helyeslés kísért mindent, amit Moszkva tett vagy mondott –,

számomra úgy lett egyre nehezebb a helyzet, és egyre kevésbé voltam képes ilyen körülmények között dolgozni.

*

KÉRDÉS: Visszatérve a *Wissen und Tat* lapnál töltött időre, milyen szellemiségű volt ez a folyóirat? Többször fordult elő, hogy Ön nem értett egyet a cikkekkkel, mint hogy egyetértett velük? Mit akart a Kommunista Párt átadni ezekkel az írásokkal a német népnek?

MRS. WALLACH: Igen, ahogy mondtam, az idő előrehaladtával egyre inkább erőltették az új politikát, ami a Berlinből érkező utasításokat, parancsokat jelentette.

Kelet-Németországban addigra már összeállt az úgynevezett Egységpárt. A Kommunista Párt néhány szociáldemokratával együtt beolvadt az NSZEP-be. Úgyhogy most – akkor jött az utasítás Nyugat-Németországba is, hogy állítsunk fel egy Szocialista Egységpártot, és ne legyünk többé Kommunista Párt.

Először mindenki nagyjából azt mondta, hogy „Hát erről szó sem lehet. Hogyan alapíthatnánk egy Szocialista Egységpártot, ha egyszer nincs, aki beszálljon velünk?”

Azonban Berlinből egyre csak erősködtek: „Az mindegy, csak alakítsátok meg a pártot, erre és erre az időpontra álljon készen, fel kell állítani a Szocialista Egységpártot!”

Én például azt a feladatot kaptam, hogy közöljek le annyi propagandát a lapban a Szocialista Egységpártról, amennyit csak bírok. Erre viszont nemet mondtam, mivel szerintem ez az egész teljes ostobaság volt. Ha éppen csak annyit teszünk, hogy a Kommunista Párt nevét Szocialista Egységpártra változtatjuk, attól nem lesz belőle valódi egységpárt, hiszen nincs egy német SZDP, amely csatlakozna hozzánk; épp ezért ez az egész egy hazugság.

*

KÉRDÉS: Az amerikaiakkal szemben változott valamit a politika?

MRS. WALLACH: A Kommunista Párt politikája?

KÉRDÉS: Igen.

MRS. WALLACH: Jócskán változott. Sokkal Amerika-ellenesebb lett, mint valaha.

KÉRDÉS: Önt ez hogyan érintette?

MRS. WALLACH: Nekem nagyon nem tetszett. Először is azt gondoltam, hogy ez hülyeség; igazságtalan volt, mivel teljességgel idióta dolog volt. Minden rossz volt, amit az amerikaiak tettek, viszont minden jó volt, amit az oroszok. És hát ezzel egyszerűen nem értettem egyet. Sok minden közrejátszott ebben. Leginkább az, hogy én mindig is kötődtem az amerikaiakhoz: a háttér miatt is, hogy amerikaiak között nevelkedtem, és hogy amerikaiaknak dolgoztam. Kedvelem őket. Kedvelem a mentalitásukat. De ez egy személyes nézőpont.

Politikai szempontból sok dolog volt az amerikaiakkal kapcsolatban, amivel nem érttem egyet, de sok olyan is volt, amivel igen.

Én úgy véltem, hogy ha valaki őszinte politikát akar folytatni, ki kell azt mondania bátorsággal, hogy „Jó, ezzel egyetértünk; ezzel meg nem”, illetve „Ehhez csatlakozunk, ehhez viszont nem”.

Ehelyett annyi volt, hogy: „Minden rossz. Minden gonosz.” Borzasztó volt.

Ezenkívül akkor kezdték ezt az új nacionalizmust, amit én nagyon, nagyon erősen elleneztem. Nacionalizmus, de csak egy oldalról. Például akkoriban sokszor került szóba a Saar-vidék is.

A Kommunista Párt többet tett, erősebb nacionalista nézeteket vallott a Saar-vidék kérdésében, mint bármilyen más párt valaha.

A Saar-vidék német, tehát a Saar-vidéket vissza kell csatolni Németországhoz stb.

Amikor azonban az Odera-Neisse-határtól keletre eső területekről volt szó, akkor természetesen elpárologtak a nacionalista érzelmeik, és úgy vélték, hogy az a térség tartozzon csak inkább Lengyelországhoz, mint Németországhoz.

Nem arról volt szó, hogy én azt akartam volna, hogy ezeket a területeket ismét Németországhoz csatolják; de igazságtalannak éreztem, hogy azt akarják... hogy egyik esetben így vélekednek, a másikban úgy. Logikátlan, és nem őszinte ez a hozzáállás.

*

Rossz társaság

1947-re a Párt „megbízhatatlannak” bélyegezte Ericát. Amerika-barát viselkedéssel vádolták, majd behívták, hogy amerikai kapcsolatairól kikérdezzék. Erica 1946-ban ismerkedett meg Robert Wallachhal, aki az Egyesült Államok hadseregében kapitányként szolgált Németországban. Ekkorra már az amerikai katonai kormány végrehajtó tisztje volt, és Erica jegyese – az utóbbi tény pedig felettébb gyanússá tette a lányt a kommunisták szemében.

*

Ezt megtagadtam, és nem beszéltem róluk; nagy vitáink voltak. Közben Amerika-barát viselkedésem miatt megbízhatatlannak ítélték – amivel egyébiránt folyton vádoltak. Valójában többször is behívtak kihallgatásokra, ahol az amerikai kapcsolataimról kérdeztek.

KÉRDÉS: Találkoztott Ön akkoriban amerikaiakkal?

MRS. WALLACH: Igen. Bob Wallachhal már jegyesek voltunk; rendszeresen találkoztunk, a Pártban végzett munkámtól függetlenül. És persze a Párt véleménye szerint ez szintisza árulással ért fel. Mivel ez ugye helytelen viselkedésnek számított.

Szóval nyíltan megtagadtam, hogy bármilyen információval szolgáljak ezzel kapcsolatban; úgy gondoltam, hogy ez a magánéletem, amihez senkinek semmi köze, és hogy addig találkozgatok majd amerikaiakkal, ameddig csak akarok. „Ha nem tetszik, akkor így jártatok; az állásomat pedig otthagytam.”

Közben nyilván senki sem tudta volna átvenni tőlem a munkát, úgy-hogy csak megtartottak engem – mindig ezt magyarázták: „Ne vedd annyira a lelkedre! Gyerünk, meg kell értened...”, és így tovább.

Ez így folytatódott egy jó darabig.

KÉRDÉS: Miért nem volt más, aki átvegye Öntől a munkát?

MRS. WALLACH: Honnan szereztek volna embert? Ezekre az állásokra abszolút hiány volt a tanult munkaerőből. Sokan meghaltak a koncentrációs táborokban; a munkások pedig csak nem végezhettek el! Sokan Keletre mentek. Nyugaton nehézségekkel küzdöttek, így Keletre mentek; így nem volt senki, aki betölthette volna ezt az állást. Ezért tartottak meg engem, bár egyáltalán nem akartak. Nem kedveltek, de örültek, hogy ott dolgozom. Még mindig jobb, mint ha senki nem lenne.

Szóval ez így folyt egy darabig. Néhány ponton kiharcoltam, amit akartam, néhány cikket, amik nem tetszettek, kivágtam, néhol még a saját ötleteimet is képes voltam érvényesíteni. De ahogy haladt az idő, ez egyre kevésbé volt lehetséges.

*

És egyre jobban undorodtam az egésztől, miközben igyekeztem ki-mászni belőle.

*

1947 decemberében hivatalosan még mindig én voltam a *Wissen und Tat* főszerkesztője; de már az irodába se jártam be. Így legalább – gondoltam – szép lassan kikeveredem az egészből, mert már nem akartam a nevemet olyan dolgok alá írni, amikkel szemben ilyen erős ellenérzéseket tápláltam.

KÉRDÉS: Gondolkozott a Párt elhagyásán is?

MRS. WALLACH: Gondolkoztam a kilépésen, de inkább csendesen, észrevétlenül akartam távozni; igyekeztem megtalálni a legjobb kiutat. KÉRDÉS: Miért akart csendesen távozni?

MRS. WALLACH: Nem akartam politikai botrányt, nem akartam, hogy nagy újság legyen belőle; csak próbáltam megtalálni az utam – értik, ez a fajta dolog nem egyik napról a másikra történik meg. Az ember nem dönt úgy, hogy „Rendben, kilépek, és ezt így és így fogom megtenni!”. Ehelyett hosszasan gondolkozik, mérlegeli a legjobb megoldást; majd arra jut, hogy talán, talán csak kiül egy kicsit a kispadra, és megnézi, hogyan haladnak tovább a dolgok, talán így ki tud mászni a dologból.

*

KÉRDÉS: Gondolt Ön a házasságra akkoriban?

MRS. WALLACH: Igen, gondoltam, hogy férjhez megyek, hogy gyerekeim lesznek, hogy egyszerűen csak kivonulok ebből az egészből, és békés, nyugodt életet fogok élni.

*

Ez volt a valóság. A gyakorlati politikája. És bár hatalmas lelkesedéssel érkeztem, ez a lelkesedés hamarosan elapadt.

Sok apróság volt, ami nem tetszett. Egyik követte a másikat, majd egyre több és több lett, és sok más dolog is volt, amibe most nem szeretnék belemenni; az egész talán ebben az amerikaiak iránt tanúsított nevetséges hozzáállásban és a Kommunista Párt minden amerikaiak támadó politikájában összponosult, míg bármi, ami Moszkva irányából jött, maga a Szentírás volt – az egészet röhejesnek, hazugnak és megalapozatlannak éreztem. Az amerikaiakkal való összes érintkezésem, hogy az amerikai Fieldék neveltek fel Genfben, valamint Bobbal, vagy a Stratégiai Szolgálatok Hivatalában megismert más

amerikaiakkal való kapcsolatomban stb. mind megerősítették bennem a tudatot, hogy ezek valójában hazugságok.

Hogy bizonyosan vannak pontok, amelyekkel az ember nem ért egyet, és lehet más a véleménye; de a Kommunista Párt nézőpontja egyszerűen nem volt igaz.

Mivel én mindig kiálltam az igazságért, az igazságosságért, és minden ilyesmiért, ekkor nagyot csalódtam a Pártban. Ez valami olyasmi volt, amivel egyáltalán nem tudtam azonosulni.

Ezenfelül ott volt még a többi dolog, amit, azt hiszem, már említettem, ez a keleti és nyugati nacionalizmus közötti egyenlőtlenség és a témában hirdetett nagyon is elfogult véleményük. Hogy csak a lényegyet emeljem ki, az Odera–Neisse-vonal és a Saar-vidék.

És ahogy mindez a sok tényező szépen lassan összeért bennem, be kellett látnom, hogy rossz hajóban evezek. Úgy döntöttem tehát, hogy inkább elhagyom a hajót.

*

1947 decemberében Erica szabadságot vett ki, hogy egyetemi vizsgáira felkészülhessen. Ekkor döntötte el, hogy kilép a Kommunista Pártból, és az első adandó alkalommal maga mögött hagyja Németországot is.

1948 elején azt a hírt kapta, hogy édesapja nagyon rossz egészségi állapotban van Angliában. Ismét szabadságra ment, hogy meglátogassa, útközben pedig megállt Berlinben, hogy Leo Bauerrel találkozzon. Bauerrel megosztotta elhatározását, hogy kilép a Pártból, feleségül megy Robert Wallachhoz, és soha többé nem tér vissza Németországba. Bauer azt tanácsolta, hogy Angliába érkezése után írjon neki egy kilépőlevelet, melyet majd ő a Párt elé tár. Erica így tett. Nem sokkal később kézhez kapta Bauer választát, melyben a férfi megírta, hogy a Párt elfogadta Erica visszavonulását.

Attól a perctől fogva semmilyen kapcsolatomban nem volt Németország Kommunista Pártjával, vagy bármilyen más párttal.

Robert Wallach követte Ericát Angliába, ahol megesküdték. Édesapja egy hónappal később elhunyt. Robert Wallach visszatért Frankfurtba, hogy leszereljen, hogy így Ericának ne kelljen visszamennie Németországba, hanem máshol telepedhessenek le.

Megvitatták, hogy esetleg az Egyesült Államokba utazzanak. Erica a kommunista múltja miatt nem sok reményt fűzött a tervhez, de ellátogatott az Egyesült Államok londoni konzulátusára, hogy az Amerikába utazás mikéntjéről érdeklődjön. Azt a választ kapta, hogy jogosult lenne „GI bride”¹⁷⁵ vízumot kérvenyezni.

A Wallach házaspár egy időre Franciaországba utazott, az év végén terveztek átmenni az Egyesült Államokba. Novemberben Mrs. Wallach levelet kapott a párizsi amerikai konzulátustól (ahol akkor laktak), amelyet leánykori nevén címeztek neki, és amelyben arra kérték, hogy menjen be a konzulátusra, hogy néhány kérdést megvitassanak vele. Éppen beteg volt, így nem ment el az interjúra. Egy-két héttel később újabb levél érkezett, amelyben tájékoztatták, hogy amennyiben nem tesz eleget a kérésüknek hamarosan, gondjai lehetnek majd az Egyesült Államokba való bejutással. Amint meggyógyult, Mrs. Wallach bement a konzulátusra.

Mrs. Wallachot kitiltják az Egyesült Államokból

Elmondták neki, hogy a konzulátus utasítást kapott Washingtonból: keressék meg Mrs. Wallachot, és ellenőrizték a papírjait. Azt tanácsolták, addig ne is induljon el Amerikába, amíg további hír nem érkezik az Egyesült Államokból, és a konzulátus ismét kapcsolatba nem lép vele.

A férje mindezek ellenére lefoglalta a repülőjegyeket – azonban Wallachékat pár nappal később arról tájékoztatták, hogy Erica foglalását törölte az amerikai konzulátus. Egy kevés idő elteltével Washingtonból az az utasítás érkezett, hogy Mrs. Wallach nem léphet be az országba. (Az 1952-es Bevándorlási és Állampolgársági Törvény beiktatása előtt nem létezett

¹⁷⁵ Amerikában a „katonafeleség”-eket nevezték így a háború alatt és után.

a disszidensi státusz, mely volt kommunistáknak biztosíthat lehetőséget az Egyesült Államokba való belépésre.)

Robert Wallach sikertelenül igyekezett munkát találni különböző amerikai szerveknél Párizsban. Felesége háttere miatt sehová sem vették fel. Végül a „GI bill” támogatással¹⁷⁶ beiratkozott a Sorbonne-ra, és a pár az egyetemi ösztöndíjakból tartotta fenn magát. Ekkor született meg első gyermekük, egy leány. Mrs. Wallach, amikor lehetősége engedte, el-elvállalt különböző alkalmi munkákat, hogy besegítsen a családi kasszába.

1949 áprilisában a kommunisták Párizsban rendezték meg a Nemzetközi Békakongresszust. Az eseményen Mrs. Wallach is dolgozott néhány napot, beszédek összefoglalóját gépelte, és németre fordította őket. Ebben az időben bármit elvállalt, hogy „keressen néhány petákot”.

Noel Field mint független megfigyelő vett részt a kongresszuson. A rendezvényre ő és Herta is Párizsba érkezett, így Erica sokszor találkozott velük akkoriban. Megtudta, hogy Fieldék arra készülnek, hogy valamelyik „keleti” országba látogassanak, sőt ki is szeretnének költözni. Noel hamarosan indul Prágába, és ha minden a reményei szerint alakul, és talál ott állást, Herta is csatlakozik hozzá, és letelepednek.

Noel május elején utazott Prágába, Herta pedig Genfbe ment, és várta a híreket. Mrs. Wallach néhány nappal azután kapott Noeltől levelet, hogy a férfi megérkezett Prágába. Azt írta, minden rendben van vele.

Wallachék júliusban a tengerpartra készültek nyaralni. Erica levelet írt Hertának, amelyben megkérdezte, nem akar-e hozzájuk csatlakozni. Választ nem kapott, így telefonált Hertának, aki „nagyon furcsa volt a telefonban”, mikor Erica Noelről érdeklődött. Azt kérdezte, jól van-e, mire Herta igennel válaszolt. Tagadta, hogy bármi gond lett volna, de azt mondta, nem tudja őket elkísérni a tengerhez. Mrs. Wallach mindezt „elég különösnek” találta.

Miután a vakációról hazatértek, Wallachék az újságban olvastak Noel eltűnéséről. Az ügy akkor robbant be a sajtóba, mikor Herta felkereste az

Egyesült Államok konzulját, miután Noel öccse, Hermann is eltűnt Lengyelországban.

Mrs. Wallach úgy véli, Herta hosszú időn át egyáltalán nem hallott Noelről – valószínűleg azóta, hogy Ericával beszélt telefonon még tavasszal –, és meg volt győződve arról, hogy valami történt a férjével. Herta a kommunista Csehszlovákia nagykövetségén és más helyeken is próbált információhoz jutni, ám igyekezetét nem koronázta siker. Az amerikai hatóságoknak semmit nem mondott, viszont férje családját tájékoztatta. Hermann, az öccse, egy clevelandi építész, Lengyelországba tervezett látogatni a nyár végén. Herta találkozót szervezett vele Prágában, ahol együtt megpróbáltak volna megtudni valamit arról, hogy mi történt Noellel. Herta odautazott, Hermann pedig elindult Varsóból, Prágába azonban már soha nem érkezett meg. Herta ekkor kereste fel az amerikai konzult. Néhány nappal később ő maga is eltűnt.

Mrs. Wallach szintén igyekezett kideríteni, hogy mi történt Noellel. Mivel tudott erősen kommunistabarát nézeteiről, úgy érezte, hogy valami hatalmas félreértés, súlyos igazságtalanság történt, és ha a férfi nem kap segítséget, ez akár a halálát is jelentheti.

1949 végén Wallachék Párizsból Ferney-be költöztek, abban reménykedve, hogy Bob el fog tudni helyezkedni a közeli Genfben valamelyik nemzetközi szervezetenél. Tanulmányait a Genfi Egyetemen folytatta, és az immár négytagú Wallach család (ekkorra megszületett második gyermekük is) egy bérelt szobában élt, míg a férfi munkát keresett.

Mrs. Wallach úgy érezte, tartozik Fieldéknek, és sikertelenül próbált némi információt szerezni a sorsukról. 1950 tavaszán Genfbe utazott, ahol szeretett volna felkeresni valakit, akivel Herta még lehet, hogy találkozott eltűnése előtt. Ott-tartózkodása alatt úgy döntött, felveszi a kapcsolatot Leo Bauerrel is, habár nagyon régen hallott róla utoljára, és még abban sem volt biztos, hogy a férfi továbbra is kommunista tisztviselő-e. Azért is kíváncsi volt, mert Bauer Field közeli barátja volt, és mivel Field neve felmerült a magyar külügyminiszter, Rajk László tárgyalásán is, tudni akarta, hogy Bauer is hitelét veszítette-e vagy bajba került-e a Noel Fieldhez fűződő szoros kapcsolata miatt.

¹⁷⁶ A II. világháborús amerikai katonáknak juttatott előnyök és kedvezmények – pl. tandíjmentesség.

Felhívta Bauert Berlinben, először mindennapi témákról beszéltek, azután Erica megkérdezte, át tud-e jönni Frankfurtba, hogy találkozzanak. A férfi nemmel felelt, de azt javasolta, hogy Erica adjon neki a címét, hogy levelet írhatson neki. Erica egy svájci barát lakcímét adta meg.

A Wallach család ismét nyaralni ment. Visszatérésükkor Mrs. Wallachot egy levél várta Bauertől. „Nagyon fontos” lenne, hogy találkozzanak, írta a férfi, de ő nem tud Frankfurtba menni. Nem tudna esetleg Erica Berlinbe utazni?

Mrs. Wallach csapdától tartott. Ugyanakkor abban is biztos volt, hogy Bauer akarattal soha nem árulná őt el. Még ha kényszerítették is a levél megírására, találna valami módot arra, hogy figyelmeztesse, ha a levél azt a célt szolgálná, hogy a kommunisták Fieldék után kezük közé kaparinthassák Ericát is.

Megbeszélte az ügyet a férjével, akinek azt is bevallotta, hogy fél a berlini úttól. Robert viszont nem aggódott, és azt mondta, Nyugat-Berlinben soha senkinek nem esett bántódása.

Mrs. Wallach Berlinbe megy

1950 elején Mr. Wallach ellátogatott az Egyesült Államok konzulátusára, hogy családjának útlevelet csináltasson, hogy meglátogathassák Erica édesanyját Angliában. A konzulátusi tisztviselők elmondták neki, hogy hallották, Erica utazni készül, és megkérték, hogy folyamatosan tájékoztassa őket az asszony hollétéről. Három Field már eltűnt, mondták, úgyhogy nem akarják, hogy vele is történjen valami.

Mrs. Wallach, miután azon a nyáron kézhez kapta Bauer levelét, maga is felkereste a konzulátust, ahol beszámolt tervéről, hogy Berlinbe utazik. Figyelmeztették, hogy ne keljen útra. Erica azzal érvelt, hogy a Külügyminisztériumnak hasznára válna, ha ő kiderítené, hol tartják fogva Noelt, és hogy az információ birtokában talán többet tehetnének a kiszabadításáért. A tisztviselő, akivel beszélt, végül belátta, hogy ez valóban így lehet. Azt mondta, táviratozik Washingtonba, és ha ott jóváhagyják a tervet, az Egyesült Államok még támogathatja is őt azzal, hogy fedezi az útiköltséget és az egyéb kiadásait.

Mrs. Wallach azonban határozottan tiltakozott: egyedül kell mennie. Ha az utat az Egyesült Államok finanszírozza, ő maga az Egyesült Államok ügynökévé válik, ami a halálát jelentené, ha elkapják. Megígérte, hogy átgondolja az egészet, és a döntéséről tájékoztatja a konzulátust, mielőtt bármit lépne.

Visszatért a férjéhez, és unszolta, hogy induljanak azonnal – mielőtt az amerikai hatóságoknak egyáltalán esélye lenne, hogy megállítsák őt. Honatan irataival is útnak tudott indulni. Anélkül, hogy erről a konzulátuson szóltak volna, Augsburgba utaztak, Mr. Wallach fivééréhez. A következő napon Mrs. Wallach továbbment Frankfurtba, majd onnan próbálta telefonon elérni Bauert. A titkára annyit mondott, hogy nincs benn. Mrs. Wallach így repülőre szállt Nyugat-Berlinbe. 1950. augusztus 26-án, dél körül érkezett a repülőtérré.

Ismét felhívta Bauert, és ismét azt a választ kapta, hogy nincs benn, és hogy telefonon nem adhatnak róla információt. Erica elment a férfi irodájába, ami a brit szektorban található kommunista rádió épületében volt. A portáson kívül azonban senkit sem talált ott. A portás megadta neki egy másik iroda telefonszámát, amit felhívott. A hívásra válaszoló személy semmilyen tájékoztatást nem adhatott telefonon keresztül, viszont azt mondta, hogy az irodájuk épp zár, úgyhogy Mrs. Wallach aznap már nem tudja őket személyesen felkeresni.

Mrs. Wallach visszatért a hoteljébe, és elkezdte végiglapozni a telefonkönyvet, olyasvalaki után kutatva, aki tudhatja Bauer lakcímét. Felhívta Goldhammeréket. A férfi nem volt otthon, így a feleségével beszélt, aki azt mondta, hogy nem tudja Bauer címét, és hogy Erica ezt csak a Kommunista Párt (a keleti szektorban található) központjában fogja megtudni, ahol még szombat délután is biztos, hogy szolgálatban lesz valaki.

Mrs. Wallach végzetes elhatározást hozott:

Nyilván óriási döntés előtt álltam. Bemegyek-e, vagy nem megyek be a Párt központi irodájába? Ez tűnt az utolsó lehetőségnek. (...)

Mert ez volt, miután mindent végigpróbáltam, az egyetlen lehetőség, az utolsó kicsi esély, hogy megtaláljam Leo Bauert: a pártközpont.

Most nyilván teljességgel elképesztőnek hangzik, mikor azt mondom, hogy valóban azon gondolkodtam, hogy bemenjek-e a pártközpontba – én, az ősellenségük. De én... én már annyira kétségbe voltam esve, annyira görcsölt a gyomrom – az előző este óta semmit sem ettem, de egy darab kenyeret sem tudtam lenyelni. Annyira rosszul voltam a rettegéstől, hogy remegtem.

Ott álltam a szobában, és csak néztem az ágyat, és mindössze egyetlen vágyam volt: hogy bebújjak abba az ágyba, magamra húzzam a takarót, és álomba merüljek, hogy soha többé ne ébredjek fel.

Mégis elhatároztam magam. „Nem, ezt nem tehetem. Mit fogok mondani Bobnak, mikor hazaérek – hazaérek, és így szólok: »Inkább lefedtem aludni. Túlságosan félttem Keletre menni.« Ezt nem tehetem meg.

Mert mi fog velem történni? Semmi! Miért történne velem bármi is? Korábban se történt velem soha semmi. Csak túl kell rajta lenni. Menni fog. Na, gyerünk.”

Mrs. Wallach átöltözött, egy szekrénybe zárta a pénzét és a papírjait a hotel-szobában (ahol később a szövetséges hatóságok rátaláltak), felszállt a metróra, és elment a Kommunista Párt központi irodájához Kelet-Berlinben. Itt két portáson kívül senkit sem talált. Ők semmit sem tudtak Bauer hollétéről. Az osztály, ahol segíthettek volna neki, már zárva volt. De a portások barátságosak voltak, így Mrs. Wallach beszédbe elegyedett velük, és elmondta nekik, hogy Frankfurtból érkezett, hogy Bauerrel találkozhasson, és hogy fontos volt, hogy előkerítse a férfit. Végül megtudta, hogy épp egy kommunista kongresszus zajlik aznap, és hogy Bauer pozíciójánál fogva valószínűleg részt vesz rajta. Eligazították a helyszínhez. Villamossal utazott az épületig.

Egy kéz a vállon

Az épületet körülvevő kommunista rendőrség megállította, amikor keresztül akart menni a soraikon. Anélkül, hogy bemutatkozott volna, elmondta, hogy kit keres, és hogy Frankfurtból jött. Az örök nagyban tanácskoz-

tak; különböző emberek jöttek és mentek. Végül átkísérték a rádiós részlegre. Ott megtudta, hogy Bauer Tübingiába távozott, hogy visszahozza betegeskedő feleségét Berlinbe. Azt javasolták, hogy mivel lehetséges, hogy már másnap reggelre visszaér, Erica próbálja meg holnap az irodájában keresni őt.

Hagyták, hogy Mrs. Wallach elhagyja az épületet. Szomjas volt, így vett egy pohár limonádét – a következő 5 év során ez volt az utolsó szabad cselekedete.

Kiléptem az épületből. És már azon tűnődtem, azt gondoltam, hogy „Atyáé, túléltem. Túléltem. Mindjárt kijutok innen, visszamegyek a hotelbe, és írok Bobnak egy képeslapot.” Úgy egyeztünk meg, hogy azonnal írok egy lapot, hogy mennyi ideig fogok maradni; és hogy minden rendben van-e.

„Megírom neki, hogy sajnos nem működött a terv, és hogy csak hét-főig kell maradnom.”

Épp ezen gondolkodtam, amikor meghallottam a lépéseket mögöttem. És akkor már tudtam, hogy mindennek vége.

Még csak meg sem fordultam. Egy másodperc múlva egy kezet éreztem a vállamon, majd valaki így szólt: „Bűnügyi rendőrség. Kérem, legyen szíves velem tartani.”

Mrs. Wallachot visszakísérték az épületbe, majd autóval vitték át az SSD (Állambiztonsági Rendőrség) Schumann utcai börtönébe. 8 hónap után áthelyezték a berlini Karlshorstban található orosz börtönbe, további 3 vagy 4 hónapra. Ezután ismét egy másik német börtönbe küldték Hohenschönhausenbe. 1952 szeptemberében visszaküldték Karlshorstba. Decemberben a lichtenbergi orosz börtönbe helyezték át, ahol tárgyalást kapott, majd kémkedésért halálra ítélték.

1953 januárjában Oroszországba küldték kivégzésre. Egy-két hétig Bresztben raboskodott, majd Moszkvába vitték, ahol 6 hónapig tartották a halálsoron. Miután Sztálin 1953 júliusában meghalt, ítéletét megváltoztatták:

golyó általi halál helyett 15 év kényszermunkatábor várt rá. Augusztusban átvitték Kelet-Szibériába, a hírhedt vorkutai munkatáborba. Ott 1954 decemberéig maradt, vasútépítésen dolgozott. Innen Abeszbe, egy Vorkutához közel eső másik táborba került, ahol 1955 márciusáig vagy áprilisáig tartózkodott. Ekkor visszaküldték a moszkvai Lubjanka börtönbe, ahol néhány napig kihallgatták, majd ismét visszavitték Abeszbe.

Feloldozás

1955 szeptemberében Mrs. Wallach ismét Moszkvába került, ahol megtudta, hogy ügye felülvizsgálat alatt áll. Két hét múlva szabadon engedték. A szovjet tisztek akkora összeget ajánlottak neki, amekkorát csak megnevezni kívánt, kárpótlásul az 5 évig tartó jogtalan börtönbüntetéséért. Nem úgy, mint Noel és Hermann Field, akik mindketten jókora pénzeket tettek zsebre, Erica visszautasította a kárpótlást, és kijelentette, hogy ő csak a szabadságát akarja visszakapni. Moszkvából Nyugat-Berlinbe utazott, ahová 1955. október 27-én érkezett meg. Néhány nappal később Angliába repült, hogy meglátogassa Epsomban élő édesanyját.

Mr. Wallach 1950 vége felé gyermekeivel hazatért az Egyesült Államokba. Majdnem 4 évig semmit sem tudott arról, mi történhetett Ericával. Mrs. Wallach először 1954 végén, Vorkutában kapott engedélyt arra, hogy írjon a férjének. A férfi – és Nyugaton mindenki más – számára ezek a levelek jelentették az első biztos információt arra nézve, hogy Erica életben van, és hogy hol tartják fogva.

Mrs. Wallach végül megérkezik az Egyesült Államokba

Szabadulása után Mrs. Wallach a Moszkvában és Berlinben történő kihallgatások során jelezte, hogy csatlakozni akar az Egyesült Államokban élő férjéhez és gyermekeihez. Ez a vágya azonban még 2 évig nem teljesülhetett. Ez alatt a 2 év alatt többször folyamodott belépési vízumért, melyet azonban minden alkalommal megtagadtak tőle – egészen addig, míg jelen Bizottság elnökének támogatásával 1957 őszén végül megkapta az engedélyt.

Bizottságunk elnöke a vízumkérelem elfogadására vonatkozó, néhány hónappal ezelőtti javaslatával nem kívánta valódi vagy közvetett kritikával illetni a Kormány azon végrehajtó tisztviselőit, akik a múltban a vízum kiadását megtagadták.

Jelentésünk következő, Noel Fieldre vonatkozó részeinek alapos átolvasása után teljességgel nyilvánvalóvá válik, hogy az a tény, hogy valakit letartóztatnak és bebörtönöznek a Szovjetunióban vagy annak valamelyik szatellitállamában, önmagában még nem bizonyítja, hogy az illető már nem kommunista, vagy hogy nem támogatja a kommunistákat. Noel Field hűségét a kommunista ügy iránt az épp általuk elszenvedett több mint 5 évnyi jogtalan fogva tartás sem volt képes szétzúzni. Ezenfelül a kommunista kormányokban napjainkban számos olyan személy tölt be fontos tisztségeket, akiket a múltban hamis vádak alapján zártak börtönbe és kínoztak meg pontosan azok a rezsimek, amelyeket ők ma hűen szolgálnak.

Mivel Mrs. Wallach számos éven át közeli kapcsolatot ápolt Noel Fielddel, továbbá tag volt és kisebb tisztséget is vállalt Németország Kommunista Pártjában, a nemzetünk biztonsága iránt tanúsított óvatos belátás megkívánta, hogy az érintett hivatalos személyek Mrs. Wallach ügyét szabadulása után még egy bizonyos ideig vizsgálják, mielőtt az Egyesült Államokba való belépést engedélyezték volna számára. Ez megtörtént, és Mrs. Wallach sikerrel ment át a vizsgálaton. A Bizottság elnöke ebből az okból kifolyólag feltétel nélkül támogatja azokat a hivatalos személyeket, akik a múltban úgy döntöttek, hogy Mrs. Wallachtól megtagadják a belépés jogát, amíg elegendő idő el nem telik, hogy jelenlegi nézeteit elfogadhatóan meg lehessen ítélni.

III. rész

Kommunista módszerek egy „beismerő vallomás” kicsikarására

A Schumann utcai (német) börtön, ahová Mrs. Wallachot 1950 augusztusában először bevitték, elég nagy épület volt, mégis majdnem üresen állt. Talán ha nyolc embert tartottak ott összesen. Ez megijesztette Ericát. Ha tele lett volna, nem aggódott volna túlságosan. Ezt a börtönt nyilvánvalóan a különleges esetek számára tartották fenn.

A cellájából minden éjjel átkísérték egy bizonyos kihallgatósobába. Nagyjából az első héten még napközben is voltak kikérdezések.

A kihallgatások témája Noel Field volt, és „az amerikaiak megbízásából a kommunisták ellen elkövetett bűncselekményeim; azaz az amerikaiaknak történő kémkedés”. Ki küldte őt Berlinbe? Miért jött ide? Mit tud Field kémtevékenységéről? Ki dolgozott Fielddel?

Mrs. Wallach tagadta a kérdezői által felhozott vádakat, miszerint ő amerikai ügynök lett volna. Azt mondta, hogy kérdéseikre nem tud felelni, mivel soha nem kémkedett, így nem ismeri a válaszokat. Nem hittek neki, és tovább kérdezősködtek, elszántan igyekeztek tőle kicsikarni valamilyen vallomást.

Mrs. Wallach úgy ítélte meg, hogy fogva tartóinak fejében az ő bűnössége nem is volt kérdéses. Ők *tudták*, hogy Erica kém, és nem igazán érdekelte őket, hogy ő elismeri-e ezt az egyszerű tényt. Viszont amit hallani akartak, az az ő és Field hírszerzői munkájának részleteire vonatkozott. Majdnem az összes kérdés kettejük ügynöki tevékenységének állítólagos tényén alapult.

A vallatás nagyjából 3 hónapon keresztül, nagyon durva körülmények között zajlott. Mrs. Wallachnak nem hagytak időt, hogy fellélegezzon:

MRS. WALLACH: (...) a rabok este 10:30-kor fekhettek le. Napközben nem volt szabad lefeküdnünk.

KÉRDÉS: Úgy érti, állniuk kellett, vagy ülniük?

MRS. WALLACH: Igen, és ülve sem lehetett aludni. Semmi sem fárasztja ki az embert jobban, mint hogy 16 órán át nem csinál semmit,

úgyhogy egyfolytában el akar aludni. Szóval este 10-kor végre lefekszik... engem pedig mindig 10:30-kor vagy 11-kor ébresztettek, hogy kihallgatásra vigyenek.

KÉRDÉS: Annak ellenére, hogy egész nap ébren kellett maradnia?

MRS. WALLACH: Az egyik fő módszerük, hogy nem hagyják az embert aludni, így hamar megtörik. Szóval 10:30-kor vagy 11-kor értem küldtek. A dolog hajnali 4-ig vagy 5-ig tartott. A kihallgatásoknak ebben az első szakaszában a kérdezőtiszték barátságtalanok voltak, kiabáltak, egyetlen szavamat sem hitték el; soha egy mosoly, durva szavak, tudják, mindenféle káromkodás; minden ronda szó, ami csak eszükbe jutott, de erről szólt az egész – és hogy ne hagyjanak aludni.

A „kedves” kommunisták

Mikor ez a bánásmód nem törte meg, megpróbáltak viszonylagos jóindulatra váltani:

MRS. WALLACH: Cigarettaival kínáltak. Talán 3 hónappal később lehetett [miután bebörtönözték].

KÉRDÉS: Még mindig éjszaka hallgatták ki?

MRS. WALLACH: Igen. Néha nappal is behívtak, de valójában az összes kihallgatás mindig éjszaka történt. Megkínáltak cigarettával, odaültek mellém, és azt mondták: „Beszéljük ezt át mint jó barátok; mi csak jót akarunk; nem akarunk bántani. Mi csak segíteni szeretnénk magának. Miért nem beszél? Miért fél tőlünk?”

Elkezdtek rám erkölcsi nyomást gyakorolni, folyton a családomról beszéltek, a gyermekeimről.

Mikor a gyermekeimet otthagytam, a fiam 6 hónapos volt, a lányom pedig egy és háromnegyed éves. Nyilván nagyon nehéz volt feldolgoznom a tudatot, hogy nem láthatom őket; ők meg folyton erről károgtak, azt mondogatták: „Hát nem szörnyű dolog, hogy egy anya elhagyja a gyermekeit, hogy inkább kémkedjen?”

KÉRDÉS: Felajánlották Önnek, hogy szabadon engedik, ha mindent bevall?

MRS. WALLACH: Nem, akkor nem, habár azt mondták, megengedik, hogy írjak a családomnak, különösen azután, hogy előszedtek egy levelet, melyet anyám írt a német kormánynak – a keletnémet kormánynak. Úgy tartották a kezükben, hogy lássam a kézírást és az aláírást, de a levél tartalmát nem mutatták meg. Azt magyarázták, hogy ott ül szegény anyám, és kisírja a szemeit, míg a lányának fontosabb dolga akad, mint hogy a családjával foglalkozzon – ugyanis kémkedik; hogy az anyám, lám, még a Kormánynak is írt, könyörögve, hogy adjanak valami tájékoztatást a lánya hollétéről; hogy a 6 hónapos fiam veszélyes betegséggel küzd... Erre én hisztériás rohamot kaptam, és megfenyegettem a kérdezőtiszteket, hogy megölöm. Végigkergettem a szobán. Ez volt az első kiborulásom. Elég vicces volt. Bár akkor nem találtam annak.

Azt mondtam neki: „Hát miért nem válaszolnak neki? Maguk nem is emberek!”, és így tovább, és közben káromkodtam, és mindennek elmondtam a tiszteket, ami csak eszembe jutott. Azt válaszolták, hogy a családom az én dolgom, és hogy ők megengednék, hogy írjak nekik, ha végre vallomást tennék. Újságokat és könyveket sem kaphattam, úgyhogy erről is volt szó, és hogy alhatnék napközben, meg mindenféle ilyesmit, különleges bánásmódot kapnék, ha vallanék.

Azt feleltem, hogy ez mind nem érdekel, és hogy nem kérek belőle.

Ismét durva bánásmód – és fenyegetések

Azután, hogy Mrs. Wallach a „kedves” hangnem mellett sem viselkedett másképp, fogva tartói újra visszatértek a durva bánásmódhoz, illetve megfenyegették, hogy máshol még ennél is rosszabbat kaphat, ha megtagadja az együttműködést:

MRS. WALLACH: (...) Ez egy darabig így folyt, de aztán ismét kíméletlen idők jöttek, nagyon nehéz volt. Ha mondtam valamit, ami nem

tetszett nekik, órákon át állva kellett maradnom. Úgyhogy a kihallgatások alatt órákig álltam.

A vallatás ismét nagyon durva hangnemben zajlott.

Végül a németek már folyamatosan fenyegetőztek, hogy ha továbbra sem akarok együttműködni velük, akkor hozzáférőbb hatóságok kezébe kell engem átadniuk. Ők remélhetőleg több eredményt érnek el velem, de magunk között figyelmeztetnek, hogy nem kellene eddig eljutni, mert nagy bajba kerülhetek. (...)

(...) Aztán még tovább fenyegettek – nyilvánvaló volt, hogy nálam sehová sem fognak jutni vele. Mindig más országokat emlegettek, Magyarország, Lengyelországot, Csehszlovákiát, milyen kapcsolatban álltam ezekkel, és hogy tudtam-e a Rajk-perről, mielőtt letartóztattak. Azt hiszem, az újságok arról cikkeztek, hogy hamarosan újabb perek jönnek, és én nem tudtam, hogy ezek már akkor is zajlottak, mikor én börtönben voltam.

KÉRDÉS: Ön ekkor nem kapott semmilyen információt a külvilágról?

MRS. WALLACH: Szörnyen félttem, hogy esetleg elküldenek engem tanúskodni a fenti országok valamelyikébe, habár nem igazán volt kapcsolatom ezekkel az emberekkel, és a keletnémet államhoz sem volt sok közöm. Kiderült, hogy semelyik más kormánynak nem akartak átadni, csak az oroszoknak. Az oroszok viszont csak a 8 hónap vége felé hallgattak ki, határozott fenyegetésekkel vagdalkozva, hogy most utoljára próbálkoznak velem, és ha ezután sem működök velük együtt, más módszert vezetnek be.

Mikor Mrs. Wallach először tette be a lábát a Schumann utcai börtönbe, az örök szabályosan, de barátságosan viselkedtek vele. Beszélne viszont tilos volt velük. A legelső kihallgatások alkalmával Erica felfigyelt egy civil ruhás oroszra, aki mindig jelen volt a szobában. A szabályt megszegve beszédbe elegyedett az örökkel, és kitért az oroszra is: arról kérdezte őket, hogy ez más német börtönökben is így történik-e. Azt válaszolták, hogy nem, kivéve egyes különleges eseteket.

Valaki azonban beárulta, hogy beszélt az örökkel. Az ügyben vizsgálat indult. Egy órát lecsuktak, több másikat elbocsátottak, és a börtönben új rendszer vette kezdetét. Mrs. Wallach többé nem beszélhetett az öreivel, és ettől kezdve nem is igyekeztek eltitkolni az oroszok jelenlétét. A szovjet képviselők kedvéért a kérdéseket és a válaszokat németről rögtön fordították oroszra is. Mrs. Wallachnak azt mondták, hogy a jelen lévő oroszok „barátok és megfigyelők”.

A szovjet börtön – és a hideg

8 hónapnyi magánzárka és vallatás után Mrs. Wallach még mindig nem ismerte be bűneit. Egy éjszaka áthelyezték a berlini szovjet politikai börtönbe (Karlshorstba).

MRS. WALLACH: (...) Itt kezdődött az új rendszer: büntetőzárka, és vallatás egész éjjel. Egészen pontosan 10-kor kezdték, és 6 óra előtt 5 perccel fejezték be, 12 éjszakán át folyamatosan.

KÉRDÉS: Nappal nem volt szabad aludnia?

MRS. WALLACH: Nem, napközben szorosan őriztek, azzal a speciális utasítással, hogy egyetlen másodpercet sem alhatok.

KÉRDÉS: Nem aludt el mindenképpen?

MRS. WALLACH: Egy pillanatra lecsukódtak a szemeim, de az örök figyelek, és azonnal bejöttek, a cellában kellett sétálnom. Addig sétáltam, amíg el nem kezdtem a fejemet a falba verni, aztán egyszerűen ismét leültem, majd ismét felállítottak, és így telt el egy nap.

A büntetés pedig az volt, hogy nagyon, nagyon hideg volt, és sem nappal, sem éjjel nem tudtam átmelegedni soha.

KÉRDÉS: Rabruhát viselt?

MRS. WALLACH: Nem, a saját ruháimat: egy nyári kosztüm volt, harisnya nélkül.

KÉRDÉS: Önt augusztusban tartóztatták le?

MRS. WALLACH: Igen, és nem voltam felkészülve a télre a börtönben.

KÉRDÉS: 8 hónapon át azt az egy öltözetet viselte, amiben letartóztatták?

MRS. WALLACH: Igen, és ez már az után a 8 hónap után történt, amit a német börtönben töltöttem. A büntetőzárkában hideg volt. Éjjel pedig egy jéghideg szobában vallattak, a nyitott ablak és a nyitott ajtó közé ültettek. Nagyjából egymással pont szemben helyezkedtek el, én pedig ott ültem a kettő között, pont a huzatban, míg a kérdezőtisz és a tolmács az irgalmatlan hosszú terem másik végében foglalt helyet, jól bebugyolálva, vastag kabátokat és kardigánokat viselve. Folyamatosan váltották is egymást, egy ember egy óráig ült ott, míg a másik kinn volt, hogy átmelegedjen.

KÉRDÉS: Ez így zajlott 12 napon át?

MRS. WALLACH: Tizenkét napon és éjszakán át. Aztán körülbelül 6 előtt 3 perccel visszavittek, vissza a saját hideg cellámba, én rávetettem magam a priccsre, és alighogy lefeküdtem, ismét felébresztettek. Ez így folytatódott 12 napon és 12 éjszakán keresztül, addigra valószínűleg elég furcsán festhettem. Egyébként mosakodni sem engedtek – már 15 vagy 16 napja voltam abban a börtönben, és egyáltalán nem engedtek fürödni, elképesztően mocskos voltam. (...)

Vesztegetés és mézesmadzag – fenyegetőzéssel kísérvé

Ennek az időszaknak a vége felé ismét a kegyes bánásmódra váltottak. Mrs. Wallachot mindenfajta mézesmadzaggal igyekeztek együttműködésre bírni. Ezekbe sűrűn keveredtek fenyegetések is:

(...) Ez után a 12 éjszaka után felvittek a parancsnok irodájába, a főnökhöz – ő nem a börtön főnöke volt, hanem a kihallgatótiszteké. Rendkívül fényűző iroda volt. Egy kényelmes székbe ültettek, szólt a zene, ilyesmik. Frankensteinnek neveztem, mivel úgy festett, mint Frankenstein a filmekben. Röviden összefoglalva, ő máshogyan próbált belőlem vallomást kicsikarni. Vodkával, édességgel, ilyenekkel kínált, és igyekezett személyesen megszólítani – milyen életet éltem, milyen zenét, művészetet, irodalmat szerettem, és csupa ilyen téma;

mire van szükségem a börtönben. Biztosított, hogy bármit megtehet, amit akarok. Erre azt mondtam, hogy nincs szükségem semmire. Ez egy darabig így folyt tovább, ő egyre csak hajtogatta: „Biztos szüksége van valamire!” Az ételről kérdezett. Mondtam neki, hogy pocsek, és hogy minden börtönben az. Meglepetést színlelt.

Azt kérdezte, mit kaptam, mire azt válaszoltam, hogy nem érdekel.

Azt kérdezte, mit akarok; akármilyen ruhát, vagy szappant, vagy bármi női holmit, rúzszt. Mondtam neki, hogy egyáltalán nem hinném, hogy ezekre bármi szükségem lenne, de azt is mondtam, hogy szeretnék megmosakodni.

Azt ígérte, hogy elintézi. De nem intézte el.

Mindegy, akkor megismertem az NKVD¹⁷⁷ németországi parancsnokát is, aki több éjszakán csatlakozott hozzánk az irodában.

Azt kell hogy mondjam, hogy az a néhány éjszaka, amit a két parancsnokkal töltöttem azon a fényűző helyen, miközben Beethoven szólt a rádióból, jobban kifárasztott, mint a többi éjszaka, amikor a kérdezőtisztek ordítását hallgattam. Nagyon barátságosak voltak, nagyon kedvesek, de közben próbáltak leitatni, ami viszont, ahogy már korábban is mondtam, velem soha nem történik meg. Nem tudok berúgni, úgyhogy ettől nem féltem. Azonban akkor már hosszú ideje elég keveset ettem, és dohányozni sem dohányoztam, attól a rövid időtől eltekintve a német börtönben. Most pedig erős vodkát ittam, egyik cigarettára gyújtottam a másik után, zenét hallgattam, egy túlfűtött szobában ücsörögtem, és rettegtem. Elég nehéz volt, ráadásul szörnyű gyomorbad is gyötört, úgyhogy nem élveztem se az ivást, se az édességet.

A fő gondolat ez volt: „Jó, legyünk barátok. Mi az NKVD-nek dolgozunk, te pedig amerikai kém vagy, végeredményben kollégák

177 Belügyi Népbiztosság, az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve volt a Szovjetunióban 1934 és 1946 között.

vagyunk; ülünk össze, és csapjuk fel a lapjainkat. Szóval áruld el nekünk, hogy ki dolgozik még az amerikaiaknak!”

Amikor azt válaszoltam nekik, hogy „Elnézést, szerintem maguk nem jól értelmezik a helyzetet. Én nem vagyok amerikai ügynök.” – ők erősködtek, hogy „Na, ne beszéljen ilyeneket; legyünk barátok, játszunk nyílt kártyákkal!”

Mindketten folyamatosan bókoltak, azt mondták, hogy egy olyan nőnek, mint én, nem kellene Szibériába mennie; csodálatos életet kellene élnie, mindennap bort innia, és hogy ők igazán nem akarnak tőlem semmit, mivel én számukra elsősorban nő vagyok, és csak másodszorban amerikai kém; belőlem nem fognak nagy ügyet csinálni, nekik csak másokról kell információ. Ha megadom nekik ezt az információt, gondoskodnak róla, hogy szabadon távozhassak, és aztán a világon bárhová mehetek.

Visszakérdeztem: „Amerikába?”. Azt válaszolták: „Ha maga Amerikába akar menni, azt is el tudjuk intézni. Gondolja végig. Csak beszéljen, és elintézzük.”

Azt mondtam: „Azt akarják, hogy maguknak dolgozzak Amerikából?”

Amire azt mondták: „Nem, mi egyáltalán nem akarjuk, hogy nekünk dolgozzon. Békén fogjuk hagyni. Gondoskodunk róla, hogy jó élete legyen, de nem akarjuk, hogy nekünk dolgozzon.”

Tényleg úgy éreztem, hogy komolyan gondolják.

Mindegy, ezek voltak az ígéretetek, én meg folyamatosan ismételtetem, hogy „Nem tudok mit mondani maguknak. Szörnyen sajnálom. Bárcsak tudnék.”

„Nem akar visszatérni a gyerekeihez?”

„De, akarok.”

„Hát, akkor gondolja át. Gondolja csak át. Mi nagyon türelmesek vagyunk, mi várunk, de egy nap el fog fogyni a türelmünk. És akkor maga nagyon-nagyon szomorú lesz, mi pedig nagyon-nagyon fogjuk sajnálni magát.”

Ez így folyt hozzávetőleg egy héten át.

KÉRDÉS: Mindig felvitték Önt ennek a tisztnek az irodájába?

MRS. WALLACH: Igen, és nagyjából egy hét után feladták. Azt mondták, sajnálják. Ők figyelmeztettek. De ha nem tudok dönteni, ha nem beszélek, akkor vissza kell küldeniük a kérdezőtisztékhez, és „ahogy maga is mondta, az nem túl kellemes”. (...)

Különleges szankciók

Mivel Mrs. Wallach továbbra sem vallott, betartották a fenyegetéseket. A két férfival folytatott beszélgetések során Mrs. Wallach panaszkodott a rendes kérdezőtiszték viselkedésére. Elmondta, hogy nem kezelték őt emberi lényként, és hogy soha nem mondana el nekik semmit.

MRS. WALLACH: (...) Nyilván ugyanahhoz a kérdezőtiszthez küldtek vissza, aki korábban is kihallgatott, és elmondták neki a véleményemet, úgyhogy nem fogadott túl udvariasan.

Még 5 napon és 5 éjszakán keresztül vallatott, miközben egyetlen másodpercet sem aludtam. Megint a hidegben voltunk, és megint káromkodott. Ezután egy különleges büntetőzárkába tett 16 napra, ahol egy kis hálós férfiatlétától és egy férfialsónadrágtól eltekintve (mely nagyon széles volt) meztelen voltam. Összesen ennyi volt rajtam, mezítláb voltam és meztelen. Minden oldalról beláttak; kőpadló volt, a kezeim nehéz vasbilincsekkel hátraláncolva.

Minden 4. napon egyszer kaptam enni. Csak négynaponta kaptam enni, és közben jéghideg volt. Iszonyú fáradt voltam, képzelhetik, ezek után az éjszakák után. 10-kor szólt a csöngő, és elvileg én is mehettem aludni, mint a többi rab. Semmi nem volt, amin alhattam volna, úgyhogy csak ledobtam magam a padlóra, de egy perc múlva ismét felébredtem, mert annyira fáztam. De legalább 1 percet aludtam. Körbe-körbe futkostam, hogy valahogy élénkítsem a vérkeringésem. Azt hittem, nem fogom kibírni, de 16 napig bírtam, és még csak meg sem fáztam.

KÉRDÉS: Az étkezések idejétől eltekintve folyamatosan bilincsen volt?

MRS. WALLACH: Igen; kivéve éjszakánként úgy 5 percig. Néha, amikor kihallgatni vittek, levették a bilincset; feladták rám a ruháimat, és egy csodálatosan meleg szobába kísérték.

Ott a régi kérdezőtisztem várt rám. Azt kérdezte, nem fázom-e odalenn. Azt kérdezte, „táncolok-e”. Azt mondta: „Akar beszélni?”

Azt válaszoltam: „Mindig is akartam beszélni, és beszéltem is, most sem tudok többet mondani.”

Azt mondta: „Nem akar semmit hozzáfűzni?”

„Nem”

„Hát, itt jó meleg van. Szóval maga most lemehet, hogy kicsit lehűljön.” És ez minden éjjel így történt. 5 percig sem tartott. Esélyem sem volt átmelegedni a felfűtött szobában, máris vittek le megint, visszatették a bilincseket; ez 16 napig így ment.

Aztán a kérdezőtisztem szabadságra akart menni. Azt hiszem, ezért hoztak ki onnan. Már nagyon elege volt belőlem, mivel vasárnap is benn kellett maradnia, és ez egyáltalán nem tetszett neki. (...)

(...) ezen az utolsó éjszakán furcsán mélázó volt, és így szólt: „Na, mit gondolsz? Mennyi ideje van már ebben a zárkában? 16 napja?”

„Tizenhat napja.”

„Hát úgy tűnik, maga ezt jól bírja. Már hozzászokott.”

Amikor ezt kimondta, azt hittem, megölöm. De igaza volt; tényleg hozzászoktam.

Azt mondta: „Nincs értelme, hogy továbbra is itt tartsuk magát.”

Ahogy már korábban is elmagyarázta nekem, ez is csak egy vallatási módszer volt, és előbb-utóbb úgyis vallani fogok. Mindenféle módszerük volt rá. Először az egyiket próbálták ki, aztán a másikat, most ez volt a harmadik, és még temérdek másik várt bevetésre. Tudtam, hogy ezután a vizeszárka következik, hogy vízben kell állnom, úgyhogy nem örültem neki túlzottan. Mire így szólt: „Ha betesszük magát a vizeszárkába, fogadok, hogy azt is ki fogja bírni. Úgyhogy ennek így semmi értelme. Vissza akar menni a saját cellájába?”

Azt mondtam: „Igen, vissza akarok menni a saját cellámba.”

Azt felelte: „Rendben. Most visszaradjuk a rendes cellájába, jó meleg lesz, és maga elpuhul, mi meg otthagyjuk magát egy ideig, hagyjuk, hogy elpuhuljon, majd utána áttesszük a következő büntetőzárkába, a vizesbe, és akkor már nem fogja kibírni, míg most viszont kibírná.”

Ez egyáltalán nem érdekelt. Csak az itt és most érdekelt. Egyetlen perccel sem bírtam volna tovább. Rakjanak csak vissza a saját cellámba. Hogy holnap mi lesz, az nem érdekelt. Valójában arra soha nem gondoltam. Csak egy újabb fenyegetés volt.

KÉRDÉS: Ebben az időben több rab osztozott egy cellán?

MRS. WALLACH: Igen, bár én általában magánzárkát kaptam.

Ebben az orosz börtönben a 12. éjszakám után áttettek egy új cellába, ahol két másik nő volt. Nem tudom, miért csinálták, de jó okkal gondolom, hogy az egyikük besúgó volt. Itt nagyjából, hát, egy hétig maradtam, amíg a parancsnokok faggattak, meg akkor voltak az éjjeli vodkázások stb., és folyton arra kértek, hogy amikor visszamegyek, el ne mondjam a lányoknak lenn, hogy vodkát ittam, és így tovább. Nyilván már amúgy is tudták, meg én is elmondtam persze.

Aztán 16 napig megint egyedül voltam a büntetőzárkában. Aztán visszattettek ezekhez a lányokhoz, látták, hogy egy irgalmatlan monoklival érkezem, meg hogy a hátam is fel van szakadva. Biztos csodásan festettem. Az orosz börtönben töltött időm végéig maradtam velük, ami összesen 3 vagy 4 hónap volt. (...)

A kommunisták egy másik foglya, aki ugyanekkor tartózkodott ugyanebben a börtönben, az Egyesült Államok hatásainak leadott tanúvallomásában így emlékszik Ericára:

Miután 12 egymást követő éjszakán át ismét folyamatosan vallatták, és a fáradtságtól már felkelni is alig bírt, pümkösd vasárnapján az egyik kihallgatásról átvitték egy karzerbe. (A karzer egy tömör

betoncella, mely teljesen üres.) 16 nappal később ismét visszatérhetett a cellájába. Mrs. Wallach szörnyű fizikai állapotban volt, kékre-zöldre verték, az arca borzasztóan fel volt dagadva. Rádásul elképesztően mocskos volt, mivel ez alatt a 16 nap alatt egyáltalán nem mosakodhatott. A csuklója is csúnyán be volt dagadva a bilincsektől.

(Ki)hallgatás¹⁷⁸

Az orosz kommunisták ismét újabb módszerrel rukkoltak elő, hogy próbára tegyék Mrs. Wallach idegeit, azt remélve, hogy ez majd szóra bírja őt:

MRS. WALLACH: (...) Szóval visszavittek a rendes cellámba. Nagyjából még egy hónapig tartottak ott. (...) Aztán kaptam egy új kérdezőtiszte, aki éjszakánként csendben hallgatott ki, amitől majdnem megőrültem.

KÉRDÉS: Hogy érti, hogy „csendben”?

MRS. WALLACH: Úgy, hogy ott ült a szoba túlsó végén, teljes csöndben. Csak üldögélt, a ceruzájával játszott, rajzolgatott, és időről időre rám nézett, vakarózott, majd egy-két óránként megkérdezte, hogy: „Nos, Erica, nem beszél?” Mire én azt mondtam: „Már beszéltem.” „Nem eleget.”

„Sajnálom, mást nem tudok mondani.” Erre azt válaszolta: „Ez szomorú, nagyon szomorú. Hát nem szörnyű? Na jó...” – aztán további csönd. Azt hittem, beleőrülök. Ott ült, és egy vagy két teljes órán át nem csinált semmit. Aludnom sem szabadott, mert minden alkalommal, amikor a széken elszundítottam, ő észrevette, és így szólt: „Fel akar állni?” Szóval ez így elég fárasztó volt; a tiszt meg közben mindenféleképpen fenyegetett is.

KÉRDÉS: Hány napig tartott ez a fajta kihallgatás?

MRS. WALLACH: 2 vagy 3 hétig. Abban az időben más lányokkal voltam együtt a börtönben. Minden éjjel – vagyis minden reggel, mikor

178 „Silent treatment” az eredetiben.

visszaértem, felültek az ágyukban, és azt kérdezték: „Na, ma milyen volt?” Sokat sírtam. Mikor ott ültem, soha egy könnyet sem ejtettem, de mire visszatértem a cellámba, tetőtől talpig reszkettem.

Mrs. Wallachot ezután áthelyezték a német SSD egy másik börtönébe, Hohenschönhausenbe. Itt csak orosz kérdezőtisztekkel találkozott.

MRS. WALLACH: (...) Ez egy egész évig tartott; ez alatt az egy év alatt teljes 6 hónapon át békén hagytak, egyszer sem hallgattak ki. Az év első felében éjszakánként vallattak, a második felében viszont egyáltalán nem, csak magánzárkában tartottak. Egy nagyon kis cellában, nagyon durva körülmények között voltam, de nem bántak velem rosszul, nem bántak velem különlegesen rosszul.

KÉRDÉS: Nem volt megbilincselve a cellában?

MRS. WALLACH: Nem. És rendszeresen kaptam enni, meg minden teljesen rendben volt, kivéve, hogy a zárka nagyon kicsi volt, és nem volt ablak vagy levegő. (...)

Vádirat - és felkészülés a tárgyalásra

Egy éjjel megint kivitték a cellájából, és feltettek neki néhány formális kérdést. Mrs. Wallach tudta, hogy valami készül. A következő éjszakán visszaküldték Karlshorstba, az orosz börtönbe.

Itt, akkor először – a letartóztatása után 2 évvel – megmutatták neki a nevére kiadott letartóztatási parancsot, és egy dokumentumot az ellene felhozott hivatalos vádakról. Korábbi kihallgatásai során a kérdezőtisztek nagyon keveset jegyzeteltek. Most éjjeli vallatások újabb sorozata vette kezdetét, ahol mindent részletesen lejegyezték, amit mondott:

Egyáltalán nem bántak velem durván vagy bármi ilyesmi, csak éjszakai kihallgatások voltak – nagyon fárasztóak –, meg néha káromkodtak is.

Ezek az alkalmakon a kommunisták felfedték, hogy több évre visszamenőleg rengeteg információval rendelkeznek Ericáról – apróságokról is tudtak, mint például arról a megjegyzésről, amit évekkkel azelőtt egy viszonylag jelentéktelen kommunistának tett Franz Dahlemlről, aki Németország Kommunista Pártjában a Központi Bizottság tagja volt. A férjéről is jelentés készült, amiből egyes, a férfi tevékenységét, lelkiállapotát stb. részletező bekezdéseket fel is olvastak neki.

KÉRDÉS: Ezt azért olvasták fel Önnek, hogy így szóra bírják?

MRS. WALLACH: Igen, hogy megtörjenek.

KÉRDÉS: Jelenthette-e ez azt, hogy ekkoriban volt valakijük, aki Bobhoz közel állt, vagy igyekezett vele összebarátkozni?

MRS. WALLACH: Nem, csak megfigyelés alatt tartották őt: hogy hol jár, mit csinál. Azzal is fenyegettek, hogy elrabolják a gyerekeimet, és behozzák ide őket. (...)

Tárgyalás és ítélethozatal: halálbüntetés

A részletes éjjeli kihallgatások 1952 szeptemberétől decemberig, 4 hónapon át folytatódtak. Ennek vége felé szembesítették a szintén letartóztatott Leo Bauerrel is, mivel eltéréseket fedeztek fel bizonyos kérdésekre adott válaszaikban. December 25-én Ericát és Bauert Lichtenbergbe helyezték át, ahol a tárgyalás alatt álló rabokat tartották. Az ő tárgyalásuk a rákövetkező napon kezdődött. Három nappal később bűnösnek találták őket, az ítélet: „golyó általi halál”. A kivégzés idejét és helyét nem határozták meg.

MRS. WALLACH: (...) Ez december 28-án történt, én január 4-éig vagy 7-éig maradtam a halálsoron lévő cellámban.

KÉRDÉS: Mi a különbség a halálraítéltek cellái és az egyéb cellák között?

MRS. WALLACH: Nincs különbség, kivéve, hogy szigorú szabályok vannak. Körülbelül 7 ór vigyáz rád, egy szem kis emberre. Ha bármilyen okból kifolyólag kivisznek, havonta egyszer fürdeni vagy

zuhanyozni, körülbelül heten őriznek. Úgy néznek rád, mint a legveszélyesebb fajta állatra.

Azt hiszem, 1953. január 7-én tettek vonatra, hogy átvigyenek Oroszországba. (...)

*

KÉRDÉS: A Szovjetunióba tervezett áthelyezése előtt elmondták Önnek, hogy odaküldik?

MRS. WALLACH: Nem.

KÉRDÉS: Amikor bejöttek, és kivezették Önt a börtönből, Ön nem tudta, hogy hova viszik?

MRS. WALLACH: Igen, így volt.

KÉRDÉS: Ön azt gondolta, hogy kivégzésre viszik?

MRS. WALLACH: Ha nyílt az ajtó, minden alkalommal azt gondoltam, hogy kivégzésre visznek, de ehhez egy idő után hozzászokik az ember. Teljesen le kellett vetköznöm. Amikor először kellett meztelenre vetköznöm, talán 15 ór volt jelen. Arra gondoltam, hogy milyen undorító ez, úgy akarnak lelőni, hogy nincs rajtam ruha. Nyilván nem akarnak levetkőztetni, miután lelőttek. (...)

Utazás Oroszországba

Ericát először a breszti börtönbe vitték, ahol nagyjából egy hétig maradt. „Cellákba tereltek, nagyon hideg cellákba. Majdnem megfagytam.” Ezután Moszkvába küldték tovább. Most, hogy már elítélték, nem kellett több kihallgatási módszert elviselnie.

MRS. WALLACH: Azt hiszem, mindenkit Moszkvába vittek; a golyó általi halálra ítélteteket is. Úgyhogy ott ültem 6 hónapig, és a kivégzésemre vártam. Semmi sem történt. Viszont élvezhettem a halálra ítélt raboknak járó különleges bánásmód előnyeit: nem vallattak, a

cellámat soha nem hagyhattam el, de legalább rendes cella volt, és az élelem is normális volt – vacak, de normális.

KÉRDÉS: Nem kellett fizikai vagy lelki bántalmazást elviselnie?

MRS. WALLACH: Nem, azon kívül, hogy mindenféle dolog, amit a többi rabnak megengedtek, számomra tilos volt; például nem olvashattam, és a többi rab vásárolhatott magának élelmiszert is, ha volt rá pénze.

KÉRDÉS: De a családjával még mindig nem léphetett kapcsolatba?

MRS. WALLACH: Nem. Másokat 20 perces sétákra engedtek ki, minden héten fürödhetek, míg én csak havonta egyszer. Kimosták a ruháikat, az ágyukon volt lepedő; én sosem kaptam lepedőt, szappant vagy törülközőt. A halálra ítélt raboknál ez volt a szokásos gyakorlat.

Sztálin meghal – és életet ment

6 hónap után végül hívtak, és megmondták, hogy nem fognak fejbe lőni, helyette viszont 15 év munkatáborra ítélnék.

KÉRDÉS: Ez azért történt, mert Ön kegyelmet kért?

MRS. WALLACH: Nem tudom. Szerintem azért történt, mert Sztálin meghalt – értik, míg én a moszkvai börtönben ültem, Sztálin meghalt, és én ott voltam, és nem akarok nagyon részletekbe menni, de azért észrevettem néhány változást a börtönben. A változásokat követően egy kicsit átalakult az egész hangulat. Nem állítom, hogy egy nagyon szigorú börtön volt, bár én mint halálraítélt szigorú bánásmódban részesültem, egyetlen ór sem beszélt velem egy szót sem. Ez mind megváltozott kissé, szóltak hozzám egy-két szót, azon tanakodtak, hogy maradhattam itt ennyi ideig egy halálos ítélettel a nyakamban. Azelőtt ilyen soha nem történt náluk, és az volt az általános nézet, hogy biztos nagyon súlyos eset vagyok, ha ennyi időt maradtam, és hogy bizonyára a Legfelsőbb Tanács sem tudja eldönteni, meg akar-e nekem kegyelmezni.

*

Átraktak hát egy rendes cellába, rendes jogokkal. Olvashattam, kimehettem sétálni, az a börtön egészen kellemes volt. Sajnáltam, amikor innen kivettek, és felküldtek északra.

A Kreml kényszermunkása

Erica 1953 augusztusában érkezett meg Vorkutába, a szibériai kényszermunkatáborba. Másfél évvel később, 1954 decemberében helyezték át a szomszédos táborba, Abeszbe.

KÉRDÉS: Hogy működtek ezek a táborok? Minden rab dolgozott? A tábor arra épült, hogy minden fogolynak megvolt a maga munkája?

MRS. WALLACH: Igen, teljes mértékben.

KÉRDÉS: Önnek mit kellett csinálnia?

MRS. WALLACH: A brigád, aminek a tagja voltam, vasúti síneket fektetett le, és utakat épített.

KÉRDÉS: Ön pontosan milyen munkát végzett?

MRS. WALLACH: Nehéz munkát, csákánnyal meg kötőző kalapáccsal, ilyenekkel.

KÉRDÉS: Volt valaki, aki felügyelte a munkáját?

MRS. WALLACH: Igen, a brigádparancsnokok, meg más rabok is, akik arra kényszerítettek, hogy helyettük dolgozzam.

KÉRDÉS: És el tudta végezni a munkát, amit kiróttak Önre, anélkül, hogy elesett volna?

MRS. WALLACH: Eleinte nem, de egy idő után hozzászoktam. Kétszer kerültem kórházba, de aztán eléggé megerősödtem, hogy meg tudjam csinálni. A végére már meglehetősen jó erőben voltam.

Moszkva beismer egy apró tévedést

A Lubjankában néhány napig egy ismerős lett férfiről kérdezték (Mrs. Wallach úgy hiszi, az ő és Field ügyéhez kapcsolódóan a férfit is letartóztatták, és akkoriban engedték ki), majd visszaküldték Abeszbe. Ott meg-

betegedett, és késő tavasztól nyárig több hónapot töltött kórházban. 1955 szeptemberében visszavitték a moszkvai börtönbe.

Itt elmondták neki, hogy ítéletét semmisnek nyilvánították, és hogy ügyét felülvizsgálják. Aktáinak átolvasása után – magyarázták – lehetségesnek tűnik, hogy a dolgok nem teljesen úgy történtek, ahogyan a jelentésekben állt; az ő segítségével most újra át fogják nézni az egész ügyet, és kijavítják az esetleges tévedéseket. Ha úgy találják, hogy nem bűnös, szabadon engedik; ha részben bűnösnek ítélik, új tárgyalást írnak ki számára.

Ezek után több napig tartó alapos kihallgatás következett oroszul, amit ekkorra már ő is beszélt. Szavait aprólékosan lejegyezték. Minden írásos anyagot elolvastattak vele, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy minden szavát érti, ezután alá kellett őket írnia. A kérdezőtisztek is aláírták az összes papírt.

MRS. WALLACH: Ezt meg is jegyeztem nekik. Megmondtam, hogy ez volt az első alkalom, hogy úgy hallgattak ki, ahogy kellett volna, és hogy most először írták le a szavaimat úgy, ahogy kimondtam őket. Aztán arról is beszélünk, hogy a korábbi kihallgatások alkalmával mi történt, és ez több évre vitt vissza. (...)

*

Egy idő után már csak közvetlen kérdéseket kaptam: „Magát ezzel és ezzel vádolták, ezért és ezért ítélték el, ezzel és ezzel a bizonyítékkal. Ez valóban így történt?”

Mire azt válaszoltam: „Nem, ez hazugság.”

Aztán azt kérdezték: „Akkor mi az igazság?” Én pedig elmondtam, hogy ez, ez és ez, és így haladtunk egyik dologról a másikra. (...)

Erica a „tárgyalása” során egyetlen vádat illetően „nagyon is szívesen” vallotta magát bűnösnek: ez a Szovjetunió büntető törvénykönyve 58/1012 cikkelyének áthágása volt, melynek tartalma „az SZSZKSZ rágalmozása és az

ellene való izgatás, valamint az Amerikai Egyesült Államok mellett kifejtett propaganda” volt. Ez most aggasztotta őt, mivel bűnösségét bonyolult lett volna tagadnia. Amikor kihallgatói ehhez a vádponthoz értek, Erica ismét igennel felelt: „Bűnös vagyok.”

Felszólították, hogy részletezze, miért vallja magát bűnösnek, ő ezt meg is tette. Miután végighallgatták, a kérdezőtiszttől azt írta a vádpont alá, hogy „Nem bűnös”. Tettét úgy magyarázta, hogy Erica valójában korábbi vallomása ellenére sem volt bűnös, mivel a beismerés személyes nézeteire és néhány megjegyzésére vonatkozott, melyeket viszont beszédekben vagy nyilvános találkozókra soha nem hirdetett fennhangon.

10 napnyi kihallgatás után ismét behívták, és tájékoztatták, hogy felmentik. Egy órával később szabadon távozhatott.

A kommunizmus „kifinomult” kínzóeszközei

A kommunisták abbéli igyekezetükben, hogy Mrs. Wallachot megtörjék és hamis beismerésre kényszerítsék az Egyesült Államok részére végzett kémtevékenységet illetően, 2 éven át fizikai és szellemi kínzások olyan együttesének vetették alá, mely előtte már sikerrel tört meg sok más férfit és nőt.

Visszaemlékezésében Erica részletezi a módszereket, melyekkel vallomást igyekeztek tőle kicsikarni. Ezt olvasva sok hasonlóságot fedezhetünk fel nemcsak Robert Vogelerrel¹⁷⁹, Mindszenty bíborossal¹⁸⁰, és más, a vasfüggöny országaiban fogva tartott személyekkel szemben alkalmazott technikákat, de a kínai és észak-koreai vörösök által bevetett módszereket illetően is, melyekkel az ENSZ és az Egyesült Államok foglyul ejtett katonái agymosásának első fázisában próbálkoztak a koreai háborúban.

A Mrs. Wallachot ért bánásmód, és a vörös Kínában, illetve Észak-Koreában a hadifoglyokon alkalmazott technikák vizsgálata után a következő

¹⁷⁹ Robert Vogeler a New York-i International Telephone and Telegraph Corp. és az International Standard Electric Corp. budapesti képviselője volt, akit a Standard-ügy kapcsán tartóztattak le 1949 novemberében Magyarországon.

¹⁸⁰ Mindszenty József (1892–1975) esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása, bíboros.

főbb nyomásgyakorlási formákat különíthetjük el, melyeket a kommunisták előszeretettel használnak tanúvallomások kicsikarására:

Magánzárka

A magánzárka mindig is különleges büntetésnek számított, mivel az embernek szüksége van mind mások társaságára, mind bizonyos mozgástérre, és ezekre magától értetődően vágyik. Az ember természeténél fogva társas és aktív lény. Ha egy épelméjű személyt egy olyan kis cellába zárnak, ahol alig tud mozogni, miközben mindennemű társas érintkezéstől hónapokra vagy évekre megfosztják, az hatalmas szellemi feszültséghez és erős menekülési vágy kialakulásához vezet – melyért akár egy hamis tanúvallomásra is hajlandó lesz.

Fáradtság

Egy kellően fáradt embert az alváson kívül már semmi nem érdekel, és ez utóbbiért képes bármit megtenni. Amikor ezt lehetővé teszik, akkor sokan döntenek az alvás mellett még úgy is, hogy tudják, az a hideg, vagy más körülmény miatt majdnem biztosan a halálukhoz vezet majd. Azzal, hogy az „alanyok” nappal nem alhatnak, éjjel pedig órákon át faggatják őket, a kommunisták a fizikai, szellemi és idegi kimerültség olyan szintjére juttatják el őket, mely nemcsak hogy nagyban akadályozza a követeléseik megtagadására irányuló emberi képességeiket, de egy olyan mértékű vágyat kelt bennük a pihenésre, amelynek alig tudnak ellenállni – kiváltképpen, ha ezt egy egyszerű aláírással el is tudják érni.

Hideg

Habár nem jár zúzódással, vérzéssel vagy csonttöréssel, a hideg valójában a fizikai kínzás egyik formája. Egy nem megfelelően öltözött embert tél idején egy fűtetlen cellában tartani ugyanolyan hatást ér el, mint akármilyen más, fizikai fájdalom okozására alkalmas eszköz: az alany bármilyen áron véget akar vetni a helyzetnek, akár „beismerő vallomást” téve.

Bizonytalanság

Az áldozatnak eleinte nem árulják el, hogy mivel vádolják. Nem tudja, hogy vallatói szerint mit tett, így azt sem tudja, mivel védekezzen. Soha nem tudja, mi fog vele történni. Nem tudja, milyen kínzást kell elviselnie, hogy meg fogják-e ölni, és ha igen, mikor. Ez a bizonytalanság félelemhez és aggodalomhoz vezet. Mrs. Wallach már 2 éve fogoly volt, mikor először kapott kézhez egy egyértelmű, hivatalos okmányt az ellene felhozott vádakról.

Fenyegetések

Egyéni esettől függően a fenyegetések mindenfajta típusát használják. Erica Wallachot új kínzási módszerekkel (vizeszárka), a korábban használt durva bánásmódhoz való visszatéréssel, illetve gyermekei elrablásával is megfenyegették. Koreai hadifoglyokon gyakran alkalmazták a halállal való fenyegetést.

Szeretett személyekért érzett aggodalom

A szülőkért, férjért, feleségért, partnerért vagy gyermekekért érzett aggodalom, keserűség és félelem azt a célt szolgálja, hogy megtörje az áldozat ellenállását. A kommunisták részleteket olvastak fel Mrs. Wallachnak édesanyja leveléből, illetve a férjéről szóló jelentésből. Az emberi szeretetet arra használják, hogy az áldozat kegyetlennek és érzéketlennek gondolja magát, ha nem írja alá a kipontozott vonal felett, hogy utána levelet írhasson, és enyhíthesse családja aggodalmát.

Alultápláltság

A fogoly – sokszor tudtán kívül – olyan étrendben részesül, mely nem elégséges erejének fenntartására. Míg látszólag elegendő ételmet kap, valójában alultápláltságtól szenved. Tekintetbe véve az elme és a test egészsége között fennálló kapcsolatot, ez negatívan befolyásolja a különböző szellemi és fizikai kínzásokkal szembeni ellenálló képességét.

Mézesmadzag és bunkósbot

A brutális és durva bánásmód hirtelen „kedves” törődésbe fordul. A kínzások enyhülnek; igyekeznek az áldozat kényelmét növelni – alvással, meleggel, cigarettával, jobb minőségű étellel, egy fürdővel vagy váltóruhával stb. Ez a „személyes kényelem” iránti emberi szükséglet kihasználásával történik, ily módon az áldozatban a megnyugvás és a hála érzését ébresztik, amittől csökken az ellenállása. A mézesmadzag mellett azonban mindvégig jelen van a bunkósbot ismételt alkalmazásának fenyegetése is.

Elhagyatottság- és reménytelenségérzet

Az áldozat semmilyen hírt nem kap a családjáról vagy a megsegítésére irányuló kormányzati erőfeszítésekről. Ehelyett besúgók veszik körül. A legkisebb kihágást is felfedezik és jelentik – ami büntetést von maga után. Éreztetik vele, hogy szövetségesek nélkül, teljesen egyedül van, és hogy egy majdnem mindenható hatalommal áll szemben – röviden, hogy ügye reménytelen, és az ellenállás fölösleges.

Ki lehetne térni más, többé-kevésbé másodlagos nyomásgyakorlási technikákra is, azonban a fentiek a fő módszerek. Közülük már egynek vagy kettőnek jelentős ideig tartó alkalmazása előbb vagy utóbb beismerő vallomáshoz fog vezetni. Ezzel szemben az összes technika 2 éven át tartó bevetése mellett kizárólag egy nagyon erős akaratú ember lehet képes talpon maradni.

Hamis beismerő vallomás – az agymosás első lépése

A kommunisták vallatótechnikája ugyanúgy működik, mint a kommunista agymosás első fázisa, mivel mindkét „kezelés” ugyanazt a célt szolgálja: hogy az áldozat beismerje nem létező bűnét.

A kommunista agymosás alaptétele, hogy mielőtt valakit mélységeiben beavatnak a kommunizmus ideológiájába, előbb ki kell tisztítani az agyából a régi „kapitalista” nézeteket, tehát el kell jutnia arra a pontra, hogy belássa: korábbi gondolatai és az azokból eredő cselekedetek rosszak voltak. Ez után

már készen áll arra, hogy ezeket elutasítsa, hogy többet ne gondoljon rájuk (miután az agyát tisztára mosták), és helyettük az új nézeteket és elveket tegye magáévá.

Észak-Korea és a vörös Kína táboraiban a vörös agymosók célja az volt, hogy a hadifoglyokat hamis beismerő vallomásra kényszerítsék, miszerint elismerik, hogy vétettek a világbéke, a koreai és a kínai nép ellen, és hogy az imperialista hadurak (illegális) ügynökei voltak. Ha valaki elérte azt a pontot, hogy a fentieket beismerje, az agymosás második fázisa következett: bevezették a kommunista ideológiába. Ez a fázis a vallatások során értelem-szerűen kimaradt.

Az amerikai népet reményeink szerint komolyan foglalkoztatja majd a kérdés, vajon minek köszönhető, hogy Mrs. Wallach meghurcolása ellenére sem vallott be olyan bűnöket, amelyeket nem követett el – míg a hadsereg részére készült hivatalos tanulmányok szerint a Koreában foglyul ejtett és hasonló bánásmódot elszenvedett amerikai katonák egyharmada képtelen volt hasonló módon ellenállni, ehelyett különböző mértékben inkább kollaborált fogva tartóival.

Tény, hogy az amerikai hadifoglyok némelyikének olyan veréseket és a fizikai kínzás egyéb olyan formáit kellett elviselnie, melyek meghaladtak bármit, amivel Erica Wallach valaha is szembesült – ráadásul sokan inkább *belehaltak a kínzásba*, mint hogy kollaboráltak volna. Mindazonáltal a fent említett tanulmányokból az is kiderül, hogy a több ezer kollaboráns katoná közül – néhányuk még saját társait is elárulta! – sokan egyáltalán nem szenvedtek el annyit, mint ez a nő tette.

IV. rész

Igazságszolgáltatás – kommunista módra

A kommunizmus, minden ember alkotta rendszernél erősebben, azt állítja, hisz az igazságosságban, és tevőlegesen neki is szenteli magát. A kommunizmus állítólag elkötelezett az emberi jogok mellett. A kommunizmus,

ahogy követői hangoztatják, megszünteti az erős érdekcsoportok, klikkek és kormányzatok elnyomását a kisemberek felett. A kommunizmus alatt, így mondják, az egyén nagyobb biztonságban van, és jogait jobban védik, mint bármely más kormányzati berendezkedés alatt.

Ezeknek az állításoknak a fényében kellene Mrs. Erica Wallach kommunista hatóságok általi letartóztatását, bebörtönzését és fogságát kivizsgálni.

A [kelet]német kommunista rendőrség, amely Mrs. Wallachot 1950 augusztus 26-a délutánján vetette fogságba, nem rendelkezett letartóztatási paranccsal. Egyszerűen börtönbe zárták. Nem citálták bíró elé, nem fogalmaztak meg vele szemben semmilyen vádat sem bíróság, sem esküdszék előtt, semmiféle formális vádemelés nem történt, nem engedték neki, hogy ügyvédhez forduljon, aki ellássa a védelmét. Egyszerűen elfogták és börtönbe zárták, ahol vallatótisztek vették kezelésbe:

KÉRDÉS: Félbeszakíthatom Önt ezen a ponton?

A mi jogszabályaink szerint, ha valakit letartóztatnak, és az illető nem is áll készen a tárgyalásra, akkor ha le is tartóztatják, a letartóztatást végrehajtó tisztviselő tájékoztatja arról, miért is tartóztatják le. Elmondták Önnek, miért is tartóztatják le?

MRS. WALLACH: Nem. A válasz mindig ez volt a kérdésre: „Magának ezt jobban kellene tudnia, mint nekünk”, vagy az: „Tudja azt maga, miért nem mondja inkább el nekünk?” Ez volt a vallatás legnehezebb pontja, mármint hogy soha nem mondták el, vagy alig-alig céloztak rá, mit is akarnak kiszedni belőlem.

Persze, elmondták nekem: „Maga kém, mi pedig tudni akarunk a tevékenységéről”, de olykor, mikor szinte már az örületbe kergettek, azt mondtam nekik: „Bármit elmondok, amit csak hallani akarnak”, de erre azt felelték: „Ő nem, csak magán múlik, mit mond el nekünk.” Nem könnyítették meg a dolgomat.

A letartóztatásom okára vonatkozó kérdésekre azt felelték: „Tudja maga jól, miért tartóztattuk le.”

Erica Glaser – a kémgyermek

KÉRDÉS: Adtak valaha magyarázatot az oroszok arra, mivel is vádolták ilyen korán?

MRS. WALLACH: Nem, soha semmilyen hivatalos vádat nem fogalmaztak meg, kivéve azt a megállapítást, hogy kém vagyok, és be kellene ismernem a kémtevékenységemet és azt, hogy húsz éven át kémkedtem, ami azt jelentette volna, hogy már kilencéves koromtól kezdve kém voltam, és azért küldtek az amerikaiak, hogy épüljek be a kommunista pártba, és ássam alá a mozgalmat.

A fő kérdés pedig az volt, ki dolgozott nekem. Ez körülbelül 1951 júliusában lehetett.

KÉRDÉS: Körülbelül egy évet töltött börtönben?

MRS. WALLACH: Igen, összesen körülbelül egy évet.

*

Mikor Erica Wallach végre valami részletesebb vádat hallhatott, az információ nem a keletnémet vagy az orosz kommunista hatóságoktól származott.

KÉRDÉS: Folytatott bármilyen kommunikációt a fegyőrökkel vagy más rabokkal?

MRS. WALLACH: Más rabokkal igen, de az örökkel nem.

Az első alkalom után nem volt többé lehetőség az örökkel való beszélgetésre. A tőlem balra és jobbra lévő cellákban elhelyezett rabokkal kommunikáltam, kopogtattunk egymásnak a falon keresztül.

KÉRDÉS: Volt valamiféle kód, ami alapján kopogott a falon?

MRS. WALLACH: Igen, az abc. Próbáltam valami információt szerezni arról, mi is történik a külvilágban. Mindent megtudtam az olimpiai játékokról, izgalmas volt.

Ami azt illeti, megtudtam némi információt a saját ügyemmel kapcsolatban is arról, mit is írtak rólam a keletnémet újságok: azt állították,

hogy Noel Field közeli szövetségese és futárja voltam, akiről kiderült, hogy amerikai kém, nekem pedig megvoltak a saját ügynökeim a keletnémet kulturális minisztériumon belül. Állítólag elhatároztam, hogy behálózom a keletnémet egyetemeket, és azt terveztem, tanítani fogok valamelyik intézményben, és hogy végül is a Lipcsei Egyetemen tanítottam, az amerikai hírszerzés pedig azért küldött Berlinbe 1950-ben, hogy utasításokat adjak tíz vagy tizenkét árulónak, akik összeesküvést terveztek a keletnémet kommunista kormány ellen.

Kérdés: Kik voltak annak a csoportnak a tagjai, amelynek állítólagos tagjaként megvádolták az összeesküvéssel, vagy akiknek állítólag utasításokat adott?

MRS. WALLACH: Néhány névre emlékszem. Paul Merker,¹⁸¹ Leo Bauer, Will Kreikemeier,¹⁸² Lex Endre¹⁸³ és mások.

*

Kései, aláíratlan vádirat

Erica Wallachot csak azután szembesítették és vádolták meg hivatalosan azokkal a bűnökkel, amelyeket állítólag elkövetett, hogy huszonnégyszer

181 Paul Merker (1894–1969) a német kommunista párt legszűkebb vezetőségéhez tartozott. 1950 nyarán a Noel Field-ügy kapcsán egy pártvizsgálat indult ellene, aminek a hatására augusztusban Leo Bauerrel, Will Kreikemeierrel, Lex Endrével és másokkal együtt kizárták a pártból. Csak 1952-ben tartóztatták le. Kétévi vizsgálat után 1955-ben nyolc évre ítélték. 1956 januárjában szabadult, de a politikai életbe már nem térhetett vissza.

182 Willi Kreikemeyer (1894–1950 k.) német kommunista. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1949 és 1950 között az NDK-ban a vasutak főigazgatója. Mivel a háború alatt együtt dolgozott Noel Fielddel, 1950-ben letartóztatták. A sorsa máig nem teljesen tisztázott. Egy 1957-ben kiadott tájékoztató szerint 1950-ben öngyilkos lett a cellájában, három zsebkendőt összekötve felakasztotta magát. Sem orvosi vizsgálat nem történt, sem a tetem nem került soha elő. Egyes feltételezések szerint a Szovjetunióba került, ahol 1955-ben halt meg.

183 Adolf Ende, álnevei: Lex Ende, Lex Breuer (1899–1951), német újságíró, politikus. 1950-ben kizárták a Német Szocialista Egységpártból, amiért a háború alatt együttműködött Noel Fielddel. Nem tartóztatták le, egy vidéki üzem könyvelőjeként dolgozott korai haláláig.

pon keresztül több börtönt is megjárt, ahol válogatott testi-lelki kínzásoknak vetették alá.

MRS. WALLACH: Igen, visszaküldtek az orosz börtönbe 1952-ben, ahol végre kézhez kaptam az ellenem szóló letartóztatási parancsot. Ez pontosan két évvel a börtönbe zárásom után történt. Itt mondták el, hogy az orosz belbiztonsági szervek őrizetébe kerültem, és elém tettek egy vádiratot is, melyben ez és ez a jogszabály ez és ez a paragrafusai alapján négy vagy öt vádpontot fogalmaztak meg, főként az Egyesült Államok szolgálatában történő kémkedést. A második vádpont az volt, hogy a nemzetközi burzsoázia érdekében tevékenykedtem. A harmadik az volt, hogy szervezetben ténykedtem, nem egyedül, hanem csoportosan, a negyedik vádpont szerint pedig szovjetellenes propagandát folytattam. Ezekkel vádoltak hát meg, engem pedig utasítottak, hogy ismerjem be ezeket a vádakokat. Nagyon rutinosan mentek rajtuk végig.

KÉRDÉS: Mindez egy bíróság előtt történt?

MRS. WALLACH: Nem, ez csak egy kihallgatás volt. Korábban nem írtak le szinte semmit. Az éjszakákon át tartó kihallgatásokon alig foglaltak valamit írásba. Főleg szóban zajlott a dolog. Nagyon keveset rögzítettek abból, ami ezen alkalmakkor elhangzott.

Most viszont minden éjjel leültek, és leírtak minden egyes percet részletesen, mikor kivel léptem kapcsolatba, mikor kivel találkoztam, és mikor léptem be a kommunista pártba.

*

Még az Erica Wallach előtt felolvasott vádirat sem volt érvényes a világ civilizált nemzetei által manapság általánosan elfogadott joggyakorlat szerint. Nem volt bíró, esküdtszék, egyéb hivatalnok, ítélőtábla, népbíróság vagy bárki, aki hitelesítette volna a vádiratot, nem mutattak be bizonyítékokat sem, melyek alapján megfogalmazták a vádakokat:

KÉRDÉS: Aláírta a vádiratot vagy a vádpontokat bárki szovjet állami hivatalnok?

MRS. WALLACH: Nem. Egyiket sem írta alá senki, mielőtt én láttam volna őket. Mindig utólag írták alá. Sosem láttam egyetlen aláírást sem.

KÉRDÉS: Ön sosem tudta meg, pontosan ki is fogalmazta meg Ön ellen a vádpontokat vagy a vádiratot?

MRS. WALLACH: Nem. Mindez 1952 szeptemberében kezdődött, és decemberig így ment a dolog.

KÉRDÉS: Ez a négy hónapos időszak ugyanolyan volt, végig részletes kérdéseket fogalmaztak meg önnel szemben a vádpontokat illetően?

MRS. WALLACH: Igen.

*

Mikor Mrs. Wallachot először bebörtönözték – majd utána többször is –, megkérdezte, mégis mi történik vele. Mindig azt felelték neki, hogy majd német bíróság fogja tárgyalni az ügyét.

MRS. WALLACH: Mikor azt kérdeztem, mégis mi fog történni velem, azt mondták, majd bíróság elé állítanak, és tárgyalják az ügyemet. Erre azt feleltem: „Miféle bíróság elé, német vagy orosz bíróság lesz az?”, mire ők azt felelték: „Természetesen német, mivel ön most nem orosz börtönben van.” Azt mondták, mivel német börtönben voltam éppen, természetesen német bíróság fog majd ítélni az ügyemben, arra a kérdésemre pedig, hogy mit csinálnak az oroszok, azt felelték: „Csak barátként és megfigyelőként vannak jelen.” De én német fennhatóság alatt voltam.

*

Hohenschönhausenbe küldtek, amely ugyancsak egy német börtön volt, de engem ebben a német börtönben csak és kizárólag orosz kihallgatótisztek hallgattak ki.

Ott újra, még mindig azt mondták, hogy német bíróság fog eljárni az ügyemben, hiszen német területen, német börtönben voltam. Ezt mondták nekem az orosz tiszték.

Akkor végre elmondták – bármit is mondok el vagy nem mondok el, mindenképpen 25 évet fogok kapni csak azért, mert az OSS [amerikai hírszerző szervezet, a CIA elődje] tagja voltam. Ez egyedül biztos volt, és nem igazán kellett hozzá semmi más, hogy tárgyalás elé nézzek.

*

Titkos tárgyalás – egy szovjet „bíróságon”

Végül is elérkezett az „igazságszolgáltatás” nagy napja. Mrs. Wallach és Leo Bauer – akit valamivel korábban tartóztattak le, és akinek az ügyét a szovjet hatóságok összekapcsolták Mrs. Wallach ügyével – tárgyalásának napját ki-tűzték, a tárgyaláson pedig döntöttek bűnösségükről vagy ártatlanságukról a vádiratokban ellenük felhozott vádak fényében. Minden ígérettel ellentétes módon, és annak ellenére, hogy a „független” Keletnémet Demokratikus Köztársaság területén voltak, az ügyüket végül nem német bíróság tárgyalta.

KÉRDÉS: Ön azt mondta, ez csak kihallgatás volt, mindössze ennyi történt tehát?

MRS. WALLACH: Igen, az esemény mindazonáltal elég hivatalos jelleget öltött, ahogyan a vádakát felolvasták. Mindketten jelen voltunk, mindkettőnket behívták a szobába, ahol közölték velünk, hogy a kihallgatás véget ért, vád alá helyeztek minket, és meg kell majd jelennünk a szovjet katonai törvényszék előtt ezekkel és ezekkel a vádakkal.

Egypár napot még börtönben töltöttünk, majd [1952] december 25-én átszállítottak minket Karlshorstból, természetesen külön-külön, egy másik orosz börtönbe, Lichtenbergbe, ahol tárgyalásokat tartottak. Ez egy könnyedebb, normális börtön volt, december 26-án pedig megkezdődött a tárgyalásunk.

Az első nap azzal telt el, hogy felolvasták a vádakát. Megismertük a szabályokat. Bemutatták nekünk a bírakat név szerint, ami persze nem jelentett semmit. Három bíró volt jelen, valamint egy valamilyen funkciót ellátó közigazgatási tisztviselő.

KÉRDÉS: Egyenruhát viseltek?

MRS. WALLACH: Igen.

KÉRDÉS: Biztosítottak önnek kirendelt védőt?

MRS. WALLACH: Nem, nem lehetett védőnk, de később kaptunk legalább egy tolmácsot.

A következő két nap végig azzal telt, hogy a bíróság kérdéseket intézett felénk.

KÉRDÉS: Ez nyilvános bíróság és tárgyalás volt, ahol a keletnémet sajtó vagy nyilvánosság jelen lehetett?

MRS. WALLACH: Nem, titkos tárgyalás volt. A harmadik napon, körülbelül este hét órakor fejezték be a kérdezősködést. Megkaptuk az utolsó szó jogát, elmondhattuk, amit szerettünk volna.

Este hét órakor vége volt, minket pedig visszavittek a celláinkba.

Este tizenegykor újra hívtak minket, ítélethirdetésre. Az ítélet golyó általi halál volt, minket pedig elküldtek a halálsorra. Mindez december 28-án történt.

A hiányzó ügyész

A tárgyaláson, amelyen Mrs. Wallachot a szovjet katonai törvényszék halálra ítélte az ellene felhozott vádak alapján, egyetlen tanút sem hallgattak meg. Az ügyész annyira jól végezte a dolgát még a tárgyalás előtt a „beszámolók” és „kihallgatások” alapján, legalábbis a szovjetek nézőpontjából, hogy látszólag semmi szükség nem volt tanúkra – de még az ügyész jelenlétére sem a tárgyalóteremben.

KÉRDÉS: Milyen tanúkat idéztek meg Ön ellen a tárgyaláson?

MRS. WALLACH: Semmilyen.

KÉRDÉS: Az egész tárgyalás abból állt csak, hogy az ügyész ismertette a bizonyítékokat a bíróságnak?

MRS. WALLACH: Az ügyész maga nem is volt jelen. Előre megírta a mondandóját, ezt olvasták fel.

KÉRDÉS: A tolmács olvasta fel?

MRS. WALLACH: Igen, ő pedig még akkor is jelen volt az utolsó tárgyalási napon a börtönben, mikor az ügyet már lezárták. Megjelent, és azt hiszem, ő olvasta fel a vádakát.

KÉRDÉS: Kötelezték mindkettőjüket, hogy tanúvallomást tegyenek a bíróság előtt?

MRS. WALLACH: Kikérdezett bennünket a bíróság.

Mikor ismertették vele az ítéletet, Mrs. Wallachot még akkor sem tájékoztatták, hogy az mikor és ki által kerül végrehajtásra.

KÉRDÉS: Mikor elítélték, akkor kivégzőosztag általi kivégzésre ítélték?

MRS. WALLACH: Igen.

KÉRDÉS: Tájékoztatta Önt a bíróság, ki fogja az ítéletet végrehajtani?

MRS. WALLACH: Nem.

KÉRDÉS: Vagy arról tájékoztatták, mikor kellett volna végrehajtani?

MRS. WALLACH: Nem. Szórol szóra németül olvasták fel az egészet: „Golyó általi halálra ítéljük. Az ítélet jogerős, fellebbezésnek helye nincs.”

KÉRDÉS: De időpontot nem adtak meg?

MRS. WALLACH: Nem, időpontot nem adtak meg.

A kegyelmi kérvény

Még a szovjet igazságszolgáltatásnak is megvan a maga „kegyelmi” gyakorlata. Az embert letartóztatási parancs és ok nélkül tartóztatják le, vádirat megfogalmazása nélkül börtönzik be, megtagadják a vádlottól a védelmet ellátó jogi képviselőt vagy a mellette tanúskodó tanúkat, és anélkül ítélik halálra az embert, hogy akár egyetlen ellene valló tanút felvonultatnának – a rendszer pedig úgy demonstrálja nagylelkűségét, hogy megengedi áldozatainak, hogy kegyelemért folyamodjanak.

MRS. WALLACH: Megengedték nekünk, hogy kegyelemért folyamodjunk a Legfelsőbb Tanácshoz. Kegyelmet adhatnak, de az ítéletet nem változtathatják meg. Akárcsak itt [az Egyesült Államokban], ahol az elnök adhat kegyelmet, de a bíróság ítéletét nem változtathatja meg. Az ember mindenképpen bűnös, még akkor is, ha a szovjet Legfelsőbb Tanács kegyelemben részesíti.

KÉRDÉS: Mikor tették ezt Önnek lehetővé? Élhetett ezzel a jogával azonnal?

MRS. WALLACH: Igen.

KÉRDÉS: Hogyan élt ezzel a jogával?

MRS. WALLACH: A fegyőrök bejöttek, hoztak egy ceruzát meg egy papírt, és utasítottak, hogy írjak. Azt mondták: „Írjon bármit, hogy kegyelmet szeretne”, szóval írtam valami blablát kegyelmi ügyben.

KÉRDÉS: Valóban azt írta, hogy kegyelemért folyamodik?

MRS. WALLACH: Azt írtam, „Kegyelemért folyamodom a Legfelsőbb Tanácshoz”, és aláírtam a nevemet: Erica Wallach. Azt hiszem, oroszul írtam, ha nem tévedek.

Mrs. Wallach igen szerencsésnek mondhatja magát a szovjet „igazságszolgáltatás” áldozatainak között, amely halálra ítélte annak ellenére, hogy semmiféle bizonyíték nem volt ellene. Moszkvába küldték, és egy, a halálsoron lévő zárkába csukták:

MRS. WALLACH: Hat hónap után hívtak, és közölték velem, hogy nem fognak agyonlőni; helyette tizenöt évig egy kényszermunkatáborban fogok élni.

KÉRDÉS: A kegyelmi kérvényének köszönhetően döntöttek így?

MRS. WALLACH: Nem tudom. Azt hiszem, azért döntöttek így, mert Sztálin meghalt.

*

Mindez 1953 nyarán történt. Több mint két évvel később – mikor végre 1955 őszén szabadon bocsátották azon az alapon, hogy ártatlannak nyilvánították az ellene korábban felhozott vádpontokban – a szovjet hatóságok egy nagyobb összeget ajánlottak Mrs. Wallachnak kártérítés gyanánt az igazságtalanul börtönben töltött öt évért és a több hónapnyi kínzásért, amelyet a kommunista módra működő igazságszolgáltatás jegyében el kellett viselnie.

Mrs. Wallach ügye nem egyedi eset, ugyanez milliókkal megtörtént, és valós képet ad arról, milyen is a kommunista igazságszolgáltatás.

Az igazság és a kommunista fikció az amerikai igazságszolgáltatásról

A kommunista propaganda egyik fontos eleme, hogy a kapitalizmusban igen elterjedt az igazságtalanság, a kapitalizmus pedig egy kemény, kegyetlen rendszer, mely keveset törődik az emberrel – a kapitalizmus a dzsungel törvényeit alkalmazza a társadalomra, az erősebb elnyomja a gyengét, a kapitalizmusban senkinek a jogai nincsenek biztonságban, és senki nem lehet biztos abban, hogy számára igazságot szolgáltatnak – főként, ha az ember a tőkésosztály ellensége.

Vessünk csak egy pillantást arra, mi történt nemrég a kapitalizmus egy ellenségével az Egyesült Államokban – ezt a férfit, akárcsak Erica Wallachot, idegen hatalomnak való kémkedéssel vádolták meg.

Rudolf Ivanovics Abel, a szovjet hírszerzés ezredese, aki brooklyni művésznek álcázta magát, immár a New York-i Szövetségi Büntetés-végrehajtási Intézetben tölti büntetését, várva fellebbezésének elbírálására, miután az Egyesült Államok ellen való kémkedés vádjával elítélték. Ha fellebbezésének nem adnak helyt, 30 éves börtönbüntetés vár rá.

Abel illegálisan lépett be az Egyesült Államokba Kanadából 1948-ban. Kilenc évvel később, 1957. június 21-én az amerikai bevándorlási és állampolgársági hatóságok, megfelelő letartóztatási parancs birtokában azzal az indoklással, hogy megszegte a bevándorlással kapcsolatos jogszabályokat, őrizetbe vették egy New York-i hotelben elfoglalt szállodai szobájában. A Te-

xas állambeli MacAlleni Idegenrendészeti Büntetés-végrehajtási Intézetbe került, ahol elvileg a hazájába történő kitoloncolására kellett várnia.

Június 27-én sor került Abel kihallgatására az intézményben. Jogi képviselőjét egy macalleni ügyvédi iroda ügyvédje látta el. A kihallgatás során elárulta a valódi nevét (a szállodába Martin Collins álnéven jelentkezett be), és azt is megállapították, hogy miután nem felelt meg az 1956-os és '57-es bevándorlási törvény regisztrációval kapcsolatos követelményeinek, ezért deportálandó. A deportálásáról szóló döntés meghozatala a hatályos jogszabályoknak megfelelően történt. Abel megkezdte beszerezni a szükséges dokumentumokat, hogy a Szovjetunióba utazhasson.

A nagyesküdtszék vádemelése

Mindeközben a Szövetségi Nyomozó Irodától származó bizalmas információk alapján különböző kémfelszereléseket foglaltak le Abel brooklyni műtelermlakásában, az igazságügyi minisztérium pedig a Brooklynban, New York államban kémkedéssel vádolta meg Abelt a Szövetségi Nagyesküdtszék előtt.

Az FBI már Abel június 21-ei letartóztatása előtt tudott a kémtevékenységről. Egyik segítője, egy bizonyos Reino Hayhanen, aki ugyancsak a szovjet hírszerzés tisztje volt, 1957 májusában disszidált az Egyesült Államokba. Az információ alapján, amit a kormánynak szolgáltatott, az FBI ügynökei léptek be elsőként Abel szobájába június 21-én, és megadták neki a lehetőséget, hogy vallomást tegyen és működjön együtt az amerikai hatóságokkal, mielőtt a bevándorlási tisztviselők formálisan is őrizetbe vették. Abel visszautasította az együttműködést, nemcsak aznap, de később is, mikor az FBI-ügynökök többször is beszéltek vele MacAllenben, Texas államban. Ez azután történt, hogy a kémkedéssel kapcsolatos vádak megfogalmazták volna vele szemben a nagyesküdtszék előtt.

1957. augusztus 7-én a nagyesküdtszék megfogalmazta Abellel szemben a vádak, melyek szerint egy összeesküvés keretében kémkedett az Egyesült Államok ellen, mint egy szovjet kémhálózat tagja. Négy másik embert is megneveztek mint az összeesküvés tagjait, de nem helyezték őket vád alá. A négyből három szovjet ügynök már visszatért a Szovjetunióba, a negyedik

Reino Hayhanen volt, aki úgy tűnt, az amerikai kormány koronatanúja lesz az Abel elleni ügyben.

Matthew T. Abruzzo, a Brooklyni Szövetségi Bíróság bírása aznap délutánra meghallgatásra idézte Abelt az Egyesült Államok Ügyészsége elé a Texas állambeli Edinburgbe. A húszperces meghallgatás során Abel megtagadta, hogy visszazárlítsák New Yorkba, az aznap éjszakát az Edinburgi Megyei Börtönben töltötte, másnap átszállították Houstonba, ahol pedig feltették a New Yorkba tartó repülőgép fedélzetére.

A védelem képviselője

A következő reggel, augusztus 9-én vádat emelt ellene a Brooklyni Szövetségi Bíróság. Abruzzo bíró megkérdezte Abelt, van-e ügyvédje, mire azt válaszolta, hogy nincs (a szovjet kormány visszautasította, hogy ellássa a jogi képviselőt), benyújtott egy kérelmet, hogy ejtsék az ellene felhozott vádat, illetve állapítsanak meg óvadékot. Mikor Abel időt kért, hogy egy ügyvéd szolgálatát vegye igénybe, Abruzzo augusztus 13-ára halasztotta a meghallgatást.

Abel egy Abt nevű jogász segítségét kérte (John Abt az 1930-as években a washingtoni szövetségi kormányzatban belül működő egyik kommunista sejt vezetőjeként azonosították, illetve az utóbbi években a Kommunista Párt ügyvédje volt, és ellátta különböző párttagok jogi képviselőtét, akik ütköztek a törvénnyel). Abel és Abt tizenöt percre találkoztak a szövetségi büntetés-végrehajtási intézetben augusztus 12-én. Abt elutasította Abel védelmének ellátását azon a címen, hogy rengeteg egyéb hivatalos elfoglaltsága van.

Augusztus 13-án Abel továbbra is ügyvéd nélkül jelent meg Abruzzo bíró színe előtt. A bíró újra elhalasztotta a meghallgatás időpontját, ezúttal augusztus 16-ára, további időt biztosítva Abelnek, hogy ügyvédet szerezzen magának, valamint hozzátette, hogy ő maga kijelöl egy védőügyvédet, ha Abelnek nem sikerül találnia egyet a meghallgatás időpontjáig. Abel kérte, és meg is kapta az ellene megfogalmazott vádirat egy másolati példányát, habár általában ezek a dokumentumok nem kerülhetnek közvetlenül a vádlott

kezébe, csupán a jogi képviselőjüknek adják át őket (bonyolult jogi nyelvezetüket ugyanis laikusok általában nemigen értik valami jól).

Augusztus 16-án Abel harmadjára is megjelent Abruzzo bíró előtt – még mindig ügyvéd nélkül. A bíró azt mondta, kirendel számára egy védőügyvédet a Brooklyni Ügyvédi Kamarától. Megkérdezte Abelt, egy vagy két jogi képviselőt szeretne, mire Abel azt felelte, nem tudja – és a bíró tanácsát kérte. Abruzzo bíró azt mondta, többéves gyakorlat után sem tudja megmondani, melyik a jobb megoldás. Hozzátette azonban, hogy a következő hétfőre, augusztus 19-ére kijelöl egy védőt.

Abel 50 dollárt kért esetleges költségeire. Abruzzo bíró elrendelte 250 dollár Abel számára való rendelkezésre bocsátását abból a 6000 dollárból, amely a letartóztatásakor a birtokában volt. A tárgyalás napját a bíró szeptember 16-ára tűzte ki.

Augusztus 19-én Abruzzo bíró kijelölt egy brooklyni jogászt, James B. Donovan Abel elsődleges védőjének, asszisztenseként pedig Arnold G. Fraimant bízta meg. Még egy harmadik jogászt, Thomas M. Debevoise-t is megbíztak, hogy segédkezzen Abel ezredes jogi védelmének ellátásában.

Október 3-án, mikor a tárgyalás kezdetét vette Mortimer W. Byers, a Brooklyni Szövetségi Bíróság bírójának elnökletével, 125 embert idéztek meg a bíróságra a felállítandó esküdtszék potenciális tagjaként, a kormány pedig a 75 potenciálisan megidézhető tanú többségét is felvonultatta. Mikor a tárgyalás megkezdődött, másfél nap állt rendelkezésre az esküdtszék megalakítására. Abel ügyvédjei 18 vagy 19 indítványt nyújtottak be, hogy bizonyos embereket kizárjanak az alakuló esküdtszékéből, mivel úgy gondolták, ők elfogultan ítélnének Abel ügyében.

További halasztás a vádlott kedvéért

A következő napon, október 4-én Byers bíró elhalasztotta a tárgyalást október 14-éig, hogy Abel és ügyvédjei még jobban felkészülhessenek a védelemre.

E dátum és október 23-a között, mikor mindkét fél felkészült, Byers bíró és más bíróságok bírái nagy körültekintéssel mérlegelték az Abel védői által

benyújtott indítványokat. Némelyiknek helyt adtak, némelyiket elutasították. A védelem képviselőjének engedélyezték, hogy meghallgathassa Reino Hayhanent még a tárgyalás előtt. Azt is megengedték, hogy az ügyvéd betekintszen a jegyzőkönyvbe, amelyet Hayhanen az FBI rendelkezésére bocsátott. A tárgyalás kezdetének napján az esküdszék egyik női tagját kizárták a testületből azon az alapon, hogy a lánya nemrégiben közelebbi kapcsolatba került egy FBI-ügynökkel.

Abel sosem szólalt fel a saját védelmében. Ügyvédjei ellenben nem egy tanút felvonultattak, akik mellette vallottak, és megkísérelték az állam által Abel ellenében felvonultatott koronatanúk szavahihetőségét aláásni.

Október 24-én, mikor mind a vád, mind a védelem összegezte mondanóját, az ősz hajú, nyolcvanéves Byers bíró megadta a szót az esküdszéknek.

Figyelmeztette az esküdteket, hogy zárják ki érzelmeiket az ítékezésből, ne vezesse őket sem előítélet, sem szimpátia, és ne vegyék azt se figyelembe, mi történne minden valószínűség szerint egy hasonló cselekménnyel megvádolt amerikai állampolgárral a Szovjetunióban.

Figyelmeztette az esküdteket, hogy ezen a tárgyaláson jelen van egy láthatatlan entitás, a tisztességes eljárás szellemisége, és a saját megszokott igazságszolgáltatási gyakorlatunk szerint kell eljárunk, ami vonatkozik a bíróságra, az esküdszékre és a védelemre egyaránt.

A bíró nagy körültekintéssel mérlegelte a vádiratot, mindkét oldal tanúinak vallomását, valamint a hatályos jogszabályokat. A bíróság, ahogyan azt hangsúlyozta, kizárólag a törvény alapján jár el.

A kilenc férfiből és három nőből álló esküdszék három órán és harmincöt percen keresztül gondolkodott, majd a vádlottat minden ellene felhozott vádpontban bűnösnek találta. Byers bíró november 15-ére tűzte ki az ítélethirdetés napját.

Mielőtt az esküdszék meghozta döntését, Abel köszönetnyilvánítást fogalmazott meg feléjük a „tekintélyes mennyiségű munkáért”, valamint a „felkészültségért és rátermettségért” az ügyvédeknek, akiket a bíróság a védelmére kijelölt.

Abel tárgyalása természetesen nyilvános volt bárki számára, a sajtó pedig a tárgyalás minden egyes napjáról tudósított.

November 15-én Byers bíró ítéletet hirdetett – Abelt 3000 dollárnyi pénzbírságra és harmincévnyi börtönbüntetésre ítélte.

Abelről a tárgyalás folyamán megállapítást nyert, hogy a szovjet hírszerzés tisztje és egy, az Egyesült Államokban működő szovjet kémrezidentúra vezetője. Ő volt a legmagasabb rangú és legfontosabb kommunista kém, akit az Egyesült Államokban valaha is elfogtak. Igazi öreg róka volt, a szovjet hírszerző szolgálat veterán ügynöke.

Nem volt kérdés a bűnösségét illetően. A bűnössége kimondása után akár halálra is ítélethették volna az ellene felhozott vádak alapján. Ám Abel ezredes ma is életben van. Egy tiszta, kényelmes cellában tölti életét egy modern börtönben. Fáznia vagy éheznie sosem kell. Sosem fogják megkínózni sem.

Abel ezredes megtapasztalta az igazságszolgáltatást – amerikai, kapitalista módra.¹⁸⁴

V. rész

Moszkva világméretű „bűnüldözési” jogkört akar

Mikor Erica Wallachot kihallgatták a börtönben állítólagos „kémtevékenysége” ügyében, újra és újra próbálta meggyőzni fogva tartóit, hogy ő sosem járt orosz földön, sosem követett el semmiféle bűnt a szovjet állam ellen, éppen ezért a szovjetek nem gyakorolhatnának felette semmiféle hatósági jogkört, tehát lényegében nincs joguk a szabadságában korlátozni, fogva tartani, kihallgatni vagy bíróság elé állítani sem.

Mikor így érvelt az egyik orosz tisztviselőnek, az így vágott vissza neki:

¹⁸⁴ Rudolf Abelt 1962-ben kicserélték egy lelőtt U-2-es kémrepülőgép pilótájával, a Szovjetunióban hősként ünnepelték.

„Haha, azt hiszi, ezzel megúszhatja, de téved. Bizonyára nem ismeri a szovjet törvényeket. Van egy törvényünk, ez és ez, amely így szól...”, a tisztviselő pedig nagyjából ismertette velem a törvény tartalmát, hogyan kell eljárni a nemzetközi burzsoáziával. Ez az egyik paragrafus, amelynek alapján elítéltek; ha az ember valaha a nemzetközi burzsoázia érdekében tevékenykedik, a szovjet állam elítélheti. És részletesen elmagyarázta nekem: „Tételezzük fel, hogy egy ember megpróbálta meggyilkolni Togliattit¹⁸⁵ Olaszországban, olasz földön, nos, ha az az ember valaha szovjet földre lép, mi törvényesen bíróság elé állíthatjuk”, nincs a világon még egy ilyen törvény, hiszen természetesen ilyen alapon bíróság elé állíthatnának valamiért, amit Honoluluban követtem el.

A kommunista elképzelés szerint minden ember a világ bármely pontján Moszkva bűnüldözési fennhatósága alá tartozik. Ez alól senki nincs biztonságban. Kínaiak, amerikaiak, németek, arabok, ausztrálok, vietnamiak, bárki, aki bármit tesz a „nemzetközi burzsoázia” érdekében a kommunisták vagy a kommunista világmozgalom ellen, bűnt követ el, melyet a Kreml és szatellitállamai megtorolhatnak. Abban a pillanatban, hogy valaki egy kommunista állam földjére lép, felelősségre vonhatóvá válik az ilyen „bűnökért”.

Moszkva maga hozott egy, az egész világra érvényes törvényt, amely felülbírálja és súlyosan megszegi a nemzetközi jogi normákat és az Egyesült Nemzetek Chartáját. Ez a törvény praktikus eszközt ad a Kreml kezébe, hogy „törvényesen” likvidálja vagy bebörtönözze a kommunizmus bármely ellenségét, aki a szovjetek kezébe kerül, akár a területi határokat áthágva, emberrablás útján, hadifogolyként vagy bármi egyéb módon.

A Kreml totális hatalomra tör, magának pedig alkotott egy olyan totalitárius törvényt, amilyenről még csak nem is hallottak korábban a világ

¹⁸⁵ Palmiro Michele Nicola Togliatti (1893–1964) olasz politikus, az Olasz Kommunista Párt főtitkára. 1930-tól szovjet állampolgár lett. Az Olasz Kommunista Párt alapítói közé tartozott, és 1927-től haláláig a párt főtitkára, a Komintern tagja volt.

civilizált országokban, egy törvényt, mely áthág minden alapvető jogász el-képzelést az igazságszolgáltatásról. Ez a tény egyedül elég kellene hogy legyen, hogy kiábrándítsa mindazokat, akik azt hiszik, hogy Moszkvával lehetséges bármilyen kölcsönös „egyetértésre” jutni elvek, törvény, bizalom, szerződés vagy igazságosság alapján. Moszkva nem ismer el semmilyen más törvényt, csak a sajátját, a törvényt, mely szerint minden, ami a kommunizmust támogatja, jogszerű, illetve minden, ami szemben áll a kommunizmussal, bűnös és üldözendő.

VI. rész

A totalitarizmus a totalitarizmusból táplálkozik

A náciizmus és a fasizmus sok kommunistát termelt ki. Ugyanígy a kommunizmus is sok fasisztát és nácit termelt ki. Amikor egynél több istentelen, agresszív, totalitárius politikai rendszer létezik, az egyik táplálja a másikat. Az értelmes emberek, akik látják és érzik e rendszerek gonosz megnyilvánulásait, úgy döntenek, cselekedniük kell, és meg kell döntenükhöz e rendszereket, vagy a szabadság és a tisztesség el fog tűnni mindenütt a világon. A megoldást nem-totalitárius nemzeteknél, illetve demokratikus elvek alapján szerveződő erőknél és csoportoknál keresik. Részt akarnak venni a változásban, hozzá akarnak járulni ahhoz. Amikor a demokrácia hívei látják a „jókat”, a totalitárius rendszerrel megbékülő vagy kollaboráló szabad nemzeteket, akik félnek a totalitarizmustól, és persze jó okkal félnek tőle, kétségbeesetten egy másik hatalomhoz fordulnak segítségért.

Ekkor kerül a képbe a másik totalitárius rendszer, általában valamilyen módon álcázva, megváltozott formában. Minden ilyen rendszer természetes, halálos ellensége egymásnak – mégpedig azért, mert hosszú távon mind totális hatalomra törnek. Ebből kifolyólag az egyik ellenségnek kiáltja ki a másikat, habár taktikai okokból időleges fegyverszünet, de akár szövetség is köthetett közöttük.

Így volt ez a kommunizmus és a nácizmus esetében is. Mindkettő totalitárius rendszer volt. Mindkettő ellenségnek kiáltotta ki a másikat. Hitler végletesen antikommunista volt. A kommunisták végletesen náciellenesek voltak. Moszkva „egyesült fasisztaellenes front”-ja 1935-ben alakult meg, míg alá nem írták a náci–szovjet paktumot 1939-ben, melyre pusztán stratégiai okokból került sor, és csupán előkészítette a Hitler elleni világméretű összefogást – lévén a náci német állam totalitárius állam volt, növekvő és nagyon is valós fenyegetést jelentett a Szovjetunióra és az egész kommunista mozgalomra. Valódi versenyhelyzet volt.

A kommunisták arra is felhasználták egyesült frontjukat, hogy demokratikus országok állampolgárait győzzék meg saját igazukról, és demokratikusnak és totalitarizmusellenesnek tűnjenek. Ez persze csak járulékos haszon volt. Az egyesült front fő célja az volt, hogy megvédjék a Kremlt és a szovjet rezsimet azáltal, hogy életre hívtak egy világméretű összefogást egy másik totalitárius rendszer ellen, mely a szovjet rendszer elpusztításával fenyegetett.

Miként segített a nácizmus Moszkvának?

Erica Wallach látta Hitler náci rendszerének gonoszságát még fiatal lányként Németországban. Mivel apja félig zsidó volt, a család természetes szimpátiát mutatott a zsidók iránt, habár maguk nem tartották magukat zsidónak. A fivére elhagyni kényszerült Németországot, és Angliában kellett befejeznie tanulmányait, mert nem volt hajlandó csatlakozni a Hitlerjugendhez.

A nácizmus egyértelmű romlottsága, gonoszsága és veszélyei voltak azok, legalábbis részben, melyek Ericát arra készítették, hogy szimpatizálni kezdjen a kommunizmussal, és a magáévá tegye azt:

KÉRDÉS: Valami olyasmire emlékszem, mintha említette volna, hogy mikor Németországban két évig iskolába járt, azért nem volt népszerű, mert nem hitt a nácizmusban. Kifejtené ezt egy kicsit bővebben?

MRS. WALLACH: Ó, igen, ez egy hosszú történet. Én – most hirtelen nem is találom a szavakat – kényelmetlenül éreztem magam, mert nem csatlakoztam a lányok hitlerista ifjúsági szervezetéhez, nem

voltam hajlandó „Heil Hitler!”-rel köszönni, emiatt megverték a fiúk, és így tovább.

KÉRDÉS: Fizikailag bántalmazták emiatt a fiúk?

MRS. WALLACH: Ó, igen. Aztán meg...

KÉRDÉS: Mikor volt ez, melyik évben, fel tudná idézni?

MRS. WALLACH: Kelet-Németországban kezdődött, pontosan 1933-ban. A náci–zsidó történet is 1933-ban kezdődött, jól emlékszem. Még most is előttem van – egy reggel megyek éppen az iskolába –, azt látom, hogy egy csoport zsidót vonszolnak keresztül a városon, hiányos az öltözkük, ütik-verik őket, és valami táblát viselnek. A felirat: „Zsidó disznó vagyok”, meg ilyesmik. Emlékszem minderre, és gyűlöltem az egészet.

Onnantól kezdve, mivel a szobalányok nem voltak hajlandók a zsidó üzletekbe menni vásárolni, az anyám maga ment és vásárolt be, csak és kizárólag zsidó üzletekben, és engem is zsidó üzletekbe küldött vásárolni. Emiatt persze megverték az SA-legények¹⁸⁶, akik ott álltak őrt a zsidó üzletek előtt. És természetesen az iskolában is inzultáltak, a gyerekek azt mondogatták: „Azt egy zsidó üzletben vásárolta, ez zsidópárti!”, és így tovább.

KÉRDÉS: Milyen idős volt Ön akkor?

MRS. WALLACH: Tizenegy-tizenkét, majd tizenhárom éves.

A tanárok pedig persze ugyancsak mindig megjegyzéseket tettek rám. Végül már nem is vettem részt az órákon, nem kérdeztek tőlem semmit, senki nem beszélt velem, egy tanár sem szólt hozzám, levegőnek néztek. Ott ültem a tanítási napok során, és senki nem kérdezett tőlem semmit, még ha mondtam is, hogy tudom a választ egy kérdésre, akkor sem szólítottak fel, nem vettek rólam tudomást.

186 Sturmabteilung (rohamosztag): a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt paramilitáris szervezeteként működött, és kulcsfontosságú szerepet játszott a nemzetiszocialisták hatalomra jutásában.

Aztán időről időre olyan megjegyzéseket tettek, hogy „azok a zsidók, zsidóbérencek és degeneráltak”, és így tovább, és mindig rám mutogtak. Ez nagyon rosszulesett.

Aztán persze a náci ifjúsági mozgalomba belépett tanulók mentesültek a szombati iskolalátogatás alól, nem kellett bejárniuk, akik viszont nem léptek be a mozgalomba, azoknak be kellett járniuk és igen fárasztó órákon részt venniük egész álló nap: politikai oktatás, négyórányi sport, ami kimerítő volt, és általában bezuhantam az ágyba, amint hazaértem. Nem bírtam már, pedig amúgy abban az időben elég jól sportoltam.

Erre emlékszem hát. És láttam persze egy csomó más dolgot is, láttam, amint embereket letartóztatnak, amint eltűnnek, és az apámat is megpróbálták letartóztatni.

Akkor azt gondoltam, valamit végre tenni kellene, és aktívan akartam cselekedni. Találkoztam egy emberrel, egy bizonyos Goldhammerrel Zürichben, ez körülbelül 1940 elején lehetett, ő pedig, én ezt persze jól tudtam, kommunista volt, német kommunista, úgy vélem, illegális – nem, nem is volt illegális, hiszen Svájcban élő német menekült volt. Beszéltem vele arról a vágyamról, hogy valamit tenni kellene, talán visszamenni Németországba és ott illegálisan tevékenykedni.

A Kreml által rászédett náciellenes balekok

Sok ember tragédiája, akárcsak Erica Wallaché, aki azért lett kommunista, hogy a náciizmus ellen harcoljon, épp abban áll, hogy képtelenek voltak belátni: a kommunizmus éppen olyan totalitárius rendszer, mint a náciizmus, és a totalitárius rendszerek alapvető tulajdonságait tekintve ugyanazok, és ugyanazokkal az ördögi praktikákkal szedik rá az embereket.

Korunk egyik legnépszerűbb csapdája – egy milliók által elfogadott csapda – az az állítás, hogy a náciizmus és a fasiszmus a „szélsőjobboldal”-t, míg a kommunizmus a „szélsőbaloldal”-t testesíti meg. A kettő ezért egymás „ellentéte”, az egyik ellen való harc legjobb módja pedig az, ha a másikhoz csatlakozunk.

Semmi más nem áll távolabb az igazságtól. A kommunizmusban az egyetlen „baloldali” dolog annak elméleti háttere. A kommunizmus a gyakorlatban ugyancsak inkább „szélsőjobboldal”, hasonlóan a fasiszmushoz és a náciizmushoz. Míg a rendszerek hátterében álló filozófiai megfontolások igen különbözőek voltak, a végeredmény az egyén számára Mussolini, Hitler és Sztálin rezsimjei alatt nagyjából ugyanaz volt – teljes alárendeltség a hatalmon lévő egyénnek vagy csoportnak, illetve rendőrállami terror. Ha valami, akkor mind Hitler, mind Mussolini államának totalitarizmusa kevésbé volt teljes, ezért kevésbé volt „szélsőjobboldali”, mint a kommunizmus totalitarizmusa volt, vagy amilyen ma is.

Mára igen jól dokumentált tény, hogy a kommunizmus, amely szót emelt Hitler antiszemitizmusa ellen – a cél, amiért Erica Wallach is éveken át dolgozott –, valójában maga is igen nagy mértékben gyakorolta az antiszemitizmust. Az antiszemitizmus, a „burzsoá, internacionalista elemek”-kel szembeni fellépésnek álcázva, a Szovjetunió és szatellitállamai politikájának szerves részévé vált. Az egyetlen különbség a kommunista és náci antiszemitizmus között, hogy míg Hitler nyíltan kinyilvánította a maga antiszemitizmusát, addig a kommunisták igyekeztek leplezni a sajátjukat. Ebben a tekintetben Hitler őszintébb volt, mint a kommunisták, akik támaszkodtak a zsidók támogatására, míg jól kidolgozott tervet hajtottak végre a zsidó vallás és kultúra nyomtalanul történő megsemmisítésére az uralmuk alá került területeken.

Nincs tragikusabb és hiábavalóbb sors, mint azon emberek esetei, akik a náci antiszemitizmus elleni harc módjául a kommunizmus melletti elköteleződést választották – vagy azokéi, akik a kommunizmus elleni harc módjául a náci és fasiszta mozgalmak és kormányzatok támogatását választották. Hosszú távon az ilyen emberek éppen annak az elpusztításához járulnak hozzá, amiben hisznek és reménykednek.

VII. rész

Noel Field története - egy kommunista, „fenntartásokkal”

Még az előtt, hogy a jelen bizottság meghallgatta volna Mrs. Erica Wallachot, Noel Haviland Fieldről az alábbi tények kerültek napvilágra.

Londonban, Angliában született 1904. január 23-án, Herbert. H. Field fiaként, aki Brooklynban, New Yorkban született, anyja pedig a londoni születésű Nina Eschwege Field volt. Herta Katherina Vieser, aki később a felesége lett, Karlsruheban, Badenben, Németországban született 1904. február 25-én.

Field ifjúsága nagy részét külföldön töltötte, az Egyesült Államokban pedig, úgy tűnik, 18 éves korában, 1922-ben járt először. A Harvard Egyetemre járt, ahol 1924-ben szerzett cum laude minősítésű diplomát. Később a következő állásokat töltötte be:

- Szociális munkás a Massachussets Állami Mentálhigiénés Szolgálatnál, 1925–26.
- Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának hivatalnoka, 1926–36.
- A Londoni Tengerészeti Konferencia amerikai delegációjának helyettes titkára, 1930.
- A Fegyverleszerelési Bizottság tagja, 1930–35.
- Norman Davis asszisztense a Londoni Tengerészeti Konferencián, 1930.
- Az amerikai delegáció titkára a Londoni Tengerészeti Konferencián, 1936.

Field 1936-ban hagyta ott állását az amerikai külügyminisztériumnál, hogy pozíciót vállaljon a Népszövetség genfi központjában, Svájcban, ahol 1940-ig dolgozott a következő beosztásokban:

- A Fegyverleszerelési Szekció tagja, 1938–1940.
- A Szövetség Közgyűlése Harmadik Bizottságának titkára.

- A Népszövetség Katonai Bizottságának titkára (a külföldi csapatok Spanyolországból való kivonásának felügyeletével megbízva), 1938. október–1949. március.
- Külszolgálatban segédkezett 1940 telén.
- A Népszövetség 1940-es feloszlata után Field az Unitárius Segélybizottság személyzetéhez csatlakozott 1941 tavaszán, mint a bizottság európai menekültügyi igazgatója.

Mrs. Fieldet ugyancsak ez a szervezet alkalmazta. Kettejük együttes fizetése körülbelül havi 150 dollár volt. Fieldet az Unitárius Segélybizottság felmentette munkaköre alól 1947. szeptember 30-án.

Fieldnek innentől kezdve nem volt állandó munkahelye, majd 1949 májusában, a vasfüggöny prágai legördülése után nyoma veszett. Field neve több kommunista szatellitállam politikai vezetője ellen lefolytatott kirakatper kapcsán felmerült a következő néhány év során, például Rajk László és társai perében Magyarországon (1949), vagy Rudolf Slánský perében Csehszlovákiában (1952). A kommunisták azt állították, Field az amerikai hírszerzés ügynöke volt, akikkel a perbe fogott személyek kollaboráltak.

Politikai menedék a kommunista Magyarországon

Noel Fieldet és feleségét, Hertát, aki ugyancsak eltűnt a vasfüggöny mögött röviddel azután, hogy férje keresésére indult, hirtelen szabadon engedte az őket fogva tartó kommunista magyar kormányzat 1954 novemberében. Semmiféle hivatalos bejelentésre nem került sor arról, hogy az ellenük felhozott vádak hamisnak bizonyultak volna.

A Field család nem tért vissza az Egyesült Államokba. Ehelyett politikai menedékjogot kaptak a kommunista Magyarországon. 1955 februárjában az amerikai külügyminisztérium bejelentette, hogy az Egyesült Államok visszavonta a Field családnak biztosított védelmet.

Field visszautasította a washingtoni újságírókkal való találkozást. Egy ideig semmit nem lehetett róla hallani. 1956 novemberében a *Szabad Nép* című magyar kommunista újság megjelentetett egy Field által írott

levelet, amelyben azt állította, „szimpatizálok a szocializmussal, habár magam is egyik részese voltam a hamis vádakon alapuló, jogszerűtlen büntetőeljárásoknak”, valamint azt is közölte a nyilvánossággal, hogy nem bánta meg döntését, mely szerint Magyarországon maradt.

Így fogalmazott:

Nem fordítottam hátat a saját országomnak. Amerikai vagyok, és mindig az is leszek, és szenvedélyesen örülök, amiért egyre több jelét láthatom annak, hogy Amerika lassan felébred saját reakciós belpolitikájának és hidegháborús külpolitikájának rémálmából.

Remélem és hiszem, hogy eljön majd a nap, amikor nekem is meglesz a helyem az amerikai progresszív politikai erők sorában.

Ám azért is hálás vagyok, hogy élvezhettem, tanúja és aktív részese lehettem a szocializmus építésének Magyarországon. Erről álmodtam a börtönben, az álom pedig most valóra vált.

Field cáfolja a Magyarországról szóló ENSZ-jelentést

Fieldről újra hallani lehetett 1956 decemberében – azután, hogy a szovjet csapatok vérbe fojtották a magyar szabadságharcosok forradalmát, a heteken át tartó brutális mészárlás pedig világméretű felháborodást szült, a kommunista rezsim hatalmát helyreállították, a magyar állam élére pedig a moszkvai szovjet vezetés bábja, Kádár János került, a magyar nép pedig ismét rabszolgasorba süllyedt. Field azt nyilatkozta az újságíróknak, hogy szerinte a Kádár-kormány megmentette Magyarországot a „fehérterrortól”, és csak a magyar nép érdekeit védi.

1957 júniusában újra hallani lehetett róla, mikor is egy 900 szavas rádióbeszédben Budapesten igen erős hangvételben kritizálta az ENSZ Magyarországról szóló jelentését, „botrányos hazugság”-nak, és „legjobb esetben is félrevezető fél igazságok halmazá”-nak titulálva annak tartalmát. A kommunista magyar kormányt védte, akik visszautasították, hogy ENSZ-vizsgálóbizottság utazzon az országba, és a forradalmárok felett aratott kommunista

győzelmet ünnepelte, illetve azt jósolta, hogy a kommunizmus végül az egész világon győzedelmeskedik:

Még az akár tízszer vagy százszor felolvasott, négyszáz vagy négyezer oldalas, kétes hitelű jelentések, melyeket disszidensek fogalmaznak meg, sem tudják megállítani Magyarországot és a szocialista tábor más országait, amelyek rendíthetetlenül menetelnek előre a kommunizmus felé vezető úton, mely utat végül más nemzetek is követni fognak a maguk módján, a maguk idejében.

A Noel Field ellen felhozott vádak

1938. november 7-én dr. J. B. Matthews a Dies-bizottság előtt tartott meghallgatása során úgy azonosította Noel Fieldet, mint az amerikai külügyminisztérium kötelékében dolgozó kommunistát. Azt kérdezték tőle: „Tudta, hogy az illető a kommunista párt tagja?” Dr. Matthews így felelt:

Annyit tudtam a dolgról, amennyit szabad akaratából megosztott velem azon számos alkalommal, mikor egyéves itt-tartózkodásom alatt találkoztunk [Washingtonban, 1938-ban]. Még azelőttől ismertem, hogy a külügyminisztérium munkatársa lett volna, mikor egyetemistaként radikális politikai tevékenységet folytatott Bostonban a háború utáni években.

Ugyanezen bizottság előtt tett vallomásaiban 1948-ban, valamint *A tanú* című könyvében Whittaker Chambers rámutatott, hogy Alger Hiss [egy szovjeteknek való kémkedéssel gyanúsított amerikai hivatalnok] beszélt neki egy lehetséges kémrezidentúra megszervezéséről, amely Washingtonban működne, Whittaker pedig úgy fogalmazott, hogy „Mr. Hiss úgy hitte, hogy a kémrezidentúrába a legnagyobb valószínűséggel Noel Field fog belépni”. Field akkoriban az amerikai külügyminisztérium nyugat-európai ügyekért felelős részlegénél dolgozott.

Chambers szerint Hiss jelentős erőfeszítéseket tett, hogy beszervezze Noel Fieldet és annak közeli barátját, Laurence Duggant, aki később a külügyminisztérium latin-amerikai ügyekért felelős részlegének vezetője lett. A két férfit Hiss épp akkoriban igyekezett meggyőzni, amikor belebukott egy másik szovjet kémkedési ügybe. Hiss azt mondta Chambersnek, hogy mikor megkérdezte Fieldet, beépülne-e a csoportba, Field azt felelte, már tagja egy másiknak. Chambers megkérdezte az ügyben J. Peterst, aki akkoriban az Amerikában tevékenykedő szovjet kémek vezetője volt, ő pedig az felelte, a csoport, amelyhez Field tartozott, valószínűleg a Hede Gumperz Massing-féle rezidentúra volt.

Mikor Field 1936-ban kilépett a külügyminisztérium kötelékéből, hogy a Népszövetségnél vállaljon munkát, Hiss megkérdezte, kihasználná-e a Laurence Dugganre gyakorolt igen nagy befolyását, hogy meggyőzze őt, lépjen be a Hiss-féle rezidentúrába. Field azt válaszolta, Duggan az ő helyét veszi majd át (a másik rezidentúrában), miután elment Európába. Chambers ezt írta: „Hiss és én is azt feltételeztük mindebből kifolyólag, hogy Duggan a Massing-rezidentúrában dolgozott”.

Hede Massing alátámasztja Chambers vádjait

Hede Gumperz Massing, a Komintern-ügynök Gerhart Eisler¹⁸⁷ első felesége a Washingtonban tevékenykedő szovjet hírszerző rezidentúra toborzó ügynökeként működött az 1930-as években, mielőtt szakított volna a kommunista mozgalommal. Az Alger Hiss ügyében tartott második vádemelési meghallgatáson elmondott tanúvallomásában, valamint *Az átverés* című viselő könyvében további részleteket árult el Noel Field kommunista összeküvésben betöltött szerepéről.

1934-ben találkozott először Fielddel Marguerite Young, közös ismerősük közvetítésével, aki a *Daily Worker* washingtoni tudósítója volt. Hede második

¹⁸⁷ Gerhart Eisler (1897–1968) német politikus. Belépett az Ausztriai Német Kommunista Pártba (KPDÖ), majd a német kommunista párt befolyásos tagja volt a weimari köztársaság idején.

férje, Paul Massing, aki egy német koncentrációs táborból szabadult valamivel korábban, épp könyvet írt azt ott megtapasztalt borzalmakról. Könyvének egy fejezetét közölte a kommunista újság, a *New Masses*, még a könyv megjelenése előtt. Marguerite Young közreműködésével a találkozót a Field és a Massing házaspár között Field washingtoni otthonában szervezték meg:

„Nagyon jól rögtönöztük a dolgot. Már az első estén világos volt, hogy Noel igen mély műveltségre tett szert a marxizmus terén” – jelentette Hede felettesének a szovjet hírszerző rezidentúrában.

Egy kicsit később utasítást kapott, hogy tanítsa tovább Noel Fieldet:

Így tettem. Viszonyunk igen mély volt a kezdettől fogva. Olyan bensőségessé vált mindkét oldalon, hogy már nem mindig tudtam, hol ér véget a „munka”, és hol kezdődik a barátság. Fokozatosan szinte a család tagjává váltam, és washingtoni látogatásaim alkalmával mindig Fieldék házában szálltam meg.

Hede Massing azt az utasítást kapta, hogy ne sajnálja a költségeket Field szórakoztatására és a neki szánt ajándékokra. Kilenc hónapig „dolgozott rajta”. Az optimista jelentések Field esetleges beszerzéséről Hede-től eljutottak feletteséig, tőle pedig Moszkvába.

Egyik este Noel azt mondta Hede-nek, „különleges” ajándéka van számára. Vacsora után elvitte őt és Hertát kocsival a Lincoln-emlékműhöz. Felmentek a lépcsőkhöz, megnézték az emlékművet, Hede és Herta pedig megfordultak és elindultak lefelé, mikor meghallották Noelt énekelni. Körülnéznek:

Magasan, az emlékmű lépcsőjének tetején Noel az Internacionálét, a kommunizmus himnuszát énekelte, hangosan, ahogyan csak a torkán kiért – oroszul.

Végül 1935 őszén Hede azzal a kéréssel fordult Fieldhez, hogy segítse a kommunizmus ügyét információkkal és dokumentumokkal. Field rá-

kérdezett, mi lesz a hazája iránti hűségével – de végül is belement, hogy szóbeli jelentéseket tegyen. Amikor Hede azt mondta Fieldnek, a felettese látni szeretné, a férfi váratlan ellenállást mutatott, és azt mondta, egy másik kémrezidentúra már megkönyékezte őt, hogy csatlakozzon hozzájuk, azok pedig szimpatikusabbak számára. A csoport amerikaiakból állt, az ember pedig, aki megkísérelte beszervezni, Field egy olyan kollégája volt a külügyminisztériumnál, akivel mindennap találkozott. Mikor Hede rákérdezett, ki ez az ember, Field azt felelte: „Alger Hiss.”

Hede közölte Fielddel, hogy találkozni akar Hiss-szel. Megszerveztek egy közös vacsorát Field otthonában. Hede szovjet felettese kellemetlenül érezte magát, mikor a nő tájékoztatta a fejleményekről. Nem igazán szerette a „hatásköri összeütközés”-t két kémcsoport között, ugyanakkor Fieldet sem akarta elveszteni, miután olyan biztató jelentéseket küldött Moszkvába a lehetséges beszervezéséről. Körültekintően utasította Hede-et, hogy találkozzon Hiss-szel.

Hede Field otthonában találkozott Hiss-szel. Mikor alkalom adódott, Hiss és Hede négy szemközt beszélgettek. A nő makacsul ragaszkodott hozzá, hogy Field már az övé. Pár nappal később Noel Field kijelentette, hogy Hede csoportjának fog dolgozni. (Whittaker Chambers tanúvallomásában alátámasztotta, hogy a Hiss és Massing között Fieldről zajló vitáról jelentést tettek J. Petersnek, aki pedig Hede Massing javára döntött.)

Nem sokkal később Fieldnek állást ajánlottak a Népszövetségnél. Úgy döntött, elfogadja, mert úgy érezte, hasznosabb munkát végezhet, mint igen-csak behatárolt külügyminisztériumi pozíciójában, és persze azért is, mert mindez segített oldani benne a kétségeket a hazája iránti hűség kérdésében, amennyiben információkat szolgáltat a kémrezidentúrának. Mielőtt Európába indult, Field azt mondta Hede-nek, hogy Laurence Duggan veszi át a helyét a kémrezidentúrában.

A Field házaspár Európába költözött. Hede Massing később meglátogatta őket Genfben, valamint Moszkvában is találkozott velük 1938 tavaszán: „Beépültek az európai hírszerző rezidentúrába.”

Mit is mondott Krivitszkij tábornok?

Isaac Don Levin, a kommunista hírszerzés szakértője azt írta, Walter Krivitszkij tábornok 1939-ben azt mondta neki, Noel Field egyike volt Genfben működő forrásainak. Krivitszkij a szovjet katonai hírszerzés nyugat-európai főnöke volt, mielőtt 1939-ben Nyugatra disszidált. 1941-ben, mikor még mindig információval látta el az amerikai hatóságokat, agyonlőve találta rá washingtoni szállodai szobájában. Sosem derült ki egyértelműen, öngyilkos lett-e, vagy pedig egy (kommunista) bérgyilkos végzett vele és állította be az esetet öngyilkosságnak.

Chambers így ír *A tanú* című könyvében:

Tűnődtem azon, a párhuzamos kémrezidentúra miért hagyta, hogy Noel Field otthagyja a külügyminisztériumot. Walter Krivitszkij tábornok volt az első, aki elmondta nekem, hogy Field azért hagyta ott a külügyminisztériumot, mert utasítást kapott rá az ottani rezidentúrától, hogy Krivitszkijnek magának dolgozzon, aki a szovjet katonai hírszerzés nyugat-európai vezetője volt.

Egy volt lengyel kémelhárító tiszt vallomása

Josef Swiatlo a (kommunista) lengyel Belbiztonsági Szolgálat 10-es számú ügyosztályának helyettes vezetője volt, amíg 1953 decemberében Washingtonba nem disszidált. A 10-es számú ügyosztály kettős feladata egyrészt az volt, hogy megvédje a Lengyel Kommunista Pártot a beszivárgó antikommunista elemektől, valamint hogy ügyeljen a párt belső ideológiai tisztaságára.

1954. október 21-én Swiatlo tanúvallomást tett az Amerikai Egyesült Államok Képviselőházának Kommunista Agressziót Vizsgáló Különbizottsága előtt, amelyben sok más egyéb dolog mellett elmondta, hogyan koholnak a kommunista rezsimek bizonyítékot és vonultatnak fel tanúkat azok ellen, akikről meg akarnak szabadulni. A dolog kapcsán megemlítette Noel Field nevét is:

KÉRDÉS: Tudna nekünk mondani egy vagy több példát röviden, hogyan is koholják és gyártják ezeket a bizonyítékokat?

MR. SWIATŁO: Nos, az én tapasztalataim szerint – példaként említhetném a Rajk- vagy a Slánský-pereket és a Gomulka-ügyet – a dolog igen egyszerű. A következőképpen zajlik a folyamat: a letartóztatott személy belemegy, hogy azt vallja, amit a vallatótiszt a szájába adott. Ha visszautasítja az együttműködést, soha nem fogják meghallgatni még tanúként sem. Az illető vallomását persze megírják helyette és felolvassák a tárgyaláson, mintha ő maga írta volna, holott nem ő írta. Beszéltem például Fielddel – Noel Fielddel –, egy amerikai állampolgárral, akit Budapesten tartóztattak le. Az ismert magyar kommunista vezető, Rajk László perében a tárgyalás során végig azt állították: Noel Field bevallotta, hogy amerikai kém, Rajk pedig neki dolgozott, az ő ügynöke, az ő informátora volt, tehát azt mondták, hogy Rajk Noel Fieldnek dolgozott.

Field nekem személyesen mondta el, hogy először is sosem volt az amerikai kormány ügynöke, másrészt először a börtönben hallott arról, hogy amerikai ügynök volna, mégpedig a nyomozótisztól, aki az ügyében folyó vizsgálatot vezette.

Ezért nem jelent meg Field személyesen Rajk László tárgyalásain – nem volt hajlandó vallomást tenni. Ezért olvasták csak fel az állítólag általa tett írásbeli vallomást, noha személyesen nem jelent meg.

Marton Endre vallomása

Marton Endre¹⁸⁸, aki az *Associated Press* budapesti vezető riportere volt 1947 és 1957 között, tanúvallomást tett a Szenátus Belbiztonsági Albizottsága előtt 1957 májusában. Marton úr Magyarországon született, és élete nagy részé-

188 Marton Endre (1910–2005) újságíró, 1945 után az AP amerikai hírügynökség tudósítója, hírt adott többek között a Mindszenty-perről és a Rajk-perről is. 1955-ben feleségével együtt kémkedés vádjával letartóztatják és elítélik. 1956-ban azonban már szabadul, és az 1956-os magyar forradalomról is tudósít. 1957-ben elmenekült Magyarországról. Az USA-ban az AP diplomáciai tudósítójaként dolgozott.

ben ott is élt. A kommunistaellenes Kisgazdapárt tagja volt, mely a második világháború után parlamenti többséget szerzett Magyarországon, és a párt lapjának társkiadójaként és vezető újságírójaként tevékenykedett. 1955-ben a kommunista kormányzat letartóztatta az Egyesült Államoknak való kémkedés vádjával, és tizennyolc hónapra börtönbe került. Időben szabadult ki, hogy megtapasztalhassa a magyarországi forradalmat, számos cikket írt róla, melyekért az Egyesült Államokban számos sajtószakmai díjat kapott.

Marton azt állította, hogy miután Fieldet 1949-ben Prágában letartóztatták, Budapestre szállították, ahol tanúként használták fel a „Tito-ellenes” politikai tisztogatások során 1949 tavaszán:

Field először megtagadta az együttműködést, de igen hamar megtörték a szokásos módszerekkel, majd mikor a börtönben megtudta, hogy egy bizonyos embert, aki a kommunista párt ügynevezett káderirodájának vezetője volt, a Rajk-ügy harmadrendű vádlottjaként az ő állítólagos tanúvallomásának alapján ítélték halálra, vissza akarta vonni a vallomását, de már késő volt. Az illetőt felakasztották.

Mikor Fieldet nyolc hónapon keresztül fogva tartotta az ÁVH, a kommunista titkosrendőrség Budapesten, 1954-ben – Marton így folytatta –:

Field végül vallomást tett és azt állította, ő jó kommunista. Be is bizonyította, hogy jó kommunista. Mint tudják, Mr. Field Svájcban tartózkodott a második világháború alatt. Nem tudom, miként és hogyan, de Mr. Dullesnek, Allan Dullesnek dolgozott, aki az amerikai hírszerzés svájci főnöke volt a második világháború alatt. Ezek a hírszerző szervezetek Svájcban a háború alatt eldöntötték, hogy bizonyos földalatti kommunista szervezeteket nem ismernek el mint ellenállási mozgalmakat. Nem tudom az okát és nem tudom, mi lett mindennek az eredménye, de Mr. Field mint jó kommunista ellenezte ezt a döntést. Mikor pedig a döntés megszületett, Field megtalálta a módját, hogy információt szállítson a német földalatti kommunista

szervezeteknek, ez az információ jelentős értéket képviselt számukra, a kommunisták pedig hálások voltak Mr. Fieldnek.

Miért is szabadult meg az Unitárius Segélybizottság Noel Fieldtől?

1957 augusztusában Frank S. Ketcham, az Unitárius Segélybizottság és az Amerikai Unitárius Szövetség jogi képviselője ugyanazon szenátusi albizottság előtt tett tanúvallomást – és felfedte annak hátterét és okait, miért is távolították el Noel Fieldet a bizottságtól 1947-től. Mr. Ketcham felé ezt a kérdést intézték:

MR. MORRIS: Mr. Ketcham, csak hogy megerősítse azt, amit a jegyzőkönyvek szerint folyó év június 9-én mondott, kérem, válaszoljon a kérdésemre: volt bármi jele annak, ami alátámasztotta azt a tényt, hogy az illető [Noel Field] az európai kontinensen működő földalatti kommunista mozgalmakkal ápolna kapcsolatokat, és ez kapcsolatba hozható a munkájával is?

MR. KETCHAM: Bizonyos emberek bizonyos állításokat tettek a Közszerológiai Bizottság tagjai előtt. Sokféle vád fogalmazódott meg, és miként azt már mondtam, a dolog 1946 körül kezdődött. Ekkor a Közszerológiai Bizottság Központi Bizottsága – amely ebben az országban a szervezet irányítását látja el – Bostonban határozott információkat kapott arra vonatkozóan, hogy Field igencsak részrehajlóan viselkedik a kommunistákkal a Közszerológiai Bizottságnál végzett jótékonyági munkája során.

Az Unitárius Segélybizottság tisztviselői megpróbálták ellenőrizni a Fieldről szóló beszámolókat és híresztelések valóságát. Érdeklődtek róla a külügyminisztériumnál: „Nem tudtak meg Fieldről semmi mást, csak csupa kedvező információt.”

A Közszerológiai Bizottság alkalmazott egy köztisztviselőt álló, közismert unitárius lelkészt, dr. Raymond Bragget mint általános hatáskörű igazgatót,

és Európába küldték az ügy kivizsgálására. Mikor visszatért az Egyesült Államokba, „igencsak mélyen érdekelte” mindaz, amit megtudott:

Semmilyen információt nem sikerült megszereznie arra vonatkozólag, hogy Field kommunista lett volna vagy a kommunista pártok érdekeit szolgálta volna, bármi is lett volna az éppen akkoriban. Ám meglehetősen sok bizonyíték gyűlt össze sok olyan személyről, akik vélhetően azért kaptak segítséget, mert kommunisták voltak, bár erre akár még azt is mondhatnánk, mindez érthető, hiszen nekik volt szükségük segítségre. Ezek jobbára szegényebb emberek voltak, s feltehetőleg ők voltak a legaktívabbak a (náci) kollaboránsokkal szembeni harcban. Bragg visszatérése nagy megkönnyebbülést hozott a Közszerológiai Bizottságnak Bostonban.

Később egy különleges bizottságot állítottak fel, mely ugyancsak Európába utazott, hogy a dolgok végére járjon, amennyire lehetséges volt. Field nagy felhajtást csapott, és mély benyomást tett a bizottság tagjaira, ám:

A vizsgálatok végére a bizottság meg volt róla győződve, hogy a vádak és pletykák akár megállnak, akár nem, Fieldnek mindenképpen mennie kell. Ha ezek után is tovább alkalmazzák, az káros hatással lesz a Közszerológiai Bizottság működésére, és neki köszönhetően csökken majd az Unitárius Egyház iránt oly széles körben tanúsított tisztelet és megbecsülés. Fieldet tájékoztatták az ellene felhozott különböző vádakról és róla szóló kétes híresztelésekről, ő pedig kitartott amellett, hogy mindezeknek semmi alapjuk nem volt.

*

Ahogy az várható volt, 1947 szeptemberében a Közszerológiai Bizottság egyhangúlag meghozta döntését, mely szerint a Field házaspár náluk teljesített szolgálata véget ért. Döntésüket komoly költségvetési problémákkal

indokolták, és úgy vélem, Fieldék tevékenysége is hozzájárult ahhoz, hogy az unitáriusok e programja nem volt túl népszerű, és annyi bevételt sem hozott a gyülekezetektől, akik támogatták, mint amennyit vártak tőle.

Mindkettejüket elbocsátották az állásukból, miként korábban megemlítettem, és ennél több információt nem rögzítettek a jegyzőkönyvekben.

Mr. Ketcham szenátusi albizottság előtti meghallgatása során a bizottság képviselője az alábbi állítást fogalmazta meg:

Josef Swiatlo azt mondta nekem, szenátor úr, hogy amikor kihallgatta Noel Fieldet, Field azt mondta, vagy inkább maga Swiatlo mondta, hogy Field tiltakozott a letartóztatása ellen, és azt kérdezte: „Talán nem voltam elég jó kommunista egész idő alatt?”, illetve „Miért tartóztatnának le?”.

A gyanús levél

A bizottság aktáiban található dokumentumok felfedik azt a tényt, hogy 1945. április 22-én Noel Field levelet írt dr. Charles Joynak, az Unitárius Segélybizottság bostoni központjában dolgozó munkatársának. Hosszú, kétséges levél volt, több mint tíz egyes sorközzel írott, gépelt oldal, melyben Field „megdöbbenését” fejezte ki egy nemrég érkezett táviratban kapott információ hallatán, mely szerint az Unitárius Segélybizottság együtt fog működni az Ukrajnai Amerikai Segélyezési Bizottsággal.

Field tiltakozását fejezte ki a döntés ellen, hangsúlyozva, hogy Ukrajna a Szovjetunió tagállama, amely a mi [Amerika] szövetségesünk volt, és egyúttal az ENSZ tagja is. Természetesen, mondta Field, minden rendben van, ha mindehhez a Szovjetunió és annak Ukrajnai Szovjet Szocialista Köztársasága is hozzájárul, s ha olyan ukránoknak nyújtanak segítséget, akik lojálisak saját kormányukhoz – ám ilyen ukránok nincsenek az európai ukrán menekültek között, mert azok mind saját kormányuk ellenségei, kollaboránsok. Ha az Unitárius Segélybizottság őket segélyezi, a jó híre – és egyben Fieldé is – romokba dől, és minden múltbéli jó szándékú munkája semmivé válik. Minden barátjuk „undorral” fordul majd el tőlük. A spanyol szervezetek

Franciaországban, a magyarok, a jugoszlávok, a lengyelek, a csehek mind visszautasítanak majd bármilyen további együttműködést a Közzszolgálati Bizottsággal.

Európában sok éven keresztül, állította Field, az ukránok „testesítették meg a köztudatban azt a politikai erőt, amely csak egy kicsit kevésbé reakciós, mint maga a náciizmus. Az ukránok voltak a szovjetellenes propaganda fő hangadói.”

Field azt mondta, nem ismerte különösebben dr. Edward K. Barskyt vagy az Egyesült Államokban működő csoportját, de feltűnt neki a nevükben szereplő „antifasiszta” jelző, és arra kérte dr. Joyt, hogy levelét továbbítsa Barskynak. Field azt írta, „igencsak meglepné”, ha Barsky nem értene egyet a nézeteivel, melyeket levelében kifejtett.

(Barsky az Antifasiszta Menekültügyi Bizottság elnöke volt, amelyet az Egyesült Államok legfőbb ügyésze kommunista és államellenes szervezetnek nyilvánított. Barsky börtönben is volt, amivel szégyent hozott a bizottságra. Louis Budenz, a *Daily Worker* újság korábbi felelős szerkesztője kinyomozta, hogy az Antifasiszta Menekültügyi Bizottságot a kommunista párt hozta létre, hogy kémtevékenységet finanszírozzon. Dokumentumok tanúskodnak róla a szenátusi albizottság aktáiban, hogy Field 1943-ban és '44-ben legalább 3250 dollárt kapott Barsky Antifasiszta Menekültügyi Bizottságától, hogy segédkezzen európai „jótékonyági” munkájában.

Az Ukrajnai Amerikai Segélyezési Bizottság tagjai, akárcsak az ukránok többsége az Egyesült Államokban, Európában, de még az Ukrajnai Szovjet Szocialista Köztársaságban is, jellemzően mélyen antikommunista érzelműek voltak, és ma is azok. (Országukat 1920-ban foglalta el a Vörös Hadsereg.)

Field levele további részében hangsúlyozta, milyen fontos lenne a megfelelő anyagi alap biztosítása, hogy segíthessék az „új” jugoszláv és lengyel bizottságok és kormányzatok munkáját. Nagy szükség van rá, írja Field, hogy ezen nemzetek menekültjeit valamiféle rehabilitációs munka keretében képezzék, hogy képesek legyenek hazatérni és országukat újjáépíteni. Field jelezte, hogy ő maga már tanácsokkal és persze „messze kevés” anyagi támogatásokkal segítette őket – s mivel a Nemzeti Háborús Alap nem reagált

Field hozzájuk intézett kérvényeire, a cél érdekében „annyit mozgósított a rendelkezésre álló alapunktól, amennyit csak tudott”.

A levélből az is kiderül, hogy Noel Field már korábban ellenérzésének adott hangot azzal kapcsolatban, „amilyen módon” a bizottság a litván menekülteket segítette. (Litvániát 1940-ben csatolták a Szovjetunióhoz. A litván menekültek nagy többsége értelemszerűen antikommunista volt – csakúgy, mint az Egyesült Államokban működő litván segélyszervezetek.)

Field azt is állította levelében, hogy az ukrainai helyzet igen hasonló a balti államok helyzetéhez (Litvánia, Lettország és Észtország, a balti államok, akárcsak Ukrajna, a szovjet megszállás áldozatául estek).

Field dr. Joynak írott levele, amennyiben a „politikai” helyzet fényében olvassuk, meggyőző bizonyítéka annak, hogy Field elkötelezett kommunista volt, és mindent kész volt megtenni, hogy a kommunista kormányzatokat segítse, és még az antikommunista menekültek segélyezését is visszautasította – az Unitárius Segélybizottságot pedig arra használta fel, hogy e céljait elérje.

Mit tudott és mit gondolt Mrs. Erica Wallach Noel Fieldről?

A jelen bizottság előtt tett tanúvallomásaiban Mrs. Wallach kész volt bizonyos információkat rendelkezésre bocsátani, amelyek megerősítették és kiegészítették a Noel Fieldről Whittaker Chambers és Hede Massing korábbi tanúvallomásai alapján alkotott képet. Feltették neki a kérdést, Field beszélt-e valaha előtte Laurence Dugganról. A válasza így hangzott:

Ó, igen, igen. Bizonyára nagyon jó barátok voltak még a washingtoni régi szép időkben. Ő is és Herta is gyakran beszéltek Larry és Helena Dugganról, úgy emlékszem, közeli barátaik voltak, akikkel sok estét töltöttek el együtt washingtoni otthonukban. A nevüket csak beszélgetések alapján ismerem. Aztán olvastam az újságban, hogy Laurence Duggan öngyilkosságot követett el, kiugrott az ablakon, vagy éppen séggel kilökték az ablakon.

Emlékszem, Fielddel beszélgettünk erről, őt pedig nagyon felizgatta a dolog.

Mr. Wallach a következő módon célzott Alger Hissre válaszában, melyet arra a kérdésre adott, Noel Field beszélt-e vele más amerikai barátairól:

Mikor a Hiss-ügy napvilágra került, nem rémlett, hogy Field korábban említette volna nekem Hiss nevét. De mikor tele voltak vele az újságok, én pedig találkoztam Fielddel, rákérdeztem, ismerte-e Hisst, ő pedig azt felelte, igen, ismerte.

És emlékszem, ennél a beszélgetésnél a férjem is jelen volt. Ő is meg tudja erősíteni, hogy megkérdeztem tőle: „Azt gondolod, Hiss bűnös abban, amit az újságok állítanak róla?”

És az ő neve – mármint Field neve – is említésre került az újságokban, akkor először, a Hiss-üggyel kapcsolatban.

KÉRDÉS: Mondta valaha Field Önnek, hogy nem érti a dolgot, hiszen Hiss nem volt kommunista, és nem tudja, az amerikaiak miért hiszik annak?

MRS. WALLACH: Nem, nem mondott ilyet. De természetesen zaklatott volt, és azt mondta, nem is, én mondtam neki: „Szerinted most mi fog történni? Meg fognak idézni mint tanút?” És még ezt és ezt a személyt. Erre azt válaszolta: „Isten bocsásson meg, ha tanúként megidéznék, mert ha én egyszer oda belépek tanúként, többé már nem jövök ki. Nézd meg, mi történik, ez az egész egy hisztéria”, és így tovább, és így tovább. „Nem tudom, mi lesz ennek az egésznek a vége. Őszintén szólva nemigen tetszik nekem ez az egész ügy.”

KÉRDÉS: De meg volt győződve Field arról, hogy Larry Duggan és Alger Hiss nem is voltak kommunisták?

MRS. WALLACH: Igen, ilyesmit mondott. Ezt mondta. Ami Larry Duggan illeti, nos, róla azt mondta: „Kár érte. Nagy kár érte. Rendes ember. Isten a tudója, miért végzik így az emberek”, vagy valami

ilyesmi, ami pedig Hisst illeti, azt hiszem, Bob tette fel az alábbi kérdést: „Mit gondolsz, ártatlan vagy bűnös?”

Noel Field pedig azt felelte, mindkettőnk jelenlétében: „Meg vagyok róla győződve, hogy ártatlan. Abszolút nem igaz, amit mondanak róla.

De most ez a helyzet, és senki nem tudja megvédeni magát. Én magam sem tudnék védekezni, ha odamennék.”

Mrs. Wallachnak a következő kérdést tették fel: „Ismerte Field Hede Massingot?” A válasza így hangzott:

Igen, ismerte. Ismerte Hede Massingot és Paul Massingot is, Washingtonból. Bizonyára nagyon jó barátok voltak. Mesélte, hogy együtt dolgoztak a kommunista mozgalomban, Massingék pedig otthagyták.

Mrs. Wallach tanúvallomása szerint Field Európában Henry Wallace és a (kommunista irányítás alatt álló) Progresszív Párt mozgalom támogatója volt 1948-ban.

Félreérthetetlenül kiderül Mrs. Wallach vallomásából, hogy Noel Fieldnek igen sok ismerőse és barátja volt az európai kommunisták között – főleg németek, svájciak és franciák. Összességében az általa felsorolt nevek semmit nem mondanak az amerikaiak többségének, éppen ezért itt és most felesleges őket részletesen felsorolni.

Sokkal fontosabb Field hűségének kérdését illetően az, amit Mrs. Wallach az 1939 és 1949 közötti időszakban folytatott tevékenységéről mesélt.

Mint azt már említettük, mikor Leo Bauernek gondjai támadtak, hogy anyagi segítséget szerezzen, amelyet a Svájci Kommunista Párt főként kommunista menekültek segélyezésére fordított, a probléma pedig párttagságának kérdéséből adódott, Field azonnal felkereste Erica Wallachot, és megkérte, hogy próbáljon meg segíteni Bauernek a német földalatti kommunista mozgalommal lévő kapcsolatain keresztül.

Kommunista menekültek megsegítése

Field arra is felhasználta pozícióját, hogy segítsen Bauernek, illetve más úton, de végül is az egész német kommunista pártnak. Bauer és ő együttműködtek számos kommunista Franciaországból történő kimenekítésében. Mialatt Field az Unitárius Segélybizottság európai vezetője volt, ahogy Mrs. Wallach elmondta, Bauer, aki ismert minden franciaországi fogolytáborokban fogva tartott kommunista vezetőt, gyakran felkereste Fieldet, és valami ilyesmit mondott neki: „Nézd, ezeknek és ezeknek az embereknek kellene segíteni, tudnál értük tenni valamit?” Mindez, állítja Mrs. Wallach, abban az időszakban történt, mikor a Gestapo kommunista menekültek kiadatását kérte – azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy „kezelésbe vegye” őket. Bauer mindent megtett, hogy megmentse a menekült kommunista vezetőket a veszélytől, és kimenekítse őket az Egyesült Államokba vagy Mexikóba.

Field cserébe sokszor felkereste Bauert, hogy tanácsot kérjen azt illetően, tulajdonképpen kinek is kellene épp segíteni: „Itt egy lista azokról az emberekről, akiket táborokban tartanak fogva, és segítenem kellene nekik. Ismered őket? Megérdemlik a segítséget?”

Nem kell hozzá hatalmas képzelőerő, hogy Bauer, a német kommunista funkcionárius miféle embereket talált a segítségre „érdemesnek”. Természetesen senki megsegítésére nem adta egyetértését, akiről tudta, hogy erős antikommunista.

Bauer, aki látszólag sokra becsülte, amit Field a kommunistákért tett, cserébe ugyancsak segített Fieldnek. Mrs. Wallach részletesen elmondta, mit is mondott Field, miután először kért segítséget Bauertől:

Ez az ember, így mondta, megtett neki egy-két dolgot, segített a bizottságnál végzett munkájában egy-két pénzáttutalási tranzakcióval Svájból Franciaországba, a jobb árfolyam érdekében, vagy valami ilyesmi. Tudta a módját, hogyan juttasson át pénzt a határon, és még csomó egyéb módon segített. Éppen ezért Fieldet nagyon érdekelte, miként segíthet ennek az embernek.

Az egyik nehézség, ami Field Unitárius Segélybizottságnál végzett munkája közben felmerült, Herta Tempivel volt kapcsolatban, aki Franciaországban volt a titkárnője. Azzal vádolták meg, hogy kommunista, az Unitárius Segélybizottság pedig megkísérelt megszabadulni tőle:

Noel Field mögé állt, és azt mondta, nagyon rendes és megbízható...

KÉRDÉS: Ön is úgy tudta, hogy a hölgy kommunista?

MRS. WALLACH: Nem hiszem, hogy valaha találkoztam volna vele akkoriban, talán egyszer, ha láttam. De tudom, hogy kommunista volt. Azt, hogy tagja volt-e a kommunista pártnak, nem tudom. Mindenestre szimpatizált a kommunistákkal. Field mögötte állt, megvédte, amennyire csak tudta.

Amikor Erica Wallach 1945-ben, mikor már erősen és határozottan elköteleződött a kommunista eszmék mellett, eldöntötte, hogy visszatér Németországba, felkereste Fieldet, és segítséget kért tőle. Field mindent megtett, hogy segítsen neki, és azt is tudta, a nő mit képes megtenni. Rövid időn belül megszervezett Erica Wallach számára saját genfi irodájában egy találkozót az OSS egyik tisztjével. A dolog vége az lett, hogy Erica immár az OSS alkalmazottjaként utazott Németországba.

Erica csak nagy általánosságban tudott arról viszonylag kevés dolgot, mit is csinált Field az Unitárius Segélybizottság európai vezetőjeként menekültek megsegítése címén. Ennek ellenére vallomása kevés kétséget hagy afelől, hogy Field a szervezetet jórészt kommunisták segítésére használta fel. Erica Wallach tanúsította, hogy Field számos alkalommal megpróbált menekülteket az Egyesült Államokba és Mexikóba juttatni, és néhány esetben sikerrel is járt. Mivel a menekültek közül igen sokan kommunisták voltak, Field pedig ezt jól tudta, kétségtelenül mindent megtett, hogy néhányukat a saját hazájába juttassa. Mrs. Wallach ugyanakkor nem emlékszik ezeknek a menekülteknek a pontos számára vagy nevére, kivéve egy bizonyos Paul Merkert, egy német kommunistát, akinek Field segített kijutni Mexikóba.

Vajon Field csak kommunistákat segített? Diszkriminált volna bárkit a segítségnyújtás terén?

Mrs. Wallach nem tudott egyértelmű választ adni a fenti kérdésre, de úgy gondolta, igen:

Igen valószínű, mivel a menekültek segélyezése terén végzett munkája során mindig információkat gyűjtött az emberekről, mi a politikai pártállásuk, jó embereknek tartja-e őket a környezetük, és a többi, és az is lehet, hogy bizonyos embereket cserben hagyott.

Azt tudom, hogy főként kommunistáknak segített, a politikai menekültek között ők voltak többségben. Talán egy-két szociáldemokratának, és még kevesebb demokratának segített, de főleg a kommunistákat támogatta.

A kommunisták ezt egyértelműen ugyanolyan jól tudták, mint Mrs. Wallach. Mivel Bauer állandóan tanácsot adott Fieldnek ez ügyben, pontosan tudhatták. Kétségtelenül mindez annak volt köszönhető, hogy Field már korábban is segített nekik, 1945-ben, mikor a megszálló szövetséges erők behatoltak Németországba, a svájci emigrációban működő német kommunisták eldöntötték, hogy hazatérnek és otthon folytatják a munkájukat, és megkérték Ericát, hogy keresse fel Fieldet, és kérje a segítségét. Ez adta Ericának az ötletet, hogy maga is Németországba költözhessen.

Amikor Mrs. Wallach elmesélte, hogy abban az időben arról beszélgetett emberekkel, hogyan is segíthetne a német kommunistáknak, akiket svájci táborokban tartottak fogva, feltették neki a kérdést, vajon Fielddel is beszéltek-e erről, mire azt felelte:

Nem, nem. De Field maga is kapcsolatban állt ezeknek az embereknek egy részével, hiszen anyagilag segítette őket. Emlékszem, összeállított egy listát azokról, akik a legrosszabb helyzetben voltak és leginkább segítségre szorultak. A legtöbben pedig a menekültek közül, miként

azt már mondtam, szimpatizáltak a kommunizmussal, vagy egyenesen kommunista párttagok voltak.

Hogy segített-e Field valaha olyan menekülteknek is, akik nem voltak kommunisták?

Igen, persze, segített. Nem tudok százalékot mondani, de tudom, hogy segített.

Field OSS-ügynök volt

Erica Wallach nem tudta, miként az amerikaiak többsége sem tudhatta, hogy Field az OSS-nek, az amerikai titkosszolgálatnak dolgozott egy ideig a második világháború alatt. Azt azonban tudta, hogy Allen Dulles (az OSS svájci műveletekért felelős vezetője) a szervezet tagja volt, és azt is, mit csinált, de csupán úgy gondolt rá, mint egy magas rangú amerikai hírszerző tisztre, aki földalatti és kémtevékenységet folytató csoportokkal foglalkozott.

Arról tudott, hogy Field együttműködött Dullesszal, és arról is, hogy „Fred” a szervezet tagja volt, mindez pedig az amerikaiak és a svájci német kommunisták közötti együttműködéshez vezetett. De akkor még nem ismerte az „OSS” nevet. Amíg az OSS képviselőjében nem utazott a második világháború után Németországba, nem jött rá, hogy a szervezet tulajdonképpen mit is csinál, és hogy az egész háborús „ellenállás” és hírszerző tevékenység az OSS műve volt.

Azt tudta, hogy 1942-ben, miután egy találkozóra került sor „Fred” és Leo Bauer között, Field, aki akkor éppen Genfben tartózkodott, jelentéseket kapott kézhez a franciaországi náciellenes földalatti mozgalomról, melyeket Dullesnek juttatott el, ezek a jelentések pedig Field földalatti kommunista kapcsolataitól származtak. Field azt mondta Ericának, hogy Dulles fizetett a jelentésekért:

Emlékszem, Field illegális jelentéseket hozott be Franciaországból Svájcba. Mindenféle kapcsolattartón keresztül áramlott át az információ, néhány ember teljesen ismeretlen volt, nem tudtuk, ki hozza

át az információt a határon. Nem tudtuk a közreműködők nevét. Fogalmunk sem volt róla, kik voltak és mit csináltak amúgy a civil életben, franciák voltak-e vagy svájciak, akik éppenséggel a határ mentén laktak.

Mindent nagyon vékony papírra írtak, egy részét elolvastam. Noel Field azt mondta, Allen Dullesnek juttatja tovább az anyagot.

Kommunistáknak is megmutatta a jelentéseket, például Leo Bauernek, és így tovább...

Field a kommunista szatellitállamokban

Mrs. Wallachnak feltették a kérdést, vajon Field ismerte-e többek között dr. Vladimir Clementist¹⁸⁹, a kommunista Csehszlovákia külügyminiszterét. A válasza így hangzott:

Nem vagyok benne biztos, nem tudom. Feltehetőleg igen, mert kétszer is Csehszlovákiába utazott a háború után, és sok befolyásos emberrel találkozott. De nem tudom egyértelműen megerősíteni, hogy Clementis köztük volt-e...

Field utolsó feladata az Unitárius Segélybizottságnál az volt, hogy elvezesse egyik autójukat Varsóba, és átadja a bizottság lengyel, orvosokból és szociális munkásokból álló szervezeti egységének, akiket a világháború után küldtek oda.

Kihasználta ezt a kirándulást, hogy körülnézzen Lengyelországban, és felmérje az ottani helyzetet, és talán felhasználja a gyűjtött anyagot, hogy cikkeket vagy könyveket írjon a kelet-európai országokról.

¹⁸⁹ Vladimír „Vlado” Clementis (1902–1952) szlovák kommunista politikus, író, diplomata, baloldali lap szerkesztője. A csehszlovák–magyar lakosságcsere idején külügyminiszter. A leghíresebb csehszlovák koncepciós perben, Rudolf Slansky perében elítélik, és kivégzik. 1963-ban rehabilitálták.

Field kétszer utazott Csehszlovákiába, mikor már nem volt munkája, miután valójában elbocsátották az Unitárius Segélybizottság kötelékéből (1947-ben). Az utazások Mrs. Wallach tanúvallomása szerint anyaggyűjtésül szolgáltak azokhoz a cikkekhez, melyeket Field majdan megírni tervezett a kommunista uralom alatt álló Csehszlovákiáról és Lengyelországról. Mielőtt megírta volna őket, Field kapcsolatba lépett néhány baloldali orgánnummal Angliában, hogy előkészítse a megjelenésüket.

Noel Field 1949 legelején meglátogatta Wallachékat. Épp akkor tért vissza lengyelországi és csehszlovákiai utazásáról, ahol mindent bejárt, sokat látott, és rengeteg érdekes anyagot gyűjtött az „újjáépítésről”, a gazdasági helyzetről és az országok általános állapotáról. Abban az időben nehéz volt a vasfüggöny túloldalára eljutni, arról pedig, hogy ez neki mégis sikerült, úgy gondolta, „mégiscsak valami, ha megírja a tapasztalatait”.

KÉRDÉS: Hogyan sikerült neki mégis, ha olyan nehéz volt?

MRS. WALLACH: Azért sikerült, mert jó kapcsolatai voltak, amelyeket a háború alatt alakított ki a [kommunista] menekültekkel, akik ad-digra többnyire a hatalom közelébe jutottak ezekben az országokban.

Egy bizonyos fejlemény azonban zavarta Fieldet, és csalódással töltötte el. Lengyelországban nagy mennyiségű nyomtatásban megjelent anyagot gyűjtött össze – röpiratokat és más kormányzati kiadványokat. Többet, mint amennyit magával vihetett, amikor visszaindult. Egy bőröndbe pakolta őket, és odaadta Tonia Lechtmannak, az Unitárius Segélybizottság lengyelországi vezetőjének, és megkérte, hogy küldje utána.

A bőrönd sosem érkezett meg. Field számos levelet írt, melyben érdeklődött róla – de nem kapott rájuk választ.

Azt mondta: „Nem tudom, mitévő legyek. Ha nem kapom meg azt a bőröndöt, nem tudok írni majd egy szót sem, mert minden anyagom abban van.”

Mrs. Wallach később tudta csak meg, hogy a lengyel rendőrség lefoglalta a bőröndöt mint kémtevékenység bizonyítékát, Tonia Lechtmann pedig letartóztatták és többéves börtönbüntetésre ítélték, amiért a birtokában volt.

Field arról is panaszkodott Wallachéknak, hogy nehezen talál munkát, és azon gondolkodik, esetleg Csehszlovákiába költözik:

Mikor utoljára Csehszlovákiában járt, mindenféle állást kínáltak neki. Felkínáltak neki egy állást, és párhuzamosan tanulhatott volna a Prágai Egyetemen, és azon gondolkodott épp, elfogadja-e.

Valamiről elő is adhatott volna – már nem emlékszem, miről.

Fontolóra vette, hogy odaköltözik, és valószínűleg megélt volna valahogy, miközben rengeteg dolgot megtanulhatott volna, ami érdekelte, és még egy kis pénzt is keresett volna, ez pedig csendes, békés életre adott volna lehetőséget a számára. Ha minden rendben lett volna, a tervei szerint Herta is követte volna, és ott élték volna le az életüket.

Vajon kém volt-e Field?

Mrs. Wallachnak feltették a kérdést, vajon Field valaha elismerte-e neki, hogy tagja volt a Washingtonban működő amerikai kommunista pártnak – vagy bármelyik másiknak a világon.

Mrs. Wallach azt vallotta, Field ilyet sosem mondott neki. Field ugyanakkor nem támasztott semmi ellenvetést, és nem látszott rajta semmiféle ellenérzés, amikor Erica elmondta neki, hogy belépett a Német Kommunista Pártba (1946-ban).

Másrészről Field nem igazán mutatott túl nagy örömet, amikor a nő közölte vele, hogy kilépett a Nyugatnémet Kommunista Pártból. Nem mutatott heves ellenkezést, de kétségtelenül felfedte valódi érzéseit:

Nem gondolom, hogy különösebben tetszett neki. [Field azt mondta]:

„Biztos, hogy ez az, amit szeretnél? Miért hagyod ott a munkádat csak így? Nem csináltad talán jól a dolgodat?”, és így tovább.

Vajon tudta vagy gondolta, hogy Field szovjet kém lehetett?

...Nem, semmiféle olyan tevékenységről nem tudok, amit kémkedésnek lehetne minősíteni a szovjetek vagy a kommunisták érdekében. Semmit nem tudok ezzel kapcsolatban mondani.

Azt is többé-kevésbé határozottan állíthatom, hogy az Unitárius Egyház által biztosított munkáján kívül egyéb tevékenységet nem végzett. Ha bármilyen módon kémkedett is a kommunisták számára, bármi is legyen az pontosan, akkor azt csak és kizárólag az Unitárius Segélybizottságnál végzett munkája keretében tehetette.

Persze nem tudom megítélni, mert sosem láttam bele túl mélyen az Unitárius Egyház számára végzett munkájába. Amit én tudok, az voltaképpen semmi...

Talán fontolóra kellene vennem annak lehetőségét, és persze mindig gondolkoztam rajta, hogy talán olyan remek hírszerző volt – mondjuk kommunista ügynök, vagy valami ilyesmi, hogy sosem lett volna ostoba, hogy ezzel együtt nyíltan szimpatizáljon a kommunistákkal. Mert szimpatizált velük. Szövetkezett a kommunistákkal, ismert kommunistákkal, segítette őket, hivatalos minőségében segített nekik, és nem csinált belőle titkot. A véleménye és az attitűdje igencsak baloldali volt, és sok esetben a kommunistáknak kedvezett.

KÉRDÉS: Szóval Ön így látta a dolgokat?

MRS. WALLACH: Igen, igen. Mert ha illegális kémként akart volna a kommunistáknak dolgozni, akkor nyilván nem tartott volna nyíltan kapcsolatot kommunistákkal.

KÉRDÉS: Mikor volt ez?

MRS. WALLACH: Nos, igen, 1942-ben, a háború alatt volt, és gondolhatják, az általános politikai helyzetből kifolyólag a viselkedése nem volt túlzottan meglepő. És persze nem mondom, hogy valaki nem dolgozhatott a kommunistáknak, a kommunista eszme nevében, kommunista kormányzatok felállítása céljából, vagy ilyesmi. Ez nagyon is lehetséges.

De amiről én beszélek, a hírszerző munka, a kémkedés, az szigorúan titkos keretek között zajlik. És nem hiszem, hogy valaki, aki

meglehetősen nyíltan vállalja a kommunista eszme iránti szimpátiáját, egyúttal hírszerzői munkát is elvállalna a kommunisták javára. Ez ellentétes a párt gyakorlatával.

KÉRDÉS: Zajlott kommunista, nemzetközi kommunikáció abban az időben úgy, ahogy, vagy jelenleg van-e ilyen, illetve volt-e ilyen a háború előtt? Szerencsésebb volt ez idő tájt, ha az emberek egyedül dolgoznak a nemzetközi kommunizmusért illegális keretek között, mert a feljebbvalóik képtelenek voltak üzeneteket eljuttatni hozzájuk?

MRS. WALLACH: Igen, ez nagyjából elmondható. Azt hiszem, Önnek igaza van.

KÉRDÉS: Szóval az az állítás, hogy Field túl naiv módon – vagy nem is túl naiv módon, de túlságosan nyíltan – volt kommunista, megállja a helyét?

MRS. WALLACH: Önnek minden valószínűség szerint ugyancsak igaza van, igen. Mondhatjuk, így volt. Ám mindez kizárja az Ön saját érvelését, annak lehetőségét, hogy Moszkvából kapott volna utasításokat. Ahogyan akkoriban cselekedett, bárki hasznára is voltak a tettei, a saját legjobb tudása szerint és elhatározásából tette, nem pedig valakinek a felsőbb utasítására.

KÉRDÉS: Az elképzelhető, hogy Field valamilyen kommunista szervezetnek dolgozott, ha nem is közvetlenül Moszkvából irányították? Mondjuk valamiféle kívülállóknak. Tudja, mifélék ezek a kívülállók?

Mrs. Wallach: Igen, tudom. Valami nemzeti szintű szervezetről lehet szó – nemzeti szintű szervezetről beszélünk, vagy ilyesmi?

A Német Kommunista Párt szétesése

KÉRDÉS: Lehetséges, hogy Field talán a Német Kommunista Pártnak dolgozott?

MRS. WALLACH: Igen, lehetséges, de akkoriban a Német Kommunista Párt, már ami Svájcban megmaradt belőle, valójában nem egész Németország kommunista pártja volt, csupán egy kis létszámú csoport,

ráadásul egy olyan csoport, amelynek tagjait az oroszok nem kommunistáknak, hanem árulóknak titulálták.

Ez a csoport nem dolgozott, tegyük fel, mondjuk a Németországi Kommunista Párt Központi Bizottságának, nem is beszéltek egymással. Egy kis csoport voltak csupán.

KÉRDÉS: Sosem kaptak utasításokat Németországból?

MRS. WALLACH: Nem.

KÉRDÉS: Soha?

MRS. WALLACH: Németországból? A Németországban működő kommunista párttól? Nem, soha.

KÉRDÉS: És Ön honnan tudja mindezt?

MRS. WALLACH: Hallottam róla, és biztos vagyok benne. Amennyire én tudom, mindent egyedül csináltak. Maguknak adtak csak utasítást. Nem hiszem, hogy Németországban akkoriban valami magas rangú kommunista szervezet működött volna, mivel a Német Kommunista Párt Központi Bizottságának egykori tagjai szétszéledtek a világ minden tájára, és nem voltak Németországban.

Mint azt korábban már említettem, a Központi Bizottság egyik tagja Svájcban volt. Ő a Svájcban működő német kommunista párt fejének tartotta magát, ám körülötte igen sokan, akik nem voltak tagjai a Központi Bizottságnak, csupán egyszerű funkcionáriusok voltak, egyszerűen bolondnak tartották, és magukat gondolták a svájci német kommunista párt vezetőinek.

Ugyanez ment akkoriban Franciaországban, Mexikóban és az Egyesült Államokban, bárhol voltak épp. Mindenki magát érezte a legalkalmasabb embernek, hogy parancsokat osztogasson.

KÉRDÉS: Hallott Ön szovjet irányítás alatt működő kémtevékenységről Svájcban, amíg ott élt?

MRS. WALLACH: Nem. Határozottan állíthatom, hogy nem.

Noel Field személyisége

Mit is gondolt Erica Wallach Noel Fieldről? Milyen volt a jelleme? Kedvelte-e egyáltalán?

MRS. WALLACH: Nos, igen nehéz egy embert néhány szóval jellemezni. Noel Field számomra mindig is – rajongtam érte, mióta csak ismertem, rövid ismeretség után nagyon megszerettem. Az én szememben ő mindig is olyan ember volt, aki sokat tanult, sosem alkotott felszínes véleményt, ám ugyanakkor...

KÉRDÉS: Ám mielőtt találkozott volna vele, nem kedvelte, ugye, amiatt, amit az Ön számára megtestesített?

MRS. WALLACH: Igen, valóban így volt. Gyűlöltem, mert a Fegyverleszerelési Bizottság tagja volt, amely megítélésem szerint igazságtalanul cselekedett. Nem szerettem a feleségét sem, mert a szememben úrinő módjára viselkedett, aki meglátogatta a szegény spanyolokat, és sajnálatát fejezte ki. Tudja, a jótékonyosság ezen módját abban az időben igencsak megvettem.

Amikor megérkeztem Genfbe, és diplomaták és egyéb jól szituált emberek között éltem, korábbi tapasztalataim alapján nagyon komolyan megvettem ezt az egész réteget.

KÉRDÉS: Megvetette őket?

MRS. WALLACH: Igen, megvettem őket. Nem szerettem, ha mutogatnak nekik, mint valami vásári lovat vagy ilyesmit.

Éppen ezért nem szerettem Fieldeket. De megkedveltem őket, miután megismertem őket. Mindketten kedvesek és barátságosak voltak velem. Herta nagyon jószívű, kedves teremtség volt. Azt kérdezte, Noel határozott ember volt-e. Mindig azt éreztem, ha mondott vagy tett valamit, hogy előzőleg legalább egy napot gondolkodott rajta. Tudja, nem határozta el magát valami gyorsan. Egyáltalán nem volt impulzív ember.

Minden döntése előtt sokat hezitált. Nagyon körültekintően gondolta át a dolgokat. Nagyon intelligens ember volt.

KÉRDÉS: Más szóval, mikor meghozott egy döntést, akkor Ön úgy érezte, hogy az egy jól megfontolt döntés?

MRS. WALLACH: Dolgozott rajta, és valóban dolgozott. Láthatóan kavarogtak a gondolatok a fejében, miközben dolgozott. Herta viszont pontosan az ellentéte volt, ő nagyon impulzív ember volt, és a legtöbb esetben érzelmi alapon döntött akkor, mikor Noel, a jó szíve ellenére, mindig észérvek alapján adta össze a kettő meg kettőt, mielőtt meghozott egy döntést.

KÉRDÉS: Ahogyan az igen gyakran előfordul, egy házasságban az egyik fél a domináns. Gondolja, hogy Mrs. Field képes volt befolyásolni Noelt, vagy épp fordítva történt a dolog?

MRS. WALLACH: Nos, ami azt illeti, az elején Herta egyáltalán nem dolgozott, csak otthon volt, és rajongott a férjéért. Mindig szerette. Nagyon szerette Noelt. Egyértelműen Noel volt az, aki a döntéseket meghozta, mindent ő intézett. Herta csupán engedelmes háziasszony volt, aki mindent megtett, amit a férje mondott.

Később azonban, mikor Herta is elkezdett dolgozni az Unitárius Segélybizottságnál, egyre magabiztosabbá vált, és lehetséges, hogy bizonyos döntéseket már inkább ő hozott meg, mint Noel, akinek nagyon sok időbe telt egy-egy döntést meghoznia.

Herta a közös munkájuk során igen aktív szerepet játszott. Együtt dolgoztak.

KÉRDÉS: Visszatérve Noelre, emberségesnek nevezné őt?

MRS. WALLACH: Igen, abszolúte.

KÉRDÉS: Idealista volt?

MRS. WALLACH: Igen, az én szememben idealista volt, a szó valódi értelmében.

Whittaker Chambers és Hede Massing vallomásának fényében Mrs. Wallach értékelése Noel Field szerepéről a kommunista mozgalomban valószerűtlennek hathat, vagy egyenesen értelmezhető tisztára mosási kísérletként.

Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy Hede Massing, aki egy ideig meglehetősen közel állt a Field házaspárhoz, nagyjából ugyanígy írta le Noel

Fieldet – idealista, emberséges, hezitáló, intellektuális embernek, aki sok tekintetben gyenge, de mindenképpen szerethető.

Még Marton Endre, az újságíró, sok év tapasztalattal a háta mögött és megrögzött antikommunistaként, aki pontosan tudta, Field miket tett a kommunizmus eszméjéért, és akit elborzasztott a magyar kommunista kormányzat, amelynek Field dolgozott (és jelen pillanatban is dolgozik), miután 1956 decemberében, a magyarországi felkelés leverése után interjút készített vele, hasonló benyomásokat fogalmazott meg Noel Fieldről:

Mr. Field mély benyomást tett rám, mint finom értelmiségi típusú ember, olyan ember, akit leginkább idealista kommunistának neveznék. Mr. Field kommunista, miként azt ő maga is kimondta. Kommunista bizonyos fenntartásokkal, ami azt jelenti, hogy elfogadja a marxista doktrínát az erőszak elméletének kivételével, annak az állításnak a kivételével, hogy a munkásosztálynak erőszakkal kell hatalomra törnie. Ez az, az erőszak az elmélet azon része, amelyet nem fogad el. Nos, hogy miként lehet egy ember marxista anélkül, hogy az elmélet egészét elfogadja, azt én nem tudom, de ő kétségtelenül marxista. Az én benyomásom az volt, hogy Mr. Field igencsak gyenge jellemű ember. Az erős jellem Herta, a felesége.

Mrs. Wallach elképzelései a kémkedésről

Mrs. Wallach, minden bizonnyal a háttere miatt, olyasmiket gondol a kémkedésről, amit meglehetősen sok amerikai furcsának találna. Ragaszkodott azon állításához, hogy nincs tudomása Noel Field bármiféle kémtevékenységről, vagy arról, hogy a Szovjetunió bármiféle kémtevékenységet folytatna Európában. Mégis azt állította, hogy Noel Field jelentéseket csempészett a megszállt Franciaországból az OSS-nek, és megmutatta őket Leo Bauernek és más kommunistáknak is – és azt állítja, számára csak akkor derült ki, mit is csinál az OSS, amikor már maga is a szervezetnek dolgozott.

A kémkedésről való furcsa elképzeléseire, legalábbis részben, magyarázatként szolgálhat az, amit Leo Bauer és az amerikai férfi, „Fred” között megköt-

tetett alkuról mondott, arról, miként látták el információval a kommunisták az amerikaiakat a második világháború alatt. Bauer bizonyos feltételekkel belement, hogy „információt” szállítson „Fred”-nek, de „kémtevékenységet” nem fog számára végezni. Az „információ” a politikai vagy gazdasági helyzetre, illetve az ellenállási mozgalmak tevékenységére vonatkozott a németek által megszállt területeken. A kommunisták és Erica szemében az ilyesfajta információ szállítása nem számított „kémkedés”-nek, ez csak amolyan földalatti munka volt, a náciellenes ellenállási mozgalom tevékenységének része. Az ő szemükben a kémkedés azt jelentette, hogy az ember titkos német katonai vagy diplomáciai dokumentumok ellopásában vesz részt. Ilyet a kommunisták (mármint a párttagságukat nyíltan vállalók) nem tennének.

Az amerikaiak többsége azt mondaná, Mrs. Wallach maga is kémtevékenységben vett részt. Az ő szemükben az a munka, amit a nő Noel Field számára alkalmanként végzett (ti. elment a határra, és jelentéseket vett át neki), már bőven kémkedésnek minősülne – és ami azt illeti, technikai szempontból igazuk is lenne.

Azzal együtt, hogy Mrs. Wallach tagadta, hogy bármit is tudna Noel Field vagy mások kémtevékenységéről, mindezt úgy értette, hogy semmit nem tudott az olyasféle kémkedésről, mint amelyet a szovjet kémrezidentúrák végeztek – olyanok, mint amilyeneknek Hede Massing vagy Whittaker Chambers dolgoztak.

Ez csupán árnyalatnyi, de akkor is fontos és valós különbség – és ezt támasztja alá azok vallomása is, akik valóban szovjet szolgálatban kémkedtek, ám később szakítottak a kommunizmussal. Ha egy párttagot vagy útítársát kiválasztják arra, hogy kommunista kémtevékenységet folytasson, az első dolog, amit közölnek vele, hogy fel kell számolnia minden nyílt kapcsolatát a kommunizmussal – a párttagságot, a részvételt a kommunista frontokban, az ismert kommunistákkal való baráti kapcsolatait stb. Semmi olyan kapcsolata nem lehet az illetőnek, ami a gyanút rá terelné. Egy kémrezidentúra tagja előtt, amennyire csak lehet, a rezidentúra többi tagjának személyazonosságát is igyekeznek titokban tartani. Ez mindenfajta kémtevékenység egyik alapelve.

Teljesen logikus hát, hogy Mrs. Wallachnak, mint nyílt kommunistaszimpatizánsnak és a kommunista párt formális tagjának, sosem beszéltek a kommunista kémhálózatokról – és az is valószínűtlen, hogy valaha kapcsolatba lépett volna egy ilyen hálózattal, és sikerrel járt volna. Ugyanilyen módon, ha Noel Field akkoriban még valóban végzett kommunista kémtevékenységet, amikor igen közeli viszonyban voltak (az 1940-es években), minden lehetséges módon igyekezett volna visszatartani Erica elől az ilyen jellegű információt.

Ami az OSS tevékenységéről való jelentést illeti Leo Bauernek vagy más kommunistáknak, ez Mrs. Wallach értelmezésében ugyancsak nem számított „kémkedés”-nek. Az OSS együttműködött Noel Fielddel, Erica Wallachhal és más ismert kommunistákkal a világháború alatt. Erica Wallach nyíltan kommunistaszimpatizáns volt. Az OSS ezt jól tudta, mégis felfogadta, miután a háború véget ért. Az OSS szolgálatában sem próbálta meg véka alá rejtteni kommunista érzelmeit vagy kommunistákkal való kapcsolatait, az OSS mégis számított rá.

Éppen ezért az OSS valószínűleg nem tekintette a kommunistákat és a kommunistaszimpatizánsokat ellenségnek. Így amikor Erica Wallach elmondta Bauernek, mit csinál az OSS, nem követett el „kémkedés”-t nagyobb mértékben, mint mondjuk az a szociáldemokrata OSS-alkalmazott, aki elmondott pártja vezetőinek az OSS tevékenységéről annyit, amennyi ebből őket érdekelt. Mivel az amerikai hatóságok elismerték a Németországi Kommunista Párt működését, nem lett volna nevetséges, ha a szervezet ismert kommunistaszimpatizánsokat bérel fel, majd azt várja el tőlük, hogy semmit ne mondjanak el a kommunistáknak arról, amit megtudtak az OSS tevékenységéről az OSS-nek végzett napi munkájuk során?

A kémkedés fedett, titkos, operatív tevékenység. Mrs. Wallach, vagyis akkor még Erica Glaser nyíltan tette, amit tett. Épp ezért nem követett el kémkedést.

Világossá kell tennünk, hogy amikor Mrs. Wallach tagadta, hogy kémtevékenységet végzett volna, akkor nem próbálta magát tisztára mosni. A jelen jelentés már idézte tanúvallomásának azon részét, melyben elmondta, hogy

amikor OSS-alkalmazottként érkezett Németországba, felkereste Dahlemet és azt mondta, „bármit hajlandó megtenni” a kommunista párt érdekében. Vallomása egy másik pontján így nyilatkozott a bizottságnak:

Mikor most azt mondom, hogy képes lettem volna akár kémkedni is, ha arra utasítást kapok, mindezt önként mondom. Nem kell ezt mondanom, mert nem tettem ilyet. Nem azért, mert nem akartam, hanem azért, mert a kommunisták valószínűleg túl ostobák voltak ahhoz, hogy ilyesmit csináljanak a saját érdekükben.

VIII. rész

Alger Hiss és Noel Field

A jelen szenátusi albizottság birtokába került dokumentumok az alább következő tényeket bizonyítják:

1940 októberében Francis B. Sayre, az Amerikai Egyesült Államok Fülöp-szigeteki megbízottja megkérte Alger Hiss-t, aki akkoriban a külügyminisztérium politikai ügyekkel foglalkozó osztályán dolgozott, hogy javasoljon valakit számára személyi titkárnak.

Hiss válaszként két embert javasolt – Noel Fieldet és egy másik személyt, aki ugyancsak a külügyminisztériumban dolgozott.

1940. október 22-én, miután rádiótáviratot kapott Sayre-től, melyben ő azt kérte tőle, nézzon utána a két férfi tartózkodási helyének, Hiss táviratozott a genfi amerikai konzulnak, azt a kérést intézve felé, érdeklődjön, vajon Noel Fieldet érdekelné-e a pozíció. Néhány nappal később Hiss választ kapott, mely szerint Noel Fieldet kifejezetten érdekelte az állás.

November 18-án Hiss írt egy „személyes és bizalmas hangvételi” levelet Sayre-nak, melyben tájékoztatta, milyen lépéseket tett az ügyben és milyen eredményeket ért el. Később azt állította, hogy miután elküldte a táviratot Genfbe, valaki a külügyminisztériumtól közölt vele valamit, amiről mindenki más megfeledkezett – nevezetesen azt a tényt, hogy „Mr. Field nevét

megemlíttette egy bizonyos Mr. Matthews a Dies-bizottság előtt tett tanúvallomásában”.

Ebből kifolyólag a külügyminisztérium tisztségviselője megkért számos hivatalnokot, akik ismerték Fieldet még azokból az időkből, amikor ő is a külügyminisztériumban dolgozott, hogy adják írásba a véleményüket Fieldről. Hiss átfutotta az elé tárt feljegyzéseket, majd így szólt Sayre-hoz: „teljesen világosnak látszik, hogy a Mr. Matthews által megfogalmazott vádak meggondolatlanok és minden alapot nélkülöznek”. Ám, folytatta, mindenki úgy érezte, érdemes Mr. Sayre-t tájékoztatni a felmerült vádakról, mivel jó esély volt rá, hogy semmit nem tud róluk.

Hiss számos Fieldről készített feljegyzést 4-5 sor terjedelemben foglalt össze, néhányat teljesen figyelmen kívül hagyott, egyből pedig hosszabban is idézett. Az a bizonyos feljegyzés, melyből idézett, dicsérte Fieldet. Az általa összegzett feljegyzések többsége ugyancsak jó véleményt fogalmazott meg róla.

Két feljegyzés esetében mindössze annyit említett, hogy csatolta őket a leveléhez. Az egyiket a külügyminisztérium egy helyettes államtitkára írta. A szerző nem ajánlotta Fieldet és nem írt semmi pozitívumot a képzettségét vagy a múltban végzett munkáját illetően, ám egy bizonyos jeles úriember által elmondottakra támaszkodva, aki korábban ismerte Fieldet és volt alkalma vele együtt dolgozni, csupán azon véleményének adott hangot, mely szerint Field nem volt kommunista.

Egy másik feljegyzés bizonyos szempontból a legfontosabb volt az összes közül. Egy olyan tisztségviselő írta, aki a külügyminisztérium személyzetét érintő minden problémával foglalkozott, és teljesen függetlenül a dr. J. B. Matthews által tett tanúvallomástól, nem javasolta Noel Fieldet a pozícióra: „Véleményem szerint a külügyminisztériumnak nem kellene [Noel Fieldet] javasolnia a pozícióra.” Hiss mégis úgy kezelte ezt a feljegyzést, hogy tartalma a végén ki is maradt a Sayre-nak küldött levélből, amely a Fieldről tett pozitív állításokat helyezte előtérbe.

Az egyik, Field számára kedvező feljegyzést, melyet Hiss levelében összegzett, Laurence Duggan írta, habár Duggant sosem kérdezte meg a vizs-

gálatot vezető tisztviselő, mi a véleménye Fieldről. Hiss összefoglalójában azt állította, hogy „Duggan mélyen tiszteli Fieldet intellektuális adottságai, megbízhatósága és tisztessége okán”.

Hiss reményét fejezte ki, hogy azon információk alapján, melyeket levelében szolgáltatott, Mr. Sayre képes lesz eldönteni, vajon Field megfelel-e a számára. Ezután belecsempészte a levélbe a saját pozitív véleményét is, és azt írta: „Field kétségtelenül tehetséges ember, remekül fogalmaz, briliáns és rugalmas elmével bír.”

A külszolgálati tisztviselő, akit Field mellett első körben ugyancsak javasolt a pozícióra, írta Hiss, úgy döntött, nem szeretne a Fülöp-szigetekre költözni. A férfi először komolyan érdeklődött a pozíció iránt, állította Hiss, így nem is igen keresett más jelöltet, hiszen míg Sayre Field és ama bizonyos külszolgálati tisztviselő közül választhatott, ennek nem is lett volna értelme. Azonban ezek után, írta Hiss, szándékában állt további kutatást végezni az ügyben, és tájékoztatni fogja majd Sayre-t, ha talált újabb megfelelő jelöltet.

Igy ér véget Hiss Francis B. Sayre-nak címzett levele.

Amin Hiss elbukott

Noel Field nem nyerte el az Amerikai Egyesült Államok Fülöp-szigeteki megbízottja személyi titkárának pozícióját. Hogy miért, azt a jelen bizottság nem tudja, de biztosan nem azért, mert Hiss ne tett volna elég erőfeszítést azért, hogy Field elnyerje ezt az igen fontos pozíciót az Egyesült Államok stratégiai szempontból egyik legfontosabb előretolt helyőrségénél.

(Mrs. Wallach felidézte, hogy miután a Népszövetség 1940-ben feloszlott, és Field munka nélkül maradt, „mindenféle kapcsolatokat létesített. Azt hiszem, voltak kapcsolatai a külügyminisztériumnál vagy más kormánysszerveknél, akik körülnéztek, nem akadna-e számára egy állás. Rémlik valami a Fülöp-szigetekkel kapcsolatban is, de már nem emlékszem a részletekre, de az ország nevére igen, a Fülöp-szigetéről volt szó.”)

Bár Laurence Duggan feljegyzését Noel Fieldről Hiss csupán összefoglalta Sayre-nak küldött levelében, a dokumentum teljes szövege a bizottság birtokában van. A szövegből kiderül, miért is írt Duggan feljegyzést Fieldről,

egy feljegyzést, melyet Hiss haszonnal tudott összefoglalni a Sayre-nak írott levelében.

Duggan feljegyzése Fieldről az alábbi szavakkal kezdődik:

Jó néhány napja Mr. Alger Hiss konzultált velem annak lehetőségéről, hogy Mr. Noel Field lehetne Mr. Sayre személyi titkára. Két vagy három nappal ezelőttig nem hallottam semmi továbbit az ügyről, amikor is megtudtam, hogy bizonyos kérdéseket tettek fel Mr. Fieldről. Mivel Mr. -----től, akit Önök megkértek, hogy tekintsen be az anyagba, nem hallottam a dologról, veszem magamnak a bátorságot, és elküldöm Önöknek rövid értékelésem Mr. Fieldről.

A feljegyzés aztán a következőképpen dicséri Noel Fieldet:

Intellektuális, megbízható és becsületes ember, aki amúgy megfontolt, óvatos, szerény és kedves. Felelősségteljes ember, akinek megbízhatóságára méltán lehetne számítani abban a bizonyos pozícióban, amelynek kapcsán felmerült a neve mint lehetséges jelölté.

Hiss tetteinek jelentősége az ügyben nyilvánvaló: öt évvel azután, hogy megpróbálta beszervezni Fieldet az amerikai kormányon belül működő kommunista kémrezidentúrába csak azért, hogy aztán elveszítse (J. Peters utasítására), és át kelljen adnia öt Hede Massing rezidentúrájának, Hiss megpróbálta elintézni, hogy Field visszatérhessen a külügyminisztérium kötelékébe. Laurence Duggan is megpróbálta felhasználni ehhez a céljához, habár úgy tűnt, öt évvel korábban Dugganról is le kellett mondania a Massing-rezidentúra kedvéért.

Eltűnődhetünk azon, vajon Hiss tudta-e, hogy ebben a bizonyos öt évben, de legalábbis egy részében Noel Field a Krivitszkij-féle kémrezidentúrának dolgozott Európában. A Krivitszkij által felfedett tények és annak fényében, hogy mind Whittaker Chambers, mind pedig Hede Massing értesült a dologról, lehetséges, hogy legalább a pletyka szintjén Hiss is hallhatott valamit.

És itt érdemes idéznünk egypár sort Marton Endre korábban már említett vallomásából, melyet egy szenátusi albizottság tett:

MR. MARTON: Úgy vélem, semmi kétség afelől, hogy [Noel Field] nem tért vissza. Pontosan tudta, hogy a Hiss-ügy kapcsán ő és a testvére, Hermann [Field] mibe keveredett bele. A testvére, Hermann csinos összeget kapott a lengyel kormánytól, mikor szabadon engedték. No-
ellel ugyanez történt.

HRUSKA SZENÁTOR: Milyen módon volt érdekelt a Hiss-ügyben?

MR. MARTON: Belekeveredett a Hiss-ügybe. Ezt mondta. Nem volt világos számomra, hogy is értette. Szóval végül is érthető volt, hogy úgy döntött, inkább Magyarországon marad...

IX. rész

Utópista rémálom

A kommunisták megtevesztett emberek – megteveszti őket a rendszer, és megtevesztik saját magukat is. Makacsul állítják, hogy minden kérdésre megtalálták a választ: ráleltek egy újfajta szabadságra, mely sokkal jobb, mint a régi, ódivatú, vallásos, burzsoá-kapitalista elképzelések és megszorítások. Valójában azonban elképzelt utópiájuk teljes mértékben illúzió, melyben egy csapat kegyetlen, hataloméhes vezető a saját önző osztályérdekét érvényesíti.

A kommunisták elvesztették a szabadságukat, nem pedig megtalálták. Átverték őket, ők pedig hagyták, hogy mentálisan, pszichológiailag, és sok esetben fizikailag is rabszolgasorba taszítsák őket. Nem szabadság, nem az emberiség jobbá tétele, hanem rabszolgaság, nyomorúság és halál a marxizmus-leninizmus gyümölcse, ez az utópista rémálom.

A kommunizmus félelmetes mértékű szenvedést hozott számos nemzet sok millió nem kommunista eszméket valló állampolgára számára, mióta a bolsevikok hatalomra jutottak Oroszországban, 1917-ben. További tízmilliók számára hozott halált, akik nem voltak hajlandók ördögi ideológiáját

elfogadni. A szabad világ csupán találgathat, körülbelül mennyi volt az áldozatok teljes száma.

Csak 1917 és 1924 között körülbelül 12 millió ember életét oltották ki a Szovjetunióban gyilkosságok, kivégzések, éhínségek vagy testvérháborúk. Sztálin 1929-es rendelete, mely szerint a „kulákságot mint osztályt kell kiiktatni”, orosz földművesek millióinak lemészárlásához vezetett. A szovjet hivatalnokok azzal dicsekedtek, hogy a Sztálin által előidézett éhínség 1932–33-ban 7 millió ember életét követelte. Csupán becslésen alapszik az az adat, mely szerint a Kreml által fenntartott kényszermunkatáborok átlagos népessége az elmúlt harminc évben 12–13 millió főre rúg – a Nyugat pedig még találgatni sem mer, pontosan hány ember lelte halálát golyó, betegség, vagy a kimerítő munka által.

A kínai vörös kommunisták becslések szerint körülbelül 20 millió embert mészároltak le idáig, miközben kommunista rendszerré alakították az államot, melyet valaha a virágzó királyság néven emlegettek.

De nem csupán a nem-kommunisták vagy egyenesen antikommunisták azok, akik szenvedtek vagy halálukat lelték a kommunizmus keze által.

Marx, Engels, Lenin, Sztálin és Hruscsov követői olyan Frankenstein-szerű szörnyeteget teremtettek, amely a saját embereiket falta fel – férfiakat és nőket, akik „segítették a forradalmi törekvéseket”, akik az életükből éveket áldoztak a Kreml eszméinek csupán azért, hogy életre hívjanak egy szörnyet, mely ellenük fordult és elpusztította őket.

A szabad világ tudja, mi történt a moszkvai politikai tisztogatások perei során a harmincas évek végén. Az elmúlt néhány évben a szabad világ lakosai olvastak a csehszlovákiai, a magyarországi, és más szatellitállamokban végbement tisztogatásokról. Még mindig olvasunk róluk. Ám csupán gyanítjuk, mi történt és történik magukkal a kommunistákkal – százakkal, ezrekkel – az elmúlt negyven évben.

A kommunizmus szörnyetegének éhsége az emberi életre és szenvedésre oly mértékben csillapíthatatlan, hogy nem éri be pusztán nem-kommunistákkal. Muszáj a saját teremtoi és támogatói ellen fordulnia. Nem csupán a disszidens kommunistákat kell üldöznie, mint például Trockijt, akit Me-

xikóvárosban gyilkolt meg egy jégcsákánnyal, de muszáj volt az ellen az ember ellen is fordulnia és az életét követelnie, aki Trockij meggyilkolását elrendelte – Lavrentyij Berija¹⁹⁰ ugyancsak egy kommunista kivégzőosztag előtt lelte halálát.

Miután csatlakozott a kommunista párthoz, bár még mindig csak a húszas évei elején járt, Erica Wallach kevesebb mint két év alatt ráébredt, hogyan is csapják be magukat a kommunisták politikai, intellektuális és filozófiai szempontból. Láta őket mint hipnotizált teremtményeket, amint vakon elfogadtak bármit, amit mások mondtak nekik, teljesen lemondtak a függetlenségükről, gondolati szabadságukról, és saját elméjüket is elárulták moszkvai és berlini főnökeiknek.

Ennyi elég is volt neki. Kilépett a pártból.

Két évvel azután, hogy szakított a kommunistákkal, Erica Wallach még egyszer a kommunista gépezet áldozatává vált, ám ezúttal más módon. Ám elég szerencsés volt hozzá, hogy a rendszer azon kevés áldozata közé tartozzon, akik visszanyerték a szabadságukat. Remélem, a kommunizmussal kapcsolatos tapasztalatai megmenthetnek másokat attól, hogy a kommunizmus áldozataivá váljanak – akár fizikailag, akár mentálisan.

Leo Bauer ugyancsak a kommunizmus áldozatává vált, és ugyancsak azon szerencsés kevesek egyike, akik élve megúszták. Ő is felébredt a rémálomból, ma pedig aktív antikommunista.

Noel Field, aki sosem tört meg, aki mindig hűséges volt Moszkvához, és mindent megtett, hogy a segítségére legyen, ugyancsak egyike volt a kommunista szörnyállam áldozatainak. Még ma is a gépezet rabszolgája. Akár mentálisan, akár fizikálisan, akár mindkét módon megnyilvánul az ő rabszolgasága, mindez semmit nem von le abból a borzalmas igazságból, amelyet a kommunizmus éppen az ő életén és példáján keresztül tanít meg nekünk.

¹⁹⁰ Lavrentyij Pavlovics Berija (1899–1953) szovjet politikus, 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat vezetője.

Fieldnek állítólag fenntartásai vannak az erőszakos hatalomátvétel igényét kimondó kommunista doktrínával szemben, ám mindennek ellenére Nyikita Hruscsov, a budapesti mészáros híve, aki a magyar nép ellen nemrégiben elkövetett hatalmas mértékű, felháborító erőszak felelőse.

Field állítólag humanista elveket valló ember volt, aki hitt az ideálokban. Félelmetes belegondolni abba, hogy a marxizmus–leninizmus filozófiai értelemben való elfogadása milyen cselekedetek elkövetésére készítette.

Forrás: The Erica Wallach story: Report / by the Committee on Un-American Activities, House of Representatives, Eighty-fifth Congress, second session, March 21, 1958.

**NOEL H. FIELD NYILATKOZATAI ÉS
ÍRÁSAI A SZABADULÁSA UTÁN**

1. Noel H. Field nyilatkozata politikai menedékjog-kérelméről

Budapest, 1955. január

NOEL H. FIELD POLITIKAI MENEDÉKJOGOT KÉRT A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁGTÓL.

Noel H. Field és felesége, Herta K. Field amerikai állampolgárok beadvánnyal fordultak a Magyar Népköztársaság kormányához, amelyben politikai menedékjogot kértek.

Noel H. Field beadványában többek között a következőket írja:

„Magam és feleségem nevében a magyar kormányhoz fordulok azzal a kéréssel, hogy Magyarországon maradhassak és megkaphassam a politikai menedékjogot. Az a kívánságunk, hogy Magyarországon élhessünk és itt valamilyen hasznos tevékenységet fejthessünk ki.”

A Magyar Népköztársaság kormánya helyt adott Noel H. Field és felesége kérelmének. Megadta számukra a menedékjogot, és biztosította, hogy képességeiknek megfelelő munkakörben dolgozhassanak.

/ M.T.I. /

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/g. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, géppel írt.

2. Noel H. Field nyilatkozattervezete menedékjog-kérelméről¹⁹¹

Magyar Népköztársaság

Belügyminisztériuma

Szigorúan titkos!

Tárgy: Noel H. Field nyilatkozattervezetének fordítása.

Jelentés

Budapest, 1955. február 3.

I.

A Magyar Népköztársaság kormányának múlt havi közleménye, hogy feleségem és én Magyarországon politikai menedékjogot kértünk és nyertünk, Nyugaton alkalmat adott olyan fejtevésekre, hogy mi volt cselekményünk indítéka, és mik a jövőbeli terveink. Minthogy nem szeretünk nyilvánosan fellépni, mindeddig elkerültük, hogy interjúkat adjunk, és nyilatkozatokat tegyünk. Viszont a közelmúlt eseményei, és különösen a Béke Világtanácsa Irodájának bécsi ülése arra köteleznek minket, hogy hallgatásunkat megszakítsuk. Lehetetlenség, hogy akármelyik, az emberiséget őszintén szerető ember távol tartsa magát a harctól, amikor egyik oldalon itt áll előttünk a harmadik világháború veszélye az amerikai kormány Kína elleni háborús politikája következtében, és annak következtében, hogy az amerikai kormány kétségbeesett erőfeszítéseket tesz, hogy megszerezze Németország újrafelfegyverzésére Nyugat-Európa szabadkozó parlamentjeitől a hozzájárulást – saját népeik kifejezett akarata ellenére. A másik oldalon pedig ott áll az atom- és hidrogénbomba stratégiának terveivel szemben

¹⁹¹ Az Állambiztonsági Szolgálatok történeti levéltárában a nyilatkozattervezetnek több szövegváltozata fennmaradt; az itt közölt a legkésőbbi. Az államvédelmi tisztek újra és újra átiratták Noel H. Fielddel a szöveget, amely így részben az ő munkájuknak is tekinthető. Mivel ennek a szövegnek nem maradt fent az angol vagy német nyelvű eredetije, ill. az előbb említett oknál fogva a dokumentumot stilisztikai javítások nélkül közöljük.

a népek szembehelyezkedésének növekvő árja, és ennek a szembehelyezkedésnek a Bécsből intézett felhívás ad lelkesítő kifejezést. Amíg a német munkások milliói tüntetnek, sőt sztrájkolnak a békéért, és Nyugaton – beleértve Amerikát – további milliók állásaikat kockáztatják, amikor keleti testvéreikhez csatlakozva az atommal való hadviselés megakadályozására petíciókat írnak alá – az olyan értelmiségieknek, mint amilyen én is vagyok, akik hosszú esztendőkön át tapasztalták az imperialistáknak mind vadabb és pusztítóbb háborúk felé való fejlődését, saját népük és az egész emberiség iránti kötelessége, hogy felemeljék szavukat. Az ő hangjuk része annak a hatalmas kórusnak, mely a tűzáldozat megakadályozásáért küzd. Annál inkább fokozott kötelességünk nekünk, amerikaiaknak, mert fel kell ismernünk és le kell lepleznünk azt a vezető szerepet, melyet vezetőink a harmadik világháború felé haladva visznek. Tudjuk azt is, hogy van egy másik Amerika is, melynek nevében mi hallatjuk hangunkat, és amely most elnyomás és üldöztetés közepette folytatja harcát, és győzni fog a jövőben. Ezért határoztam el, hogy a következő nyilatkozatban állást foglalom.

II.

Már kora gyermekkoromtól hol ilyen, hol olyan módon részt vettem a háborús istencsapás elleni, és a népek közötti megértés és barátság érdekében folytatott harcban. Ezt részben kvéker-pacifista apám befolyása alatt tettem, részben svájci iskolaéveim alatt szerzett tapasztalatok alapján, melyek az első világháború összeütközéseiből származtak. Ez vezetett 17 éves koromban előbb Európában, később Amerikában a pacifista ifjúsági mozgalomba. Ez vezetett később – 1926-tól 1940-ig – előbb országon belüli, majd nemzetközi kormányszolgálatba, ahol azt reméltem, igaz, növekvő csalódások közepette, hogy gyakorlatban hozzájárulhatok a nemzetközi béke megteremtéséhez. Ebben az időben érlelődött meg bennem fokozatosan az a tudat, hogy társadalmi igazság nélkül nem lehet a béke tartós jellegű, azonkívül, hogy az imperialista kormányok – beleértve a magam kormányát – kétszínűen békéről beszélnek, miközben háborúra gondolnak.

Mindegy itt az, hogy a kormányok maguk hajtják végre cselekedeteiket, vagy a Népszövetség igénybevételével. Tudatára ébredtem annak is, hogy pacifizmusomat a gyakorlatban olyan politika elősegítésére használták fel, amely végeredményben csak háborúba torkollhatott. Így fejlődtem a második világháború közeledtével naiv pacifistából harcos békepartizánná, és 1941-től antifasisztává, amikor, mint egy amerikai segélyszerv képviselője, feleségemmel együtt annak szenteltem magam, hogy különböző országokban különböző nemzetiségű antifasiszta menekülteket támogassak, és megmentsek. A faszizmus ezen áldozatai közül sokan lettek partizán harcosok, és felejthetetlen tapasztalatot adott nekem, hogy tanúja lehettem hősi harcaiknak, amikor a francia Alpokban meglátogattam partizán-körzeteiket.

A háború utáni első években sokat utazgattam mind Nyugat-Európában, mind Amerikában, és Kelet-Európában. Már akkor kialakult a nyilvánvaló kontraszt. Elkerülhetetlenül észre kellett vennem, hogy azok, akik saját hazámban hatalmon voltak – enyhén szólva –, nem segítik elő sem a társadalmi igazság, sem a nemzetközi megértés ügyét. Otthon az Egyesült Államokat a növekvő reakció kaparintotta markába, és nemzetközi viszonylatban az atombomba lett Amerika szócsöve. Ezzel ellentétben az általam meglátogatott népi demokráciák emberibb társadalom felé küzdöttek előre magukat, és teljes szívvel dolgoztak a nemzetközi béke és a kollektív biztonság érdekében. Még alig fejeződött be a második világháború, és a világ máris békétáborra és háborús táborra szakadt.

III.

Következésképpen jelen álláspontomhoz nem egyszerűen mint egy sokat olvasó ember, a tanulmányaim révén jutottam el, hanem több mint 30 éves tapasztalatom révén, melyet úgy szereztem, hogy munkámban kapcsolatban állottam mind a haladó békemozgalommal, mind a reakciós háborús erővel, Amerikában és Európában, „Nyugaton” és „Keleten”. Saját mindennapi életemben láttam – és idővel tapasztalataim tanítottak meg, hogy felismerjem – a világ eseményeinek értelmét, azok logikus összefüggését és kifejlődésük

következetességét. A mai háborús tábor a múltbeli háborús táborból sarjadt. A mai békétábor jogos örököse a béke korábbi táborának. Természetesen a történelem nem szó szerinti értelemben ismétli meg önmagát. Mégis, meglepő párhuzamot tapasztaltam.

Amikor 1926-ban a külügyminisztérium szolgálatába léptem, Nyugat-Európa, amerikai segítséggel – mint az a Dawes-¹⁹² és Young-tervekben¹⁹³ kifejezésre jutott – a szovjetellenes locarnói blokkban¹⁹⁴ szervezkedett, és ebben Németország „szerény” partnerként vett részt, majd rövidesen – bár biztosítékok és ígéretek az ellenkezőjét állították – kezébe vette a vezetést, és elindította a második világháborút. A külügyminisztériumban első feladataim közül egyik a háborúról való lemondás célját szolgáló, úgynevezett „Kellogg-paktummal” volt kapcsolatos, amely paktum bevezette az imperialista pacifizmus időszakát abból a célból, hogy a tartós békére vágó képzetlen tömegeket meggyőzzék: az amerikai sas valójában békegalamb. Ezzel egy időben amerikai csapatok a banánérdekeltségek felhívására intervenciót hajtottak végre Nicaraguában, és Harvey Firestone a külügyminisztérium támogatásával Libériát saját magángumigyarmatává tulajdonította el. (sic!)

Libéria! Ez a trópusi ország hivatalos bátorítással a szabadságot és egyenlőséget kereső amerikai négerek számára a „vissza Afrikába” moz-

192 Az 1924 júliusában kezdődött jóvátételi tanácskozás elnökeként Charles Dawes amerikai üzletember és politikus vezetésével kidolgozásra került a Dawes-terv, amely a német fizetőképesség helyreállítását tartotta az egyik legfontosabb feladatnak, ezért 800 M márka kölcsönt irányzott elő Németországnak, és milliárdos hiteket helyezett kilátásba.

193 1929-ben Young amerikai üzletember javaslatára módosították a Dawes-tervet, a német jóvátétel összegét 34,5 milliárd márkában állapították meg, a fizetés utolsó éve 1988 lett volna.

194 Az 1925. október 5–16-i locarnói konferencián aláírt garanciaszerződésekben Németország, illetve Franciaország és Belgium lemondott a fennálló határok erőszakos megváltoztatásáról, amelyért Olaszország és Anglia vállalt garanciát. A garanciaszerződést kiegészítették Németország Franciaországgal, Belgiummal, Lengyelországgal és Csehszlovákiával kötött választott bírósági szerződésével, valamint Franciaország Lengyelországgal és Csehszlovákiával kötött kölcsönös garanciális szerződésével.

galom szimbólumaként szolgált. A libériai amerikai követnek, aki néger volt, washingtoni látogatása alatt nehézségei voltak jelentései elkészítésében, mert a fehér gépírók nem fogadták el a diktálását. Feleségem és én csak titokban találkozhattunk szintén barátainkkal, nem étkezhettünk velük vendéglőben, nem vihettük őket színházba. Az amerikai politikusok akkor is, akárcsak ma, fáradhatatlanul tartották beszédeiket az amerikai szabadságról, amit a Szabadság-szobor jelképez. Én magam is írtam ilyen beszédeket. Ezzel egy időben az íróasztalomat elárasztották az egész világból érkező, Sacco és Vanzetti törvényes meggyilkolása ellen tiltakozó táviratok és petíciók. Azért gyilkolták meg őket, mert egy jobb világban hittek, és harcoltak érte. Ez volt az első ilyen eset, és a mai időkig sok ehhez hasonló fordult elő. 1931-ben pedig szemtanúja voltam, amikor MacArthur tábornok első nagy győzelmét aratta páncélosalakulataival – több ezer békés amerikai polgár felett, akik azért jöttek Washingtonba, hogy a nagy gazdasági válság alatt nyögve kormányukhoz enyhítésért folyamodjanak.

Hosszú évekig a kormány egyik „leszerelési” szakembere voltam, és később a Népszövetség leszerelési osztályán dolgoztam.

Az egymást követő, tengeri hadfelszerelésre vonatkozó egyezmények, melyeket Washingtonban és Londonban kötöttek, lényegében a fő tengeri hatalmak tengerészeti fölényért folytatott harcának voltak következményei, és jelzői voltak annak, hogy letűnik Anglia vezető szerepe a hullámok felett, és az Egyesült Államok lépnek a helyébe. Igen sok amerikai, angol és francia beszédet hallgatott meg az a hosszúra húzódott genfi értekezlet, mely a szárazföldi és légi hadfelszerelésről tárgyalt. Ezek a javaslatok ilyen vagy olyan fegyvernem korlátozására vonatkoztak, az illető kormány sajátos érdekeinek megfelelően. Csak egy dologban voltak egységesek – ahogy elutasították az általános és tökéletes leszerelésre vonatkozó szovjet javaslatokat. Végül már hallani sem lehetett a konferencia hangját a vad fegyverkezési verseny zajától, melyben Hitler-Németország vette kezébe a vezetést, miután a többi nyugati hatalomtól egyik engedményt a másik után kapta, és sutba dobta. Igaz, hogy a roosevelti közigazgatás hivatalos politikája a tengelyagresszió elvetése volt, akár német, olasz vagy japán

részről hajtják végre. De Washingtonban nyílt titok volt, hogy a Roosevelt-kormány magas rangú tisztviselőinek egy csoportja ellenezte ezt a politikát, és már jóval München előtt minden befolyásukat felhasználták, hogy kiengeszteljék az agresszorokat. Tejtestvérei ezek a befolyásos angol „Cliveden”-garnitúrának¹⁹⁵, akiknek bevallottan az volt a céljuk, hogy bátorítsák a német agressziót a Szovjetunió ellen.

Nem sokkal Genfben való érkezésem után hangzott el a Népszövetség előtt Etiópia császárának hatyúdala, melynek azonban nem sikerült elérnie, hogy hatásos intézkedésekkel megakadályozzák országának a Mussolini¹⁹⁶-hordák által való megsemmisítését.

A következő években figyeltem, hogyan növekszik a Népszövetség bénasága a japánok Kína elleni agressziójával, és az olasz–német európai agresszióval szemben. A spanyol polgárháború idején több hónapot töltöttem a köztársasági Spanyolországban mint egy népszövetségi bizottság titkára, részt vettem a bizottság jelentésének elkészítésében, amely igazolta, hogy a köztársasági haderő, miután önkéntesen kivonta a nemzetközi brigádokat, kizárólag spanyol állampolgárokból áll. Az angol és francia kormányok titkos nyomására – mert ezek készek voltak Hitler és Mussolini Franco-féle bábkormányát¹⁹⁷ elismerni – törvénytelen módon elhallgatták a bizottság jelentését. A reakciós sajtó és rádió éveken át sírt, hogy Spanyolország demokratikus hadserege főképpen oroszokból és más, nem spanyol „vörösökből” állott. Az imperialista érdekek azt kívánták, hogy elhallgassák az igazságot – és el

195 1881-ben Cecil Rhodes Nagy-Britanniában alakított egy titkos társaságot, amely később Kerekasztal Csoporttá (Round Table Group) alakult, majd az 1920-as években Cliveden Setnek nevezték őket.

196 Benito Amilcare Andrea Mussolini (1883–1945) olasz fasiszta politikus, Olaszország teljhatalmú miniszterelnöke 1922 és 1943 között, 1943-tól 1945-ig a nemzetiszocialista Németország által fenntartott bábállam, a Salói Köztársaság néven is ismert Olasz Szociális Köztársaság vezetője.

197 Francisco Franco (Férfi, 1892–1975) spanyol katonatiszt, a spanyol polgárháborúban Mussolini és Hitler által is támogatott nacionalista erők egyik parancsnoka, 1939–1975 között Spanyolország vezetője volt.

is hallgatták. Barcelonában és Valenciában tucatjával szemtanúja voltam a fasiszta repülőgépekről végrehajtott romboló bombatámadásoknak. Alig tudtak ezek ellen védekezni, mert a „demokratikus” államok tökéletes tilalmat vezettek be a spanyol népi demokráciába való fegyverszállításra. Ez 12 évvel történt azelőtt, hogy a koreai nép saját bőrén tapasztalta a napalmbombák áldásait.

1938 nyarának elején, az első csehszlovák válság közepette feleségemmel együtt a Szovjetunióban utazgatva töltöttem szabadságomat. Nyugaton nagy volt a feszültség a háborús hírek miatt. Németországon való átutazásunk során többször tartóztattak fel bennünket páncélos motorizált csapatok, melyek a csehszlovák határ felé robogtak. A Szovjetunióba érve hat hétre magunk mögött hagyunk minden háborús hisztériát, és a reménység és békés építés légkörébe léptünk. Ez olyan lenyűgöző ellentétben volt azzal a világgal, ahonnan jöttünk és ahova vissza akartunk térni, hogy szinte boldog álomnak tűnt. Genfben visszatérve egyik lidércnyomás a másikat érte. A Népszövetség elkönyvelte Csehszlovákia felosztását, és azután felszámolását – és semmit sem tett. Németország megtámadta Lengyelországot, és megkezdődött a második világháború – és a Népszövetség semmit sem tett. Meghalt a Népszövetség? Nem egészen. Még mielőtt utolsót lehelte volna, volt egy „bátor” cselekedete: Nyugaton folyt a „háború furcsasága”, amennyiben a francia–angol és a hitlerista hadseregek a német határon szembenéztek egymással, és alig váltottak néhány lövést, azt is csak az egyhangúság felszámolására – a Népszövetség ünnepélyesen és büszkén kiátkozta a Szovjetuniót a Mannerheim¹⁹⁸ erőivel, Németország legelső szovjetellenes előretolt őrsemével való konfliktusa miatt – és a végsőkig menő segítségért kiáltott Finnország számára. Ez azokban a napokban volt, amikor a gyalázatos

198 A II. világháborúban 1940. május 20-án a szövetséges csapatok vezetőjévé nevezték ki Maxime Weygand tábornokot, akinek a Belgiumban és a Franciaország északi részén rekedt szövetséges csapatokkal ellentámadást kellett volna indítania a német csapatokkal szemben, azonban kudarcot vallott.

Weygand-terv¹⁹⁹ a bakui olajmezők bombázására semmivé vált a Szovjetunió és Finnország között megkötött béke²⁰⁰ következtében. Amikor Hitler 1941-ben támadást intézett a Szovjetunió ellen, és kihirdette, hogy a szocialista államot néhány hónap alatt likvidálja, csupán sok nyugati és amerikai hatalmi kör vágyálmának adott hangot, amit a nácik nagyon jól tudtak, amikor Herr Hesst²⁰¹ titkos megbízatással Angliába küldték.

Amikor 1941–1947-ig az Unitarian Service Committee segélymunkáját mint igazgató előbb Franciaországban és Svájcban, majd Európában vezettem, feleségemmel együtt azon voltam, hogy elsősorban azoknak a menekülteknek nyújtsunk támogatást, akik a fasiszmus elleni küzdelemben való részvételük miatt üldözést szenvedtek. Ezzel az amerikai nép képviselőiként hazafias kötelességünknek tettünk eleget, hisz az amerikai nép fiainak életével járult hozzá a közös harchoz. Az általunk támogatott személyek közül sokan aktív vezetők voltak a földalatti szabotázsstevékenységek területén, vagy a megszállott Franciaországban és Olaszországban partizáncsoportok vezetőiként harcoltak. Magam voltam tanúja, hogyan szabadították fel partizáncsapatok Kelet-Franciaország nagy területeit, és ezekben a csapatokban talán egy tucat országból származó antifasiszta vett részt, és köztük százával voltak németek. Láttam a visszavonuló nácik által meggyilkoltak hulláit, és részt vettem a néptörvényszék által elítélt francia árulók és együttműködők nyilvános kivégzésén.

Végignéztam az amerikai csapatok bevonulását a már felszabadított Grenoble-ba, akiknek a gyors, szinte veszteségmentes felvonulását a Földközi-tengertől a svájci határig a partizánok és a helyi lakosság korábbi felkelése

199 Itt nem lehet tudni, hogy pontosan mire utalt Noel H. Field; lehet, hogy a nyilatkozatot formába öntő államvédelmisek értették félre a szavait.

200 A moszkvai békeszerződés Finnország és a Szovjetunió között jött létre 1940. március 12-én, ratifikálására március 21-én került sor, amely hivatalosan is lezárta a 105 napos téli háborút. A szerződés földterületek átengedésére kötelezte Finnországot a Szovjetunióval.

201 Rudolf Walter Richard Hess (1894–1987) náci politikus, Adolf Hitler helyettese. A második világháború után Nürnbergben bíróság elé állították, és életfogytig tartó börtönbüntetést kapott.

segítette elő. Egy vagy két évvel ezután olvastam Eisenhowernek²⁰² erről a bizonyos akcióról szóló jelentését. Egyetlen szó említést sem találtam benne arról a tényről, hogy az amerikai csapatok olyan területeken tartották bevonulásukat, amelyeket maguk a francia hazafiak már korábban felszabadítottak. De biztos, hogy sok egyszerű amerikai közkatona, aki látta azt, amit én, egyetért velem abban, hogy a felszabadulásért folytatott mozgalom sok véráldozattal amerikai életek ezreit mentette meg – mint ahogy sokkal hatalmasabb arányokban a szovjet hadsereg győzelme, melyet milliói életének áldozásával vívott ki, lehetővé tette Nyugat-Európa megszállását úgy, hogy amerikai életekben a legcsekélyebb veszteség esett. Osztom minden amerikai anya és feleség örömet, aki ilyen módon visszakarta fiát vagy férjét, de illik, hogy mi, amerikaiak soha ne felejtsük el, minek köszönhetjük, hogy a világ Hitler új rendje alól felszabadult.

1947-ben elbocsátottak az Unitarian Service Committetől, egy évek óta ellenem és munkatársaim ellen folytatott kampány eredményeképpen. Ezt a kampányt trockisták és reakciók „furcsa” szövetségben vitték. De nem ez volt az első eset, hogy politikai üldözésben volt részem. Külügyminisztériumi karrierem elején közölték velem, hogy nem kaphatok külföldi állomáshelyet, hanem Washingtonban kaphatok csak kisebb beosztást, diákeveim alatt ápolt pacifista kapcsolataim miatt. Kormánytisztviselőként való egész működésem alatt támadtak olyan szervezetek, mint az „Amerikai Forradalom Leányai”, mert kapcsolatban állottam a békemozgalommal. 1937-ben, vagy 1938-ban, más pacifistákkal együtt a Kongresszusi Tanács előtt mocskoltak, ezúttal a kvékerek által szervezett „International Friendship Club” (Nemzetközi Barátság Klub)-ban kifejtett tevékenységem miatt – akkor a Kongresszusi Bizottság vezetője McCarthy egyik elődje volt. Ez az elv, hogy ragaszkodtam minden antifasiszta menekült megkülönböztetés nélkül való megsegítéséhez, és „még” kommunistákat is támogattam, az unitáriusokkal folytatott munkám első éveiben támogatásra talált a bostoni központban,

202 Dwight David „Ike” Eisenhower (1890–1969) az Amerikai Egyesült Államok tábornoka, őt választották meg az USA 34. elnökének.

mert ezt abban az időben őszinte antifasiszták vezették. A háború vége felé szervezett formát öltött az európai és amerikai trockisták támadása ellenem és európai személyzetem ellen, és ezt a támadást a New York-i *International Relief and Rescue Committee*²⁰³ vezette. Ennek a franciaországi igazgatója mondta nekem már 1941-ben, hogy a szervezetének célja csak kommunistaellenes személyek támogatása, ugyanakkor személyesen tudomásom volt róla, hogy több vezető területi munkatársuk – akiket rendszerint szocialistáknak álcáztak – az amerikai titkosszolgálat ügynöke volt. A USC egy különbizottságának gondos vizsgálata felmentett engem és munkatársaimat a „kommunista” tevékenység vádjá alól. De a háború után Amerikában növekvő reakció nyomására az Unitárius Szövetségen belül is felfordulás állott be, így vezető szerephez jutottak a reakciós elemek, és ez következképpen Steve Fritchmannak, az unitárius havi folyóirat bátor, békeharcos szerkesztőjének elbocsátásához vezetett. Elbocsátották Charles Joy USC-igazgatót, Jo Tempit, a francia iroda igazgatóját, majd feleségemet és engem.²⁰⁴

A Kongresszus előtt megtámadták a Joint Antifascist Committet,²⁰⁵ mely jelentős összegekkel járult hozzá munkánkhoz a spanyol menekültek és a volt nemzetközi brigád tagjainak érdekében, és igazgatóit – köztük Howard

203 Albert Einstein javaslatára alakult meg 1933-ban az európai alapú Nemzetközi Segélyezési Társaság (International Relief Association, IRA) amerikai ága, hogy segítséget nyújtson az Adolf Hitler uralma alatt szenvedő németeknek. Később a Mussolini Olaszországból és a Franco Spanyolországból érkezetteknek segítettek. 1940-ben létrejött a Sürgősségi Megmentési Bizottság (Emergency Rescue Committee, ERC), amely a Vichy-Franciaországban rekedt menekültek segélyezését tekintette feladatának. 1942-ben a Nemzetközi Segélyezési és Megmentési Bizottság (International Relief and Rescue Committee) név alatt egyesült az IRA és az ERC, mely elnevezés később Nemzetközi Megmentési Bizottságra rövidült.

204 Az egyik államvédelmi tiszt ezen a ponton a következő megjegyzést fűzte a szöveghez: „(Megjegyzés: Field óvatosságból ezeket a neveket ki akarja hagyni – nehogy azoknak esetleg ártson. Ezek szerint a mondat úgy fejeződik be, hogy »vezető szerephez jutottak a reakciós elemek«.)”

205 A Zsidó Antifasiszta Bizottság 1942-ben Moszkvában alakult meg, és 1948-ban feloszlatták.

Fastot²⁰⁶ – börtönbüntetésre ítélték. Ez kezdete volt annak az új üldözési hullámnak, mely növekvő vadsággal folyik mindmáig, és az volt a feladata, hogy utat törjön a reakció számára otthon, és az agresszió számára külföldön.

1948 nyarat és őszét feleségemmel együtt lengyelországi és csehszlovákiai tanulmányúttal töltöttük. Ezeken a helyeken már korábban is jártam, még amikor az USC-ben dolgoztam. Megint meglepő volt, akárcsak 10 évvel azelőtt a Szovjetunióban, az a kontraszt, az új nyugati, háborús hisztéria, melynek az alaphangot most Hitler helyett Truman adta meg, és a népi demokráciákban uralkodó hang, a nemzetközi békének és a hazai építésnek a sürgetése – ugyanannak az éremnek két oldala. 1948-49 telén, melyet újra Nyugaton töltöttünk, megfigyeltük a marshallizált Európa új háborús készülődéseit: az Észak-atlanti Szövetség születését, egy nyugatnémet állam létrehozására irányuló terveket, melyeket amerikai és angol államférfiak és katonai vezetők ígéretei és biztosításai kísérték, hogy soha, senki még csak nem is álmodik Németország újrafelfegyverzéséről.

Ezután öt évre elszakadtunk a világ eseményeitől, mert Magyarországon végül igazságtalannak talált vádak alapján bebörtönöztek bennünket. Szabadlára helyezésünk óta sok időt töltöttünk az utolsó öt év híryanagának elolvasásával, mind keleti, mind nyugati napilapokban és időszakos irodalomban. És még sohasem láttuk korábbi meggyőződésünket ennyire igazoltnak. Milyen világot találtunk, amikor tavaly novemberben visszanyertük szabadságunkat? A korábban tapasztalt irányzatok tovább fejlődtek:

Az egyik oldalon – a Szovjetunióban, Kínában és a népi demokráciákban – a békés építésnek, a társadalmi és gazdasági haladásnak a világon egyedülálló méretű megvalósításának 5 éve – ez olyan fejlődés, melyet csak a béke akarása, a béke valósága tesz lehetővé, és melynek folytatása csak a békés jövő alapján mehet végbe.

206 Howard Melvin Fast (1914–2003) amerikai író. Történelmi regényei és drámái (*Bevándorlók, Spartacus* stb.) tették ismertté. Felemelte a szavát a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek ellen. Az 1940-es évektől kiállt a Szovjetunió mellett. 1944 és 1957 között tagja volt a kommunista pártnak. Három hónap börtönre ítélték az USA-ban.

A másik oldalon a mind vadabb méretű amerikai felfegyverzés; amerikai segítség Nyugat-Európa és Ázsia egyes részeinek újrafelfegyverzésére; a földgömb nagy részén amerikai szárazföldi, légi- és tengerészeti bázisok; amerikai fegyveres beavatkozás egy, az ázsiai szárazföldön az amerikai kontinenstől több ezer mérföldre zajló polgárháborúba, még hozzá olyan méreteken, amilyenről Hitler és Mussolini a spanyol időkben még csak nem is álmodott volna; Amerika kezeskedése (sic!) és barátsága minden népszerűtlen, kegyetlen zsarnoki rendszer felé, bárhol a világon legyen is az, akár Spanyolországban, Görögországban, vagy Koreában; egy 600 milliós nemzet öt éves kormányának Amerika részéről való el nem ismerése, mely nemzet lerázta magáról a gyarmati uralom bilincseit, és az emberi haladás élcsapatába fejlődött fel – talán az elmúlt öt év legizgalmasabb és legbuzdítóbb története (sic!); Amerika szövetségre lépése a Formozán lévő bábkormányral, melyet öt évvel ezelőtt a kínai nép kirúgott szárazföldjéről, és amely már régen Japánba vagy Hollywoodba menekült volna, ha nem kap támogatást az amerikai flottától, az amerikai bombázóktól, ha nem kap bombákat és dollárokat; az amerikai vezetés Németország tervezett újrafelfegyverzésében, Európa népeinek és magának a német népnek akarata ellenére, és az öt évvel ezelőtt kinyilvánított ígérek megsértésével; Amerikának a nukleáris hadviseléssel való hengegése és fenyegetése, a rombolás olyan méreteinek kilátásba helyezése, amellyel szemben a hirosimai bombázás gyerekjáték volt, és ami elsősorban amiatt készlet komoly kétségekre, hogy fennmarad-e az emberiség, hacsak maguk az emberek nem mondják ki a hatalmas „nem”-et.

„Keleten” a békés termelés egyre növekvő felvirágzása, kiszélesedő iparral, mely képtelen a közszükségleti igényekkel lépést tartani; itt senki számára nem jelent hasznát az újrafelfegyverzés, hanem mindenkinek áldozatot jelent, hogy a határokon túl vad fegyverkezési verseny indult; itt a kormány és a nép egységes célja a háború elkerülése, a béke megmentése.

„Nyugaton” a kétes és nem tartós fegyverkezési „fellendülés”, mely a tömeggyilkosság eszközeinek gyártásán alapszik, és mesés profitot szivattyúz

egy kis klikk zsebeibe. E klikk vezetői az amerikai szupertrösztök uralkodói, és a profitban megosztóznak Hitler Ruhr-mágnásaival.²⁰⁷

Atom- és hidrogénbombákat az újraélesztett német hadseregnek! Valóban megtörténik, megtörténhet ez? Nem fog megtörténni, és nem történhet meg, ha az európai és amerikai egyszerű emberek milliói ennek megakadályozása érdekében cselekszenek.

Háború a kínai nép ellen Csang Kaj-sek²⁰⁸ gengszter bandái javára azzal a hiábavaló reménnyel, hogy visszaállítsák Kínában a kudarcra ítélt gyarmati rendszert! Valóban megtörténik ez, megtörténhet ez? Nem fog megtörténni, és nem történhet meg, ha az ázsiai és amerikai egyszerű emberek milliói ennek megakadályozása érdekében cselekszenek.

Egész életemben arról álmodtam, hogy módomban legyen szabadon kivenni részem a békéért való harcban. Jelenlegi helyzetem és platformom egész életem tapasztalatainak gyümölcse. Nemcsak a növekvő veszély teszi parancsolóvá, hogy energiámnak és képességemnek minden cseppjét belevessem a békeharcba, de végül az is, hogy egyik népi demokratikus országban szabadon élve megvan az alkalmam, hogy ezt a harcot a legelőnyösebb körülmények között vihessem, amikor a velem együtt harcolók milliói vesznek körül.

Amikor Magyarországon feleségem és magam számára menedékjogot kértem és kaptam, és amikor aktívan bekapcsolódom a békeharcosok növekvő hadseregébe – írásban, szóban, vagy bármily más módon támogathatom is a Békevilág tanács vezetésével szervezett kampányt –, nem hagyom el saját népem, a nagy amerikai népet, melynek igazi hangját most erősen elnyomja az üldözés, vagy meghamisítja az az ordítás, mely „Amerika hangjának” nevezi magát. Minden nemzet békeharcosainak soraiban részt veszek az amerikai nép harcában is, az amerikai népért.

207 A német belpolitikai válság miatt a német konzervatív körök, a banktőke, a Ruhr-vidék iparmágnásai, a junker nagybirtokok képviselői, a szélsőjobb oldali fegyveres szervezetek vezetői, valamint a vezérkar (a Harzburgi Front) 1931-ben szövetségre léptek az Adolf Hitler vezette NSDAP-vel. A náci párt ezután fokozott anyagi támogatást kapott céljai eléréséhez.

208 Csang Kaj-sek (1887–1975). Kínai tábornok, politikus. A kínai polgári erők vezetője. 1928-tól a Kuomintang elnöke és a hadsereg főparancsnoka.

Amerikában nem halt meg Abraham Lincoln²⁰⁹ szelleme. Élt abban a brigádban, mely Spanyolországban az ő neve alatt harcolt a békéért, demokráciáért és a szabadságért. Sok ezer emberben él, akik naponta kockáztatják, hogy üldözés, bebörtönzés és leplezetlen gyilkosság áldozatai lesznek, amikor olyan háborús és antidemokratikus kormány ellen harcolnak, mely darabokra tépi Amerika legjobb hagyományait. Eljön a nap, amikor Amerika igazi hangja el fogja seperi a hamisat, és lefogja a háborús urak kezét.

Noel H. Field, 1955. január 30.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/i. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, géppel írt, aláírással.

209 Abraham Lincoln (1809–1865) 1861-től 1865-ig az Amerikai Egyesült Államok 16. elnöke.

3. Noel H. Field memoranduma

Budapest, 1956. augusztus 1.

Memorandum az elvtársak részére

Bátorkodom az elvtársak figyelmét több kérdésre felhívni, melyek megoldása mind sürgősebbé válik.

1. Párthelyzetem

A XX. pártkongresszus óta kifejlődött eseményekkel fokozott mértékben tart-hatatlanra válik párthelyzetem tisztázásának hiánya. Például automatikusan ki vagyok zárva a munkahelyemen a pártéletből, bár soha nem volt a pártviták-ban és a pártaktivitásban való részvétel annyira fontos, mint most. A tévesen megvádolt emberek tucatjait rehabilitálták pártszempontból is. Az, hogy ez velem nem történt meg, komoly hátrányba helyez engem, előítéleteket ébreszt velem szemben, és teljesen érthető, hogy kétségek és gyanú merül fel múltamra és jelenemre vonatkozólag. Nem szabad elfelejteni, hogy több mint öt évig a lojális elvtársaknak és az egyszerű embereknek milliói nevemet a hazaárulás és kémkedés szimbólumának tekintették, és hogy ez a legjobb barátaimat érin-tette – olyan barátokat, akik évekig aktív kommunistaként ismertek engem.

Tudatával bírok annak, hogy esetemben vannak különös nehézségek, de nem hiszem, hogy ezek megoldhatatlanok. Ezzel kapcsolatban szeretném kijelenteni, hogy az elvtársak közvetlen tájékoztatást kaphatnak múltbeli pártkapcsolataimról és tevékenységemről Radó Lenétől, Radó Sándor²¹⁰ fe-lesegtől, Báthory utca 20.; Radó elvtársnő²¹¹ több éven át munkatársam volt.

210 Radó Sándor (1899–1981) geográfus, térképész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Az 1920-as évektől egészen a második világháború végéig a szovjet hírszerzés, a GRU ügynöke, majd hivatásos tisztje. 1971-ben jelent meg először önéletrajzi könyve, a *Dóra jelenti* (Dóra volt a fedőneve). A világháború után börtönbe (a Lubjanka) zárták, majd GULAG-táborokban raboskodott, és Sztálin halála után szabadult.

211 Helene (Lene) Jansen (1901–1958) Németország Kommunista Pártjának alapító tagja volt.

2. Általános politikai rehabilitálás

Párthelyzetem kérdése természetesen szorosan összefügg a ténnyel, hogy – bár az ellenem felhozott vádak 1954-ben elejtették – sohasem nyer-tem formális rehabilitálást. Tudomásom van arról, hogy az egész kérdés most felülvizsgálat alatt áll, és amíg értékelni tudom azt, hogy a közelmúlt ese-mények elkerülhetetlenül hátráltathatták ezt, mégis kérelemmel kívánok fordulni mielőbbi és a lehető leggyorsabb megoldás iránt. Ez annál inkább sürgős, mert tekintetbe kell vennem a német kérdést, melyet alább a 4. pont-ban fogok érinteni.

3. Kreikemeyer

Most már több mint két és fél hónapja, hogy Kreikemeyer feleségének levele alapján kértem, tegyenek erőfeszítéseket, hogy Kreikemeyer sorsáról tudo-mást szerezzünk. Ő egyike volt azoknak a német elvtársaknak, akik iránt a legnagyobb tiszteletet és szeretetet tápláltam. Időközben kaptam feleségétől még egy levelet, mely szerint még mindig nem kapott hírt férjéről. Nem tudom egészen megérteni, miért lenne lehetetlen erről az ügyről hírt kapni még teljes rehabilitálásom előtt is.

4. Német kérdés

Éppen most volt alkalmam a Német Központi Vezetőség (NSZP) által 1950. augusztus 24-én kiadott nyilatkozatot elolvasni, mely rám vonat-kozik, és mértéktelenül megrendít ez a kimondhatatlan okmány, össze-hasonlíthatatlanul rosszabb mindannál, amit akár a Rajk-perben, akár a Slánský-perben mondtak. Tudomásom szerint azokat a hazugságokat és koholmányokat, melyeket ez az okmány tartalmaz, sohasem vonták vissza nyilvánosan.

Ezért írtam egy rövid levelet a Német Központi Vezetőségnek, melyben kértem az egész ügynek a felülvizsgálatát, és kértem mind saját, mind a be-lekevert német elvtársak rehabilitálását. Kérem az elvtársakat, továbbítsák ezt a levelet a megfelelő csatornák útján.

5. Pártkapcsolatok

Tekintettel ezekre a problémákra és még más, felmerülhető problémákra, eléggé gátolva érzem magam, hogy nincs semmiféle közvetlen kapcsolatom valamely magasabb pártfórummal, ahol ezeket a kérdéseket közvetlenül megvitathatnám, és ahol közvetlenül tudnának tanácsokat és válaszokat adni. Bár a közvetítő személyek, akikkel kapcsolatban állok, mindig jóakarral és megértéssel tevékenykedtek, mégis úgy érzem, hogy kíváncsot lenne több közvetlen kapcsolat lehetősége, figyelembe véve a fontosabb politikai kiadványokat.

Noel H. Field.
1956. augusztus 1.

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/g. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, géppel írt, aláírással.

4. Noel H. Field levele a Szabad Nép főszerkesztőjének

Budapest, 1956

Szabad Nép Főszerkesztőjének!

Mint amerikai állampolgár, aki szabad elhatározásomból már majdnem két éve lakom Magyarországon – több mint ötévi nem önkéntes „ittlakás” után –, különös érdeklődéssel és érzelmekkel olvastam Marosán György²¹² cikkét a *Szabad Nép* augusztus 19-i számában. Saját tapasztalataim alapján megerősíthetem az ő nyilatkozatát, amely szerint:

„A mi rehabilitációs munkánk kiűtött egy fegyvert az ellenség kezéből, és segített – nemcsak itthon, hanem a világközvélemény előtt is – helyreállítani a szocialista törvényesség, a szocialista jogrend tekintélyét. A rehabilitációs tárgyalások olyan szigorúan törvényesek és olyan mélyen humánusak voltak, hogy a legigényesebb jogi és erkölcsi vizsgákat is kitűnően megállták volna. És talán helyes, ha megírom, hogy én magam mindig hittem abban, és mélyen meg voltam győződve arról, hogy a Párt biztosítani fogja, hogy hazánkban a szocialista törvényesség helyreálljon, teljes és sérthetetlen legyen.”

1954 decemberi nyilatkozatom, amelyben közöltem elhatározásomat, hogy Magyarországon maradok, a csodálkozás különféle megnyilvánulásait váltotta ki, mert tanúbizonyságát adta, hogy én továbbra is rokonszenvezek a szocializmus táborával és támogatom azt, noha én a hamis vádaskodások és törvénytelen üldözések sok áldozatának egyike voltam. Még ma is találkozom hasonló reagálással, melyeknek alapja, azt hiszem, hibás okoskodás. Olyanok számára, mint jómagam is, akik aktívan hittek már sok éve abban, hogy

²¹² Marosán György (1908–1992) magyar szociáldemokrata, majd kommunista politikus kulcsszerepet vállalt az 1956 utáni megtorlásban és a rendszer restaurációjában.

NOEL H. FIELD GYÓGYFÜRDŐBEN, AZ 1960-AS ÉVEK ELEJE (PSZL)

a munkásmozgalom az emberiség szabadságának, a béke és jólét felé haladásának történelmi eszköze, és akik még a legsötétebb napokban sem kételkedtünk abban, hogy végső fokon győz a szocialista törvény és igazság, ezek számára a legutóbbi évek eseményei megerősítették legbensőbb reményeiket és hitüket.

Most nem nekünk, hanem a haladás ellenségeinek kell csüggedniük. Nem nekünk, hanem a haladás ellenségeinek van csüggednivalója. A kételkedés és a megbánás nem a mi dolgunk, hanem azoké a kishitűeké, akik hátat fordítottak a szocializmusnak akkor, amikor sötét árnyak ideiglenesen elhomályosították útjait. Ők azt hitték, hogy a hajó korhad és el fog süllyedni, sorsára hagyták azt, vagy csatlakoztak azokhoz, akik el akarták süllyeszteni. Mennyire hibáztak ezek a számításaikban! Ki kételkedhet ma már abban,

hogy a felhők szétoszlanak, és noha a hajónak még szüksége van javításokra, mégis alapjában véve ép volt és ma is az!

Amikor én börtönbe kerültem, a Szovjetunió még a pusztító háború sebeinek gyógyításával küzdött. Amikor kijöttem onnan, sikeresen befejezte ötödik ötéves tervét, és óriási lépéseket tett meg a kommunizmus útján. Amikor börtönbe kerültem, a népi demokráciák éppen csak hogy megkezdték útjukat a szocializmus felé, és Kína a polgárháború fájdalmai között vajúdott. Amikor kijöttem, 900 millió ember építette békésen a szocializmust, komoly nehézségek és súlyos tévedések ellenére, és egy egységes gát emelésén fáradoztak az atompusztítás fenyegetésével szemben. Amikor börtönbe kerültem, a szocialista törvényt és demokráciát komolyan megsértették. Amikor kijöttem onnan, a megújult humanizmus felé történt fordulat már végbement – ennek élő tanúja voltam és vagyok magam is –, és az ezt követő haladás (amely a türelmetleneknek talán lassúnak és néha akadozónak tűnhetett), a demokrácia és a törvény, az igazság és az emberi jólét olyan felvirágzását ígéri, amelyben még nem volt része a világnak.

Vajon nem elég alap-e ez arra, hogy minden jóakarató férfi és nő szívét, aki az emberiség jövőjének sorsát szívén viseli, öröm töltse el, legyen az bármilyen nemzetiségű is? És mi, akik a múltban szenvedtünk, ne vennénk részt ebben az örömben?

Igaz, örömünkbe fájdalom és megbánás vegyül, mert ártatlan emberek szenvedtek, és a szocializmus ügye számára értékes emberéletek mentek veszendőbe. De ezeknek az áldozatoknak az emléke kell hogy lelkesítsen bennünket elhatározásunkban: azon leszünk, hogy a múlt hibáinak kijavítását mindenütt merészen és kitartóan vigyék végig, és sohase történjenek többé ilyen tévedések.

Végezetül azt kívánom leszögezni, hogy bár egyáltalán nem bántam meg azt az elhatározásomat, hogy itt éljek és dolgozzak ebben az országban, ahol annyit szenvedtem, és ahol olyan őszinte és nagylelkű kárpótlást kaptam,

mégsem fordítottam hátat saját hazámnak. Amerikai vagyok, és mindig az is leszek, és szenvedélyes együttérzéssel figyelem növekvő bizonyítékát annak, hogy folyamatban van a reakciós belpolitika és a hidegháborús külpolitika lidércnyomása alóli felébredés. Remélem, és hiszem, hogy eljön az a nap, amikor én is csatlakozhatom az amerikai haladó erők soraihoz. Ugyanakkor nagyon hálás vagyok, hogy abban az előnyben van részem, tanúja lehetek itt Magyarországon a nagy nekilendülésnek, hogy részt vehetek az ezzel járó örömeiben és gondokban, hogy gyakorlatban tapasztalhatom a szocializmus építését. Erről álmodoztam a börtönben, és az álom valósággá vált.

Noel H. Field

Levéltári jelzet: ÁBTL 2.1. I-107/g. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok. A volt zárt irattár levéltári anyaga, Rajk-ügy, Noel H. Field iratanyaga. – Eredeti, géppel írt, aláírással.

NOEL H. FIELD STRANDON, 1965 KÖRÜL (PSZL)

5. Noel Field Csillaghoz kötve szekerünk című írása

Budapest, 1961

Az alábbi jegyzetek „Csillaghoz kötve szekerünk” címmel a Mainstream nevű amerikai lap 1961. januári számában jelentek meg angol nyelven, a következő előszóval: 1949-ben a magyar kormány kémkedésért börtönbe vetette e cikk szerzőjét, Noel Fieldet. Field – maga is kommunista lévén – biztos volt abban, hogy végül „ugyanaz a társadalom, mely most magánzárkában tart, tisztáz majd a vád alól”. Ez 1954-ben valóban meg is történt: Fieldet és feleségét szabadon bocsátották, majd rehabilitálták. A házaspár Magyarországon maradt, és rendületlenül kitartott a szocializmusba vetett hite mellett.

Csillaghoz kötve szekerünk

Noel Field: Egy éjszaka a kétezerből

Ez az éjszaka éppen olyan volt – ahogy az előző nap is éppen olyan volt –, akár a számtalan többi éjszaka és nappal az óta a régmúlt májusi pillanat óta, amikor az élet, amit addig ismertem, véget ért, én pedig eltűntem a sötéttségben. Kegyetlenül egyhangú, és mégis hihetetlenül gyorsan múló. Kegyetlenül egyhangú, mert minden nap és minden éjszaka hasonlít az előzőhöz: teljes magány egy börtöncellában, melyet csak az étkezések törnek meg valamennyire – az őrhöz, aki az élelmet hozza, közös nyelv híján még szólni sem tudok –, illetve az öt-tíz perces séta az udvaron, melynek magas falain csak a napsugarak és a megfizethetetlen szabadságuktól mámoros, csicsergő verebek jutnak át. Mégis hihetetlenül gyorsan múló: a nappalok és az éjszakák teljes egyformasága egyetlen Nappá, egyetlen Éjszakává forrasztja össze az időt. A hetek és a hónapok elveszítik egyéni vonásaikat, s az évszakok gyors változása is csak néhány vadgesztenyelevelé sarjadásában, növekedésében, hervadásában, majd lehullásában nyilatkozik meg, melyeket

NOEL ÉS HERTA FIELD VIRGINIA JENYCKSSZEL, AZ 1960-AS ÉVEK KÖZEPE (PSZL)

tejüvegű ablakom felső szellőztetőjén keresztül – ó, mily nagy vágyakozással! – fürkészek. Belső énem viszont összehasonlíthatatlanul gazdagabb lett itt, nem úgy, mint amikor a külvilág hatásai még több irányba terelték érdeklődésemet. Nappalaimat könyvekkel töltöm, Shakespeare műveitől egészen a marxista klasszikusokig mindenfélét olvasok. Éjszakáinként pedig a múlton merengek, vagy a jövőről álmodozom, illetve mélyen elgondolkozom a jelenről: az élet és a halál értelméről – és közben azt kívánom, hogy bárcsak minden nap és minden éjszaka háromszor ilyen hosszú lenne. Több mint három év telt el, vagy talán már négy is? Különböző matematikai trükkökkel valahogy sikerült számon tartanom a hónapokat és napokat, de az években egyre bizonytalanabb vagyok.

Tudom, hogy augusztus 22-e van – s furcsa érzésem támad. Nézzük csak, igen, ez a harmadik nyár. 1952. augusztus 22. Már látom is magam előtt: huszonöt évvel ezelőtt ugyanezen a napon a rádió mellett ültem feleségemmel kis washingtoni lakásunkban, s egyre fogyó reménnyel hallgattuk a Sacco és Vanzetti életének megmentésére irányuló utolsó erőfeszítéseket. Attól az éjféltől és a bostoni börtön két mártírjától elindulva események egész láncolata vezetett el majdnem egyenes vonalban a budapesti börtönben rám köszöntő mostani éjfélig. Nem, én nem vagyok sem Sacco, sem Vanzetti. Én nem vagyok a szabadság ellenségeinek foglya, azé a szabadságé, amelyért ők küzdöttek, és amelyért életüket adták. Ám a magam kicsiny, lényegesen jelentéktelenebb módján én is hű maradtam az eszmémhez. Ezek az eszmék – még ha bizonytalanul és lassan is – azokban a szörnyű percekben kezdtek formálódni bennem, amikor a remény kétségbeeséssé változott. Egy évtized telt el, mire ezek a nézetek meggyőződéssé értek, és még további évekre volt szükség ahhoz, hogy tudatos tettekben is megnyilvánuljanak. Sok belső vívódás várt rám, míg a békeszerető idealistából – a tipikus középosztálybeli értelmiségiből, akinek már az apja is középosztálybeli értelmiségi volt – a későbbi évek és a jelenlegi idők harcos kommunistájává lettem. Igen, most is kommunista vagyok, habár imperialista kémnek neveznek és árulóként bánnak velem. Mert akármit is gondoljanak vádolóim, én tudom, hogy ártatlan vagyok. Tudom, hogy

talán csak hosszú idővel a halálom után, de az igazság ki fog derülni, engem pedig felmentenek. Ugyanaz a társadalom, mely most magánzárában tart, tisztáz majd a vád alól. Vádolóim lényegében ugyanazt a meggyőződést vallják, mint én, ugyanazokat a dolgokat és embereket gyűlölik, akiket én gyűlölök: a szocializmus tudatos ellenségeit, a fasisztákat, a renegátokat és az árulókat. Miután bűnösségemről meg vannak győződve, nem tehetek szemrehányást nekik, sőt, megvetésüket csak helyeselhetem. Ez a legszörnyűbb az egészben. Ha a fasizmus börtönében lennék – és volt idő, mikor ez a kilátás nagyon is közelinek tűnt –, akkor tudnám, miképpen kell szembeszállnom az ellenséggel, tudnám, hogy mit mondjak, és különösképpen hogy mit ne mondjak; a gyűlöletből merítenék erőt, ahogy azt előttem ezrek tették már.

Kevés reményem van, hogy ártatlanságomat be tudom bizonyítani. Ki is kételkednék abban, hogy *léteznek* kémek, akik sokféle álruhát öltve akarnak behatolni a szocialista világba, és előfordul, hogy ezért kommunistának álcázzák magukat. Hovatovább, a felületes szemlélő *valóban* félremagyarázhatja életem egyes mozzanatait. A tények elferdítésével cselekedeteim talán beilleszthetők abba az árulószerpbe, amelyet a vádak szerint játszottam. Ezek ellen egyetlen dolog szól csak: saját legbensőbb meggyőződésem, de ennek kifejezésére nincsen mérték.

A múltam! Felületesen nézve ellentmondásos, ám korai gyerekkoromtól mégis határozott irányba halad. Kvéker apám humanistának és pacifistának nevelt. Az első világháború után Svájcban középiskolás diákként segítettem megszervezni és irányítani egy ifjúsági békemozgalmat. Micsoda harcokat vívtunk mi, pacifisták! A reakciósok és a militaristák is küzdöttek ellenünk, csakúgy, mint a féleszüek és a kommunisták. Harvardi egyetemi tanulmányaim idején, majd az azt követő években továbbra is tevékenyen dolgoztam a békemozgalomban, és csatlakoztam az Ifjúsági Békeszövetséghez. Ekkor történt, hogy a pacifizmusba vetett hitem első ízben némileg megingott. Egyik egyetemi órám a szocializmust tanulmányoztuk Ramsay MacDonald értelmezésében, illetve a kommunizmust Harold Laski értelmezésében. Az Ifjúsági Békeszövetségben barátaim és

ismerőseim között voltak Gandhi²¹³-követők, anarchisták, sőt kommunisták is. Azon kezdtem gondolkodni, vajon a világon megvalósítható-e a béke társadalmi igazságosság nélkül is. Közben azonban még mindig hittem a Népszövetségen keresztül végrehajtható leszerelésben. Erről a témáról írtam kiváló minősítést kapott diplomamunkámat is, így lettem ezután a Külügyminisztériumban a népszövetségi ügyek, majd később a leszerelési kérdésekkel foglalkozó ügyek osztályának előadója. Tíz éven keresztül fogó meggyőződéssel és növekvő kételyekkel küszködve próbáltam megtenni a magamét az amerikai politika keretein belül, mely a fegyverzetek korlátozott, mindennemű ellenőrzést és felülvizsgálatot nélkülöző csökkentésére irányult. Eközben felvillanyoztak a teljes leszerelést szorgalmazó sorozatos szovjet javaslatok, ám a szovjet kormány szövetségesek nélkül maradt, és a világ többi része csak nevetett. Most, mintegy két évtizeddel később, arra a sok millió emberéletre kell gondolnom, amelyet meg lehetett volna menteni, ha a közvélemény támogatása lehetővé teszi a Szovjetunió-nak, hogy kitörjön az elszigeteltségből és rákényszerítse a többi kormányt követeléseinek megfontolására. Ma a világ még mindig két ellenséges táborra oszlik. „Ma!” Amennyire én tudhatom, akárha egyetlen hosszú nap telt volna el a külvilágban 1949 májusa óta! Ó, legalább csak sejtelmem lehetne arról, hogy mi minden történt azóta! Az utolsó hír, amit még hallottam, a berlini légi híd megszüntetését tárgyalta. Vajon eloszlottak-e azóta a háború árnyai? És mi lett Amerika sorsa? ...És ismét, mint oly gyakran az utóbbi időben, az egyik legkedvesebb jövőképem ringat álomba – egy szocialista Amerika, amely barátságos versenyben áll a szocialista Európával, a szocialista Ázsiával és a szocialista Afrikával. De várjunk csak, nem akarok kibújni a feladat alól, amelyre ezen az éjszakán vállalkoztam: igyekszem végiggondolni a múltat, amely a jelenemhez elvezetett.

213 Mohandász Karamcsand Gandhi, híveitől kapott nevén Mahátma Gandhi (1869–1948) jogász, politikus. Az indiai függetlenségi mozgalom elindítója, India politikai és spirituális vezetője.

A Sacco–Vanzetti-kivégzés okozta megrázkódtatás balra terelte nézeteimet. Szabadidőmben elkezdtem Marx és Lenin műveit olvasni – ugyanazokat, amelyeket az elmúlt hónapokban is újraolvastam. Közreműködtem egy „Nemzetközi Barátság Klub”²¹⁴ megalapításában, mely szélesre tárta kapuit valamennyi fajhoz és nemzetiséghez tartozó ember előtt. S miközben hivatalos időmben a Külügyminisztérium hajlongó néger futárjait – az igáslovakat! – utasítottam, és ők szolgáltak ki, a munkaidő leteltével feleségemmel együtt kellemes estét töltöttünk néger barátaink társaságában, akik kultúrában és bölcsességben gyakran felettünk álltak. Ennek dacára itt, az ország fővárosában, egy köhajtásra a Lincoln-emlékműtől, nem vihettük őket a „fehérek” számára fenntartott szórakozóhelyekre, s csak otthonunkban vagy náluk találkozhattunk velük – lopva és titokban. Milyen nagy örömet éreztünk azon az emlékeztető estén, mikor klubunk egy csoportjának sikerült áttörnie a faji megkülönböztetést az egyik washingtoni színházban!

A nagy gazdasági világválság további útkeresésre ösztönzött. Figyelemmel kísértem a radikális gyűléseket és tüntetéseket, és néha részt is vettem némelyiken; különféle baloldali egységekkel kerestem a kapcsolatot. Sohasem felejttem el azt az estét, amikor egy Passaic-ból érkezett sztrájkoló csoportot, amely Anne Burlac²¹⁵, a „Vörös Láng”²¹⁶ vezetésével a Fehér Ház mellett táborozott, rávettem, hogy jöjjön el a Belasco színházba. Itt épp Henri Barbusse, a nagy francia író, békeharcos és kommunista beszélt ernyedten hangon egy felfuvalkodott alakokból álló közönség előtt – mindaddig, amíg beszédét egyszer csak az Internacionálét éneklő amerikai munkások szakították félbe, akik a nézőtér közepén, a padsorok között vonultak végig egészen a színpadig, hogy így lelkesítsék Barbusse-t. Nem feledkezem meg arról a napról sem,

²¹⁴ International Friendship Club.

²¹⁵ Helyesen: Anne Burlak (1911–2002) amerikai kommunista, különböző kommunista orgánusok szerkesztője és újságírója. 1928-ban részt vett a kommunista NTWU (National Textile Workers Union), illetve 1930-ban a Szakszervezeti Egység Ligájának (Trade Union Unity League) munkájában.

²¹⁶ Anne Burlakot gyűjtő hangú beszédei miatt nevezték így.

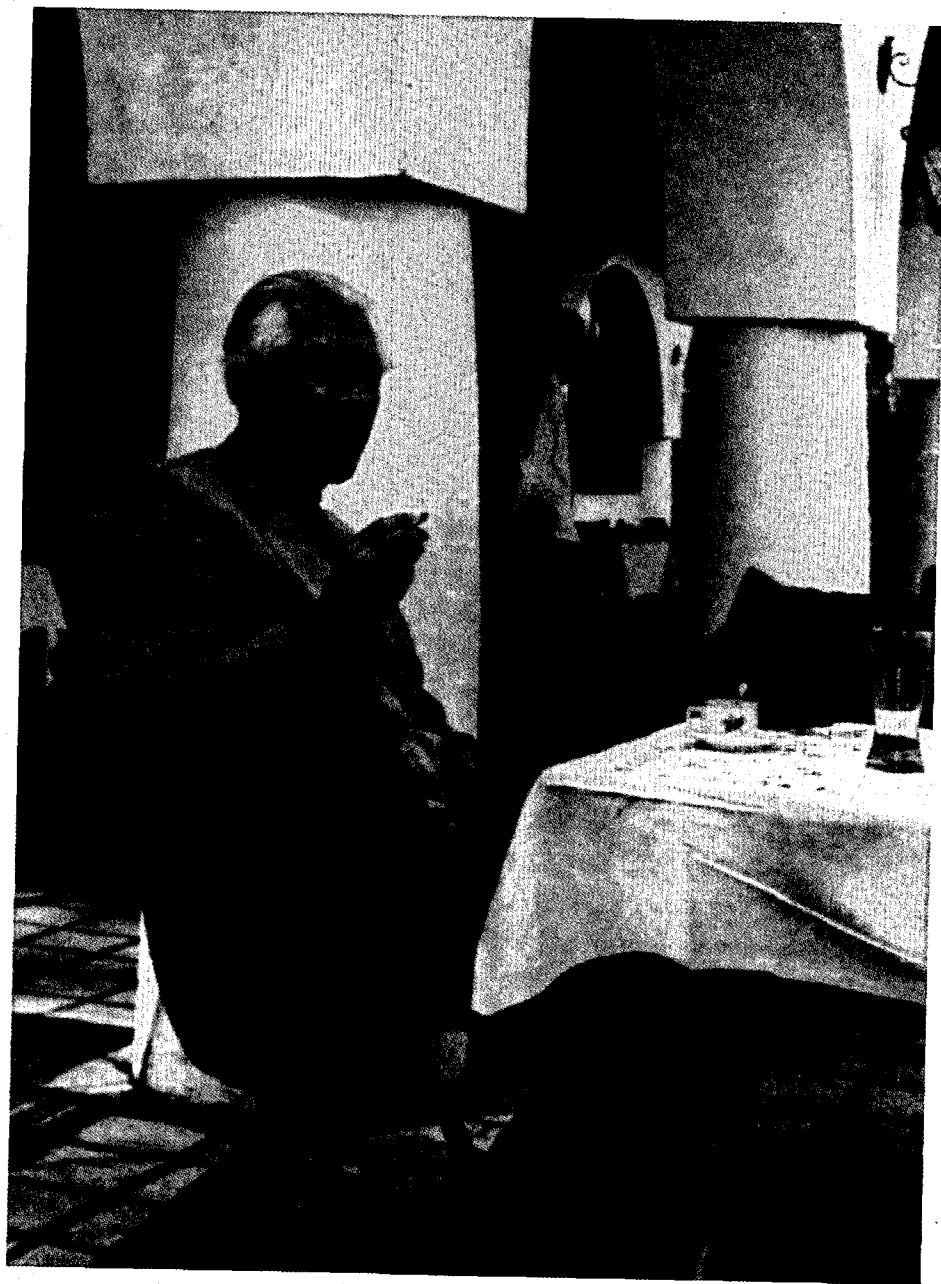
amikor a külügyminisztériumi íróasztalomtól felpattanva rohantam, hogy csatlakozzak a tömeghez, mely kövekkel és botokkal támadta McArthur „hősi” hadseregét: a katonák fegyvertelen férfiakat, nőket és gyermekeket kergettek szét a „Bonus March” (az első világháború veteránjainak tiltakozó felvonulása)²¹⁷ lángban álló táborából. Kettős élet, mely a régi és új lojalítások között vergődő kettős személyiséget tükrözte.

Az ellentmondás feloldása végett kormányhivatali állásom feladása mellett döntöttem, és a békéért folytatott munkát immár nemzetközi keretek között, a Népszövetség Titkárságában folytattam. Európában tett körutazásaink során ellátogattunk a Népfront Franciaországába és a Szovjetunióba is, továbbá négy eseménydús hónapot töltöttünk a köztársasági Spanyolországban – s mindez végül eloszlatta feleségem és jómagam addigi kételyeit. A második világháború kitörésének idejére buzgó antifasisztákból már gondolkodásunkban és cselekvéseinkben egyaránt megrögzött kommunistákká váltunk...

Az örök állandó járkálása a folyosón már szinte álomba ringat. Ám szemem hirtelen felpattan, ahogy szűk cellámat megtöltve alakot öltönek a háborús évek látomásai. Ismét magába ránt az 1941-től 1947-ig eltelt napok örvénye, mikor feleségemmel az Unitárius Segélybizottságban dolgoztunk, előbb Franciaország meg nem szállt részén, majd – épp csak megmenekülve Hitler előretörő hordáitól – Svájcban. Szívet tépő, és mégis boldog idők! A gondolat és a cselekvés végre lélekmelengető egységre talált a kimerítő munkában, amellyel a fasiszta terror és üldöztetés sok száz áldozatának nyújtottunk segítséget.

Újra magam előtt látom a zsidó, spanyol és cigány gyermekek beesett arcát a rivesaltes-i hatalmas családi fogolytáborban létesített óvodákban; az odaadó munkát végző orvosokat és a hálás betegeket a menekültek

²¹⁷ Bonus March – Bonus Armynak az első világháborús veteránok, családtagjaik és a rokonszenvezőknek a seregletét nevezték, akik először 1932 nyarán Washingtonban gyűltek össze érdekeik képviseletében. A Bonus March pedig az ő felvonulásukat jelentette, amire első alkalommal 1932-ben Washingtonban, második alkalommal 1933 Virginiában, Fort Hunt-nál került sor.

NOEL H. FIELD EGY MAGYAR CSÁRDA TERASZÁN, AZ 1960-AS ÉVEK KÖZEPE (PSZL)

számára felállított marseille-i klinikán; és magam előtt látom a borzalom napját a Les Milles-i emigrációs táborban, amikor sok ezer embert gyűjtöttek össze, és mint a vágómarhákat terelték őket az auschwitzi és a buchenwaldi gázkamrákba tartó tehervagonokba. Afeletti örömünk, hogy különböző ürügyekkel sikerült néhány embert megmentenünk, szörnyű megdöbbenéssé változott, amikor láttuk, hogy így másoknak kell elfoglalniuk a helyüket a halálraítéltek sorában. Ismét magam előtt látom, hogy a Hitler kiadatási listáin is szereplő vezető antifasiszták miképpen menekültek meg a mi segítségünkkel. Emlékszem sok-sok barát és munkatárs önzetlen támogatására, közülük sokan maguk is menekültek voltak, egyesek pedig titokban a francia ellenállási mozgalom tagjai közé tartoztak.

Később, amikor a trumanizmus reakciós szelei Amerika minden zugában fújni kezdtek, gyakran azzal a hamis váddal illették bennünket, hogy csak kommunistákon segítettünk. Micsoda gonosz rágalom, hogy kommunisták csak kommunistákon hajlandók segíteni! Mint korunk legigazabb humanistái, a kommunisták korlátlan segítséget nyújtottak mindazoknak, akik a barbár ellenségtől szenvedtek vagy az ellen harcoltak. Hazai központunk jóváhagyásával mi – néhány velünk kapcsolatban álló szervezettel ellentétben – nem zárkoztunk el a kommunisták megsegítése elől, akik elismerten mindig a legbátrabb és a legkitartóbb fasisztaellenes harcosok voltak, és így érthetően a legerősebb üldöztetéstől szenvedtek. Valójában büszkék voltunk arra, hogy tucatjával mentettük meg kommunista társaink életét. Büszkék voltunk arra, hogy másokat is hozzásegítettünk partizánküzdelmük folytatásához vagy újrakezdéséhez abban a közös ellenség elleni háborúban, melyben Amerika együtt harcolt a Szovjetunióval. Később sokaknak segítettünk visszatérni felszabadított hazájukba; majd mikor a háború utáni utazásaink során ismét találkoztunk velük, örömmel láttuk, ahogy háború pusztította országaik újjáépítésének nagyszerű feladatában segédkeznek. Boldoggá tett a tudat, hogy ezeket az embereket egy életre barátainknak tudhattuk.

És most mily elkeserítő a tudat, hogy ez a barátság egyeseknek a szabadságába, sőt talán életébe kerül, mert feltételezik róluk, hogy egy kémfőnök ügynökei – szörnyűséges következtetés, amelyet hamis

magyarázatok és bizonyítékok támasztanak alá. Sok minden történt, amit nem értek most, 1952 e nyár végi éjszakáján. Már nem is próbálom megérteni. Az idő hozzászoktatott jelenlegi állapotomhoz. De vannak pillanatok, különösen az ébrenlét és az álom határán, amikor fojtogató kétségbeesés lesz úrrá rajtam. Miképpen jutottunk idáig? Vajon az idő megválaszolja-e valaha is kérdéseimet? Valahol valami tévedés, valami szörnyű tévedés történt. Talán rossz utat választottam huszonöt évvel ezelőtt? Lehet, hogy téves illúziók világában éltem? Lelki szemeim előtt csodálatos férfiak és nők egész sora jelenik meg – nagyrészt elvtársaim –, akiket barátaimnak tudtam, akikkel együtt dolgoztunk egy jobb világért. Nem, ők nem tévedhettek. Rendíthetetlen, tisztán látó emberek, akik vezetőim és tanítóim voltak. Továbbra is tisztetem őket. És a marxista könyvek, a szovjet regények, amelyeket cellámban olvashatok – nem hatnak-e most még meggyőzőbbnek, még lelkesítőbbnek, mint amikor szabad emberként olvastam őket? Bármilyen hibák, bármilyen bűnök történtek is, ezek nem érinthetik azokat az alapvető igazságokat, amelyek egy negyedszázaddal ezelőtt kezdtek derengeni előttem. Ezek az igazságok elkerülhetetlenül győzedelmeskednek majd az időleges eltévelyedések fölött. S ha szemrehányásokra kerül a sor – mert bizonyára erre is lehet ok –, talán én a magam részéről nem érdemeltem-e ki néhányat? Nem én voltam-e az, aki alig néhány héttel azelőtt, hogy magam is ellenségnek nyilvánítottam, magabiztos önhittségből hátat fordítottam Anna Louise Strongnak²¹⁸, akinek a könyvei révén is lettem azzá, aki ma vagyok? Vajon még mindig bűnösnek tartom-e őt? És ha ő nem bűnös, vajon nem érdemlem-e meg azt, amit kapok?

Ó, drága feleségem, legközelebbi társam, bárcsak beszélhetnék veled! Azelőtt is mily gyakran segítettél, hogy világosan lássak! Itt, ebben a primitív cellában „ünnepelem” ezüstlakodalmunkat több mint két évvel ezelőtt. Hol voltál akkor? Hol lehetsz most? Élsz-e még? Hű maradtál-e hozzám és

ügyünkhöz? Találkozunk-e még valaha?... Azt hiszem, nemsokára pirkad. Hamarosan nyílik majd az ajtó, s behozzák a seprőt, az új nap jelképét.

Egy este 1954 őszén

Furcsa nap! Még a hét közepénél járunk csak, ma reggel mégis megjelent a borbély, mintha csak megfélemedezett volna arról, hogy szombat a borotválkozás napja. Később még azt is megengedik, hogy soron kívül zuhanyozzak és fehérneműt váltsak. A vacsorát szokatlanul korán hozzák, majd levezetnek egy öltözőszerű helyiségbe, ahol vadonatúj öltönyt és cipőt kapok. Ezért vettek hát mértéket rólam nemrégiben! Lehet, hogy ez azt jelenti... Nem, ne gondolkozz, ne töprengj, csak hadd történjen minden a maga módján. Már annyi minden történt az elmúlt évben is.

Új szobát utaltak ki számomra, amely fényűzőnek tetszik a hosszú évek alatt megszokott cellához képest.²¹⁹ Kényelmes ágy, üvegkancsó, szép asztal és szék, több más, szinte már elfelejtett berendezési tárgy, amely mind a kényelmemet szolgálja. Sakktábla, sakktáblák – ó, micsoda öröm, hogy ismét játszhatom, hacsak önmagam ellen is! Ami a legfontosabb, újabb kihallgatások: figyelemre méltó helyzet, itt nyilvánvalóan az igazságot kutatják – bármi is legyen az. Ugyanakkor van valami reménykeltő a levegőben, ám a bizakodást gyorsan elnyomja óvatos elmém, mely nem reménykedik hiába.

A tükör előtt igazgatom az öltönyöm. Tükör! Több mint öt év óta most látom magam először. Szörnyű megrázkódtatás! Nem látszom különösebben betegnek, de a hajam fehér, a bőröm furcsán sápadt, és a szemem... oda sem merek pillantani, nincs rá szó, mennyire megrémít ez a tekintet.

Egy nagy hivatali helyiségbe vezetnek. Ott barátságos beszélgetés után közlik velem, hogy szabad vagyok. Az agyam nem fogja fel. „A feleségem hol van?” – sikerül végre kidagognom. „Perceken belül találkozunk vele.” Hullanak a könnyeim, évek óta az elsők. Kis idő múlva valóban kinyílik az ajtó, és az ajtókeretben ott áll a nő, aki kilencéves korom óta életem része. Új ruhát,

218 Anna Louise Strong (1885–1970) amerikai újságíró és aktivista. Riportokat közölt újságokban, és támogatta a Szovjetunió és Kína kommunista rendszereit.

219 Ez a mondat az angolul publikált szövegből kimaradt.

új kabátot visel. Az ő haja is megfehéredett, de máskülönben ugyanolyan, mint amikor legutoljára láttam. „Tudják, hogy ártatlanok vagyunk?” – sutogja karjaim között. „Igen” – felelem, azután megkérdezem: „Hű maradtál?” „Igen” – mondja ő, „soha egy pillanatig sem kételkedtem.” „Én sem.” És abban a percben, amikor kitör belőlünk a zokogás, tudom, hogy ez életem legemlékezetesebb pillanata: több, mint boldogság, több, mint bánat. A különélés éve alatt is egyek maradtunk.

Valaki behoz egy nagy tálcát, amely borítva van különféle színű miniatűr korsókkal, vázákkal, virágokkal, nagy fodros szoknyát viselő táncosnőkkel; marionettbábuk fényes gyülekezete sorakozik ott, a figurák karja és lába létrehozójuk parancsára mozgatható. Mind kenyérből készült, a színezést a különféleképpen sült kenyérhéjjal végezték, a feketére égett héjtól kezdve a barnáig, a narancsszínűn át a sárgáig. Hosszú évek fáradságos napi munkája. Tudtam, hogy a feleségem ügyes kezű, de azt nem sejtettem, hogy ilyen tökéletes művész. Amíg én olvastam, gondolkoztam és álmodoztam, ő olvasott, álmodozott és alkotott.

Rövid idő múlva új barátaink egy kis ünnepségre invitálnak bennünket, melyet ott a hivatalban tartunk közösen. Azonban mindannyian túlságosan meg vagyunk rendülve, így nem bírunk nagy figyelmet fordítani az ételekre és italokra. Akadozó beszélgetésünk a jövő körül forog – dadogunk, hisz az évek folyamán mindketten elszoktunk a beszédől, és zavarba ejt bennünket egymás hosszú ideig hiányolt jelenléte. Hol kezdjük új életet? Térjünk-e vissza hazánkba? Vagy kérjünk engedélyt rá, hogy abban az országban maradhassunk, ahol szenvedtünk, ahol tisztázták nevünket, és ahol csodálatos módon újra egymásra találtunk? És ismét egyet gondolunk. Az első ösztönös válasz: maradjunk itt! Legalábbis egyelőre, amíg tisztába jövünk önmagunkkal, amíg megtudjuk, hogy mi történt a világban az elmúlt öt év alatt. Közlik velünk, hogy oda mehetünk, ahová akarunk, vagy ha úgy kívánjuk, Magyarországon is maradhatunk; de ne hozzunk semmiféle elszett döntést, hagyjunk időt magunknak.

„Sztálin él még?” – kérdezem. „Nem, több mint egy évvel ezelőtt meghalt.” Ismét megráz bennünket a zokogás. „És mi van Kínával?” ... Utolsó

emlékem erről az országról az 1949-es párizsi Nemzetközi Békekongresszus résztvevőinek lelkesedése, amikor bejelentették, hogy Nanking a kínai Vörös Hadsereg kezére került. Ez néhány nappal azelőtt történt, hogy útnak indultam Keletre, balsorsom felé. És most azt halljuk, hogy Kína a szocialista nemzetek családjának gyorsan fejlődő tagja. Örömmel szorítjuk meg egymás kezét, visszaemlékezve a Hosszú Menetelésre.

Érzelmileg lesújt bennünket a hír, hogy háború volt Koreában, hosszúra nyúló, ördögi háború, melyet Truman, majd Eisenhower Amerikája vezetett a szocializmus ellen. Saját sorsom alakulása, amely magányom hosszú ideje alatt központi gondolatom volt, most valódi jelentéktelenségében tűnik föl előttem. Tájékozatlanságom éve alatt a történelem óriási léptekkel haladt előre.

A világ ügyeire vonatkozó híreket megszakítják a barátok és rokonok sorsát firtató kérdések és válaszok. Hol összeszorítja szívünket a fájdalom, hol megkönnyebbülten lélegzünk fel. Néhány közeli barátunk sorsáról nem tudnak, de megígérik, hogy érdeklődni fognak utánuk.

Későre jár az idő. A következő napokban, hetekben, hónapokban még sokezer nyi kérdés vár válaszra. Induljunk hát – a kocsi már vár –, és hagyjuk, hogy a szabadság és az együttlét hihetetlen csodája magával ragadjon bennünket!

Már besötétedett, s mi a kocsiban egymás mellett ülve suhanunk végig Budapest utcáin. Lenyűgöző látvány, hogy emberek sétálgatnak a megvilágított kirakatok előtt, színházba sietnek vagy kávéházakban üldögélnek. Ötévnyi teljes magány után – melyet csak képzeletünk teremtményei népesítettek be – most valótlannak, fantasztikusnak tetszik az eleven férfiak és nők világa! Át a Dunán, fel egy meredek hegyre – a Gellért-hegy, magyarázza barátságos vezetőnk –, majd a hegy tetején állva, az ország tíz évvel ezelőtti szovjet felszabadítását jelképező Szabadság-szobornál isszuk magunkba a lábunknál elterülő nagyváros milliárdnyi fényét.

Most új otthonunkba lépünk be, melynek kulcsát az imént nyomták a kezembe. Méregetem, bizonytalanul tapogatom. Az enyém lenne ez a kulcs? Én magam tehetem be a kulcslyukba, forgathatom meg a zárban, nyithatom

ki az ajtót, majd be is zárhatom? Ez az a pillanat, amikor valóban felfogom a tényt: „Szabad vagy” – kiáltja a kulcs, és ez a hang betölt teljesen.

Ébren töltjük az éjszakát. Egyedül, csak mi ketten. De milyen más ez az egyedüllét! Egymás szavába vágunk, félig befejezett mondatok hangzanak el, ahogy felvillan az elmúlt kétezer nap egy-egy pillanata, és kiderül, hogy valójában sohasem váltunk el egymástól. Ugyanazok voltak a mindennapjaink, amelyeket ugyanazok az események szakítottak meg: a tűzijátékok hangja a nemzeti ünnepnapokon, a különleges karácsonyi vacsorák, az orvos és a fogorvos látogatásai. Ugyanazok a könyvek, melyek egyforma gondolatokat ébresztettek mindkettőnkben, ugyanaz tetszett, és ugyanaz nem tetszett. „Mit gondolsz a *Hallgatólagos megegyezésről*?”... „Nagy kár, hogy hiányzott néhány oldal a *Kedves csirkefogókból*!”... „Jó, hogy az *Anthony Adverse* olyan hosszú volt, három hétig is olvastam!”... „Én meg több mint két hónapot töltöttem Shakespeare összes műveivel!”... „Hát ezért nem tudtam olyan hosszú ideig megkapni!”

És a börtönbeli álmodozások – eddig még soha nem látott országokba tett utazások, új élet az újonnan megtalált szabadságban –, Ezeregyéjszakánk fantasztikus „regényei”. Gondolataink az emberről és a világmindenségről, önbíráló visszaemlékezéseink múltbeli életünkre, szép elhatározásaink a jövőre, ha majd...

Mire reggel lesz, kezdünk ráébredni, hogy házasságunk egy pillanatra sem szakadt félbe. Egyek voltunk, egyek vagyunk, és egyek maradunk. Új élet kezdődik számunkra ebben az országban, ahol már évek óta élünk, de amelyet még nem is láttunk. Legalábbis reméljük, hogy itt élünk majd. Az első feladatunk az lesz, hogy egészségünket és erőnket visszanyerjük. Közben tanulmányozzuk és újraértékeljük a múltat, felkeressük régi barátainkat, újakat is szerzünk, beszélgetünk velük, tanulunk tőlük, megpróbáljuk megérteni ezt az egész történetet. Bölcsőbbek leszünk, mint voltunk, feledjük azokat a nézeteinket, amelyek tévesnek bizonyultak, majd szilárdabban megalapozott tudással helyettesítjük őket. Végül azonban minden alapvetően igazolni fogja, megerősíti és vitathatatlaná teszi meggyőződésünket. A legmélyebb mélységek és a külső sötétség megtapasztalása után érzékenyebbek leszünk

a fényre és az árnyékra. Ám semmi sem rendíthet, semmi sem törhet meg bennünket. És ismét – ha bármilyen kismértékben is, de – megteesszük a magunkét, hogy az emberiség egy boldogabb jövő elé nézhessen.

A felkelő nap sugarai beáramlanak hálószobánk nagy ablakán keresztül, és mi is felkelünk, hogy szabadságunk első napját üdvözölhessük. Kart karba öltve lépünk ki az erkélyre, s elragad bennünket a láthatárt betöltő nagyváros ragyogó látványa. Jólesik a friss levegő. Jólesik élni.

1956. november 4-ének reggelén

Még túl sötét van ahhoz, hogy kivehessem a kórházi szoba körvonalait, ahol nyombélvérzésből gyógyulok. A távoli ágyúzás ébresztett, a felkelők éppen most kérnek rádiós segítséget a Nyugattól a fővárosba érkező szovjet csapatok ellen.

Ez a kis hangyaboly itt, az épületben jól tükrözi az egész nagyváros hangulatát és érzelmeit: vannak, akik a félelemtől, sőt a gyűlölelettől remegnek – mások boldogok, hogy az ellenforradalmi terror²²⁰ napjai véget érnek. A további vérontás gondolata őket is elborzasztja, de jól tudják, hogy ez elkerülhetetlen az ország újjászületéséhez, ahhoz, hogy ismét a szocializmus és a kommunizmus ösvényén haladhassunk előre. (Az ösvényen, melyet nagy elmék álmodtak meg, ám melynek részletei még feltérképezetlenek maradtak.) Gondolataim a közelmúlt eseményei körül forognak. Milyen szörnyű hibák: rések, amelyeken keresztül a rafinált ellenség mérge behatolt az ország testébe! Ugyanakkor milyen világot megrendítő, történelemformáló eredmények! Egy rövid ideig – egyetlen történelmi másodperc erejéig – sokan csak a hibákat szemlélték, és nem vették észre a jót. Az előbbi csak beteges kinövés volt, tragikus, de gyógyítható. Az utóbbi viszont lényeges. Ebben biztos vagyok. Vajon nem tapasztaltam-e meg saját sorsomon a Jó győzelmét a Gonosz felett? És ehhez nem kellett holmi külső erő beavatkozására várni,

220 Az 1956-os megtorlást követően kiépülő Kádár-rendszer ellenforradalomnak minősítette az 56-os forradalmat. Noel H. Field, aki többször is kinyilvánította a kádári hatalom iránti hűségét, írásában átvette a hivatalos értékelést és az ahhoz kapcsolódó frazeológiát.

hanem elegendő volt az alapvetően egészséges szocialista rend regeneráló ereje. S vajon az elmúlt két évben nem voltam-e tanúja önként választott társadalmam állandó fejlődésének; nem láttam-e, ahogy egyik területről a másikra haladva korrigálják a közélet hibáit? Igaz, hogy ez a folyamat időnként akadozott, így a türelmetlenek és a tökéletességre törekvők számára túlságosan lassú volt, ám még így is túl gyorsnak bizonyult a külső ellenség és a belső árulók szemében: úgy érezték, most kell lecsapniuk, vagy örökre elmulasztják az alkalmat. Így jöhetett létre a szörnyű szövetség azok között, akik a lehetőségeket megelőzve rohantak volna előre, és azok között, akik vissza akarták forgatni a történelem órájának kerekét.

Az első naptól kezdve, attól fogva, hogy feleségem beszámolt arról, amit a városban látott; a rádió hírei, az újságokban olvasottak, valamint a kórházban fekvő és a kívülről érkező barátokkal folytatott beszélgetések alapján tudtuk, hogy ez az úgynevezett forradalom lényegében ellenforradalom. A történelmi események jelentőségét nem az határozza meg, hogy miképpen tükröződnek az egyén tudatában (még ha ő részt is vesz ezekben), ehelyett a társadalmi erőegyensúly eltolódása, a fejlemények kibontakozásának iránya adja meg a mértéket, mind az illető országon belül, mind nemzetközi viszonylatban. Bármennyire őszinte volt is a tüntető fiatalok lelkesedése, vezetőik tudatosan vagy öntudatlanul, de az árulás útján jártak. Ám az a körülmény, hogy még a megrogzított ellenség is a szocializmusról *beszél*, miközben annak szétrombolásán *munkálkodik*, jól mutatja a nép önkéntelen hűségét az új társadalmi rend iránt. Nem mellékesen azok az ismerőseink, akik ártatlanul a legtöbbet szenvedtek abban a rendszerben, amelyet ők segítettek felépíteni, és amelyet úgy szerettek, ahogyan egy anya szeretheti gyermekeit – férfiak és asszonyok, akik még hosszabb időt töltöttek a börtönben, mint mi, akik még nagyobb szenvedéseken estek át, akik elveszítették a hozzájuk legközelebb állókat, legdrágábbakat –, még ők is az elsők között ismerték fel a felkelés igazi jellegét, és vetették bele magukat szívvel-lélekkel az ellene folytatott küzdelembe. Még azok is, akik a legutóbbi ideig hajlamosak voltak a neheztelésre, miközben sebeiket nyaldosták: most ők sem haboztak többé, hanem összefogtak a szocializmus védelmére.

Nemsokára két éve lesz annak, hogy feleségemmel ugyanebben a kórházban lábadoztunk a modern szocialista orvostudomány minden gondoskodásával körülvéve. Itt tanulmányoztuk a Rajk-per jegyzőkönyveit és az ehhez kapcsolódó akciókat Csehszlovákiában, Lengyelországban és Németországban. Az asztalokon és a székeken magasra halmozódtak a régi, túlnyomórészt amerikai újságok kupacai, miközben mi mohón lapoztunk vissza a múltba, hogy megtudjuk, mi is történt a világban eltűnésünk óta. Meglepetésünkre azt láttuk, hogy mi, akik egész életünkben visszahúzódtunk a nagy nyilvánosság elől, akaratlanul is az újságok címlapszereplőivé váltunk. Ráadásul gyakran micsoda ostobaságokat írtak rólunk – sőt, egy „jól értesült” személy még azt is tudni vélte, hogy már régen megöltek és eltemettek bennünket!

Ugyanebben a kórházban történt, hogy első ösztönös vágyunk eltökéltséggé érlelődött: itt maradunk, itt dolgozunk tovább Magyarországon. Egy helyi lap egyik belső oldalán megjelenő kis hírből a nyugati sajtó azonnal címlapszenzációt dagasztott, és napokon keresztül ellentmondásos találgatások zajlottak a bejelentésünk mögött álló okokról. A legneveltségesebb az a feltételezés volt, hogy még mindig foglyok vagyunk, és kényszerből kell itt maradnunk. Később barátságosabb hangvételű levelek is érkeztek, amelyeknek írói aggodalmukat hangoztatták, hogy nem fogjuk-e egyszer még megbánni döntésünket. Ha a levélírók meglátogathatnának itt bennünket, igen hamar meggyőződnének arról, hogy egy pillanatra sem bántuk meg, sőt valószínűtlen, hogy valaha is megbánnánk elhatározásunkat. Persze fáj a szívünk, amikor a külföldön maradt családtagjainkra és barátainkra gondoltunk, akiket – noha meggyőződésünket nem osztják – továbbra is szeretünk. De egyéni érzelmeink nem dönthettek egy olyan időben, amikor világszerte gyakran szakadnak meg családi és baráti kapcsolatok alapvető politikai ellentétek miatt. Nyelvi nehézségeink is voltak, alkalmazkodnunk kellett az új környezethez; meg kellett szoknunk az új életmódot és a más jellegű munkát. Ma, az ellenforradalom szorításában, ezek a nehézségek valójában jelentéktelennek látszanak. Most minden eddiginél jobban érezzük, hogy tagjai vagyunk ennek a fennmaradásért harcoló új társadalomnak, hogy lelkünk mélyéig „idetartozunk”.

Azok viszont tévednek, akik azt mondják, már nem vagyunk többé amerikaiak. Ez nem nemzetiség kérdése. A szovjet csapatok sem azért jöttek ide, hogy „az orosz imperializmus” számára meghódítsanak egy kis országot. Semmilyen hasonlatosságot nem mutatnak azokkal az országba hatoló cári erőkkal, amelyek az 1848-as feudalizmusellenes, demokratikus forradalmat fojtották vérbe. A szovjet csapatok a szocializmus védelmében érkeztek, mely az emberi fejlődés következő lépcsőjeként mindannyiunk számára nagyobb szabadságot és boldogságot biztosít majd. Ők – és nem azok a szegény félrevezetett ifjak, akik reménytelen küzdelemben dobták oda életüket – az igazi „szabadságharcosok”. Amerika jövőjéről is szó van itt. Akárhol élünk is, attól még szeretjük Amerikát, a *mi* Amerikánkat. S ahogyan a múltban is, a jövőben is harcolni fogunk azért az életformáért, amelyet – s ebben biztosak vagyunk – egyszer az amerikai nép is magáévá tesz majd: a saját módján, a saját intézményeivel és saját legjobb hagyományainak megfelelően. Most a szocializmus egyik műhelyében élünk. Az itt elkövetett hibákból, csakúgy, mint a sikerekből, más nemzetek (beleértve Amerikát is) sok hasznos tanulságot vonhatnak majd le az azonos cél irányába történő elkerülhetetlen fejlődés során.

Mielőtt a maradás mellett döntöttünk, sokat töprengtünk azon, hogy nem lenne-e kötelességünk visszatérni saját országunkba, és ott csatlakozni azokhoz, akik ugyanezekért az eszmékért küzdenek. De a Sors maga más választ adott. Annak ellenére, hogy a háború alatt és a háború utáni első években sokszor álmodoztunk arról, hogy valamikor majd egy szocialista országban élünk, élvezve mindannak a beteljesedését, amiért dolgoztunk, és igen, amiért szenvedtünk is – mégis azt terveztük, hogy a sok utazás és tanulmányozás után vissza fogunk térni Amerikába. Viszont azután, hogy öt évig akarattunk ellenére „laktunk” egy szocialista országban, és ugyancsak akarattunk ellenére „ügyünk” külföldön így elhíresült, úgy éreztük, helyesebb, ha hajlandóságunkat követve eddigi kényszertartózkodásunkat önkéntes itt-tartózkodássá változtatjuk. Annál is inkább, mivel pont hogy hírhedtté válásunk miatt teljesen valószínűtlen, hogy oly sok évnyi távollét után képesek lennénk ismét beilleszkedni a *mi* Amerikánkba. A másik

Amerika viszont csak akkor lenne hajlandó eltérni bennünket, ha eladnánk a lelkünket új, Amerika-ellenes céljaiért. Mi nem éreztünk sem keserűséget, sem neheztelést a magyar nép és kormánya iránt. Az ellenünk elkövetett igazságtalanságokat helyrehozták, ezek felelőseit megbüntették, ártatlanságunkat pedig elismerték. Mi több, továbbra is támogattuk azt a társadalmi rendszert, amely itt kialakulóban volt, és boldoggá tett a tudat, hogy részt vehetünk annak fejlesztésében. Ugyanakkor reménykedtünk, és még ma is reménykedünk, hogy megérjük még azt az időt, amikor visszatérhetünk egy más, új életre ébredt Amerikába: abba az Amerikába, amely ismét az emberi fejlődés élcsapatában halad.

Lövések hangja riaszt fel elmélkedésemből. Felteszem a fülhallgatót. Nem hallok semmit – Budapesten szünetel az adás. Kimegyek a közös előcsarnokba. Ideges betegek csoportja lázasan forgatja a rádió gombjait. Az „Amerika hangja” rádió recsegése pusztításra uszít a „szabadság” névében. Hatalmas robbanás hallgattatja el álszent siránkozásait. De eljön még az idő, amikor „Amerika valódi hangja” fojtja belé a szót, és akkor büszkeség és öröm tölti majd el szívünket.

Egy nyári nap 1960-ban

Amerika valódi hangja! Azt halljuk most, és szívünkben öröm lakozik. Az amerikai ifjúság hangja szól a legdélebbi államokból, az amerikai ifjúságé az északi államok egyeteméről vagy San Franciscóból. A kémrepülőgépek, a szocialista országok köré vont rakétagyűrű, a kubai szabadság elleni sötét összeesküvések, a „Rab Nemzetek Hetének” undorító bohóckodásai, és az elnökjelölő kongresszusok önleplezéseik közepette lélegzet-visszafojtva követjük az ébredés jeleit azon a területen, amely ebből a távolságból gyakran a szellem sivatagának látszik. A hidegháború jelenlegi súlyosbodása nem ássa alá bizakodásunkat, hogy a háborús tűzvészt el lehet, és el is fogjuk kerülni. A válság komolysága erőteljesen kidomborít egyes jellemzőket. Hruscsov és a szocialista tábor más képviselőinek egyenes beszédéből sugárzik a fizikai és erkölcsi erő tudata, bizonyítva, hogy – ahogy a kínaiak mondják – a keleti szél erősebb, mint a nyugati. A megvalósult szocializmus és a kialakulóban

levő kommunizmus szele elsöpri majd a kapitalizmus, a monopóliumok és az imperializmus fuvallatait. Egyesek számára ez talán úgy hangzik, mint egy elefántcsonttoronyban kiöltött kényelmes fantazmagória. Azonban szeretném emlékeztetni a szkeptikusokat arra, hogy mi mind a két világban éltünk, és mind a két világot megismertük – Nyugatot és Keletet egyaránt. Tizenkét évvel ezelőtt a hanyatló Nyugatról vetettünk reménykedő, elragadtatott pillantásokat Kelet felé. Röviddel később ugyanezen a Keleten teltek életünk legsötétebb évei, majd ezt követte a visszanyert szabadság és a frissen alakult társadalomban újrakezdett élet öröme. Itt éltük át az ellenforradalom vészterhes napjait is. Itt voltunk tanúi a konszolidáció, majd az állandó fejlődés csodálatos éveinek, itt láttuk, ahogy a megtartott ígéretek és a teljesített tervek mellett a kételkedés bizakodássá vált körülöttünk. Az emelkedő életszínvonal és a fokozódó életöröm évei ezek. Minden nap új eredményeket hoz: szeretnénk száz évig is élni, hogy tovább élvezhessük a békés szocialista tábor munkájának gyümölcsét.

Budapest hónapról hónapra szépül. Mindenütt óriási arányú építkezés folyik, és a csinos külsejű lakóházak gomba módra szaporodnak. Feleségem szinte sohasem tér vissza vásárlási körútjairól anélkül, hogy lelkesen hírt ne hozna egy-egy új üzletről, mely még nagyobb kínálatot biztosít az egyre jobban öltözött lakosságnak; vagy hogy ne hozna haza valami új, eddig hiányzó fogyasztási cikket. Minden újdonság izgalmas öröm számunkra – és több millió ember számára országszerte. Hiszen nem csak a városi lakosság élete van változófélben. Az a hétszázezer paraszt (melynek túlnyomó része családfő), aki az elmúlt másfél évben önként lépett be a termelősövetkezetekbe – a művelhető földterületek mindössze egynegyedét hagyva magánkézben –, jelenti annak biztosítékát, hogy a közeljövőben befejeződik a szocializmus alapjainak lerakása Magyarországon. Olyan országban élünk – melyet valamikor mint a „hárommillió koldus országát” ismertünk –, ahol mindenki számára van munka, ahol a munkanélküliség átka már a múlté, ahol mindenkinek jut élelem és ruha, és ahol a növekvő kínálat állandó lépést tart, illetve maga mögött hagyja a kereslet növekedését. S ami talán a leglényegesebb, hogy a bizonytalanság érzését – amelytől ma is milliók

sz szenvednek Amerikában – a biztonság nagyszerű tudata váltotta fel az egyén és családja számára.

Akad persze panasz is, s az újságok nap mint nap közlik is ezeket. Ám pont ezek a panaszok tükrözik az alapvető fejlődést, mely itt bekövetkezett. Munkások, akik valaha gyalog mentek a gyárba, most túlszűfoltnak találják az autóbuszokat. Anyák, akik cipő és ruha híján még iskolába sem járhattak anno, most nagyobb öltözködési választékot követelnek gyermekeiknek.

És képzeljük el, hogy különböző szinten és különböző gyorsasággal, de összesen tizenkét ország egymilliárd lakosa halad hasonló módon a jómód és a bővelkedés útján! Tudom, hogy anyagiak tekintetében – egyelőre – még nagyobb bőség uralkodik Amerikában és néhány más országban, ahol életem nagyobb részét töltöttem. Azonban itteni életünket minden eddiginél boldogabbá teszi a tudat, hogy itt igazságosabb az elosztás, állandó a fejlődés, s hogy tudjuk, hogy büszke törtetésünket csak a háború állíthatná meg.

Háború! Ha e katasztrófa bekövetkeznék, mögötte azok állnának, akik ettől a fejlődéstől rettegnek, mert saját hanyatló rendszerüket érzik tőle veszélyben: az egyenlőtlenség rendszere az övék, amely egyeseknek gazdagságot ad, míg másokat nyomorba taszít. „Bagoly mondja verébnek, hogy nagy fejű!” – írta nekem a közelmúltban valaki Amerikából. A jó öreg liberális „objektivitás”, mely mindkét táborra egyaránt átkot szór. A két tábor között azonban létfontosságú a különbség, a történelem nem is ismer ennél nagyobbat. Annak lakói, amelyben mi is élünk, házukat egyre szebben és jobban rendezik be, bútoraik egyre kényelmesebbek. Konyhájuk gazdag és változatos. A szórakozás és a pihenés magas kultúrája teszi életüket egyre kellemesebbé. Virágzik a művészet, fejlődik a tudomány, tökéletesedik a technika. Megreformálják a közoktatást. Gyermekeik, unokáik jövőjét körültekintő tervezéssel és gazdálkodással biztosítják, új gyárakat építve sűrű egymásutánban. És ez a nép nem akarja, hogy mindez elpusztuljon! A háború ellensége mindannak, amit építenek, a béke az éltető lélegzetet jelenti számukra. Vezetőik egyben a nép gyermekei, egyek a néppel. Azért követelnek általános és teljes körű leszerelést, hogy az emberek anyagi és

szellemi erőforrásait maradéktalanul az életszínvonal még gyorsabb fejlesztésére fordíthassák.

Ekevassá kovácsolni a kardjainkat – ez az évezredes jóslat létfontosságú követelménnyé vált az új társadalomban, mely az emberiség több mint egyharmadát foglalja magába. Számomra ezzel újabb kör zárul be. Ismét, csak úgy mint harminc évvel ezelőtt, fellelkesít a Szovjetunió teljes leszerelésre irányuló követelése. Akkor csúnyán kinevették. Ma már komolyan kell venni, mert ez immár – a szocialista táboron belül és azon kívül – embermilliárdok követelése lett.

Budapest, 1960

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 57. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel H. Field kézírata. – Eredeti, géppel írt.

VÁLOGATÁS NOEL H. FIELD ÉS ERICA GLASER LEVELEZÉSÉBŐL

1.

Noel H. Field levele Erica Wallach Glasernek

Budapest, 1963. január 2.

Drága Erica,

A te karácsonyi üdvözlőlapod a rajta lévő kedves üzenettel volt a legszebb a sok közül, amelyeket kaptunk, épp ezért az új évben neked írok először.

„Úgy tűnik, semmi nem változott”, írod. Herta pedig, amint olvasta, ezt a spontán megjegyzést fűzte hozzá: „Semmi *nem* változott!” Talán a legérdekesebb dolog, ami az előző évben történt, az, hogy ezt tudjuk. Az új évre vonatkozó leghőbb vágyunk pedig, hogy téged újra láthassunk!

Levelezésben állok a bostoni bankunkkal a letelepedésünket illetően, amelyet tervezünk. Legnagyobb bánatomra úgy tűnik, igen sok szigorú szabály van, ami késlekedést okoz. Ma írni fogok a banknak, és kérem, hogy a formalitásokat lehetőleg minimalizálják, és lehetőleg hadd valósítsuk meg végre a céljainkat a lehető leghamarabb. (Úgy tűnik, még ügyvédet is kell majd fogadnunk, hogy megfogalmazza a szerződést!) Warum denn einfach, wenn...²²¹ stb. Mindenesetre megkérem őket, hogy késlekedés nélkül küldjék el neked az első részletet.

²²¹ Német kifejezés, jelentése: „Miért egyszerűen, ha lehet [bonyolultan is]...”

Odakint vastag porhó van, öreg és fiatal egyaránt sílécekkel közlekedik a házunk felett a dombok között. De várom már a pillanatot, hogy én is használjam a saját síléceimet! De a lumbágóm sajnos figyelmeztet rá, hogy már kevesebb mint három hetem van hátra, hogy belépjek a hatvanadik életévembe, amikor végleg le kell mondanom majd az egyetlen sportról, melyet úgy szeretek. Persze ha síléccel is fogok közlekedni még valaha, az legfeljebb valamikor februárban lesz, szóval kívánj nekem sok síszerencsét; annak hatására talán megembereli magát a vén lumbágóm! Küldök majd neked üdvözlőlapot mindenhonnet, ahol csak járok, már ha utazom még. Képzeld, még mindig a régi svájci síléceimet használom, bár már mindenütt erősen megkoptak. Az elmúlt öt évben minden évben vagy a Lengyel-Tát-rába mentem síelni, vagy a lengyelországi Riesengebirgbe (közel a korábbi Hirschberghez).

Hertával mindketten szeretettel üdvözlünk,

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 74. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel H. Field és Herta K. Field levelezése Erica Wallach Glaserral. – Eredeti, angol nyelvű, géppel írt, aláírással..

2.

Noel H. Field levele Erica Wallach Glasernak

Budapest, 1965. február 4.

Drága Erica,

Kedves születésnapj leveléd épp a jeles napon érkezett, január 23-án! Képzelted, mekkora öröm volt számomra.

Postafordultával válaszolni akartam, de az lehetetlennek bizonyult. Az elmúlt hetekben annyi sürgős munkám volt, hogy gyakran hajnalig az íróasztalomnál ültem, és még a vasárnapok sem képeztek kivételt. Ma van a határidő, szóval a következő hetekben talán már lélegzetvételhez jutunk. Ez persze nem biztos, szóval megragadom az alkalmat, épp most fejeztem be egy munkát, és még mielőtt belekezdenék egy másikba, legalább pár sort írok neked, hogy megköszönjem születésnapj jókívánságaidat, és egyúttal neked is a legboldogabb születésnapot kívánjam – wenn auch einwenig vorzeitig²²². Véletlenül épp arról beszélgettünk nemrég Hertával, mi is a pontos dátuma – én 19-ére emlékszem, Herta viszont 17-ére. Melyikünknek van igaza? Vagy mindkét dátum rossz? Nem ugyanazon a napon születél, mint Sally?

²²² Német kifejezés, jelentése: „ha egy kicsit korai is”.

ERICA GLASER WALLACH A KUTYÁJÁVAL AZ OTTHONÁBAN, 1966 (PSZL)

Ami az egészségünket illeti, úgy tűnik, valamiféle szabály, hogy amikor Herta jól van, én épp nem, és fordítva. Herta három hete ágyban fekszik a bal lábában lévő trombózisos visszérgyulladással. Szerencsére a helyzet nem olyan súlyos, mint mikor ugyanez volt a baja három évvel ezelőtt. Habár elvileg ágyban kell feküdnie, azért meg van engedve neki, hogy mindennap egy rövid időre felkeljen, és ha elég erősnek érzi magát, kimenjen a házból. Míg az első pár hét, míg egyáltalán nem mozoghatott, elég rossz volt, de most már inkább élvezzi a pihenést, mert végre van ideje olvasni.

Egy bizonyos olvasmány, amelyet mindketten olvastunk, hát nem volt valami élvezetes számunkra. A *vörös gyalogra* gondolok²²³, Hermann küldött belőle egy példányt. Micsoda zagyvaság, igazságok, féligazságok és nyilvánvaló hazugságok elegye! Külön sajnáljuk, hogy a te nevedet is megint bemocskolják. Tegnap mondta valaki, hogy egy egész oldalas cikk jelent meg a történetemről a *Washington Post*-ban, de a tartalomról nem esett szó. Ha van lehetőség rá, és nem okoz nagy kényelmetlenséget, küldhetnél nekem egy példányt (vagy bármi más olvasmányt, ami épp a kezéd ügyébe kerül!). A pokolba Florával!

Nagyon örülünk a hírnek, hogy édesanyád jól van. Ha még mindig ott van veled, kérlek, add át neki üdvözlötünket.

Eddig a tél egészen enyhe volt, bár elég sokszor volt kellemetlen köd és eső. Már számoljuk a napokat addig, míg újra birtokba vehetjük a kertet. Hogy idén is képes leszek-e elmenni a szokásos sítúrámra Lengyelországba, az még nyitott kérdés. Igen kétségesnek tűnik a dolog. Ha igen, akkor onnan is mindenképpen írni fogok neked. Szívesen megismerném a „kisunokámat”, ahogyan Vera hívja (írtam neked, hogy Varsóban voltam éppen, mikor a gyerek megszületett, nem?). Úgy tűnik, a dolgok ott igen jól mennek, bár Toniát jelentősen megterhelte – két hónapon keresztül magán kívül öt embernek adott szállást a kis, kétszobás lakásában: Marcelnek és a feleségének, Verának, a férjének és a gyermeküknek!

Vera és a férje visszatérnek a kis vidéki kórházukba.

223 Flora Lewis *Red Pawn* (A vörös gyalog) című, Noel Fieldről szóló életrajza.

És itt abba is hagyom, kedvesem, mert készítenem kell Hertának és magamnak valami gyors ebédet, aztán megyek vissza az irodába.

Szóval még egyszer a legjobbakat az új évre, és szeretettel üdvözöllek,
[Noel]

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 74. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel H. Field és Herta K. Field levelezése Erica Wallach Glaserral. – Eredeti, angol nyelvű, géppel írt, aláírással.

3.

Erica Glaser Wallach levele Noel H. Fieldnek

Warrenton, 1965. május 8.

Drága Noel,

Nagyon köszönöm a februári leveledet. Hamarabb akartam válaszolni, de jól tudod, a szándékomat nem mindig követi cselekedet. De elég jó mentességem van, mert valóban nagyon elfoglalt voltam. Míg anyám itt volt, minden egyes percet vele kellett töltenem, ami önmagában is nagyon megerőltető, mint azt valószínűleg magad is jól tudod. Alig ment el, máris elő kellett készítenem a házat a sógoromnak és a családjának, akik Panamából érkeztek, és ki tudja, meddig maradnak nálunk. Mindez sok takarítást, festést, bútorszerelést jelentett stb., stb. Még a padlást is kitakarítottuk és átalakítottuk, hogy a sok gyerek, a sajátunkat is beleértve, ott aludhasson. Nagy munka volt. Minden épp hogy időben elkészült, és most, hogy itt vannak, az is sok pluszmunkát jelent – főzés, vásárlás, szórakozás stb. Jövő héten a mi gyerekeink is hazajönnek a tavaszi szünetre, hozzák néhány barátjukat is, és még unokatestvéreik is érkeznek, továbbá egy öttagú család is nálunk fog maradni körülbelül öt napig. A ház teljesen tele lesz – beleértve a padlásszobákat is. Mindezzel együtt én továbbra is tanítok, házi feladatot ellenőrzök, dolgozatot javítok, és a többi. Nem mondanám, hogy halálra dolgozom magam – távol álljon

tőlem, tudod, hogy alapvetően lusta vagyok, és mindig az is maradok. De sok időmet elviszi a dolog, és az ember mintha soha nem érne a végére. Ezen a télen nem síeltem, teniszeztem, és nem is lovagoltam. Persze ha nagyon akartam volna, lett volna rá lehetőségem. A baj az, hogy én is öregszem, és egyre lustábbá válok. Elfelejtettem megemlíteni, hogy „kerti hét” van a környéken, tehát a házat meg kell nyitnom a nagyközönség előtt pár napra. Ez a lehető legrosszabb dolog, hiszen el tudod képzelni, hogy ez bizony nem olyan hely, amelyet bárkinek is mutogatni kellene, főleg nem a nyilvánosságnak. A kertnek ugyancsak tökéletesnek kellene lennie, Bob pedig mindent maga csinál, mivel én még a gyomot sem tudom a virágtól megkülönböztetni. Te jó ég, majdnem egy teljes oldalt töltöttem meg azzal, hogy saját magamról írok, pedig csak magyarázatot akartam adni a hosszú hallgatásomra. Bocssás meg, és engedd meg, hogy még egyszer megköszönjem a születésnap üdvözlődet, amely bizony elég lassan ért ide. Igen, 19-e a születésnapom. Elfelejtettem, hogy Sally ugyanezen a napon született. Akár el is felejtethed, mert én eldöntöttem, hogy elfelejtem. A fiamtól kaptam egy tubus skót viszkis fogkrémet, borzasztó szaga van.

Sajnálattal hallok, hogy Hertának megint baj van a lábával. Olyan lehangoló lehet. Reméljük, mindketten nemsokára jól lesztek. Én is remekül lennék, ha nem lenne ez az átkozott kerti hét. Kaptam egy üdvözlőlapot Elsie-től Porto Ricóból. Reménykedem benne, hogy láthatom még, mielőtt ezen a nyáron átkel. Már nincs olyan messze, ami azt illeti.

Kerestem, hátha írtak kritikát *A vörös gyalogról*²²⁴, hogy elküldhessem neked, de egyelőre nem találom őket. Láttam több ismertetőt a New York-i és a washingtoni újságokban, minden írás elismerően nyilatkozott a könyvről. A teljes oldalas cikk a *Washington Post*-ban, amelyről írtál, csak egy összefoglaló a könyvről, nem értékelés, egyáltalán nem érdekes. El sem tudom képzelni, mi történhetett a kritikákkal, amelyeket el akartam neked rakni, de ha bármelyiket is megtalálom, elküldöm – hacsak Hermann már nem küldte

el őket neked. Természetesen engem is idegesített, hogy a könyv megjelent – azt remélem, miután nem kapott támogatást [a szerző], feladja, és attól féltem, újra rajtam fog csámcsogni a nyilvánosság, már amennyire engem érint a könyv. Szerencsére nem történt semmi, rólam pedig szó sem volt a sajtóban. Ami azt illeti, már semmi érdekes nincs ebben a régi történetben. De persze sosem tudhatjuk.

Jobban teszem, ha megyek és végzek egy kis házimunkát, aztán vacsorát csinállok. Meg kell keresnem a macskákat is, aki eltűnt, miután az új jövevény megkergette: a kis uszkár, akit a sógoroméek hoztak magukkal. Fog ez még problémákat okozni, mivel az a kutya nemcsak kergeti a macskákat, aki meg retteg tőle, de a mi kutyánkat is nagyon idegesíti, aki pedig elég rosszul viseli magát a házban... Beau [franciául: szép] a neve!

Szeretettel üdvözöllek mindkettőket, és a legjobbakat kívánom, mint mindig,

[Erica]

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 74. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel H. Field és Herta K. Field levelezése Erica Wallach Glaserral. – Eredeti, angol nyelvű, géppel írt, aláírással.

224 Flora Lewis (1922–2002) amerikai újságíró, 1965-ben jelent meg a fent említett *Red Pawn* című könyve Noel Field történetéről.

4.

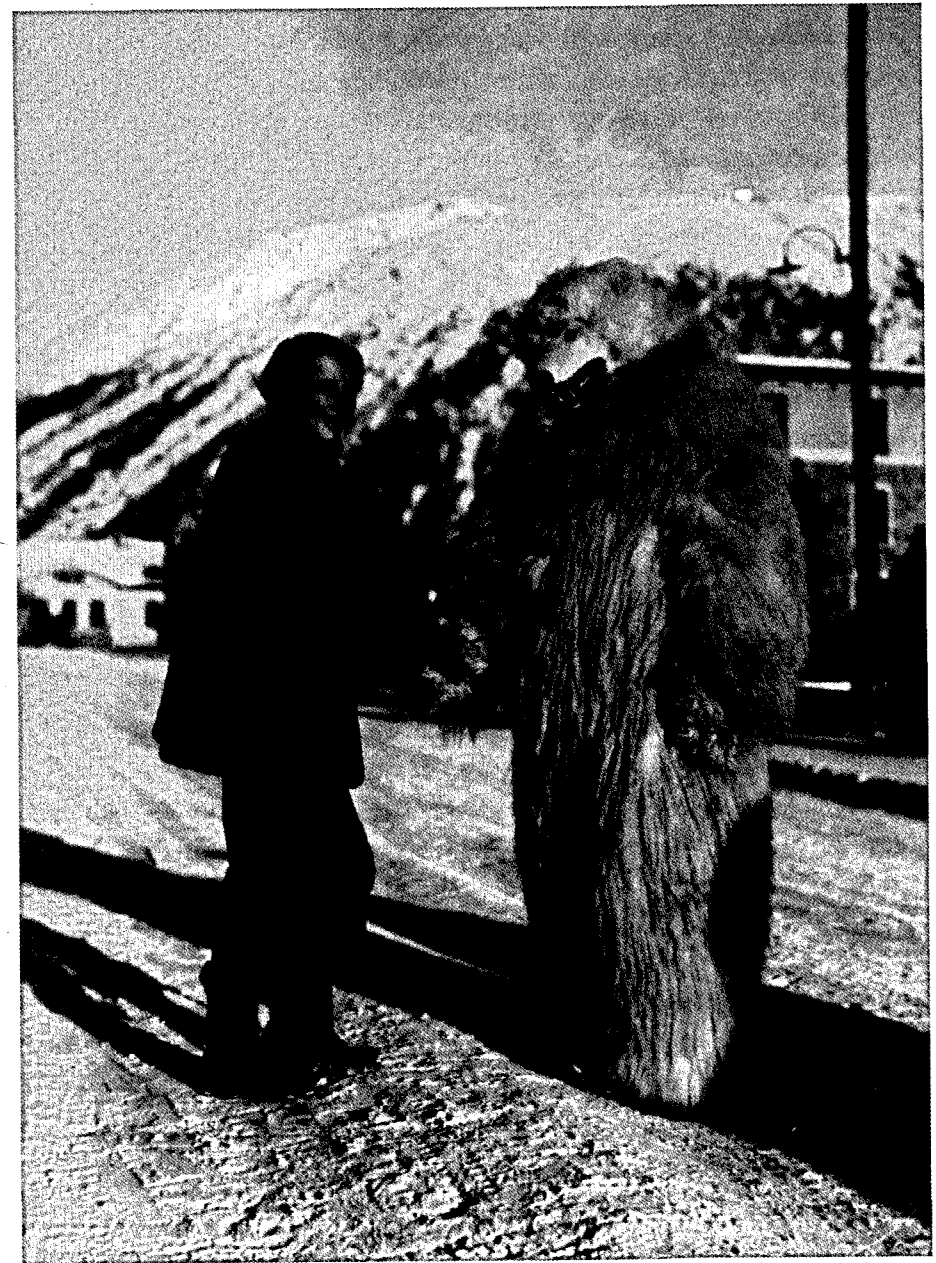
Erica Glaser Wallach levele Herta és Noel H. Fieldnek

Warrenton, 1968. február 15.

Drága Herta és Noel,

Neked már későn kívánom ezt, Noel, de Herta esetében még bízom abban, hogy nem késtem el: fogadjátok legjobb kívánságaimat mindketten életetek következő évére vonatkozóan. Ne hozzon mást a következő év, csak boldogságot és egészséget!

Köszönöm a leveledet, Noel. Bizonyos értelemben feladtam. Már majdnem egy éve, hogy elküldtem neked a könyvet, és azt hittem, az volt az. Nagyon sajnálom, hogy arról kell értesülnöm, hogy mindkettőtöknek egészségügyi problémái vannak. Olyan rossz ezt hallani. Nincs ennél rosszabb, és olyan lehangoló, mikor élveznetek kellene az életet. Remélem, a legutóbbi kezelés után mindketten lábra álltatok. Miért nem hagyod abba a munkát, Noel? Biztosan túl sok már neked, és megérdemelnéd végre a pihenést. (Bob-bal mi elutaztunk egy hétre Kelet-Indiába – meghívtak minket egy hajóra –, és ez volt életem legszebb nyaralása a legcsodálatosabb környezetben. 12-14 órát aludtam naponta, úsztam és napoztam. Micsoda élet! Nem bánám, ha a továbbiakban mindig így lenne. Persze visszatértem a taposómalomba, és alig vagyok képes újra megszokni a munkát.) Az asztmát megtapasztalni

ERICA GLASER WALLACH SÍELÉSEN, AZ 1960-AS ÉVEK KÖZEPE (PSZL)

biztos borzasztó, a trombóztól félni pedig ijesztő. Annyira sajnálom, hogy ilyen rossz volt nektek, csak remélni tudom, hogy már jobban vagytok.

Ami a könyvre vonatkozó megjegyzéseidet illeti, nem tudok rájuk intelligens módon válaszolni, mivel egy árva példányt nem találok a házban, és nem emlékszem például, hogy az „utolsó cselekedet” mi volt. Talán lehetetlen is ezt az egészet levélben megvitatni. Legszívesebben szóban beszélném meg veled az egészet. De ami Kelet-Németországot illeti, biztos nem felejtetted el, hogy én nem különösebben kedvelem a németeket, de ha azt hiszed, túloztam, akkor hadd mondjam el, hogy éppen ellenkezőleg. Ami azt illeti, egész bekezdéseket vágok ki és gyűjtök, amelyek igen rossz színben tüntetik fel a németeket. És ez mind igaz. De persze ne felejtjük el: a negyvenes évekről beszélek, amikor pontosan tudtam, mi ment Németországban – nem máról, amikor fogalmam sincs róla. Vitatkozhatunk azon, hogy bölcs dolog volt-e a publikáció. Igen, ezen mindig lehet vitatkozni, a történelem bármely időszakában. Ezt jól tudom. De a hallgatás is igen vitatható. Olyan sok bűnt tett lehetővé – nézzük csak meg a Sztálin-érát. De nem ez volt a helyzet: nem tettem semmi nagy felfedezést. Annyira politikamentesen írtam meg a könyvet, amennyire az emberileg csak lehetséges – az egész dolog úgy néz ki, amint az azt utószóban is írom, hogy: a.) ez egy régi ügy; b.) az emberi része bármilyen körülmények között megtörténhet – még a normális életben is. A legtöbb olvasó és recenziós mindezt megértette. Körülbelül 60 recenziót láttam, és közülük csak egy ment el politikai irányba, az is csak egy kicsit. Eddig körülbelül 80 levelet kaptam, mind a dolog emberi aspektusáról írt, nem pedig a politikairól. Nagy örömet okozott a reakció, amelyet ebben az országban kaptam. Németországban persze mindez nagyon más lehet, épp ezért nem is nézek utána a dolognak.

Sokat dolgozom az iskolában – sokat javítok, és készülök az órákra. Néha eltűnődöm, miért is csinálom ezt: néha olyan lehangoló, hogy miután az ember évekig próbálja belevetni a tudást a gyerekekbe, a végén még mindig nem tudnak semmit. Az én gyerekeim remekül vannak, mindketten főiskolára járnak. Márciusban jönnek majd haza a tavaszi szünetre. Addig az állatokkal foglalkozom. (4 kutya és négy macska elég házimunkát ad.) – Anyám

viszont nagyon beteg. (...) ²²⁵ Nagyon lehangoltnak tűnik, és nem tudom, mi fog történni ezek után. Nem tudom, képes lesz-e még önálló életvezetésre. De az sem megoldás, hogy ideköltözik hozzánk, de a végén lehet, hogy ezt kell meglépnünk. Nagy a probléma, én pedig sokat aggodom az egész helyzet miatt. Végül is nem szelhetem át az óceánt ötpercenként. Mindig aggodalom fog el, mikor Angliából kapok levelet.

Bob és én remekül vagyunk, de körülöttünk az emberek szinte mind megbetegszenek vagy meghalnak. Nagyon lehangoló. Gondolom, a korról jár. Meg persze itt van még ez a kaotikus háború, amiért ugyancsak lehet aggodni, és még inkább lehangoló, és még mindig nem látszik a vége.

Sajnálom, hogy ilyen szomorú dolgokkal zárom soraimat.

A legjobbakat kívánom mindkettőtöknek és sok szeretettel üdvözöllek,
[Erica]

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 74. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Noel H. Field és Herta K. Field levelezése Erica Wallach Glaserral. – Eredeti, angol nyelvű, géppel írt, aláírással.

²²⁵ Az egészségi állapotára vonatkozó részletes információk elhagyásával közöljük a forrást.

**NEKROLÓGOK NOEL H. FIELDRŐL
ÉS ERICA GLASER WALLACHRÓL,
HERTA FIELD LEVELE AZ MSZMP ELSŐ
TITKÁRÁNAK**

1. A The New York Times nekrológja Noel H. Fieldről

New York, 1970. szeptember 14.

Elhunyt Noel Field, az önkéntes száműzetésben élt amerikai tisztviselő

Bécs, szept. 13. (AP) – Tegnap egy budapesti kórházban elhunyt Noel Field, az Egyesült Államok Külügyminisztériumának egykori tisztviselője, aki 1954-ben feleségével, Hertával együtt Magyarországon kapott menedékjogot. Fieldet 66 esztendősen, rákban való hosszú betegeskedés után érte a halál.

Betegsége előtt angol nyelvi olvasószerkesztőként dolgozott az idegen nyelvű kiadónál Magyarországon, feleségével Budapesten éltek, egy kis viláiban a budai hegyekben.

A halál tényét elsőként a családhoz közel álló források jelentették, melyet később a hivatalos magyar hírügynökség is megerősített. Az ügynökség „a kommunista mozgalom köztudottan régi harcosaként” hivatkozott Fieldre.

Rejtélyes figura

Noel Haviland Field személyét több rejtély övezte. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumában dolgozva kommunistának bélyegezték, a sztálinista kommunisták viszont áruló amerikai ügynöknek tekintették, aki olyan

kelet-európai vezetőket vett rá a hitszegésre, mint Rajk László volt magyar külügyminiszter, vagy Rudolf Slánský, a Csehszlovák Kommunista Párt első titkára.

Feleségével öt évig raboskodtak Csehszlovákiában és Magyarországon, míg Hermann fivérét Lengyelországban, örökbe fogadott leányát, Erika Glaser Wallachot pedig Kelet-Németországban és a Szovjetunióban tartották fogva. Felesége, testvére és leánya akkor került börtönbe, mikor Field eltűnésének rejtélyét próbálták felderíteni.

Szabadulás 1954-ben

1954-ben a három idősebb Field visszanyerte szabadságát. A lengyel és csehszlovák hatóságok nyilatkozata szerint az ellenük felhozott vádak alaptalanak bizonyultak, és egy évvel később Wallachot is szabadlábra helyezték a Szovjetunióban.

Hermann Field, aki szakmáját tekintve építész, visszatért az Egyesült Államokba, ahol bevallása szerint 50 000 dolláros kárpótlásban részesült a lengyelektől alaptalan fogva tartásáért, illetve 1500 dollárt kapott orvosi költségeinek fedezésére. Erika Wallach szívfacsaró beszámolót jelentetett meg bebörtönzéséről és az elszenvedett verésekről. Noel és Herta Field azonban Magyarország mellett döntöttek.

Miután a szovjet erők 1956-ban megdöntötték Nagy Imre kormányát – melynek Field a szabadulását köszönhette –, ő továbbra is kitartott a Kádár János vezette rezsim mellett, mely szerinte megmentette Magyarországot a „fehér terrortól”.

Az Egyesült Államokban már ezt megelőzően is merültek fel kérdések Field tevékenységét illetően. Neve már az Alger Hiss külügyminisztériumi hivatalnok körül zajló események kapcsán is az újságok címlapjára került.

Chambers listáján

Field 1926-tól 1936-ig dolgozott az amerikai Külügyminisztérium nyugat-európai ügyekkel foglalkozó osztályán. 1948 augusztusában Whittaker Chambers, aki ekkor már a *Time* magazin rangos főmunkatársa volt, az

Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságban elmondta, hogy a '30-as években két kommunista „szerv” működött Washingtonban – az egyik tagjai közt tudhatta Hiss, a másik Fieldet.

Hiss két ízben is bíróság elé került hamis tanúzás vádjával, mivel tagadta, hogy valaha is hivatalos dokumentumokat adott át Chambersnek. Az első tárgyaláson az esküdtszék döntésképtelennek bizonyult. A másodikon, mely során végül elítélték, 1949 decemberében Hede Massing felesége úgy írta le őt, mint állítólagos kommunista kém, aki Field kegyeiért versengett vele. Hiss cáfolta a történetet.

1949. május 12-én, néhány nappal az első Hiss-tárgyalás kezdete előtt, Field nyomtalanul eltűnt prágai hotelszobájából a kommunista börtönök mélyén. Évekkel később levelet írt Hissnek, melyben felfedte, hogy Hiss „hamisított” bizonyíték alapján ítélték el – írja Flora Lewis *A vörös gyalog: Noel Field története* című életrajzában.

Field egy New York-i kvéker család gyermekeként 1904. január 23-án született Londonban. A svájci Zürichben nevelkedett, majd 20 évesen a Harvardon szerzett diplomát, ahol kiváló tanuló volt. Két évvel később a Külügyminisztériumnál helyezkedett el.

Washingtonban leszerelési szakértőként dolgozott. 1936-ban felmondott, és Genfben, a Népszövetség Titkárságán kezdett el dolgozni. A spanyol polgárháború idején a külföldi önkénteseket és lojalista menekülteket támogató bizottság titkára volt.

A második világháború alatt a Franciaországban és Svájcban tevékenykedő, menekülteket segítő Unitárius Segélybizottság európai igazgatójaként dolgozott. Az amerikai Stratégiai Szolgálatok Hivatalával is együttműködött, összekapcsolva őket az Európa náci fennhatóság alatt lévő részein rejtőzködő kommunistákkal.

Az unitáriusok, aggódva, hogy egyes jelentések szerint forrásaik eltérülnek, majd kommunista célokra kerülnek felhasználásra, 1947 októberében elbocsájtották Fieldet. Éppen állás nélkül volt, mikor a kommunisták lecsaptak rá és azzal vádolták, hogy a háború alatt és után munkája során szovjetellenes és titoista ügynökök toborzásában vett részt.

Kirakatperek szereplője

Öccsét, aki 1939-ben csehszlovák menekülteket segített Lengyelországban, 1949 augusztusában tartóztatták le Varsóban. Hertát, aki 1925 óta volt Noel felesége, ugyanebben a hónapban érte utol a balsors Prágában. Az eredetileg német menekült Wallachot 1939-ben fogadta örökbe a Field házaspár – őt Kelet-Berlinben vették őrizetbe 1950 augusztusában.

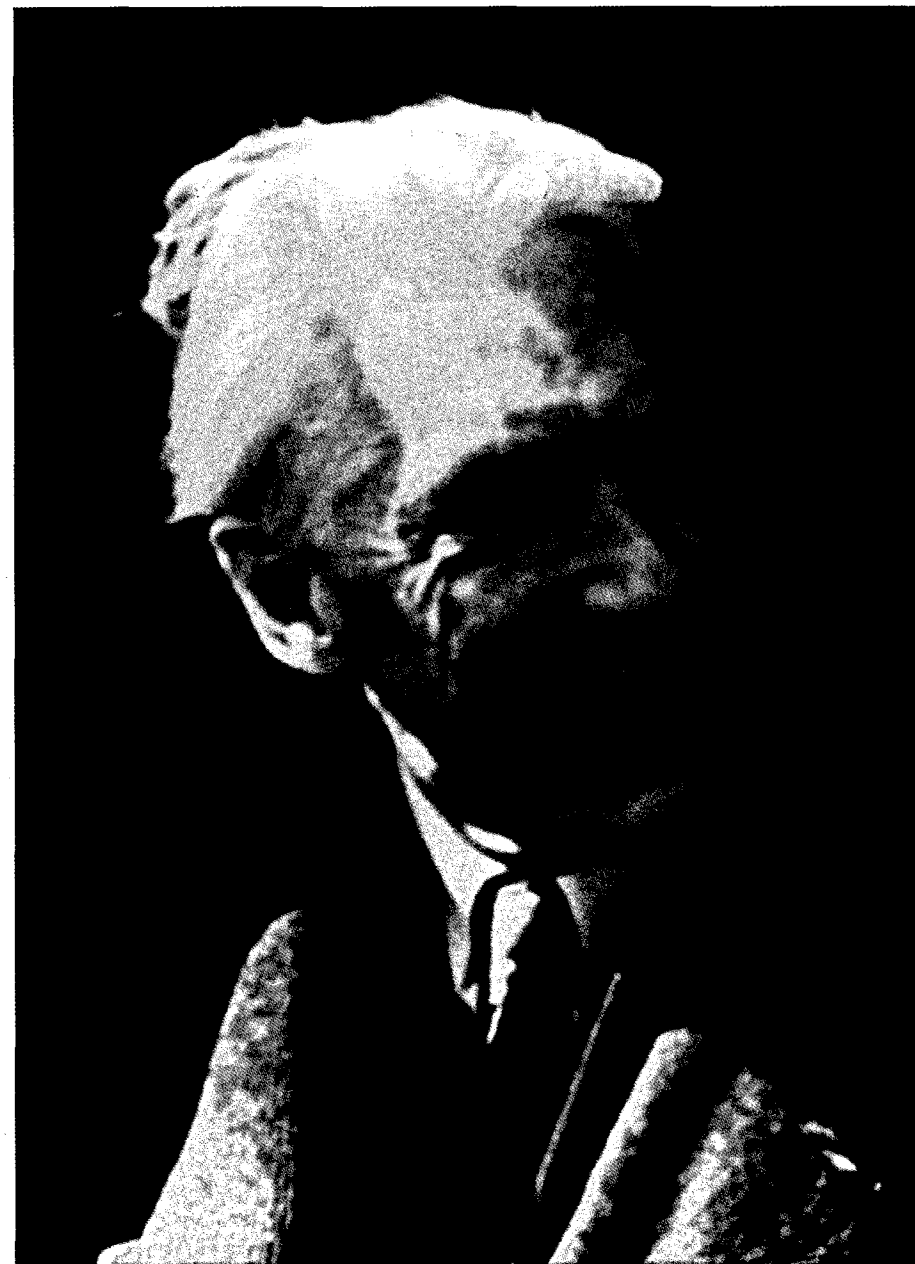
A Field fivérek nevét Sztálin 1953-as haláláig különböző kirakatperekben használták fel, melyek több kisebb tisztviselő mellett Magyarországon Rajk 1949-es, Csehszlovákiában pedig Slánský 1952-es kivégzéséhez vezettek. Kelet-Németországban háromszáz ember került kegyvesztett státuszba pusztán attól a ténytől, hogy ismerte a testvéreket.

Részben Noel Field eltűnése, valamint az azt követő amerikai nyomozásra érkező csehszlovák hallgatás okán az Egyesült Államok 1951 júniusában egy időre megtiltotta állampolgárainak a Csehszlovákiába való beutazást.

1954 szeptemberében az emigráns Józef Światło, a lengyel titkosszolgálat korábbi tagja Washingtonban beszámolt arról, hogyan tartóztatta le Hermann Fieldet 1949-ben. Nem sokkal később a kommunista kormányok bejelentették, hogy ismét megvizsgálták a Field család ügyét – és szabadon engedték őket.

Hermann Field, aki magát soha nem vallotta kommunistának, visszatért az Egyesült Államokba, és jelenleg a massachusettsi Cambridge-ben él. Noelt szintén túlélte húga, dr. Elsie Doob, aki anno igyekezett amerikai segítséget kieszközölni a család szabadulásának érdekében. Most orvosként praktizál az illinoisi Urbanában. Noel Field felesége, Herta, továbbra is Budapesten él.

Forrás: The New York Times. 1970. szeptember 14.

NOEL H. FIELD. 1970 KÖRÜL (PSZL)

2. A Népszabadság nekrológja Noel H. Fieldről

Budapest, 1970. szeptember 15.

Noel H. Field (1904-1970)

Szeptember 12-én, életének 67. évében, hosszú betegség után Budapesten meghalt Noel H. Field, az amerikai nép hű fia, a nemzetközi munkásmozgalom bátor harcosa. Már a húszas évek végétől haladó mozgalmakban vett részt, a harmincas években az európai békéért folytatott mozgalom egyik szervezője; résztvevője a Spanyol Köztársaság védelméért folyó harcoknak; a második világháború idején jelentős tevékenységet fejtett ki az európai antifasiszta ellenállás szervezésében és segítésében. A háború után a nemzetközi haladó és békemozgalmában folytatott tevékenységet. 1949-ben, a koncepciók perек során hamis vádak alapján Magyarországon bebörtönözték; 1954-ben rehabilitálták. Noel H. Field hitt a szocializmus eszméiben, semmi megpróbáltatás nem tudta megrendíteni. 1954 után Magyarországon telepedett le, és alkotó erejét a kommunista eszmék szolgálatában hasznosította. Olyan embert veszítettünk vele, akinek emlékét, mint az elvhűség és áldozatkészség példáját, megőrzi a nemzetközi és ezen belül a magyar munkásmozgalom, amelynek állhatatosságával annyit segített. (...) ²²⁶

Forrás: Népszabadság. 1970. szeptember 15.

226 A temetésre vonatkozó részletek elhagyásával közöljük a dokumentumot.

HERTA FIELD ÁTVESZI A MUNKA ÉRDEMREND ARANY FOKOZATÁT
LOSONCZI PÁLTÓL, AZ ELNÖKI TANÁCS ELNÖKÉTŐL, 1970 (PSZL)

3. Herta Field levele Kádár Jánoshoz

Budapest, 1970. november 3.

Budapest, 1970.

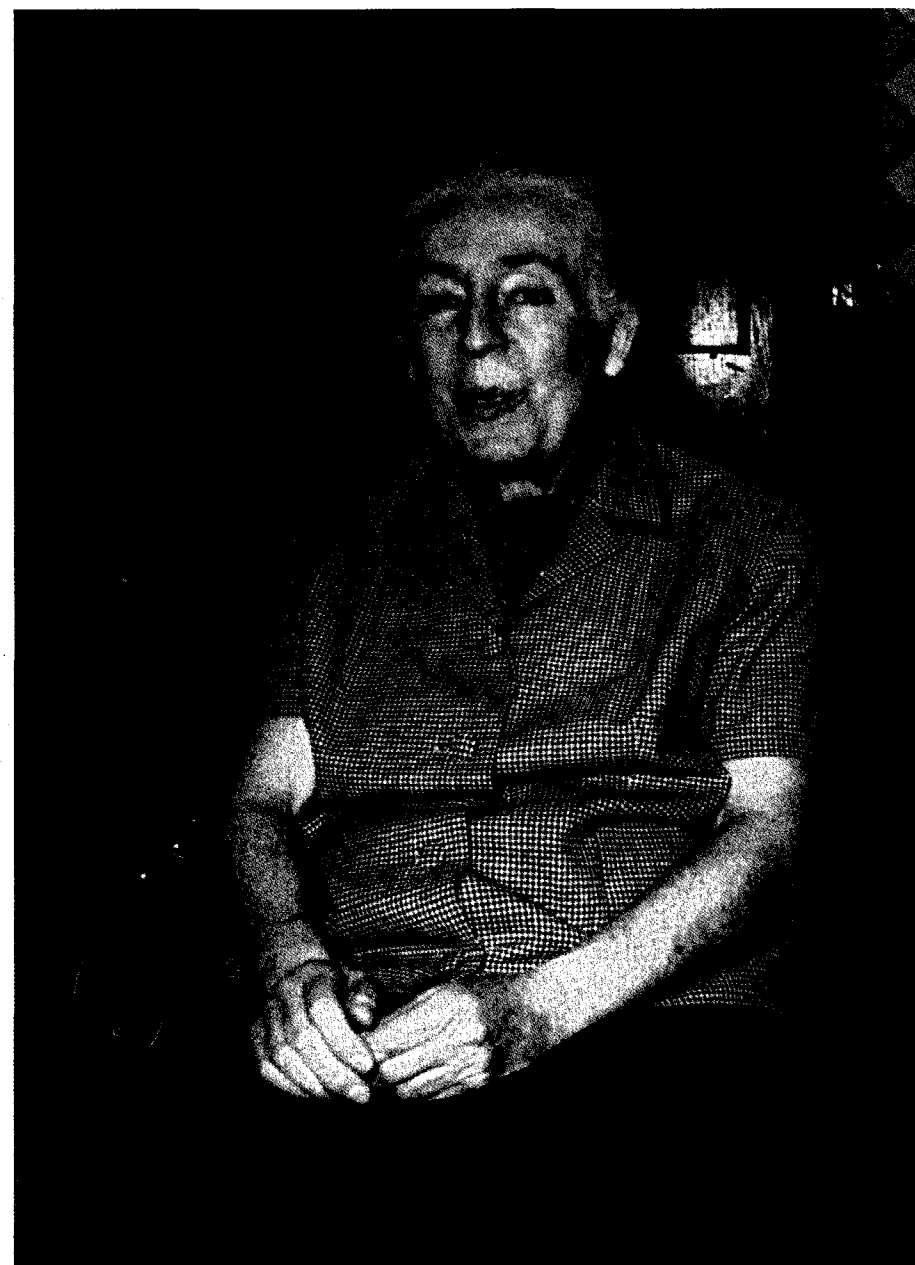
Kedves Kádár elvtárs!

Kérem, fogadja megkészt, ám szívből jövő köszönetemet az igazán kedves üzenetért, melyet szeretett férjem és életre szóló társam, Noel Field elvesztésekor kaptam Öntől.

Több mint fél évszázaddal ezelőtt, még gyermekként találkoztunk Noellel, és azóta osztoztunk mindenben, amit az élet kiutalt számunkra, legyen az jó vagy rossz. A maga csendes módján mindig Noel volt a vezető, az útkereső, én pedig igyekeztem követni Őt mind az egyenes, mind a rázósabb utakon.

Mikor 1949-ben Noel nyomtalanul eltűnt, én teljesen kétségbeesve a keresésére indultam. Még mielőtt Svájcot elhagytam volna, felkerestem egy idős elvtársat, aki sok éve a Field család közeli barátja volt. Elmondtam neki a történeteket, és utazásom célját. Búcsúzóul ezt mondtam: „Tudom hogy egy napon feltárul majd egy ajtó, és mögötte ott lesz Noel!” – és lám, utolsó szavaim igaznak bizonyultak. Öt évvel később valóban kinyílt egy ajtó, és mögötte ott állt Noel kitárt karokkal, engem várva!

Számos jó barátunk segítségével, immár közösen kezdhettünk új életet egy új országban, egy szocialista országban, melyet hamarosan nagyon megszerettünk.

HERTA FIELD A KITÜNTETÉS ÁTVÉTELEKOR, 1970 (PSZL)

További tizenhat, boldogságban eltöltött közös év után történt, hogy hosszú betegeskedést és sok szenvedést követően Noel ismét elhagyott engem, ezúttal örökre.

Már több hónapja tudtam, hogy felépülésére nincsen remény. Noel azonban az együtt töltött maradék, értékes időt anélkül a tudat nélkül élhette meg, hogy hamarosan végleg el kell válnunk.

Mikor még Nyugaton laktunk, arról álmodtunk, hogy egy napon majd egy szocialista országban fogunk élni. Az álmunk, még ha különös és kellemtelen módon is, de végül valóra vált, és számunkra boldog véget ért.

Elvtársaink segítő keze és szíve, valamint az éveken át tartó törődés, melyet a Párt tanúsított felénk, mélyen meghatott bennünket, és több mint kárpótolt az elszenvedett bajokért. Ezt a törődést éreztem férjem és legkedvesebb barátom végső tiszteletadásakor is, mely elsöprően gyönyörű, baráti és méltóságteljes volt. Nem tudom szavakba foglalni, hogy milyen sokat jelentett számomra az Öt övező megbecsülés.

Barátsággal,
– Herta Field

Levéltári jelzet: PSZL 903. fond 112. ő. e. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. Noel Haviland Field és Herta Katerina Field iratai. Herta K. Field levélváltása Kádár Jánossal. 1970. – Eredeti, angol nyelvű, kézzel írt, aláírással.

4. A The New York Times nekrológja Erica Glaser Wallachról

New York, 1994. január 12.

Erica Wallach, aki a szovjetek foglya volt a hidegháború idején, 71 éves korában elhunyt

Erica Glaser Wallach, aki öt évet töltött kommunista börtönökben a hidegháború tetőpontján, mivel a szovjet hatóságok kémkedéssel vádolták, ám mindez később hamisnak bizonyult, december 22-én elhunyt a warrentoni Fauquier Kórházban. 71 éves volt.

Halálát rák okozta, mondta Renee Glaser, az unokatestvére.

1950-ben Mrs. Wallachot letartóztatták Kelet-Berlinben, ahová azért utazott, hogy információt szerezzen Noel H. és Herta Fieldről, egy amerikai házaspárról, akik nevelőszüleiként felnevelték, és akiket Prágában tartóztattak le. A letartóztatások az egész világ figyelmét a szovjetek uralta Kelet-Európára fordították.

Amikor letartóztatták, Mrs. Wallach már Robert H. Wallach, az amerikai hadsereg szárazföldi hadereje századosának felesége volt, és egyébként Párizsban éltek két gyermekükkel. Erica Wallachot először Kelet-Berlinben, majd Moszkvában tartották fogva, kémkedéssel vádolták meg, bűnösnek találták és halálra ítélték, az ítéletet pedig később 15 éves börtönbüntetésre változtatták. A Field házaspárt 1954-ben engedték ki magyarországi börtö-

nükből. Ugyanekkor szabadult Noel Field testvére, Hermann Field is, akit ugyancsak kémkedés vádjával Csehszlovákiában tartottak fogva.

Mrs. Wallach 1955-ben szabadult egy szibériai szovjet munkatáborból, amikor a szovjet hatóságok kimondták ártatlanságát, és ejtették az ellene felhozott vádakát. Sosem kapott magyarázatot arra, miért változtatták meg a döntésüket.

Ms. Glaser [az unokatestvére] úgy nyilatkozott, Mrs. Wallach egy sor szövevényes intrikának esett áldozatul, a helyzetet pedig bonyolította, hogy az OSS-nek, a Stratégiai Szolgálatok Hivatalának, az Egyesült Államok titkosszolgálatának, a CIA, a Központi Hírszerző Ügynökség elődjének dolgozott, később pedig egy rövid ideig a kommunista pártnak is tagja volt.

„A szovjetek azt hitték, amerikai kém, a nyugati hatóságok pedig meg voltak róla győződve, hogy a kommunistáknak dolgoztak, a háború utáni Európa egymásnak feszülő politikai erői közepette tartóztatták le”, mondta Ms. Glaser.

Miután Warrentonban újra csatlakozott a családjához, Mrs. Wallach franciát és latint tanított a Highland Iskolában 18 éven keresztül.

Gyászolják gyermekei, fia, Robert, aki Burke-ban él, és lánya, Madeleine W. de Heller, aki pedig a svájci Bougy-Villarsban él.

Richard D. Lyons

Forrás: The New York Times. 1994. január 12.

Rövidítések jegyzéke

ÁBTL Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

AP Associated Press (Hírügynökség)

ÁVH Államvédelmi Hatóság

CIA Central Intelligence Agency (Központi Hírszerző Ügynökség)

ENSZ Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations)

F. (Levéltári) fond

HUAC (House) Un-American Activities Committee (Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló [Kongresszusi] Bizottság)

Komintern Kommunista Internacionálé (Коммунистический интернационал)

KPD Kommunistische Partei Deutschlands (Németország Kommunista Pártja)

MDP Magyar Dolgozók Pártja

MSZMP Magyar Szocialista Munkáspárt

NDK Német Demokratikus Köztársaság (Deutsche Demokratische Republik, DDR)

NKVD Народный комиссариат внутренних дел (Belügyi Népbiztosság)

OSS Office of Strategic Services (Stratégiai Szolgálatok Hivatala)

ő. e. (levéltári) őrzési egység

PSZL Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár

SZKP Szovjetunió Kommunista Pártja (Коммунистическая партия Советского Союза)

USC Unitarian Service Committee (Unitárius Segélybizottság)

Névmutató

A

Adenauer, Konrad 198
 Aggarwal, Vinod K. 61
 Allan, Pierre 61
 Aragon, Louis 33
 Arkel, Gerhard P. van 235
 Aronson, Elliot 61

B

Baezner, René 122
 Bálint, Ágnes 13
 Barbusse, Henri 133, 368
 Barth, Bernd-Rainer 8, 12
 Bartók, Béla 198
 Bauer, Leo 48, 49, 140, 177, 179, 180, 181, 182, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 244, 247, 248, 249, 250, 251, 267, 279, 282, 314, 315, 317, 318, 319, 327, 328, 329, 336
 Bedacht, Max 140
 Beevor, Antony 35
 Berman, Jakub 139
 Bernhard, H. M. 36
 Berz, Paul 137, 139
 Bohlen, Charles E. 43
 Boller, Jr., Paul F. 25

Bonaparte, Napoleon 23, 74

Borhi, László 46

Botond, Ágnes 13

Briand, Aristide 150

Burlak, Anne 368

C

Cabot, Richard Clarke 149, 163, 165
 Capa, Robert 35
 Chambers, Whittaker 43, 44, 301, 302, 304, 305, 312, 326, 328, 333, 404, 405
 Chaplin, Charlie 43
 Churchill, Winston 40
 Comer, Ronald J. 20

D

Dahlem, Franz 177, 236, 267, 330
 Dékán, István 193, 194
 deMause, Lloyd 13
 de Saint-Exupéry, Antoine 35
 Dies, Martin Jr. 134, 141, 151, 301, 331
 Dimitrov, Georgi Mihajlov 138
 Doob, Elisabeth (Elsie) 15, 17, 55, 56, 103, 121, 144, 145, 196, 201, 394, 406
 Doob, Joseph Leo 103
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 109

Dulles, Allen 8, 16, 26, 45, 47, 168, 233, 307, 318, 319

Durac, Anna 139

E

Ehrenburg, Ilja 35
 Eisenhower, Dwight D. 43, 350, 375
 Erikson, Erik H. 13, 15, 16
 Erzberger, Matthias 76
 Evans, M. Stanton 43

F

Feuchtwanger, Lion 33
 Field, Hermann Haviland 7, 9, 12, 15, 17, 33, 45, 47, 50, 54, 56, 60, 62, 103, 195, 196, 197, 202, 207, 223, 247, 252, 334, 391, 394, 404, 406, 414
 Field, Herta 7, 9, 12, 26, 27, 28, 29, 32, 36, 37, 39, 43, 45, 49, 50, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 62, 107, 108, 109, 113, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 132, 137, 138, 142, 151, 157, 169, 170, 179, 180, 182, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 206, 207, 223, 225, 226, 227, 233, 234, 246, 247, 248, 298, 299, 303, 304, 309, 312, 316, 321, 325, 326, 327, 341, 342, 344, 346, 348, 349, 351, 352, 354, 363, 364, 365, 368, 369, 372, 373, 374, 378, 379, 382, 387, 388, 389, 391, 392, 394, 396, 403, 404, 406, 409, 410, 411, 413
 Field, Jean (Jean Clark, Jean Liebermann) 103, 114, 121, 122
 Frank, Leonhard 146

G

Gandhi, Mohandász Karamcsand 367
 Gerő, Ernő 52
 Glaser, Renee 413, 414
 Glaser, Willy 32, 49, 184
 Goldhammer, Bruno 47, 229, 230, 234, 249, 296
 Grummon, Sandra 106, 108, 111
 Grummon, Stewart 106, 108, 111
 Gumperz, Hede 135, 136, 302, 303, 304, 312, 314, 326, 328, 333, 405

H

Haeckel, Ernst (Heinrich Philipp August) 157
 Hammerstein Judit 34
 Hegedüs András 52
 Heller, Madeleine W. de 414
 Hemingway, Ernest 35
 Herriot, Édouard 33
 Herta, Field 227
 Hiss, Alger 7, 43, 44, 49, 301, 302, 304, 313, 314, 330, 331, 332, 333, 334, 404, 405
 Hitler, Adolf 32, 198, 224, 293, 294, 297, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 369, 371
 Hódos, György 45, 46
 Hruscsov, Nyikita Szergejevics 54, 193, 195, 335, 337, 381
 Hudson, Manley 163, 164
 Humbert-Droz, Jules 138

J

Jansen, Helene (Lene) 356
 Judt, Tony 41

K

Kádár, János 58, 59, 300, 404, 410, 412
 Kant, Immanuel 22, 98, 157
 Kardos, András 56
 Katz, Rudolph 231
 Kaye, Danny 43
 Kelley, Robert F. 168
 Kellogg, Frank Billings 150, 345
 Kennan, George F. 41
 Kisch, Bedrich 179
 Kisch, Egon Erwin 179
 Koestler, Arthur 12, 35, 55, 63
 Kreikemeyer, Willi 179, 279, 357
 Kuhári Ferencné 191, 192, 201

L

Laski, Harold 163, 366
 Latzko, Andreas 146
 Lenin, Vlagyimir Iljics 23, 25, 74, 148, 159, 170, 335, 368
 Lewis, Flora 7, 391, 394, 405
 Lukács, György 172, 189
 Luther, Márton 72

M

MacArthur, Douglas 133, 346
 MacDonald, Ramsay 161, 366
 Machiavelli, Niccolò 23
 Marton, Andrew 306, 307, 327, 334
 Marton, Kati 8, 9, 12
 Marx, Karl 24, 170, 335, 368
 Massing, Hede 153. Lásd Gumperz, Hede
 Massing, Paul 135, 136, 153, 303, 314
 McCarthy, Joseph Raymond 42, 350

Merker, Paul 139, 140, 279, 316

Meyers, Albert J. 206

Midas, Sylvia 92

Mielke, Erich 49

Miller, Arthur 43

Mosley, Leonard 45

N

Nagy, Imre 404

Nicolai, Georg Friedrich 146

Nixon, Richard 44

O

Orwell, George 35

P

Pálhegyi, Ferenc 20

Piros, László 52, 197, 201

R

Radó, Sándor 356

Rainer, M. János 44

Rajk, László 9, 12, 45, 46, 47, 51, 59, 60, 247, 257, 299, 306, 307, 357, 379, 404, 406

Rákosi, Mátyás 46, 190

Reed, Jack 170

Rolland, Romain 33

Rompe, Robert 177, 179, 201

Roosevelt, Franklin Delano 40, 43, 135, 347

Russell, Bertrand 33

S

Sacco, Nicola 133, 346, 365, 368

Schmidt, Mária 7, 8, 44, 46

Schweizer, Werner 8, 12

Sharp, Tony 8

Shaw, G. B. 33

Slansky, Rudolf 306, 319

Staudinger, Dora 146

Steffens, Lincoln 170

Stewart, Maxwell 127

Strong, Anna Louise 372

Suttner, Bertha (Felicita Sophie Freifrau) von 146

Światło, Józef 45, 305, 306, 310, 406

Szalma, József 189, 190, 195, 197

Szónyi, Tibor 51

Sztahanov, Alexej Grigorjevics 38

Sztálin, József Visszarionovics 24, 39, 41, 47, 49, 119, 133, 138, 159, 170, 193, 213, 251, 269, 285, 297, 335, 356, 374, 398, 406

T

Tebbe, Maria Weiterer 138, 201

Timár Gyuláné 191, 192, 200

Trockij, Lev Davidovics 159, 170, 336

V

Vanzetti, Bartolomeo 133, 346, 365, 368

Varga, Béla 197, 199

Vieser, Katherina 194, 198, 201

W

Wallach, Erica Glaser 9, 10, 12, 27, 29, 32, 37, 45, 47, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 60, 61,

62, 63, 177, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 190, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 205, 206, 208, 214, 216, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 291, 294, 295, 296, 297, 298, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 332, 336, 387, 389, 390, 393, 396, 397, 404, 406, 413, 414

Wallach, Robert 48, 49, 185, 241, 244, 245, 246, 248, 413

Walter, Francis E. 222

Weiterer, Maria. Lásd Tebbe, Maria Weiterer

Welles, Orson 43

Wells, H. G. 33

Wheeler, George 141

Wisner, Frank 44

Z

Zinner, Tibor 46, 47

X 259074

A kötet Noel H. Field, amerikai kommunista kém, és nevelt lánya, Erica Glaser Wallach, egykori Gulag-fogoly sorsának dokumentumaiból közöl válogatást. A vasfüggöny nemcsak Európát vágta két részre, hanem történetünk két szereplőjét is véglegesen elszakította egymástól. A dokumentumok érthetővé teszik az egyik oldalon (Keleten) az elkötelezett kommunista tévelygéseit a történelem útvesztőiben, saját személyisége feladásának mozzanatait, míg a másik oldalon (Nyugaton) a kommunista ideológiával szakító asszony döntéseit, önmaga keresésének a történetét. Az egymást sok ponton keresztező szövegekből a hidegháború két szálon futó regénye bontakozik ki.

Igen, most is kommunista vagyok, habár imperialista kémnek neveznek és árulóként bánnak velem. Mert akármit is gondoljanak vádolóim, én tudom, hogy ártatlan vagyok. Tudom, hogy talán csak hosszú idővel a halálom után, de az igazság ki fog derülni, engem pedig felmentenek.

(Noel H. Field)

Azt akarom, hogy semmi közöm ne legyen ehhez soha többé, és semmi-féle politikához sem. Egyszerűen csak otthont szeretnék teremteni a férjemmel és a gyermekeimmel.

(Erica Glaser Wallach)

librikiado.hu

9 789634 332060